

СЕНЧЕНКО Микола Іванович — директор Центральної наукової бібліотеки АН УРСР у 1985—1992 рр. Доктор технічних наук, професор, академік Міжнародної академії інформатизації при ООН, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат премії імені Івана Франка. Автор понад 300 наукових і публіцистичних статтей і 15 монографій у галузі бібліографознавства, культурології, інформаційних систем, конспірології та історії. Головний редактор наукового журналу «Вісник Книжкової палати».

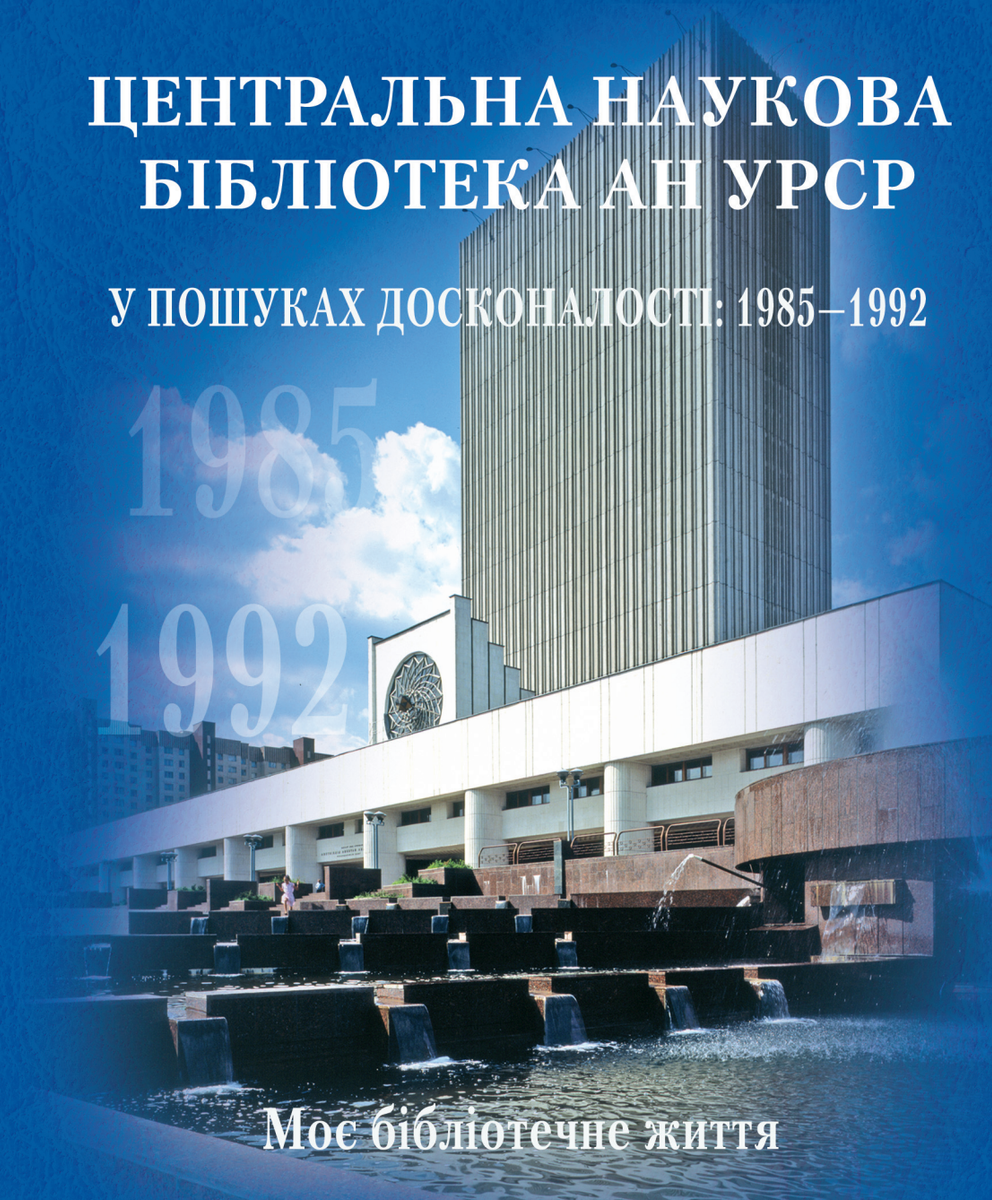

М. І. СЕНЧЕНКО ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА АН УРСР У ПОШУКАХ ДОСКОНАЛОСТІ: 1985–1992

М. І. СЕНЧЕНКО

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА АН УРСР

У ПОШУКАХ ДОСКОНАЛОСТІ: 1985–1992

Моє бібліотечне життя

М. І. СЕНЧЕНКО

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА АН УРСР У ПОШУКАХ ДОСКОНАЛОСТІ: 1985–1992

МОЄ БІБЛІОТЕЧНЕ ЖИТТЯ

Київ
КИТ
2011

УДК 027.54.021(477-25) “1985/1992”
ББК 78.3(4УКР-2К)
С31

Сенченко М. І.
С31 Центральна наукова бібліотека АН УРСР у пошуках досконалості: 1985—1992. Моє бібліотечне життя/ М. І. Сенченко. — К.: КИТ, 2011. 388 с., іл.
ISBN 978-966-2279-11-5

Перед вами, шановні читачі, книга про Бібліотеку і людей, без яких важко уявити собі наше духовне життя. Тільки навчившись вільно читати, ми приходимо до них, хранителів знань, віковічного досвіду, і, не в силі заспокоїти серцебиття, просимо “записати”, ні, допустити нас у той храм, риси якого ми часто бачимо на Московській площі столиці України. Тут зберігаються чудесні скарби, що належать усім.

Щоб зберегти їх, у 1989 році було побудовано найбільше на той час в Європі, приміщення Центральної наукової бібліотеки АН УРСР. З книги ви дізнаєтесь про перипетії будівництва і введення в дію Бібліотеки, що входить до п’ятірки кращих бібліотек світу.

Для широкого кола читачів.

УДК 027.54.021(477-25) “1985/1992”
ББК 78.3(4УКР-2К)

ISBN 978-966-2279-11-5
© М. І. Сенченко, 2011

Передмова

Моїм колегам по роботі в ЦНБ,
які поділяли мої думки і мрії.

Книгу про роки кардинальних змін у роботі Центральної наукової бібліотеки (ЦНБ) Академії наук Української Радянської Соціалістичної Республіки (АН УРСР), що має сьогодні назву Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), було написано давно, ще десь наприкінці 1994 року. Але мені чомусь не хотілося її друкувати, незважаючи на те, що я щоразу при зустрічі з колишніми колегами обіцяв це зробити. Чому? Мабуть тому, що під час роботи ще в Харківському інституті інженерів комунального будівництва (ХІІКБ) (1966—1985) мене навчали давати документам і статтям "відлежатись", і тільки після цього вирішувати, що з ними чинити далі. Світла пам'ять за цю науку колишньому ректору ХІІКБ, першому заступнику міністра вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, нині покійному професору Юрію Іллічу Бутенку. Саме він був моїм першим керівником у ХІІКБ, де я розпочинав свою кар'єру завідувачем лабораторії обчислювальної техніки після закінчення Харківського інституту радіоелектроніки.

Повернутися до думки дописати книгу про ЦНБ майже через двадцять років мене спонукали три події.

Перша — це зустріч і довготривала розмова з моїм "хрещеним батьком" академіком Ігорем Костянтиновичем Походнею, який був головою Бібліотечної ради Академії наук УРСР і доклав багато зусиль для переведення мене із Харкова до Києва на посаду директора ЦНБ. Крім того, як обдарований менеджер і принципова людина, І. К. Походня довгий час по-батьківські підтримував мене добрими порадами, допомагав увійти в

академічне середовище і добудувати нове приміщення Бібліотеки. Під час розмови ми згадували 80-ті роки минулого століття, будівництво Бібліотеки за часів Радянської влади і багато чого іншого.

Друга подія — вихід книг "Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 1965—1991" (Київ, 2008) і "Бібліотечна справа в Україні в XX столітті" (Київ, 2009) авторів Л. А. Дубровіної і О. С. Онищенка. Складається враження, що монографії писали люди, які мало знають про історію бібліотек, про стан розвитку бібліотечної справи. Матеріал в "Історії..." сирий, окремі частини взяті зі звітів, матеріалів засідань вчених рад тощо. Автори їх ніяк не коментують. Багато повторів, відвертих помилок, не вивірених статистичних даних. Уважно прочитавши книгу "Бібліотечна справа...", я був здивований тим, що у ній відсутній важливий період в історії бібліотек. Саме той, який ми згадували з І. К. Походнею. Мене це вразило не тому, що я в той час був директором ЦНБ, а тому, що саме в цей період відбулася корінна трансформація бібліотечної справи в Україні і зокрема в ЦНБ. Якщо прочитати зміст книги, то дивним є той факт, що розділ IX книги має назву "Бібліотечна справа в Україні в другій половині 1960—1980-х роках", а розділ X — "Новий етап розбудови бібліотечної справи: початок інформатизації та розвиток бібліотек у незалежній Україні (1990-ті роки)". Фактично період 1980—1990 рр. не знайшов належного висвітлення. Виникає запитання, а що було зроблено в ці роки? Чому автори не відобразили це в книжці? Адже саме в ті роки було побудовано більшість бібліотечних приміщень обласних наукових бібліотек, зведено нові приміщення ЦНБ, Книжкової палати України імені Івана Федорова, розпочато розробку автоматизованих бібліотечних систем. Чомусь автори забули про цей період, адже саме в 1986 році сталася Чорнобильська трагедія, але навіть вона не зупинила будівництво нового приміщення ЦНБ на Московській площі.

Чому? Може тому, що нові приміщення обласних бібліотек, Книжкової палати і ЦНБ були побудовані завдяки постійній увазі Першого секретаря Центрального Комітету Компартії України Володимира Васильовича Щербицького, добрі справи якого нині не прийнято згадувати? Але ж саме йому і президенту Академії наук УРСР Борису Євгеновичу Патону повинні дякувати співробітники й читачі ЦНБ появі новобудови на Московській площі, найбільшого тогочасного бібліотечного комплексу в Європі. І якщо вже зайшла мова про ЦНБ, то, завдяки ініціативі старшого наукового співробітника відділу рукописів Олени Михайлівни Апанович, бібліотека отримала ім'я видатного вченого В.І. Вернадського у 1987 році.

Постійні поїздки до Москви мої як директора ЦНБ і заступника з наукової роботи А. О. Чекмарьова привели до надання ЦНБ імені В. І. Вернадського 7 квітня 1989 року статусу науково-дослідного інституту, єдиного в Україні, й дали змогу значно підвищити заробітну плату науковців Бібліотеки.

Тоді ж спільно з Інститутом кібернетики розпочалися перші розробки проекту автоматизованої системи науково-технічної інформації Бібліотеки. Саме у той час розпочато впровадження першого етапу автоматизації інформаційно-бібліотечних процесів.

Закінчення будівництва нового приміщення бібліотеки на Московській площі; організація перевезення фондів; відкриття бібліотеки і розроблення системи обслуговування читачів; перша в Україні міжнародна бібліотечна конференція в 1989 році; виставка грецьких рукописів із фондів відділу рукописів ЦНБ у Візантійському музеї в Афінах (Греція); розроблення і введення в дію локальної комп'ютерної мережі Бібліотеки; розроблення програми "Документальна пам'ять України" у 1989 році; відкриття залу зарубіжної україніки у вересні 1990 року; розгляд на засіданні Президії АН УРСР питання про перспективи розвитку ЦНБ у лютому 1990 року; створення інформаційно-бібліотечної ради, за ініціативою ЦНБ, у 1990 році; заснування журналу "Біб-

ліотечний вісник" у квітні 1992 року та багато інших справ було зроблено упродовж 1980—1992 років.

Третя подія — звільнення з посад заступників Генерального директора А. Г. Бровкіна й А. О. Чекмарьова після трагедії, що сталася в книгосховищі і призвела до смерті двох співробітників Бібліотеки. Саме Анатолій Григорович і Анатолій Олексійович зробили надзвичайно багато корисного при введенні в експлуатацію нового приміщення, для організації обслуговування читачів, розвитку наукових досліджень. Заступник директора з бібліотечної роботи Анатолій Григорович Бровкін прийшов до Бібліотеки в 1987 році на посаду наукового співробітника відділу бібліотекознавства. Він досить швидко став моїм помічником у справах організації будівництва, перевезення книжкових фондів у нове приміщення, його охорони, активно допомагаючи закінчити будівництво і ввести нове приміщення в експлуатацію.

Через два роки А. Г. Бровкін стає заступником директора по роботі філій і згодом — заступником директора з бібліотечної роботи. До призначення на ці посади Анатолій Григорович пройшов стажування практично в усіх функціональних відділах Бібліотеки. Я розумів, що для того, щоб бути заступником директора з бібліотечної роботи, мало мати бібліотечну освіту, потрібно було знати зміст роботи функціональних відділів, їх завдання, бачити перспективу розвитку, особливо щодо впровадження нових інформаційних технологій. Багато різних думок висловлюють співробітники Бібліотеки про Анатолія Григоровича, але він влаштовував нового керівника і ще понад 20 років працював заступником генерального директора Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, захистив кандидатську дисертацію за спеціальністю 07.00.08 "Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство". І звільнити його з посади у розквіті творчих сил можна тільки за дуже велику провину. Проте малоймовірно, що трагічний випадок стався через його безвідповідальність, адже питання безпеки не входило до його функціональних обов'язків.

Аналогічна ситуація і з А. О. Чекмарьовим. Багато добрих справ було зроблено ним для Бібліотеки в часи СРСР — наукова робота завжди була під його контролем, а скільки енергії і часу він витратив, щоб ЦНБ отримала статус науково-дослідного інституту!

Тому й виникла думка повернутися до переосмислення подій тих років і видання книги-розповіді про роки формування нового мислення колективу, про роки перебудови ЦНБ і не тільки стосовно новобудови бібліотечного приміщення, а й створення на базі Бібліотеки науково-інформаційного центру обслуговування науки.

Нове мислення прийшло в колектив тому, що, по-перше, за бібліотечні справи серйозно взялася Президія АН УРСР і особисто Б. Є. Патон, який підпорядкував Бібліотечну раду віцепрезиденту АН УРСР талановитому організатору і вченому академіку І. К. Походні.

А по-друге, кадрову проблему було вирішено незвично, призначивши на посаду директора Бібліотеки нікому не відому в бібліотечній сфері людину, наукового керівника Обчислювального центру, доцента кафедри прикладної математики, кандидата технічних наук Харківського інституту інженерів комунального будівництва. Новий керівник не був обтяжений зв'язками з комуністичною елітою Києва, для якої був загадковим сам факт призначення "технаря" з іншого міста, з Харкова.

Після затвердження мене на посаді директора Бібліотеки Секретаріатом ЦК Компартії України відбулися затвердження в міськкомі і Ленінському райкомі Компартії України, де мене неодноразов запитували, чому мене призначили на цю посаду, невже в Києві не знайшлося людини для такої посади. Що я міг відповісти? Відповідав, що в моїй особі знайшли людину, яка поєднувала уміння будувати зі знанням комп'ютерної техніки й автоматизованих систем управління інформацією, керівника, який любив книгу і мав організаційні здібності.

Таємничість мого призначення певною мірою розв'язувала мені руки при вирішенні кадрових питань, а також при організації робіт на будівництві нового корпусу Бібліотеки.

Проте буду послідовним. Ще у 1989 році я прийняв рішення написати книгу про свою бібліотечну практику, коли закінчив написання книги "Бібліотеки і комп'ютери", що вийшла 1990 року у видавництві "Наукова думка". У той час було закінчено будівництво нового приміщення Центральної наукової бібліотеки імені В. І. Вернадського, якому я віддав частину своєї душі й декілька років життя. Вже тоді розумів, що мета, яку я собі поставив, буде здійснена, тим паче, що відчував подих великих змін у житті нашого суспільства.

Ейфорія досягнутого була настільки великою, що я навіть у найсумніших думках не міг передбачити подій середини 1992 року, які так різко змінили все моє життя. Здавалося, те, що я роблю, так потрібно демократичному суспільству, а я в той час, наївний, вірив, що наступають прогресивні зміни і що знайду підтримку й допомогу для реалізації своїх задумів не тільки в Президії АН УРСР чи в її президента Б. Є. Патона, якого я поважаю, а й у читачів Бібліотеки та в "новонароджених" демократів.

Моя мета полягає в тому, щоб розповісти широкому загалу про здійснене щодо перетворення Центральної наукової бібліотеки на найсучасніший інформаційно-бібліотечний центр, про свій шлях, який пройшов як вчений, про закордонні поїздки і закордонні бібліотеки, про особисті враження й переживання. Маю надію, що ця книга дасть повне уявлення про внутрішню еволюцію, яка відбулася не тільки зі мною, а й з багатьма бібліотечними фахівцями, і не тільки в ЦНБ.

Але, крім цих мотивів — я не бачу причин їх приховувати, — у мене були, звісно, й серйозніші спонукання. Працюючи над цією книгою, я намагався насамперед здобути душевний спокій, який настає тоді, коли, аналізуючи те, що залишилось позаду, приходиш до розуміння свого минулого і того, що ти зробив, де помилився, коли викладаєш свої думки на папері. Одночасно хотілося б поділитися деякими міркуваннями з тими, хто збирається присвятити своє життя бібліотечній справі та організації інформаційної діяльності. Мені здається, що наше "демократичне" суспільство погано уявляє собі, які обов'язки покладає на

нього організація бібліотек, впровадження нових інформаційних технологій у бібліотеки, збереження їх фондів для наступних поколінь і в яких умовах проходить життя бібліотекарів.

Проте особливо я хотів би висловити глибоку вдячність академікам АН УРСР Ігорю Костянтиновичу Походні, Віталію Макаровичу Русанівському (на жаль, покійному), Петру Петровичу Толочку і члену-кореспонденту НАН України Всеволоду Вікторовичу Васильєву, які повірили в мої організаторські здібності й довірили керувати таким непростим колективом, яким був колектив ЦНБ. Саме ці люди захищали мене завжди, не вірили різним чуткам, що їх розповсюджували мої "доброзичливці".

З працівників бібліотеки особлива вдячність Маргариті Семенівні Ракушиній, моєму заступнику з бібліотечної справи, завідувачам відділів Галині Олексіївні Ритовій, Петру Аврамовичу Сотниченку, Лідії Антонівні Пашковій, Леоніду Йосиповичу Костенку і Наталії Пилипівні Стоян, Ірині Володимирівні Сірій, Любові Петрівні Карповій, заступникам директора Анатолію Олексійовичу Чекмарьову, Анатолію Григоровичу Бровкіну, Михайлу Васильовичу Скрипці, начальнику відділу кадрів Тетяні Комалівні Руденко, головному бухгалтеру Валентині Іванівні Кузнецовій і тим багатьом співробітникам, які завжди були чесними у своїх почуттях до Бібліотеки й до мене особисто.

Особлива вдячність, на жаль, уже покійному, Олексію Петровичу Катеринчуку, який підтримав мене морально й матеріально у важкі для мене часи, взявши на роботу до Центрального Комітету Профспілок працівників місцевої промисловості і комунально-побутових підприємств України — після мого звільнення з посади директора ЦНБ.

Я вдячний також і своїм рідним — дружині Наталії Миколаївні Сенченко, синам Володимиру і Юрію, доньці Оксані за те, що вони завжди були зі мною й приходили на допомогу в найскрутніші дні мого життя. Мабуть, тільки їх віра в мене й постійна моральна підтримка дали мені можливість пережити скрутні часи й повернутися до праці в бібліотечній і книговидавничій сфері.

І останнє — у мене ніколи раніше не було змоги послідовно розповісти про всі бібліотечні проблеми, які мене цікавили, представивши їх у тому хронологічному порядку, в якому вони переді мною виникали. У процесі написання книги я обговорював її зміст з колегами, яким я висловлюю свою глибоку повагу і вдячність.

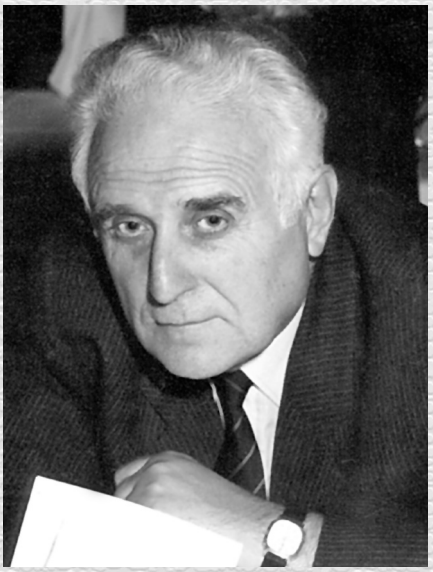
Без перебільшення мушу зауважити, що 1985—1992 роки були справді роками кардинальних змін у житті колективу ЦНБ: піднеслося у височінь нове приміщення бібліотеки, у ній змінились покоління працівників, прийшли фахівці з новим мисленням, а бібліотечні процеси автоматизувались. І тим людям, які стояли осторонь цього, безумовно, нічого було написати про ці роки, й дуже добре, що вони залишили білу пляму в історії бібліотечної справи України, що спонукало мене написати цю книгу. Її я писав, як уже було зазначено раніше, у декілька етапів. Розпочинав, кидав, через кілька років знову починав усе спочатку: писав, писав і знову кидав. Проте вирішив остаточно, що таки варто написати книжку про кращу Бібліотеку України, про тих людей, які здійснили трудовий подвиг, увівши в дію в останні роки існування Радянської України нове приміщення академічної Бібліотеки і зробили багато для того, щоб про неї знали в усіх куточках земної кулі.

Перший секретар ЦК Компартії України В. В. Щербицький під час зустрічі з вченими АН УРСР

В. В. Щербицький вручає Золоту Зірку Героя Соціалістичної Праці президенту АН УРСР Б. Є. Патону

Віце-президент АН УРСР академік
Ігор Костянтинович Походня

Академік
Віталій Макарович Русанівський

Член-кореспондент АН УРСР
Всеволод Вікторович Васильєв

Розділ 1.

Початок трансформації Бібліотеки

Несподіване запрошення

Щоб поєднати разом множину розрізнених фактів, які становлять людське життя, найкраще розпочати з якогось визначного рубежу. Для мене таким рубежем був 1985 рік, коли мене було запрошено на роботу в Академію наук Української РСР на посаду директора Центральної наукової бібліотеки АН УРСР.

У листопаді, я вже не пам'ятаю якого числа, 1984 року десь о десятій годині вечора у мене вдома, у Харкові, пролунав міжміський телефонний дзвінок. Це був дзвінок з Києва. Піднявши слухавку, я почув знайомий привітливий голос Всеволода Вікторовича Васильєва, члена-кореспондента АН УРСР, мого першого опонента кандидатської дисертації, яку я захистив у 1974 році.

Після звичайних слів привітання я почув зовсім неочікуване запитання:

— Чи не хотів би ти переїхати до Києва?

Завмерши від несподіваної пропозиції і втративши на деякий час дар мови, я розсміявся і сказав:

— А чому б ні, якщо є цікава робота?

— Наскільки цікава, я не знаю, — відповів В. Васильєв. — Проте чи не хотів би ти бути директором наукової академічної Бібліотеки?

Отямившись після почутого, я запитав:

— А чому саме я і до чого тут Бібліотека?

І тоді Всеволод Вікторович мені коротко розповів, що він очолює комісію Президії Академії наук, яка перевіряє роботу Центральної наукової бібліотеки Академії наук УРСР, і що нинішній директор бібліотеки професор Б. П. Ковалевський зби-

рається піти з Бібліотеки і зараз шукають нового керівника. Під кінець розмови Всеволод Вікторович висловився приблизно так: якщо я не заперечую, то він запропонує мою кандидатуру віце-президенту АН УРСР академіку Ігорю Костянтиновичу Походні, а там буде видно.

Тільки пізніше я зрозумів, чому саме моя кандидатура прийшла на думку Всеволоду Вікторовичу, який добре знав про мої організаторські здібності, досвід будівництва, впровадження обчислювальної техніки у навчальний процес і наукові дослідження, а також про досвід роботи з впровадження автоматизованих систем управління у Харкові. Варто додати, що на той час я вже закінчував роботу над докторською дисертацією і моїм науковим консультантом був професор В. В. Васильєв.

Ця телефонна розмова навела мене на роздуми, і перед очима миттєво промайнули роки моєї праці, що нерозривно були пов'язані з Харківським інститутом інженерів комунального будівництва. Саме сюди, після закінчення Харківського інституту радіоелектроніки в 1966 році, я, молодий спеціаліст, якому тільки виповнився 21 рік, отримав призначення. Тут я розпочав свою трудову діяльність завідувачем лабораторії обчислювальної техніки, тут створював разом зі сформованим мною колективом один із кращих у вищих навчальних закладів України обчислювальний центр, був секретарем комсомольської організації, головою профспілкового комітету, членом партійного комітету.

У цьому інституті захистив кандидатську дисертацію, написав свою першу книгу і підготував до захисту докторську дисертацію. Тепер, працюючи доцентом кафедри прикладної математики і обчислювальної техніки та науковим керівником обчислювального центру, я мусив прийняти рішення кинути все, зроблене своїми руками, залишити колектив обчислювального центру й інститут, де я мав досить високий авторитет і з яким пов'язано було стільки планів. Якщо до цього додати, що в Харкові я прожив на той час 21 рік, досить довго грав у баскетбол за місцеву команду "Динамо" і збірну команду Харків-

ської області, мав багато друзів, то навіть думка про те, що доведеться залишити це місто, місто студентських років, юності й зрілості, здавалася крамольною й безглуздою, і якась незрозуміла хвиля туги накочувалася на моє серце. Мабуть, підсвідомо я розумів, що настав час прощатися з Харковом — прощатися назавжди.

Однак, заспокоївши себе думкою, що мене не затвердять у вищих ешелонах влади, я швидко забув про цю розмову. Проте через деякий час мене запросили приїхати до Академії наук на співбесіду з віце-президентом АН УРСР академіком І. К. Походнею, якому мене представив В. В. Васильєв.

Розмова віч-на-віч тривала більше години, під час якої я розповідав про себе, а Ігор Костянтинович про завдання, які стоять перед ЦНБ, та згадував досить мальовничо окремі епізоди своєї біографії. Потім відбулася п'ятнадцятихвилинна розмова з президентом АН УРСР академіком Б. Є. Патоном.

Я дуже хвилювався, тому що офіційна пропаганда багато говорила про Бориса Євгеновича як видатного вченого світового рівня. Дві Зірки Героя Соціалістичної Праці і бюст, встановлений на вулиці Леніна (тепер вул. Богдана Хмельницького) поряд з конференц-залом Президії АН УРСР, природно могли викликати хвилювання перед зустріччю з такою надзвичайно авторитетною людиною. Але Борис Євгенович встав назустріч, привітався, запросив сісти і запропонував коротко розповісти про себе.

Після закінчення розмови Б. Є. Патон запитав, чи зможу я виконати поставлені завдання з будівництва й автоматизації Бібліотеки. Я відповів, що зможу, якщо буде Ваша допомога. Допомогу було обіцяно. Ейфорія зустрічі з такими високими посадовими особами заглушила голос розуму, тому я тоді не думав і не гадав, що мене чекає в майбутньому, що таке столичні чиновники, яка це згуртована і у переважній своїй більшості специфічна категорія суспільства. Все це для мене було новим і незвичним.

Того ж вечора я поїхав до Харкова. Тепер я знав, що мене чекає затвердження на засіданні Секретаріату ЦК Компартії

України, а перед цим — співбесіда і праця з інструкторами, завідувачами секторів та відділів Центрального Комітету. ЦНБ була ідеологічною установою, і її директора затверджував Секретаріат ЦК, очолюваний В. В. Щербицьким.

Лежачи на верхній полиці поїзда Київ—Харків, я міркував над останніми подіями і до мене все частіше приходила думка про те, що завтра треба зателефонувати академіку І. К. Походні й відмовитись від пропозиції та подальшого розгляду моєї кандидатури в ЦК Компартії України.

Майже законсервоване будівництво нового приміщення Бібліотеки корисною площею 35,7 тис. кв. м., дві філії в різних місцях м. Києва, на Подолі (філія № 1) і в Академмістечку (філія № 2), майже восьмимільйонний діючий фонд і два мільйони обмінно-резервного фонду, розпорошеного по 13 підвалах і приміщеннях у різних районах Києва, 19 функціональних і наукових відділів, 17 читальних залів, завдання автоматизації інформаційно-бібліотечних процесів, неописані фонди бібліотеки Київської духовної академії, понад 450 бібліотечних фахівців, серед них 90 відсотків жінок і два томи анонімних листів на попереднього директора професора Б. П. Ковалевського, змусять замислитись й більш досвідчених управлінців над тягарем, який потрібно було звалити на свої плечі.

Проте чим більше я роздумував над станом справ в ЦНБ, тим більше розумів дві речі:

— по-перше — для того щоб вирішити поставлені завдання потрібне рідкісне поєднання знань і навичок у галузі будівництва, комп'ютерної техніки, автоматизованих систем управління, бібліотечної справи, управління колективом, а головне — треба мати внутрішню енергію й бажання працювати, чого в мене було на той час вдосталь;

— по-друге — мене затвердять на цю посаду, тому що для реалізації більшості завдань, що стояли перед колективом бібліотеки, я мав певний досвід. З цими думками я і заснув...

Потім усе якось затихло. Час спливав, я писав книгу "Математическое обеспечение аналого-цифровых вычислительных

систем", їздив до Москви у видавництво "Машиностроение", де вона готувалася до випуску, читав студентам лекції, приймав іспити, організовував роботу лабораторій, займався пошуком паперу для обчислювального центру, виконував партійні доручення, працював над докторською дисертацією...

Митарства кабінетами

Наступив новий 1985 рік. Я вже й забув думати про пропозицію щодо бібліотеки й почав активно готуватися до захисту дисертації. Але в середині квітня телефонний дзвінок з Києва знову покликав мене в дорогу. Зустріч була призначена на одинадцяту годину ранку з академіком І. К. Походнею.

Поїзд приїхав рано, і, попивши кави, я сидів у парку ім. Т. Г. Шевченка й розмірковував, що ж буде далі. Мені вже дуже хотілося, щоб усе скінчилося, позитивно чи негативно, краще негативно, але я й гадки не мав, що все тільки починається.

Після короткої розмови з Ігорем Костянтиновичем ми знову пішли до Бориса Євгеновича Патона. Цього разу розмова була надзвичайно короткою. Запитавши у І. К. Походні, хто затягує вирішення питання з призначенням, і отримавши відповідь, що М. І. Сенченку треба ж давати квартиру в Києві, Б. Є. Патон досить виразно зауважив: "Чи мало ми даємо квартир різним м...м?" Потім сказав, що переговорить з ким потрібно і попросив, щоб я залишався в Києві, а ввечері подзвонив Ігорю Костянтиновичу.

Ми вийшли з кабінету Б. Є. Патона: "Тепер усе закрутиться!" — промовив І. К. Походня, йдучи коридором до свого кабінету, і справді все закрутилось. Ввечері, коли я телефонував Ігорю Костянтиновичу, він запитав, чи є в мене партійний квиток, і після моєї ствердної відповіді попросив, щоб я був о десятій годині в ЦК Компартії України, де мав зустрітися з завідувачем сектору відділу науки Володимиром Юхимовичем Мельниченком.

Усі установи Академії наук, у тому числі й ЦНБ, мали своїх кураторів. Моїм майбутнім куратором був інструктор ЦК КПУ В. Г. Кремінь, який і зустрів мене в той сірий квітневий ранок. Довга розмова з Василем Григоровичем, потім з Володимиром

Юхимовичем, оформлення всіх особових документів у кадрах організаційного відділу ЦК, а потім зустріч з завідувачем відділу науки Феліксом Михайловичем Рудичем, узгодження, запитання, відповіді — все це було, немов у тумані. Я настільки перехвилювався, що навіть не відчував втоми. Цілий день я провів у приміщені ЦК і був добре підготовлений до засідання секретаріату ЦК, на якому мене мали затвердити на посаду директора ЦНБ.

Згадуючи зараз усіх людей, з якими мені довелося тоді зустрічатися в ЦК Компартії України, я думаю, що мені в житті надзвичайно пощастило. Я зустрічався з простими співробітниками партійної еліти, з розумними, доброзичливими людьми, талановитими організаторами, які справили на мене добре враження, і це, як я потім переконався, відповідало дійсності. У подальшому від В. Г. Кременя, В. Ю. Мельниченка, В. А. Рилача, Р. Я. Пирога, М. О. Шульги та інших співробітників ЦК я завжди отримував дієву допомогу у своїй роботі добрими порадами і справами в прийняті й вирішенні різноманітних питань, яких було немало.

Увечері я їхав додому без жодних думок і сумнівів, так втомившись за цілий день, що мене ледве розбудили перед Харковом. У кінці травня було засідання Секретаріату ЦК, на яке я не зміг приїхати, оскільки не мав змоги взяти квиток на поїзд, але й не було особливого бажання. Наступного дня мене викликали у відділ науки Харківського обкому партії, де після неприємної розмови з заввідділу В. О. Дуравкіним мені дістали квиток і я поїхав до Києва. Тепер я мав зустрітися окремо з усіма секретарями ЦК, які після співбесіди зі мною мали прийняти рішення про моє затвердження на посаду директора ЦНБ. Найбільше запам'яталася зустріч з секретарем ЦК Компартії України з ідеології О. С. Капто і з першим секретарем ЦК КПУ В. В. Щербицьким.

Першою і надзвичайно цікавою була розмова з Олександром Семеновичем Капто, якому я й до сьогодні вдячний за надзвичайно теплий прийом, що додав мені впевненості для подальших розмов й поваги до партійних функціонерів.

Коли мене привели до його кабінету, Олександр Семенович встав і запросив сідати. Невисокий на зріст, але надзвичайно енергійний, він справив на мене велике і приємне враження. Особливо згадався його монолог щодо роботи в жіночому колективі. Він запитав мене, чи полюбляю я жінок. Я відповів ствердно, зауваживши, що не втрачаю при цьому голови. Після довгої розмови Олександр Семенович дав оригінальну пораду стосовно праці в жіночому колективі, яку я запам'ятав на все життя: "В колективі бібліотеки дуже багато жінок, симпатичних жінок, і так собі,— повільно говорив Олександр Семенович. — Ти ще молодий і гарний чоловік. І якщо заведеш коханку, це, відомо, чоловіча справа, і покинеш її, то знову ж заведеш другу, а в подальшому і її покинеш. Покинуті тобою жінки об'єднаються між собою та ще й візьмуть у спільниці твою дружину, то тоді тобі буде не до роботи, як це було з одним із колишніх керівників цієї бібліотеки. І тоді нам знову доведеться шукати і затверджувати нового директора. А мені б цього не хотілося робити", — сказав на закінчення розмови О. С. Капто і зауважив, що я йому сподобався і він буде підтримувати мою кандидатуру. Я подякував за пораду і в подальшому завжди дотримувався її в житті і ставлюся до жінок на роботі як до колег, нікого не вирізняючи.

Зустріч з В. В. Щербицьким була короткою. Він сказав, що чув схвальні відгуки про мене, запитав, чи справлюсь я з таким величезним будівництвом, і після моєї ствердної відповіді додав, якщо будуть труднощі, то він готовий зустрічатися зі мною і допомагати. В подальшому я двічі скористався цією можливістю, і справді допомога була навіть занадто дієвою. Зустрічі з іншими секретарями були черговими й нецікавими.

Того ж дня я поїхав до Харкова і почав чекати затвердження. Минув майже місяць, але з Києва ніяких вістей не було чути. Я зателефонував Ігорю Костянтиновичу, запитав про справи і, не почувши ніяких новин, сказав, що їду відпочивати в Ялту разом з дружиною і сином, додавши, що в Ялті зі мною можна зв'язатися по телефону мого давнього приятеля, жителя цього чудового міста, Анатолія Прокоповича Гераймовича.

5 липня ми вже купалися в Чорному морі, але я весь час у думках повертався до Києва. Коли почав уже забувати про нову роботу, наш відпочинок було перервано телефонним дзвінком. Телефонував академік І. К. Походня і пропонував мені терміново приїхати до Києва.

Сумніви і коливання

25 липня 1985 року, в четвер, о 12 годині дня віце-президент АН УРСР Ігор Костянтинович Походня представив мене колективу Центральної наукової бібліотеки в невеликому актовому залі бібліотечного корпусу, що знаходиться на вул. Володимирська, 62. Все було, як в тумані, і єдине, що я згадував потім, це був іронічний сміх залу, коли я сказав, що нашим головним завданням є створення бібліотеки світового рівня, взірцем якої я бачу Бібліотеку конгресу. Цей сміх у подальшому завжди стимулював мене в роботі, і, мабуть, якби не він, моєї особистої енергії було б недостатньо для вирішення усіх проблем, які потрібно було вирішувати в подальшому.

У той самий день я повернувся до Харкова. Важко було кидати інститут і колектив, який створював, де все було зроблено власними руками. Я звик до міста своєї юності, до людей, до ритму того життя, який вироблено роками, і, думаючи про те, що все це потрібно залишити, я впадав майже в розпач. Важко стало, і навіть сьогодні, коли я пишу ці рядки, я не зовсім розумію, як міг погодитися на те, щоб у 40 років так різко все змінити, покинути місто, де виріс як спеціаліст і сформувався як особистість, колектив інституту, кафедру, обчислювальний центр і волейбольну команду ветеранів, де я був одним із лідерів.

Перед цим — 1 травня 1985 року, у свій день народження, я отримав поздоровлення від ректорату, парткому і профкому інституту.

"Дорогой Николай Иванович! От имени ректората, парткома и общественных организаций, профессорско-преподавательского состава и студентов сердечно поздравляем со славным юбилеем — 40-летием со дня рождения!

Почти 20 лет Вы работаете в институте, пройдя за это время путь от начальника лаборатории вычислительных средств до научного руководителя вычислительного центра, доцента кафедры прикладной математики.

Своим трудом, знаниями, энергией Вы вносите большой вклад в создание и развитие вычислительного центра. В нем были установлены и освоены такие электронно-вычислительные машины, как "Раздан — 2", "Промінь — 2", "Промінь — М", "Мир — 2", а в настоящее время — современные машины третьего поколения типа ЕС — 1020 и ЕС — 1022. Под Вашим научным руководством ВЦ выполняет большой объем учебной и научной работы, успешно решая задачи технического обеспечения учебного процесса, создания АСУ, проведения расчетов по НИР, программного обеспечения гибридных вычислительных систем и др. Теоретическое обоснование решения этих задач с помощью вычислительной техники осуществляется при Вашем непосредственном участии. Сотрудниками ВЦ опубликовано около 50 научных статей и сделано 30 докладов на всесоюзных и республиканских конференциях.

Вы успешно сочетаете преподавательскую и научно-исследовательскую работу с общественной деятельностью. Были секретарем бюро комсомольской организации сотрудников, членом парткома института, партгрупоргом кафедры висшей математики, избирались председателем профкома института. Награждены юбилейной медалью "За доблестный труд в ознаменование 100-летия со дня рождения В. И. Ленина" и медалью "За трудовую доблесть".

Впереди многие годы творческого труда, новые задачи поставит перед Вами Жизнь. И мы выражаем уверенность, что Вами будут достигнуты еще большие успехи в научной и преподавательской деятельности, в подготовке высококвалифицированных специалистов для народного хозяйства страны.

Примите, дорогой Николай Иванович, искренние пожелания здоровья, молодости, многих творческих успехов и большого личного счастья!

Ректор института — Л. Н. Шутенко
Секретарь парткома — Л. А. Пальченко
Председатель профкома — Г. Г. Билибин".

Після таких теплих слів, а потім привітань на зібранні колективу і добрих, чуйних поздоровлень, висловлених співробітниками, не дуже хотілося навіть думати, що все зроблене власними руками і добре організоване господарство доводиться залишати.

Проте в той час я розумів, що переріс посаду наукового керівника обчислювального центру, а пропозицій щодо подальшого кар'єрного зростання від ректорату не було. Точніше були. Але були й обставини, чи радше ненормальне ставлення до мене однієї людини, яка вважала, що мені ще рано доручати важливу самостійну роботу. В подальшому доля круто обійшлася з цією людиною, і сьогодні мені її дуже шкода.

Примара нових завдань

У той же час моя натура вимагала дій, і я змушений був взятися за таку непосильну для нормальної людини роботу, як організація діяльності ЦНБ у нових умовах, організація праці в колективі, його виховання, звідки томами надходять анонімні листи на керівника, незавершене будівництво величезного корпусу бібліотеки і впровадження комп'ютерної техніки, за відсутності коштів. Усі завдання і події переплелися в моїй голові, начебто на мене навалилася невідома істота, невизначена велетенська примара.

Я багато розмірковував над тими завданнями, які були поставлені Б. Є. Патоном, І. К. Походнею і В. В. Васильєвим. Але, думаючи про будівництво нового приміщення бібліотеки, про автоматизацію бібліотечних процесів, про колектив, який треба було спрямувати на нові і, для майже всіх, незвичні завдання, я навіть у найпесимістичніших прогнозах не міг передбачити того, з чим мені довелося зіткнутися за роки роботи в бібліотеці.

Незважаючи на обіцяну допомогу (і справді допомагали), більшість питань потрібно було вирішувати самому. На всю мою бурхливу діяльність окремі співробітники Бібліотеки й чиновники Президії АН УРСР дивилися недоброзичливо й чекали, коли ж я зламаюся, шукали мої вади, намагалися мене спокусити.

Більшість завідувачів відділами була пенсійного віку. Деякі з них не працювали, а тільки представляли відділи на нарадах, були посередниками між дирекцією і колективом, "елітою" Бібліотеки. Наукові співробітники мали більшу заробітну плату, вважали себе "вищою расою" і ходили на роботу коли їм заманеться. Вони писали "заумні" статті з надуманих проблем і вважали, що двох таких статей на рік вистачить, щоб урівноважити їхню заробітну плату.

Усвідомлення факту, що за їх ініціативи було звільнено мого попередника давало цим співробітникам, на їхню думку, переваги перед новим директором. Але таких людей було небагато. А в цілому колектив був високого професійного рівня, значній більшості співробітників набридла невизначеність й негативне ставлення зовнішнього оточення до справ Бібліотеки, де вони працювали. Набридло працювати у тісноті в той час як було давно обіцяне нове приміщення Бібліотеки, і більше року без директора. Саме на цю частину колективу мені треба було робити ставку, заохотити їх допомагати мені, переконати, що ми зможемо зрушити з мертвої точки будівництво нового корпусу, розпочати працювати самовіддано на загальну справу. І з часом мені це вдалося зробити.

Сьогодні, коли минуло 26 років від початку роботи в ЦНБ, ті всі проблеми здаються другорядними, незначними. Але в тому, вже далекому 1985, році, працюючи по 12—14 годин на добу, вивчаючи фактично нову для себе галузь й зосереджуючись на головному, я твердо вірив у те, що роблю велику справу.

Проте повернімося до тих часів, коли потрібно було зосередитися на головному для перебудови роботи бібліотеки. Насамперед змусити колектив активно працювати, щоб не було часу писати анонімні листи. Досконало розібратися в усіх питаннях й зосередитися на головних завданнях, які були поставлені Президією АН УРСР і вже особисто для мене Б. Є. Патоном та І. К. Походнею.

Науковий керівник обчислювального центру ХПКБ М. І. Сенченко за пультом ЕОМ ЄС-1022. 1983 рік

Профспілковий актив ХПКБ на суботнику — квітень 1980 року. Крайній праворуч голова профкому М. І. Сенченко

Науковий керівник М. І. Сенченко серед жіночого колективу обчислювального центру

М. І. Сенченко серед чоловічого колективу обчислювального центру.

Визначення проблем

Дуже добре, що усі проблеми були сформульовані в Постанові Президії АН УРСР "Про діяльність Центральної наукової бібліотеки АН УРСР у 1979—1983 рр.". Це дало можливість одразу зосередитися на головному.

Для того щоб мати уяву про такі постанови і що вони тоді також писалися українською мовою, наведу документ повністю.

ПРЕЗИДІЯ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ПОСТАНОВА № 187

м. Київ "23" квітня 1984 р.

Про діяльність Центральної
наукової бібліотеки АН УРСР
у 1979—1983 рр.

Заслухавши та обговоривши доповідь директора Центральної наукової бібліотеки (ЦНБ) АН УРСР доктора історичних наук Б. Н. Ковалевського та співдоповідь голови комісії по перевірці роботи ЦНБ АН УРСР член-кореспондента АН УРСР В. В. Васильєва про результати діяльності бібліотеки у 1979—1983 рр., Президія АН УРСР відзначає, що установою проведено значну роботу по інформаційно-бібліотечному обслуговуванню вчених республіки, формуванню інформаційного фонду; здійснено наукові дослідження у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства і книгознавства.

Протягом останнього п'ятиріччя бібліотека щорічно забезпечує в середньому до 1,5 млн. відвідувань та видає близько 12,1 млн. примірників літератури. Для установ і читачів за звітний період виготовлено 1,3 млн. аркушів ксерокопій, близько 100 тис. кадрів фотокопій, 489 тис. кадрів мікрофільмів. До фондів ЦНБ АН УРСР надійшло 965 тис. примірників нової літератури, а до бібліотек установ АН УРСР через ЦНБ АН УРСР — 248,5 тис. примірників. З 1981 року ЦНБ АН УРСР централізо-

вано комплектує фонди 40 бібліотек установ АН УРСР природничого і технічного профілю суспільно-політичною літературою.

Здійснено певну роботу по впорядкуванню обмінно-резервного фонду та рукописних матеріалів, організації депозитарного бібліотечного фонду, редагуванню каталогів і картотек, публікації зведених друкованих каталогів. З метою підготовки фондів до переміщення в новий будинок розпочато відбір з діючих фондів непрофільної та застарілої літератури.

Дальшого розвитку набула науково-дослідна діяльність, протягом 1979—1983 рр. опубліковано 14 монографій, 2 збірники наукових праць, 84 посібники та довідники.

Разом з тим у виробничій, науково-дослідній та організаційній діяльності ЦНБ АН УРСР є суттєві недоліки та труднощі.

Бібліотека недостатньо активно здійснює перебудову своєї роботи у відповідності з сучасними вимогами до інформаційно-бібліотечного обслуговування наукових досліджень. Незадовільними темпами іде підготовка до організації автоматизованих інформаційних довідково-пошукових систем, основаних на сучасних досягненнях науки і техніки. Для здійснення цієї роботи ЦНБ АН УРСР не має власного відповідного структурного підрозділу, а допомога, що надається з боку Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова АН УРСР (член-кореспондент АН УРСР А. О. Стогній), є зовсім недостатньою. Низький рівень автоматизації бібліотечних технологічних процесів призводить до невиправданого перевантаження працівників, негативно впливає на якість роботи та умови праці. Досить великими лишається строк виконання замовлення читачів, оформлення нових книжкових надходжень.

Істотного поліпшення вимагають підбір, розстановка та виховання кадрів, їх розподіл між відділами, забезпечення провідних ділянок виробничої та науково-дослідної роботи висококваліфікованими спеціалістами, підготовка резерву керівних кадрів. В ЦНБ АН УРСР трапляються випадки порушення трудового законодавства.

Все ще значним залишається обсяг неосвоєної іноземної літератури обмінно-резервного фонду й не взятих на облік старих

книжкових колекцій філіалу №1 на Подолі, що не тільки перешкоджає їх вивченню науковцями, але й створює реальну можливість втрати.

Нерегулярно здійснюються планові перевірки наявності фондів структурних підрозділів бібліотеки.

Недостатньою є активність бібліотеки у вирішенні питання поновлення її в списку установ, яким надано право одержання обов'язкових контрольних примірників вітчизняних видань, прискоренні будівництва нового приміщення ЦНБ АН УРСР та розробці планів його освоєння, переміщення книжкових фондів. Бібліотека незадовільно забезпечена засобами механізації і автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів, технологічним устаткуванням, оргтехнікою. "Вузьким місцем" залишається виготовлення ксеро- і фотокопій на замовлення читачів. Потребує розширення база ремонту та реставрації книжкових і рукописних фондів.

Зрив строків будівництва нового приміщення ЦНБ АН УРСР призвів до значних ускладнень з розміщенням і зберіганням фондів. Книгосховища ЦНБ переповнені. Частину книжкових фондів доводиться зберігати у приміщеннях, які не відповідають елементарним технічним вимогам. Бібліотека не має площ для приймання нової літератури. Умови праці співробітників не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, особливо в підвальних приміщеннях.

Значною мірою зазначені недоліки в роботі ЦНБ АН УРСР пов'язані з недостатньою активністю її дирекції, зокрема д.і.н. Б. П. Ковалевського.

Відзначаючи важливість дальшого удосконалення діяльності Центральної наукової бібліотеки АН УРСР відповідно до Закону Союзу РСР "Про затвердження Положення про бібліотечну справу в УРСР", прийнятого 11 квітня 1984 р. Сесією Верховної Ради СРСР, Президія Академії наук УРСР постановляє:

Вважати, що діяльність Центральної наукової бібліотеки АН УРСР у 1979–1983 рр. не відповідала всім завданням інформаційно-бібліотечного обслуговування вчених АН УРСР.

Головними напрямами діяльності ЦНБ АН УРСР визначити:

2.1. Сприяння впровадженню наукових знань в практику господарської діяльності і державного управління, найбільш ефективному використанню виробничого і науково-технічного потенціалу республіки.

2.2. Інформаційно-бібліотечне обслуговування наукових розробок установ АН УРСР та вчених республіки.

2.3. Формування інформаційних фондів на основі вивчення потреб науковців.

2.4. Організацію довідково-пошукових систем, насамперед на основі сучасних засобів автоматизованої обробки і пошуку інформації.

2.5. Наукові дослідження в галузі бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, підготовку і видання бібліографічних покажчиків.

2.6. Науково-методичну роботу по забезпеченню діяльності бібліотек наукових установ АН УРСР.

3. Зобов'язати ЦНБ АН УРСР:

3.1. Посилити контроль за станом зберігання бібліотечних фондів та роботу по їх впорядкуванню, зокрема, привести у відповідність з інструктивними вимогами планові перевірки наявності фондів структурних підрозділів бібліотеки.

3.2. Організувати, починаючи з 1985 р., передплату мікрофіш найбільш необхідних для науковців АН УРСР зарубіжних періодичних видань і забезпечити їх ефективне використання. Організувати мікрофішування інформаційних матеріалів для бібліотек інститутів АН УРСР.

3.3. Домогтися її поновлення у списку установ, яким надається право одержання обов'язкових контрольних примірників вітчизняних друкованих видань.

3.4. Спрямувати науково-бібліографічну діяльність бібліотеки на більш повне інформаційне забезпечення наукових розробок установ АН УРСР, насамперед по виконанню цільових комплексних науково-технічних програм. Організувати систе-

матичне видання тематичних бібліографічних покажчиків відповідно до головних напрямів діяльності Академії наук УРСР.

3.5. Активізувати роботу по дослідженню і популяризації цінних рукописних та книжкових фондів бібліотеки. Розширити діяльність археографічних експедицій.

3.6. До 10.06.84 переглянути склад Вченої ради, посиливши його провідними спеціалістами установ АН УРСР, УкрНДІНТІ, Держплану УРСР та Мінкультури УРСР — фахівцями з основних напрямів діяльності бібліотеки.

3.7. Вжити заходів щодо посилення трудової та виконавської дисципліни, поліпшення підбору, розстановки та виховання кадрів, створення резерву керівних кадрів. Організувати систематичне підвищення кваліфікації співробітників.

3.8. Посилити методичну та практичну допомогу бібліотекам установ АН УРСР у справі комплектації та використання фондів вітчизняної та зарубіжної літератури, інформаційного забезпечення наукових розробок.

4. З метою забезпечення докорінної перебудови роботи бібліотеки на сучасній технічній основі та освоєння нового приміщення ЦНБ АН УРСР, що будується, зобов'язати ЦНБ АН УРСР:

4.1. До 10.06.84 розробити та подати на розгляд Бюро Президії АН УРСР пропозиції про невідкладні додаткові заходи по оснащенню бібліотеки оргтехнікою, апаратами для ксеро- та фотокопіювання, засобами автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів, ремонту та реставрації книжкових фондів, сучасними засобами протипожежної безпеки, а також по організації, фінансуванню та забезпеченню кваліфікованими кадрами робіт по обробці неорганізованих обмінно-резервних фондів та фондів філіалу № 1.

4.2. До 10.06.84 розробити і подати до Бібліотечної ради Президії АН УРСР план графіку робіт по організації та створенню автоматизованої системи науково-технічної інформації бібліотеки /АСНТІ ЦНБ АН УРСР/ та пропозиції по їх забезпеченню спеціалістами високої кваліфікації, а також до 01.09.84 план роз-

міщення фондів, читальних залів та допоміжних служб у нині діючих будинках бібліотеки та новому приміщенні, будівництво якого завершується.

5. До 10.06.84 обговорити цю постанову на розширеному засіданні Вченої ради ЦНБ АН УРСР і розробити конкретні заходи, спрямовані на її виконання та усунення виявлених недоліків. Звіт про проведену роботу подати до Президії АН УРСР до 01.04.85.

6. Контроль за виконання цієї постанови покласти на голову Бібліотечної ради АН УРСР академіка АН УРСР І.К. Походню.

Президент Академії наук УРСР
академік Б. Є. Патон
Головний учений секретар
Президії АН УРСР
член-кореспондент АН УРСР В. Ю. Тонкаль

З постанови добре видно всі завдання, які стояли перед колективом бібліотеки і її новим директором через 15 місяців після прийняття цього документа. Варто зауважити, що багато завдань в Академії наук вирішувалося такими постановами, де визначалися проблеми, на яких потрібно було зосередити в першу чергу увагу керівників тієї установи, про яку йшлося в постанові.

Конкретика завдань стимулювала їх виконання.

Розділ 2.

Найскладніші роки бібліотечного життя: 1985—1986

Невеликий відступ

Тепер, коли рішення про перехід на нову роботу прийнято, всі процедури затвердження на посаду директора ЦНБ проведені, настав час приступати до роботи. Розрахувавшись у відділі кадрів й бухгалтерії Харківського інституту інженерів комунального будівництва, знявшись з партійного і профспілкового обліку, взявши необхідні речі та деякі книги, 4 серпня 1985 року я виїхав до Києва.

5 серпня 1985 року я приступив до виконання обов'язків директора науково-дослідної установи — такий статус мала на той час Центральна наукова бібліотека Академії наук УРСР.

Цікавий збіг обставин, 19 років тому, саме 5 серпня 1966 року, я був зарахований на роботу, як молодий спеціаліст, до ХІІКБ на посаду завідуючого лабораторії обчислювальної техніки. Тепер я бібліотекар, але тільки за посадою, тому що бібліотечної справи я не знаю, і мине певний час, коли мене приймуть у бібліотекарі. Ця процедура відбулася через 2 роки.

Відставивши власні проблеми, захист дисертації і перевезення сім'ї до Києва, тобто отримання квартири, я в перші дні роботи зосередив свою увагу на таких питаннях:

— загальному знайомстві з бібліотекою;
— з керівництвом Бібліотеки і організацією її роботи;
— будівництвом нового приміщення;
— станом автоматизації інформаційно-бібліотечних процесів;
— організацією наукових досліджень;
— станом зберігання і обліку бібліотечних фондів;
— формуванні майбутньої структури бібліотеки і колективу.

У той час мені важко було уявити всю складність виконання поставлених переді мною завдань, вони уявлялися мені простими і разом з тим складними, незнайомими. З чого починати? Що робити? А головне взнаки не давати, що я чогось не розумію. Сміх колективу, коли я згадав про Бібліотеку конгресу США, голосно нагадував про те, що мені не буде пробачено жодного промаху, що в спину мені дивляться окремі посадовці й співробітники і постійно очікують коли я спіткнуся. Але все це тільки додавало азарту і змушувало вивчати, організовувати, працювати...

Перші дні роботи давали мені певну насолоду, якщо можна її отримувати у повсякденній праці. У Президії АН ніхто не цікавився, де я живу і на які кошти. Квартиру мені поки обіцяли, проте давати не поспішали, мабуть, придивлялися до мене. Жив я у своєї сестри на Оболоні, а точніше, їздив туди ночувати.

Жила моя сестра Тихончик Ніна Іванівна у двокімнатній квартирі з чоловіком Тихончиком Володимиром Олександровичем і двома малими дітьми Танею й Оленою, тому намагався якнайменше бувати там. Проте рідна сестра, її чоловік і діти скрашували моє одноманітне життя. Інколи жив у готелях — "Москва" чи "Україна", куди мене поселяв за рахунок профспілок Катеринчук Олексій Петрович — голова Центрального комітету профспілок робітників місцевої промисловості і комунально-побутових підприємств, з яким ми були знайомі ще з харківських часів і який мене підтримував в усіх справах і давав добрі поради. Олексій Петрович уже довгий час жив і працював у Києві, переборов ностальгію, якою я тільки починав хворіти, добре знав місцеві порядки й місцевих чиновників і допомагав з будівництвом та пошуком людей, які б могли допомогти мені його активізувати.

Було надзвичайно тяжко перебороти себе, свою пам'ять, забути колектив Обчислювального центру, кафедри та інституту в Харкові. У думках я весь час повертався до нього, до його проблем, і в голові постійно снувала думка покинути все й повернутися назад у Харків. Приїзд моїх інститутських колег по роботі, а їх спочатку приїздило до Києва дуже багато, тільки погіршував мій стан, а біль та ностальгія за минулим після їхнього

від'їзду з новою силою накочувалися на мене. Один, без сім'ї, друзів, квартири.

Проте новий колектив, кабінет, секретарка, поважне ставлення (може, тільки зовні) співробітників, все це накладало певну відповідальність, давало специфічну насолоду. Тому на роботі я забував про все і працював так, що робочого часу не вистачало.

Бібліотека і її приміщення в серпні 1985 року

З перших днів роботи я з нетерпінням і з надзвичайним натхненням почав вивчати Бібліотеку. Попередньо мені було відомо, що являє собою Бібліотека із розповідей голови комісії по перевірці роботи ЦНБ член-кореспондента АН УРСР В. В. Васильєва. Він подарував мені й невеличку книжку про ЦНБ, прочитану мною від початку і до кінця. Склав уяву про стародруки, фонди, уважно вивчив структуру Бібліотеки, історію, окремі етапи її розвитку й інколи дивував знаннями заступника директора з бібліотечної роботи Федора Захаровича Шимченка, який мене скрізь супроводжував.

У 1985 році Центральна наукова бібліотека АН УРСР була для мене звичайною бібліотекою, такою як, наприклад, Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка, у якій я довгий час був читачем. Проте тільки з часом я зрозумів, що ЦНБ — це складна система, що охоплює приміщення, фонди, каталоги та персонал, працюючий в ній. Але ще є й специфічний контингент читачів. У кожного свій характер, певний настрій, намагання задовольнити швидко свої запити тощо.

Щоб зрозуміти, що таке Бібліотека треба вивчити її історію, знати людей, які її створювали. Мене цікавило, коли востаннє будували нові приміщення для розміщення структурних підрозділів Бібліотеки. З подарованої книги я з'ясував, що вона була заснована в 1919 році як Всенародна бібліотека України при Академії наук УРСР. Пізніше, вивчаючи історію Бібліотеки, що стала мені рідною, я виявив, що вона заснована раніше, прочитавши книгу Степана Пилиповича Постернака — першого офіційного директора Бібліотеки "Всенародня Бібліотека України",

який пише, що ініціатором її заснування був М. П. Василенко. А далі написано, що "На підставі закону від 15 серпня 1918 року про заснування Національної Бібліотеки Української Держави в м. Києві почала своє існування Всенародня Бібліотека України".

Пізніше, використовуючи цей матеріал, я дав інтерв'ю телебаченню про те, що роком заснування Бібліотеки слід вважати 1918 рік. І, незважаючи на неприємності, які я мав від різних кураторів, ми добилися встановлення істини.

Це було потім, а в 1985 році я знав про те, що, розпочавши свою діяльність у тісних, непридатних для нормальної роботи кімнатах, Всенародна бібліотека України на 12-му році існування, тобто в 1930 році, переходить у нове приміщення — великий будинок по вул. Володимирській, 62, де було добудовано за Радянської влади книгосховище. Це дало можливість розмістити тут основний діючий фонд, читальні зали та відділи бібліотеки.

У 1934 році Всенародну бібліотеку України перейменовано на Бібліотеку Академії наук Української РСР, а в 1948 році реорганізовано в Державну публічну бібліотеку АН УРСР.

З розповіді свого заступника Ф.З. Шимченка я дізнався, що пожежа в Бібліотеці 24 травня 1964 року знищила майже 250 тисяч українських книг і примусила різко змінити умови зберігання, укріпити дисципліну, детальніше вивчати кадри, особливо працюючих у книгосховищах. Розпочинається велика робота з перевірки фондів, організовуються звернення до різних бібліотек СРСР для відновлення фондів. Будуються додаткові сховища, ремонтуються постраждалі від пожежі приміщення.

У 1965 році Бібліотека отримала назву Центральна наукова бібліотека АН УРСР. З червня 1971 року ЦНБ АН УРСР вступила в новий період свого розвитку: їй надано статус науково-дослідної установи з таких основних напрямів досліджень, як теорія і методологія культури, історія книги та бібліотечної справи в республіці, удосконалення форм і методів наукової інформації, механізація та автоматизація бібліотечно-бібліографічних процесів. Обсяг її наукової роботи набагато збільшується.

Сьогодні це одна з найбільших і найбагатших Бібліотек світу. В її фондах зберігається найбільше в Україні і одне з найбагатших у світі зібрань давніх пам'яток слов'янської писемності, рукописних книг XI — XVIII століть, історичних документів XVI — XVIII століть, архіви і книжкові колекції видатних діячів української і світової науки і культури. Бібліотека має найповніше зібрання нот і музичної літератури, естампів і репродукцій, карт і атласів.

ЦНБ АН УРСР — єдине в Україні сховище документів Організації Об'єднаних Націй, республіканський депозитарій цих матеріалів, а також депозитарій вітчизняних газет і літератури природничо-наукової тематики.

Система республіканського обов'язкового примірника друкованої продукції, закупівля літератури і книгообмін забезпечували комплектування універсального за змістом фонду видань.

Універсальний за змістом і тримільйонний фонд зарубіжної літератури, який купували за валютні кошти через Всесоюзне об'єднання "Міжнародна книга", у книжкових крамницях, за підпискою і понад 50 відсотків по міжнародному книгообміну.

Так з розмов зі співробітниками Бібліотеки і постійно читаючи фахову літературу, я поступово, ґрунтовно вивчав історію установи, де волею долі мені довелося працювати директором.

Обслуговування читачів здійснювалося в трьох приміщеннях бібліотеки.

Приміщення по вул. Володимирській, 62 (архітектор В. А. Осьмак), корисною площею 14,8 тис. кв. м. Тут розміщувались практично всі функціональні і наукові відділи Бібліотеки, фонди, читальні зали, дирекція, інженерна група, центральний науковий архів Академії наук, лабораторія автоматизованих систем науково-технічної інформації, відділ кадрів, І відділ, канцелярія, бухгалтерія, майстерні, склад, машинописне бюро.

Філіал № 1 (Поділ, вул. Сковороди, 2а) збагачений дореволюційними книжковими колекціями з успадкованих фондів бібліотек Києво-Могилянської і духовної академій, Києво-Печерської лаври, Київського Софійського собору та Київського

університету св. Володимира, фондами дореволюційних відомчих видань та журналів різноманітного змісту, а також іншими цінними зібраннями стародавньої літератури, архівними примірниками українського друку радянського часу тощо, яких зосереджено у фондах філіалу загалом близько 1,5 млн. облікових одиниць.

У філіалі було розміщено три невеликих читальних зали з відповідними фондами: естампів і репродукцій, нотних видань, стародруків і рідкісної книги.

Філіал № 2 розміщений у Академмістечку по проспекту Вернадського, 79. Він займав невелике приміщення і обслуговував читачів та бібліотеки інститутів АН УРСР, розміщені в Академмістечку, виданнями з підручного фонду і літературою, привезеною з основного книгосховища Бібліотеки.

Певний час доставляння літератури було головним болем через відсутність транспорту, але згодом вдалося вирішити це питання.

Центральне приміщення Бібліотеки і філіали вимагали постійної підтримки їх у робочому стані. Покрівля філіалу № 1 потребувала капітального ремонту. При великих дощах протікала покрівля й філіалу № 2.

Крім того, було ще 13 підвалів, де знаходилася література обмінно-резервного фонду в непристосованих для зберігання видань приміщеннях, що вимагали постійної уваги. То в одному, то в іншому підвалі проривало труби, якими подавалась вода, гірше, якщо проривало каналізаційні труби.

Керівний склад Бібліотеки

Паралельно з загальним оглядом приміщень Бібліотеки я поступово знайомився з її керівництвом і відділами. Попередньо я вивчав особові справи співробітників, намагався запам'ятати їх імена й по батькові. На той час співробітників було понад 450 чоловік. Таке знайомство давало мені можливість визначитися у поведінці з кожним зі співробітників, знати, хто їхні батьки, родинний стан тощо і не припускатися помилок у стосунках.

Я запросив до себе виконуючого обов'язки завідувача відділу кадрів Тетяну Комалівну Руденко і попросив підготувати особові справи заступників директора, а їх було чотири, і справи завідувачів відділами.

Керівний склад бібліотеки, виявився на перший погляд непоганий. Тут були підібрані серйозні, грамотні люди, не тільки як бібліотечні фахівці, але й які добре знали все в бібліотеці, мали непогані контакти з Центральним Комітетом КПУ, Кабінетом міністрів, міськкомом і райкомом партії.

Заступником директора з бібліотечної роботи працював Федір Захарович Шимченко. Коли я знайомився з його документами, я вже багато знав про нього з розмов у нескінченних поїздках по філіалах, підвалах, на будівництво. Мені подобалось те, що Федір Захарович досить багато розповідав про Бібліотеку, ті труднощі з якими керівництво ЦНБ зустрічалося на кожному кроці при вирішенні різних питань: фінансування, будівництва, ремонту приміщень тощо. З самого початку нашого знайомства я бачив, що він ставиться до мене з деякою насторогою, і тому всіляко намагався приймати виважені рішення, щоб з першого дня не втратити авторитет у цієї людини. Ми майже весь робочий час були разом з Федором Захаровичем, тому що насамперед я мусив розібратися з будівництвом і з книгами, які знаходилися на Подолі і були, за словами І. К. Походні, не обліковані.

Він добре знав Бібліотеку, співробітників, був членом різних комісій і науково-методичних рад, відповідальним виконавцем наукової теми, автор і редактор багатьох бібліотекознавчих праць.

Закінчив філологічний факультет Київського педінституту, працював у Бібліотеці з 1947 по 1987 рік на різних посадах, з 1970 року був заступником директора бібліотеки. Виконував обов'язки директора бібліотеки з 28.08.1984 року по 05.08. 1985 року. Заслужений працівник культури УРСР. Автор розробки технічного завдання на проектування нової будівлі ЦНБ у плані бібліотечних вимог до споруди.

Сьогодні, коли я пишу цю книгу, Федора Захаровича, на жаль, вже немає в живих. Проте й тепер я з вдячністю згадую

нашу спільну працю, поради, що їх давав мені Федір Захарович, і допомогу в мої перші найтяжчі дні роботи на бібліотечній ниві.

Виконуючим обов'язки заступника директора з наукової роботи майже 12 років була Лілія Вікентіївна Бєляєва, тому що Президія АН УРСР не затверджувала її на цій посаді. В Бібліотеці працює з 1955 року на різних посадах. Укладач і редактор понад 80 друкованих бібліографічних покажчиків. Лілія Вікентіївна не мала вченого ступеня, проте мала досвід бібліотечної роботи й уміння створити на рівному місці проблеми.

Запам'яталася розмова з заступниками стосовно виконання окремих завдань, висунутих у вищезгаданій Постанові по обробці неорганізованих обмінно-резервних фондів чи фондів філіалу № 1. Відповідь була одностайною:

— Потрібні гроші для залучення людей зі сторони.

— А чи можна довіряти такі рідкісні фонди людям зі сторони?

І знову відповідь була одностайною:

— Це будуть наші пенсіонери, а їм довірити можна.

— А якщо брати людей з відділів для цієї роботи?

— У нас усі так завантажені роботою, що немає такої можливості.

— Побачимо, — сказав я і подумав, що буде все зроблено для того, щоб я не виконав жодного пункту Постанови. Інакше постає питання: а чому ви досі нічого не змогли зробити, а новий директор зміг?

Учений секретар — Іваненко Тетяна Василівна — молода, симпатична жінка, добре володіє англійською мовою, що давало змогу їй працювати з іноземними вченими — читачами Бібліотеки. З Тетяною Іванівною було легко працювати, вона добре знала Бібліотеку і, незважаючи на відсутність ученого ступеня, знала наукову роботу. Протоколи засідань вченої ради, загальних зборів, різні звіти і довідки завжди готувалися грамотно і вчасно. Тетяна Василівна досить кваліфіковано, поступово і обережно надавала мені інформацію про життя Бібліотеки, говорила про недоліки, що, на її погляд, мали місце в роботі,

намагалася допомогти мені якнайшвидше ввійти в курс бібліотечних проблем.

Заступником директора з загальних питань був Вікентій Вікентійович Маленицький. Мені було легко працювати з Вікентієм Вікентійовичем, який мав досить великий досвід партійної роботи, працюючи секретарем Ленінського райкому партії. То були тяжкі часи для господарників бібліотек. Проте Вікентій Маленицький весь час був на роботі, щось діставав у Президії, займався ремонтом фасаду Бібліотеки, вів усі господарські справи. Запам'ятався його крилатий вираз: "щодня треба вирішити хоч одну важливу справу для Бібліотеки". І він щодня щось вирішував чи в Президії АН УРСР, чи в приміщеннях, але робив свою справу кваліфіковано і без реклами.

Життя цієї людини рано обірвалося, і лише на цвинтарі, коли ми проводжали його в останню земну путь, я дізнався про те, що мій заступник мав глухонімих дітей. Тоді це мене надзвичайно вразило, і я досить довго картав себе за те, що інколи дошкуляв цій людині докорами незначного господарського плану і жодного разу не запитав про його домашніх, вважаючи, що вдома у нього повний порядок. Я був уже тоді знайомий з чарівною дружиною Вікентія Вікентійовича, але будівництво й інші справи заважали детальніше ознайомитися з особистим життям своїх заступників. Помер Вікентій Вікентійович у 1986 році дуже рано і раптово. Його смерть мене вразила, і після поховання цієї людини я довгий час розмірковував над змістом життя, його короткочасністю і невблаганністю смерті.

Заступником директора з капітального будівництва був Мотренко Олексій Іванович — досить енергійний і кваліфікований спеціаліст, а головне чесний і принциповий. Олексій Іванович закінчив у 1968 році Київський інженерно-будівельний інститут, працював на різних керівних посадах у будівельних організаціях, зокрема був управляючим трестом "Київелектромонтаж", тобто мав хороший досвід будівельника. Його добре знали керівники трестів, що будували ЦНБ. Це йому допомагало, але й заважало доти, доки Олексій Іванович не визначився з тим,

що для нього є важливішим — закінчення будівництва, саме якісного будівництва, чи добрі стосунки з управляючими трестами. І з моїм приходом він отримав допомогу в "боротьбі" з будівельниками, які намагалися підписувати "липові процентовки" виконаних робіт, працюючи на будівництві бібліотеки в зимовий період, а в літній — на перспективніших об'єктах.

У 1984 році О. І. Мотренко став персональним пенсіонером республіканського значення, але продовжував працювати в ЦНБ. Олексій Іванович по-батьківські ставився до мене і дуже боявся підвести, тому й давав мені конфіденційні поради, що допомагали мені завжди приймати вірні рішення, і довгий час моє знання будівельних тонкощів дивувало досвідчених керівників будівельно-монтажних управлінь і генерального підрядчика тресту № 7. Жодного разу ми не прийняли суперечливого рішення. І вже пізніше, коли ми зустрічалися з Олексієм Івановичем за пляшкою міцного напою, він багато розповідав про свої враження від нашої співпраці, і про свої сумніви стосовно того, що ми зможемо закінчити будівництво в 1989 році.

На жаль, останні роки його життя склалися не зовсім вдало і він пішов із життя, про що я довідався майже через рік після його смерті.

Головним інженером бібліотеки з травня 1981 року працював Волобуєв Георгій Олександрович, який закінчив машинобудівний факультет Київського політехнічного інституту в 1970 році, був на Кубі й мав статус учасника бойових дій. Завжди спокійний, інколи навіть занадто спокійний, Георгій Олександрович користувався заслуженим авторитетом серед співробітників. Він ніколи нікому не відмовляв, завжди давав зобов'язання виконати ту чи іншу роботу, яку часто й не виконував, тому що не було можливості її виконати, але така риса характеру як стремління допомогти надзвичайно цінувалася в нашому жіночому колективі.

У жовтні 1995 року Георгій Олександрович звільнився з посади головного інженера бібліотеки і з березня 1995 року по грудень 1999 року працював завідувачем відділу інженерно-техніч-

ного забезпечення Книжкової палати України. Звільнився з роботи в зв'язку з виходом на пенсію.

Відділ кадрів був без керівника, проте всі питання вирішувала Тетяна Комалівна Руденко і досить кваліфіковано. "Добра добувши, кращого не шукай" вирішив я і запропонував Президії АН затвердити Т. К. Руденко на посаду начальника відділу кадрів. Спочатку там поставились до моєї пропозиції досить скептично, але після розмови І. К. Походні з кадровиками Президії — затвердили. Роки праці з Тетяною Комалівною жодного разу не дали приводу для сумнівів у вірності вибору. Молодий керівник виявилася кваліфікованим і компетентним документознавцем, уміла "тримати язик за зубами", і після того, як я перестав бути директором, ми деякий час зустрічалися, пригадуючи за чашкою кави дні праці в бібліотеці. Ось і сьогодні, зв'язавшись телефоном з Тетяною Комалівною я знову повернувся в ті далекі часи, коли ми працювали разом. Той самий голос, та сама інтонація, і стільки енергії в цьому голосі і радісних барв, коли вона дізналася, хто їй телефонує. Мабуть, мій голос змінився якщо начальник відділу кадрів ЦНБ не впізнала колишнього директора. І ми домовилися про зустріч, "а з мене коньяк" — сказала Тетяна Комалівна...

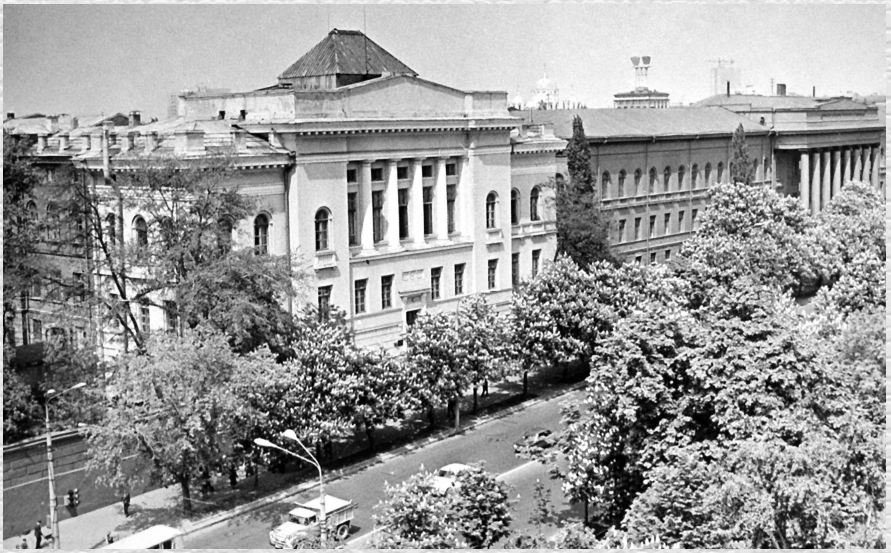
Головним бухгалтером працювала Іванчихіна Галина Павлівна — досвідчений спеціаліст, яку змінила Бурлій Галина Семенівна. Але багато чого мене не влаштовувало в роботі бухгалтерії, тому я продовжував пошуки головного бухгалтера, і мені пощастило зустріти чудову людину і фахівця Кузнєцову Валентину Іванівну, яка працювала в університеті ім. Т. Г. Шевченка. Валентина Іванівна не зразу погодилася прийти на роботу до Бібліотеки, проте через деякий час вона дала згоду, і її швидко затвердили в Президії АН УРСР. На долю цієї симпатичної жінки випало найбільше труднощів, пов'язаних з перевірками після закінчення будівництва і після мого звільнення. Незважаючи на те, що новий директор ЦНБ одержав завдання найти "кримінал" у моїй роботі, тому що здати такий об'єкт без фінансових порушень неможливо, вважали в Президії АН УРСР, жод-

ного порушення так і не знайшли. І в цьому заслуга Валентини Іванівни, бухгалтера від Бога, спеціаліста надзвичайно високої кваліфікації. Коли я став директором Книжкової палати України, Валентина Іванівна довгий час працювала зі мною головним бухгалтером і заступником головного бухгалтера, підготувавши собі достойну заміну. На жаль, хвороба змусила Валентину Іванівну піти на пенсію, але я завжди буду пам'ятати цю чудову жінку, з якою доля звела мене на довгі роки.

Перший відділ був особливим у Бібліотеці тому, що працював з таємними документами й документами для службового користування. Очолював цей відділ у минулому співробітник КДБ Олександр Андрійович Стьопкін, який добре знав свою справу й був непоганим порадником з різних питань, що могли виникати у складному жіночому колективі. У О. А. Стьопкіна органічно поєднувались такі риси характеру як величезна відповідальність, доброзичливість, уміння давати добрі поради непомітно і завжди вчасно. Багато допоміг мені Олександр Андрійович і з захистом докторської дисертації, що мала гриф "таємно" і оформлялася за спеціальними вимогами. Цей чоловік богатирської статури користувався повагою і симпатією в жіночому колективі Бібліотеки.

Канцелярію очолювала Вялих Валентина Петрівна, вона одночасно була й секретарем дирекції. Прекрасний співробітник, документознавець, інтелігентна людина й вродлива жінка — Валентина Петрівна опікувала й оберігала мене від настирливих співробітниць. Я навіть не можу й уявити, щоб я робив без цієї красивої жінки. Бог все- таки є, якщо він посилає таких людей на допомогу в критичні моменти життя. Після переїзду в нове приміщення Валентина Петрівна не змогла більше працювати в канцелярії — далеко їздити, і це була найбільша втрата для мене особисто, втрата порадника і чистої душі людини.

Спасибі Вам, дорога Валентино Петрівно.

Центральна наукова бібліотека АН УРСР

Центральна наукова бібліотека АН УРСР (Філіал №1)

В першому ряду сидять П. А. Сотниченко, Л. В. Бєляєва, І. Г. Шовкопляс, Ф. З. Шимченко.

Заступник директора з бібліотечної роботи Ф. З. Шимченко, заввідділом каталогізації і організації алфавітних каталогів Н. П. Драган, директор М. І. Сенченко і вчений секретар Т. В. Іваненко

Заступник директора В. В. Маленицький

Головний інженер Г.О. Волобуєв і заступник директора М.С. Ракушина.

Заступник директора з капітального будівництва О. І. Мотренко (справа), поряд заступник управляючого трестом Головкиївміськбуд Р. В. Арешкович, М. І. Сенченко.

Головний інженер Г. О. Волобуєв і співробітники Бібліотеки

Начальник відділу кадрів ЦНБ Т. К. Руденко

Головний бухгалтер В. І. Кузнєцова

Громадські організації

Для сучасного керівника може викликати здивування співпраця з громадськими організаціями, але в ті часи доля директора значною мірою залежала від уміння працювати з партійним бюро, з профспілковим комітетом, комітетом народного контролю, комітетом комсомолу.

Голова Бібліотечної ради академік І. К. Походня, наставляючи мене, вчив, що моя доля багато в чому залежить від уміння працювати з громадськими організаціями. Звільнення попереднього директора значною мірою було пов'язано з тим, що він не зміг знайти спільну мову з партійним бюро і що велика кількість (два томи) анонімок — це наслідки поганої роботи з активом Бібліотеки.

Тому з перших днів своєї роботи я намагався заручитися підтримкою керівників громадських організацій і насамперед з секретарем партійного бюро і головою профкому.

Секретар партійного бюро. Важливою посадою на той час була посада секретаря партійного бюро, особливо в ідеологічному закладі, яким вважалася Бібліотека. Віце-президент І. К. Походня передусім наголошував на тому, щоб я в першу чергу знайшов спільну мову з секретарем партійного бюро та з головою профкому. Там працюють жінки, які добре знають колектив і уболівають за справу — говорив Ігор Костянтинович.

Секретарем партійної організації була Ірина Володимирівна Сіра, яка працювала у відділі газетних фондів. Ірина Володимирівна була патріотом Бібліотеки, її душею і добрим організатором. З нею легко працювалося, тому що наші наміри і плани відносно перспектив розвитку Бібліотеки збігалися.

Все логічне і корисне справі Ірина Володимирівна підтримувала. Було різного за роки роботи, але загалом ми робили спільну справу й допомагали один одному. Мабуть, слід таки зауважити, що деяким співробітникам, особливо тим, що були звільнені з керівних посад, не подобалась наша одностайність і вони намагалися вбити клин у наші добрі відносини, але цього їм не вдалося зробити, і моє вдячне й добре ставлення до Ірини Володимирівни залишилося й дотепер.

Цікаво, що секретар партійного бюро інакше віднеслась до моїх запитань, аналогічних тим, що були поставлені заступникам. — Усе можна зробити в рамках соціалістичного змагання — такою була відповідь Ірини Володимирівни.

Я думаю, що найкраще її охарактеризує коротке поздоровлення, висловлене секретарем партійної організації чоловікам Бібліотеки, з приводу дня Перемоги 9 травня.

"**Уважаемые товарищи!** Прошло 43 года с того майского дня, возвестившего человечеству: фашистская чума в Европе уничтожена, пришла долгожданная Победа. Сорок лет на часах истории — мгновение, в жизни человека — этап и значительный. Выросли поколения, не испытавшие ужасов войны; у детей, появившихся на свет в победном 1945-м, уже рождаются внуки.

Время летит вперед по своим законам, уходит в прошлое многое, но никогда не уйдет из памяти человечества та страница истории, которая написана слезами и кровью миллионов сражавшихся за свободу, счастье и независимость.

Много войн, больших и малых, знает история человечества. Но такого разрушительного урагана на нашу землю, как 22 июня 1941 года, она еще не знала. Война, навязанная Советскому Союзу германским фашизмом, явилась самым крупным вооруженным выступлением ударных сил мирового империализма против социализма, одним из тягчайших испытаний, когда-либо пережитых нашей Родиной. В этой войне решалась судьба первого в мире социалистического государства. От исхода ее зависело будущее мировой цивилизации, прогресса, демократии.

Мы боремся за мир уже более семи десятков лет. История Европы до рождения первого социалистического государства была историей войн. Один швейцарский ученый подсчитал, что за пять с половиной тысячелетий мир сохранялся на земле всего лишь 292 года, а в остальное время полыхали войны. Их было около 15 тысяч, больших и малых, и более половины пришлось на Европу. В XVII веке в войнах погибло 3,3 млн. европейцев, в XVIII веке — 5,3 млн., в XIX — 5,6 млн. Выстрел в Сараево обошелся уже в 10 млн. жертв. Вторая мировая война унесла уже

более 50 млн. человеческих жизней. Эту битву выиграл советский солдат. 20 млн. имен стоит за этим званием, 20 млн. жизней дочерей и сыновей племени нашего, наших соотечественников, ушедших в бессмертие ради жизни на земле.

9 мая — это праздник мира и свободы, торжества светлых идеалов, братства и мужества народов. Это день Памяти, Памяти с большой буквы. Как долго, как неимоверно трудно мы шли к этому дню. 1418 дней и ночей ежечасно, ежесекундно мы платили жизнями, по преимуществу молодыми, за то, чтобы наступил час тишины.

Кто же главный герой войны? Ответ короток и абсолютно точен: народ! Весь наш великий советский народ!

И те, кто был на фронте, и те, кто ковал оружие для фронта, кормил и одевал солдат, лечил их раны, воспитывал их детей. Не было на войне какого-то единственного или самого-самого решающего участка. От Мурманска до Черного моря каждый метр был наш, советский, и защищать его нужно было до последнего дыхания. Танкист и летчик, связист и медик, пехотинец и артиллерист, инженер и подводник, словом все без исключения делали одно общее, очень трудное, но необходимое дело — защищали Родину. И совсем неважно, где они воевали, и кем они были на войне, наши седые фронтовики. Без них, наших дедов, отцов и матерей, не было бы Победы, не было бы нас.

Победа в войне была поистине всенародным делом. Вспомним сегодня и тех, кто первым встретил июльским утром 41-го ненавистного врага, и тех, кто под бомбами и пулями эвакуировал заводы в Сибирь и на Урал и потом в сорокаградусный мороз под открытым небом делал самолеты и танки, пушки и автоматы. Вспомним и тех, кто пахал и сеял хлеб, обильно политый потом и слезами вдов и сирот. И, конечно же, вспомним тех, кто 1418 дней и ночей бился, не щадя жизни.

9 мая — великий праздник, но праздник особый. Ведь это, действительно, праздник с сединою на висках и со слезами на глазах. Да, еще не познав счастья любви и жизни, многие из солдат уже побелели. Им, 18-летним, еще не державшим на руках

своих детей, пришлось укладывать в вечную колыбель друзей и братьев. Им, не научившимся глядеть в глаза жизни, пришлось глядеть в глаза смерти. От того и осеребрились прежде времени их головы, покрылись морщинами лица, но не загрубели, не очерствели их сердца.

Не у одного из них навернутся слезы в этот день. Эти слезы — боль утраченного, память о тех, кто не дошел, не дожил, это глубокая благодарность и уважение тем, кто в мирное время трудится рядом с нами.

Уважаемые товарищи! Сегодня мне хочется от вашего имени, от имени наших детей и внуков высказать огромную благодарность нашим дорогим ветеранам, которые многие послевоенные годы делили и делят с нами наши библиотечные трудности.

Сегодня мне хочется назвать нашего славного кавалера 3-х орденов Славы Андрея Петровича Предиуса. 16-летним пареньком добровольно ушел Андрей Петрович на фронт, прошел славный путь солдата до дня Победы, имеет 15 правительственных наград. Всеобщий наш любимец, гвардии старшина Юрий Александрович Фиклистов, почетный гражданин города Рава-Русская, начал свою войну в 19 лет, принимал участие во взятии Берлина, награжден боевыми орденами и медалями.

Степкин Александр Андреевич, гвардии майор, прошел всю войну, награжден 3 орденами Красной звезды, орденом Великой Отечественной войны I степени.

Мотренко Алексей Иванович, младший лейтенант, в 1941 году, в 19 лет ушел на фронт, награжден орденом Славы III степени, орденом Великой Отечественной войны, медалями.

Базырь Моисей Сидорович, старшина, прошел по трудным фронтовым дорогам с 1941 по 1945 год. Награжден орденом Великой Отечественной войны, медалью “За боевые заслуги”.

Журавлев Захар Семенович, старший сержант, воевал на фронтах Великой Отечественной войны с 1942 по 1945 год. Награжден орденами и медалями, имеет 6 благодарностей Верховного Главнокомандования за освобождение и взятие городов.

Заверюха Евгений Владимирович, старший матрос, прошел всю войну с июня 1941 по май 1945, имеет боевые награды.

Пономаренко Антон Данилович, сержант, прошел славный боевой путь, награжден орденом Великой Отечественной войны, медалью “За отвагу”.

Визирь Николай Петрович, гвардии лейтенант, в 18 лет ушел на фронт, награжден боевыми орденами и медалями.

Гольденберг Лев Израилевич, сержант, закончил войну 9 мая 1945 года. В 1944 году на фронте вступил в члены КПСС.

Низкий поклон Вам, фронтовики, здоровья Вам, сил, долгих лет жизни. Мы помним день вчерашний ради дня сегодняшнего и будущего. Не нужны человеку бомбы и снаряды. Ему нужна тишина. Но если уж кто-то, забыв уроки истории, кричит о походах на Восток, о локальных, ограниченных и всяких иных войнах, то пусть помнит, что было не только 22 июня, но и 9 мая. Выросли сыновья и внуки фронтовиков, им передали ветераны весь свой опыт, всю свою любовь к миру и тишине, всю свою ненависть к врагам свободы и человека.

Пусть же по весеннему сегодня светит солнце, пусть над миром звенят птичьи голоса, пусть никогда не будет на земле новых солдатских вдов и сирот. Пусть будет мир и тишина. Их нам всем нужно зорко и стойко беречь.

С праздником, товарищи ветераны трудных лет! С праздником всех вас, дорогие товарищи!

9 мая 1988 года”.

Цей виступ характеризує Ірину Володимирівну як патріота своєї країни і, відповідно, Бібліотеки, яка виховала її і дала путівку в життя.

Перехід Ірини Володимирівни на посаду завідувача відділом газетних фондів, а потім і відділом обслуговування літературою природничого та технічного профілів відбувся без всяких ексцесів і складнощів. Вона розуміла, що це потрібно для справи, і завжди ставилася до роботи з позицій державних, а особисте було на другому плані. Вона вміло організувала роботу, тому читачі у своїй більшості були задоволені роботою читального залу і обслуговуванням.

Ось що пишуть читачі співробітникам цього відділу:

"...Известно, что зеленый цвет, заложенный в центре светового спектра, — наименее раздражающе действует на сетчатку (читальний зал природничих наук має зелене килимове покриття і назву "зеленого" залу серед читачів), а потому особенно приятен для глаза.

С другой стороны, древняя наука всегда связывала з зеленым — магию внушать надежду.

Цвет Вашего зала, действуя на наши "естественные" и "технические" души в совокупности с отзывчивым и интеллигентным обслуживанием, — навсегда изгоняет из них сомнения в творческих успехах.

В преддверии женского праздника хотелось бы пожелать сотрудницам Зеленого зала только одного: пусть Ваш жизненный путь от истока до устья будет окрашен тонами зеленой гаммы: молодость, здоровье, надежда ..."

"...Милые дамы! Всякий раз, открывая двери Вашего зала, мы поддаемся очарованию Ваших улыбок, ощущаем на себе Ваше чуткое внимание. И хотя в эти предпраздничные дни на улице лежит снег, пусть в Ваших сердцах царит весеннее настроение, и радость не покидает Вас целый год.

Мы хотим поблагодарить Вас за профессионализм и доброе отношение к читателям".

Я не випадково присвятив цілий підрозділ секретарю партійного бюро. Вона завжди була добрим порадником і вболівала за долю Бібліотеки. Можна багато розповідати про організацію суботників, охорону приміщень бібліотеки, нічні чергування з власною собакою на будівництві тощо. Але особливо я вдячній Ірині Володимирівні за віру в людей, за її чуйність і доброзичливість, зокрема, й до мене.

Головою профкому була завідувач відділу каталогізації Надія Павлівна Драган. Як спеціаліст і профспілковий лідер Надія Павлівна була добре підготовлена і вміла працювати з колективом. Усі питання, що виникали з профспілками, вирішувалися спільно, без зайвих слів, і колектив бібліотеки відчував, що

ми одностайні у своїх рішеннях. Профком виконував досить великий обсяг роботи: квартирний облік (у той час 17 співробітників бібліотеки стояли в черзі на отримання квартир), організація роботи буфету, дошки пошани передовиків соціалістичного змагання і ветеранів праці, огляд-конкурс робочих місць, питання трудової дисципліни, робота в радгоспі, організація роботи в санітарні дні й під час суботників, оздоровлення колективу й багато інших питань вирішував профком.

Комітет народного контролю очолювала Муха Людмила Вікторівна. Спочатку я відчував настороженість і деяку напруженість у стосунках з Людмилою Вікторівною. Проте у подальшому мені все більше подобалась ця щира й розумна жінка, яка багато зробила для збереження фондів, і мені здається, що я зробив вірний вибір призначивши її заступником директора з філій бібліотеки.

Секретарем комсомольською організації Бібліотеки був Воробей Микола Андрійович, а Раду молодих спеціалістів очолювала Віра Григорівна Попроцька. Я мало приділяв уваги цим організаціям, тому що не було часу і ними займалося партійне бюро і заступники директора.

Інженерна група — так я умовно називаю колектив співробітників, які здійснювали технічний нагляд за будівництвом. Господарство неспокійне, щодня і щоночі чекав на якусь аварію. Тому надзвичайно важливою ланкою в технічному обслуговуванні Бібліотеки була інженерна група.

Спочатку цю групу очолював Кучеренко Віктор Матвійович, літня людина, але він був "кручений" якийсь. Все в нього не так. Незважаючи на те, що він був досвідчений будівельник, але процентовки виконаних робіт намагався підписувати й на майбутні роботи, авансом. Тому ми незабаром з ним розпрощалися.

У 1986 році, перед трагедією в Чорнобилі, я примітив молодого енергійного будівельника — Скрипку Михайла Васильовича, який працював у тресті "КГС-1" і запросив його до ЦНБ на посаду головного інженера по технічному нагляду за будівництвом. Згодом я зрозумів, чому Михайло Васильович мені тоді

припав до душі, але й сьогодні ми підтримуємо дружні контакти, він був випускником ХІІКБ — інституту, в якому я працював до переїзду в Київ. Я й сьогодні вважаю, що якби Михайло Васильович не перейшов до нас, ми не змогли б вчасно здати нову будівлю. Поради молодого головного інженера, його знання проектно-кошторисної документації, вміння працювати в команді відіграли важливу роль у закінченні будівництва.

Працював у цій "команді" на посаді головного механіка Парфенов Костянтин Давидович, молодий, розумний спеціаліст, любитель "застілля", але з розумом. У подальшому, побачивши перспективу співпраці й почавши зі мною грати у волейбол, змінив свою поведінку, й до кінця моєї роботи в Бібліотеці ми були в добрих стосунках. Перспектива, про яку я веду мову, полягала в тому, що вся інженерна група технічного нагляду після закінчення будівництва перейшла працювати в Бібліотеку на тих самих посадах. Слід зауважити, що в технічному оснащенні (опалення, система кондиціонування повітря, енергетика тощо) Бібліотека була складним об'єктом, а спеціалісти технагляду знали все обладнання досконало, і в подальшому не було жодних проблем з експлуатацією приміщень бібліотеки. Повертаючись до Костянтина Давидовича, зауважу, що він не знайшов спільної мови з новим директором і пішов з Бібліотеки.

Головним енергетиком працював П'явко Валентин Петрович, невисокий на зріст, енергійний і грамотний інженер-електрик добре знав свою справу. Бібліотека мала складну енергосистему, проте й монтаж обладнання, і прийом його від тресту "Монтажспецбуд" Валентин Петрович робив прискіпливо і зі знанням справи, знаючи, що експлуатувати потім все доведеться йому. На жаль, він також пішов з Бібліотеки після мого звільнення.

У цій групі працювали дві жінки інженерами-будівельниками, важко згадати їхні посади. Одна з них Міщенко Ірина Борисівна — енергійна молода особа, знала свою роботу і вимагала якості від будівельників. Допомагала Олексію Івановичу Мотренко в його намаганнях пришвидшити будівництво, проте між ними часто виникали протиріччя і мені тяжко було їх мирити.

Керівник першого відділу О. А. Стьопкін (Крайній справа)

Секретар партійного бюро І. В. Сіра (зліва), заввідділом систематизації І. А. Зарічняк, заввідділом науково-бібліографічної інформації Н. М. Гончаренко, М. І. Сенченко

Заступники директора М. С. Ракушина і Л. В. Муха та директор М. І. Сенченко у філіалі № 1

Інженерна група: головний енергетик В. П. П'явко, інженер О. Г. Кіндяков, заступник директора М. В. Скрипка, головний механік К. Д. Парфенов, провідний спеціаліст Л. І. Мороз

Друга жінка — Мороз Людмила Іванівна, дружина начальника будівельного управління БУ-40, треста № 7, генерального підрядчика будівництва ЦНБ. Грамотний спеціаліст у якого під боком консультант — чоловік Мороз Василь Васильович, багато допомагала в роботі на будівництві. Людмила Іванівна й тепер працює в бібліотеці завідувачем ремонтно-будівельного відділу.

Дещо про співпрацю з Президією АН УРСР

Центральна наукова бібліотека мала статус наукової установи при Президії Академії наук Української РСР, і тут я також мав керівництво в структурі науково-організаційного відділу, що очолював кандидат технічних наук Стогній Борис Сергійович, і безпосередньо у секторі суспільних наук, яким керував кандидат економічних наук Пирожков Сергій Іванович, а посаду вченого секретаря обіймав кандидат історичних наук Сиволоб Юрій Володимирович. Два останніх були також моїми безпосередніми керівниками.

Крім того, при Президії була ще Бібліотечна рада, яку очолював академік АН УРСР Ігор Костянтинович Походня, вченим секретарем працювала Ігнатович Тамара Антонівна. Президія АН УРСР, а особливо Бібліотечна рада, велику увагу приділяли розвитку бібліотек системи. У центрі уваги Ради стояли питання будівництва нового приміщення Бібліотеки, розвитку інформаційно-бібліотечних систем, міжнародного книгообміну, збереженості фондів. Бібліотечна рада систематично розглядала питання про зміцнення кадрового потенціалу Бібліотеки та заміщення керівних посад фахівцями зі ступенем кандидата чи доктора наук, про пошук резерву досвідчених фахівців, які працювали б в умовах нової організації інформаційно-бібліотечного обслуговування та автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів.

У середині 1986 року при Бібліотечній раді Президії АН УРСР було створено секцію бібліотечної роботи, яку очолив кандидат технічних наук М. С. Слободяник. До її складу увійшли А. А. Свобода, Н. М. Кармазіна, В. В. Рединa, Л. Ф. Перехрест, П. А. Сотниченко, Т. І. Подрощина, Н. І. Смаглова, Т. Л. Кулаков-

ська. У 1987 році на секції розглядалися питання стосовно покращення взаємодії бібліотек і Центрів науково-технічної інформації в інформаційному забезпеченні науково-дослідної роботи та основні напрями централізації бібліотек науково-дослідних інститутів АН УРСР.

Водночас при Бібліотечній раді почала працювати й секція автоматизації інформаційно-бібліотечних систем НТІ на чолі з кандидатом технічних наук Леонідом Йосиповичем Костенком.

У січні 1987 року хід будівництва та стан розробки АСНТІ заслуховувалися на Бібліотечній раді. Порушувалося питання про підготовку в новому приміщенні Бібліотеки залу для розміщення обчислювальної техніки.

З 1990 року інформаційно-бібліотечну раду очолював академік АН УРСР Русанівський Віталій Макарович, а вченим секретарем Бібліотечної ради було призначено співробітника ЦНБ А. А. Свободу, висококваліфікованого спеціаліста, яка добре знала всі проблеми бібліотечної справи у системі бібліотек НДУ АН УРСР.

Поступово я охопив загальні проблеми бібліотеки, синтезував їх за важливістю і склав собі план їх реалізації. Згодом мені став зрозумілим ритм і стиль роботи Президії АН УРСР.

Стиль роботи Президії визначався тим, що всі керівники Президії АН давали можливість висловитись з приводу тієї чи іншої проблеми, при цьому надзвичайно уважно вислуховувалися нові думки і плани стосовно їх вирішення. Це була стадія вивчення керівником проблемної ситуації, а потім вам же і висувалося завдання, з яким ви прийшли, дещо іншими словами і проводився контроль його виконання. Таким чином вивчалися проблеми академічних інститутів віце-президентами і президентом Академії наук. Тому з самого початку роботи я визначив свою лінію поведінки так, щоб більшість проблем вирішувати самостійно, а по допомогу звертатися у тих випадках, коли потрібно було щось вирішувати на високому рівні. Готувався лист відповідного змісту, підписувався у президента чи віце-президента і до листа приставлялися “ноги”, тобто або ви самі особисто

ходили з цим листом, або відстежували його шлях і підштовхували, коли він десь застрягав". Писати сьогодні про це дуже легко, але тоді це було головним моїм завданням, і від уміння ходити по кабінетах і переконувати у необхідності вирішення питання залежала ваша кар'єра і подальша доля.

Варто згадати тут і про Бібліотечну раду по природничих науках АН СРСР, головою якої був академік Ю. Н. Прохоров, його заступником — директор Бібліотеки природничих наук О. Г. Захаров, а ученим секретарем працювала Марія Василівна Варфоломієва. У цій Бібліотечній раді з 1988 року я очолював Відділення з автоматизації бібліотечно-інформаційних систем.

Знайомство з роботою функціональних підрозділів

Щодня, розпочинаючи робочий день, я пам'ятав про "дамоклів меч" у вигляді завдань, висунутих Постановою, що висів над моєю головою. Кадри і обробка фондів філіалу № 1. Додаткових коштів не буде, це я розумів, а вирішувати потрібно. Намітивши план знайомства з роботою функціональних підрозділів, я пішов по відділах у супроводі Ф. З. Шимченко. На кожен день було намічено кілька відділів, попереджених заздалегідь. Завчасно я вивчав керівників і структуру відділів.

1. Відділ обслуговування читачів. Одним з перших я ознайомився з найбільший відділом бібліотеки — відділом обслуговування читачів. Завідувачем відділу була Маргарита Семенівна Ракушина. До його компетенції відносилися такі підрозділи: загальний читальний зал, читальний зал для наукових співробітників, зал періодичних видань (Ісаєнко Леніна Лукінічна), зал соціально-економічної і суспільно-політичної літератури (Кокарев Леонід Борисович), зал публікацій ООН (Ковальова Маіса Андріївна), зал картографії (Чепіль Надія Андріївна), сектор масової роботи (Волинська Валентина Яківна), зал використання каталогів (Колесник Євгенія Олексіївна), зал нових надходжень (Гутман Зінаїда Яківна). Варто зауважити, що зал картографії був надзвичайно унікальним за фондами, які добре знала і формувала Чепіль Надія Андріївна, яка за свою уні-

кальну працю була нагороджена Грамотою Президії Верховної Ради УРСР.

Слід додати, що співробітницю відділу обслуговування читачів Лахтурову Світлану Федорівну Президія Верховної Ради СРСР нагородила медаллю "За трудовое отличие".

У перші роки я мало займався відділом обслуговування читачів, тому що цей відділ був зразковим, на мій погляд, і не потребував пильної уваги директора. Але в структурі відділу були підрозділи, що вимагали певної уваги саме директора.

Одним з таких був **читальний зал соціально-економічної і суспільно-політичної літератури (зал № 5)**, який посідав особливе місце в такому ідеологічному закладі, як ЦНБ.

Завідувачем залу був Кокарев Леонід Борисович, надзвичайно кваліфікований спеціаліст не тільки своєї справи, а й добре розбирався в суспільно-політичному житті країни. Він співавтор "Методичних рекомендацій по оформленню бібліографічного апарату дисертацій" й за цією тематикою в залі проводились консультації для читачів-пошукачів.

Специфіка цього залу полягала в тому, що в ньому читачами були співробітники партійних органів і ідеологи КПРС. Ця категорія читачів вимагала більш якісного обслуговування і ґрунтовних знань соціально-політичної і економічної літератури. Леонід Борисович добре знав свою роботу.

Другим специфічним підрозділом був зал публікацій ООН, яким завідувала Маіса Андріївна Ковальова — фанат своєї справи, спеціаліст високої кваліфікації. Саме вона була ініціатором і організатором цього залу і довгий час займалася його комплектуванням за допомогою Міністерства закордонних справ. Фонди залу на той час становили 450 тис. одиниць зберігання. Зал комплектувався літературою, що надходила з ООН, Міністерства закордонних справ і Міжнародного центру наукової інформації суспільних наук із Москви.

2. Відділ комплектування вітчизняною літературою. Це також був великий за кількістю персоналу відділ. Тут працювало 30 співробітників, які здійснювали важливу роботу по комплек-

туванню друкованою продукцією відповідно до профілю комплектування академічної бібліотеки. Завідувачем відділу працювала Надія Романівна Галаган — завжди привітна, енергійна і досить кваліфікована жінка.

Знайомлячись з відділами і оглядаючи приміщення Бібліотеки, я звернув увагу на захаращеність кімнат персоналу бібліотеки, занедбаність, відсутність дбайливих жіночих рук. Зі слів Федора Захаровича Шимченка я вже знав, що кожного місяця, в останню п'ятницю, в Бібліотеці проводиться санітарний день, прибираються всі приміщення не тільки прибиральницями, а усім колективом. Пам'ятаючи слова Дейлі Карнегі, що новий керівник повинен починати роботу в новому колективі з наведення порядку, я вирішив оглядати приміщення після прибирання в санітарний день. І це я робив кожного місяця в усіх приміщеннях бібліотеки, доки не був наведений лад.

Запам'ятався такий випадок. Співробітники відділу комплектування вітчизняною літературою, яким керувала Галаган Надія Романівна, скаржилися на погане освітлення. В один із санітарних днів я змусив помити у відділі плафони освітлення. Це було непросто робити, тому що там високі стелі. Коли я прийшов оглядати приміщення, то Надія Романівна ніяково зауважила, що освітлення після миття плафонів достатньо. Я навів цей приклад не для того, щоб похизуватися собою. Ні! Саме тоді я зрозумів, що колектив втратив віру в себе, у свої можливості. Для них робота стала не потребою, а нудною справою, яку треба виконувати. Тому головним моїм завданням було заохотити людей, показати, що ми можемо багато чого змінити в бібліотеці, а особливо в ставленні до колективу з боку Президії АН УРСР і партійних органів. З часом це мені вдалося зробити. Але на це було витрачено багато часу, проте й давало насолоду, коли я бачив, що люди чекають мене в колективах, що моя присутність певним чином надихає їх на творчість. Такий от ліричний відступ вийшов у мене.

У подальшому цей відділ очолила Карпова Любов Петрівна, вона ж стала й головою профкому. Хороший спеціаліст і досвідчений керівник, Любов Петрівна змогла об'єднати не тільки свій

колектив, а й профспілкову організацію на виконання завдань, що стояли перед Бібліотекою у нелегкі часи перебудови.

3. Відділ комплектування іноземною літературою і міжнародного книгообміну очолював Михайло Сергійович Мизніков, який володів англійською мовою — педантична, порядна й інтелігентна людина. Колектив цього відділу виконував величезну за обсягом роботу, серед якої найважливішою був книгообмін і закупівля літератури за валюту.

Відділ мав чотири сектори:

1. Сектор міжнародного книгообміну очолювала Красій Лариса Лазарівна, досвідчений і кваліфікований спеціаліст. У секторі працювало 8 співробітників зі знанням англійської, французької, німецької, польської й інших мов.

2. Сектор обліку й передачі літератури очолювала Ціхонь Людмила Іванівна, яка володіла німецькою мовою. Людмила Іванівна працювала в бібліотеці з 1954 року і добре знала свою справу. У секторі налічувалось 5 співробітників, серед них на посаді старшого редактора працювала Муха Людмила Вікторівна, яка очолювала Комітет народного контролю.

3. Сектор валютної підписки очолювала Стоян Наталія Пилипівна, яка закінчила Київський державний університет, історичний факультет. Наталія Пилипівна добре знала свою справу, користувалася в колективі заслуженим авторитетом.

4. Серед загалом дружного колективу я хотів би виділити Ніну Іванівну Малолєтову, яка працювала на посаді головного бібліографа. З Ніною Іванівною я вперше в житті побував у Федеративній Республіці Німеччині на запрошення Отто Ріхардовича Загнера керівника книготорговельної фірми "Кубон і Загнер", що знаходиться у Мюнхені. З цією фірмою ЦНБ вела довгий час книгообмін, і в жовтні 1989 року ми поїхали в Мюнхен, щоб ознайомитися з тим, як працює фірма, і заключити нові договори про співпрацю. Це була фантастична поїздка з пригодами, про що розповім у наступних розділах.

5. Сектор бібліографічного пошуку очолювала Кириченко Раїса Степанівна. У відділі працювало 5 співробітників, серед

яких хотів би вирізнити редактора Ткаченко Стеллу Андріївну, яка добре знала англійську мову і була довгий час моїм перекладачем, коли бібліотеку відвідували іноземні делегації.

Після смерті М. С. Мизнікова відділ очолила Наталія Стоян. Вона довгий час працювала у відділі, була кваліфікованим і авторитетним спеціалістом. Проте доля обійшлася з нею несправедливо. Коли мене почали звинувачувати у тому, що, проводячи книгообмін, ми продаємо літературу, Наталія Пилипівна, як завідувач відділом, що займався міжнародним книгообміном, захищаючи мене, як директора, дала інтерв'ю газеті і тим самим викликала вогонь на себе нового директора О. С. Онищенка. Олексій Семенович чомусь почав переслідування тих співробітників бібліотеки, які говорили правду, і звільнив Н. П. Стоян з роботи.

4. Відділ каталогізації і організації алфавітних каталогів. У ЦНБ АН УРСР створено великий довідково-бібліографічний апарат — важливий засіб інформації читача про зібрану у фондах літературу, а також про випуск нових творів друку, якщо йдеться про друковані інформаційно-бібліографічні посібники. Основою довідково-бібліографічного апарату є бібліотечні каталоги. Відділ очолювала Драган Надія Павлівна — досвідчений фахівець, користувалася заслуженим авторитетом у колективі.

5. Відділ систематизації і організації систематичних каталогів — один з головних відділів бібліотеки – "мозковий центр". Завідувала відділом Дараган Олександра Петрівна, висококваліфікований спеціаліст, яка мала понад 60 наукових праць, добре знала систему каталогів, займалася підготовкою спеціалістів, проводила консультації. У подальшому Олександра Петрівна дала мені знання про систему каталогів у Бібліотеці, про роботу з ними. Розповідала, як тяжко було виокремити відділ систематизації з комплексного відділу, що займався ще й обробкою книг. Відділ мав назву "відділ наукової систематизації", але через кілька років з невідомих причин "науковий" вилучили.

Незадовго до мого приходу в Бібліотеку відділ завершив двадцятирічну роботу по переведенню систематичного каталогу

на нову "Бібліотечно-бібліографічну класифікацію для наукових бібліотек" (ББК) і до кожного розділу підготовлено алфавітно-предметний покажчик. Олександра Петрівна, "ходяча енциклопедія" зі своєї спеціальності, ентузіаст своєї справи. Від неї я дізнався, що у свій час багатотомне видання ББК ЦНБ одержало Державну премію СРСР. Але головне, що саме фахівці Бібліотеки пропагували ББК, організовували конференції за участі відомих учених України на підтримку ББК, і активна позиція ЦНБ сприяла присудженню Державної премії СРСР. На жаль, Олександра Петрівна пішла рівно в 55 років на пенсію за сімейними обставинами.

6. Відділ довідково-бібліографічного обслуговування. Завідувала відділом Зоя Олександрівна Врублевська. У подальшому відділ очолила Галина Олексіївна Ритова, яка працювала в ньому на посаді молодшого наукового співробітника. Саме їй належить ідея написати книгу. Коли я ще хворів "Бібліотекою" і подзвонив Галині Олексіївні, вона сказала мені: "А ви перекладіть свій біль на папір, і тоді вам стане легше". Я нічого не відповів, проте задумався і почав писати. Легше не ставало, але писав.

Вродлива, розумна й досить оригінальна жінка, Галина Олексіївна притягувала мене до себе вишуканістю і якоюсь загадковістю. "Чоловік у неї генерал!" — чомусь попереджали мене деякі жінки, відчуваючи мою симпатію до Галини Олексіївни. Але, пам'ятаючи слова О. С. Капто і зважаючи на статечність самої Галини Олексіївни у стосунках з усіма, мої симпатії так і залишилися симпатіями й до сьогодні. Можу тільки додати, що мені було легко працювати з Галиною Олексіївною, я й зараз вважаю, що ми з нею однодумці у ставленні до справи. Вона першою зголосилася займатися описом літератури філії № 1, самовіддано там працювала, заряджаючи своїм ентузіазмом інших працівників Бібліотеки, завжди допомагала доброю порадою і була надійним завідувачем відділу.

У відділі працювала й Чиж Марія Андріївна, скромний і грамотний співробітник, а також Добко Тетяна Василівна, донька колишнього декана бібліотечного факультету Київського інсти-

туту культури, яка нині очолює цей відділ. Тетяна Василівна кандидат історичних наук, пише непогані вірші. Марія Андріївна і Тетяна Василівна завжди чутливо й скрупульозно ставилися до моїх прохань і допомагали розшукувати й отримувати необхідну мені літературу, незважаючи на певні проблеми, що могли виникнути в них, дізнайся нове керівництво Бібліотеки про нашу співпрацю.

7. Відділ абонемента. Особливий відділ Бібліотеки, що обслуговував читачів з ученим ступенем, лауреатів державних премій, співробітників Академії наук, міністерств і ЦК Компартії УРСР. Очолювала відділ Лідія Антонівна Пашкова, яка закінчила Харківський державний бібліотечний інститут і як молодий спеціаліст була направлена в ЦНБ. Лідія Антонівна працює понад 60 років у Бібліотеці з 1 серпня 1951 року, з яких тридцять років була завідувачем відділу абонемента. Висококваліфікований спеціаліст бібліотечної справи. У співавторстві з М. С. Ракушиною опублікувала ряд статей із досвіду роботи та історії міжбібліотечного абонементу. Саме Лідія Антонівна вела міжнародний абонемент. Неодноразово обиралася головою профкому Бібліотеки, багато років була заступником голови Ради ветеранів Бібліотеки і завжди поздоровляла ветеранів зі святами.

8. Відділ газетних фондів. Обслуговував читачів найбільшими в республіці газетними фондами та проводив довідково-бібліографічну роботу, пов'язану з використанням газет і каталогів на них. Завідувачем відділу була Лідія Василівна Пахуча — чарівна й спокійна жінка, яка чуйно ставилася до читачів і виховувала своїх підлеглих відповідно. Довгий час Лідія Василівна була секретарем партійної організації, що не заважало їй плідно працювати над створенням каталогу газет і обслуговувати читачів. Лідія Василівна сама подала заяву на звільнення і попросила, щоб на її місце було призначено Ірину Володимирівну Сіру.

9. Відділ депозитарного збереження фондів очолювала Паніна Людмила Миколаївна, Заслужений працівник культури УРСР, яка довгий час займалася доукомплектуванням основних фондів бібліотеки, які постраждали від пожежі 1964 року. Тільки

частково втрату книжок було компенсовано, хоча співробітники відділу досить активно працювали в цьому напрямі.

10. Відділ обмінно-резервних фондів налічував за неповними даними 1 млн. 855 тис. одиниць зберігання, з них 203 тис. одиниць було не обліковано, і фонд розміщувався в 13 підвалах у різних місцях Києва. Очолювала відділ Ярослава Федорівна Євсейчик, яка більше займалася рятуванням літератури від постійного затоплення підвалів, ніж його упорядкуванням. Майже три роки було витрачено на приведення фонду у відповідність до поставлених вимог до обмінно-резервних фондів.

11. Відділ спеціального зберігання, або точніше відділ "забороненої" літератури, чи "спецфонд", очолювала Валентина Іванівна Коваль. Відповідальна і строга жінка, яка працювала зі специфічним контингентом читачів: відповідальні партійні працівники, ідеологи, професори й аспіранти — не кожному читачеві дозволялося працювати у спецфонді, і це відповідним чином відбивалося на характері завідуючої цим цікавим і унікальним фондом. Мені також було приємно працювати з літературою цього відділу, де зберігалася й конфіскована на митниці література та література заборонена цензурою. Тут можна було почитати книги, написані білогвардійськими генералами, американськими і англійськими письменниками, дисидентами та іншими небажаними і забороненими радянською цензурою допису вачами.

12. Відділ фондів. Знайомлячись з відділами, я придивлявся до завідувачів, намагаючись з'ясувати, "з ким можна піти у розвідку", на кого можна покладатися. І, на превеликий жаль, таких було мало. Але треба було шукати однодумців. Одним з таких виявився завідувач відділу фондів Петро Аврамович Сотниченко. Це особлива для мене людина. Чесний, принциповий, Петро Аврамович довгий час був секретарем партійної організації і як ніхто знав колектив зсередини, його сильні і слабкі сторони. Займався науковою роботою, добре знав фонди Бібліотеки. Свою справу Петро Аврамович дуже любив, і тому нам вдалося швидко й без зайвих втрат перевезти весь фонд до но-

вого приміщення, розмістити його там і розпочати обслуговування читачів.

Я не знаю, чому так сталося, але з першого дня роботи на посаді директора Петро Аврамович був моїм "таємним радником". Він багато розповідав про Бібліотеку, давав поради стосовно кадрових перестановок, але жодного разу не сказав ні про одного співробітника поганого слова. Міг сказати — не варто — і цього мені було достатньо. Він чітко розпланував перевезення фонду в нове приміщення, розставив людей, щоб наглядали за книгами під час перевезення. Можна багато теплих слів сказати про цю людину, але до нього ми ще повернемося.

Після переїзду в нове приміщення завідувачем відділу фондів став Якушко Борис Петрович, випускник факультету іноземних мов Ніжинського державного педагогічного інституту ім. М. В. Гоголя, в якому і я колись два роки навчався на фізико-математичному факультеті. З Борисом Петровичем ми були добре знайомі, я навчався з його двоюрідним братом в пединституті, тому ми швидко знайшли спільну мову, і він був добрим завідувачем відділу. Ще в нас було спільне заняття — гра у волейбол, і ми двічі на тиждень зустрічалися в спортивному залі пожежної частини на Оболоні, якою керував брат Бориса Петровича.

Знання англійської мови, а може, й інші причини, сприяли переходу Б.П. Якушко на посаду завідуючого відділом зарубіжних зв'язків та відділу фондів ООН.

13. Відділ гігієни і реставрації очолювала Гальченко Олена Михайлівна, спокійна молода жінка, яка добре знала свою справу. У нас було багато планів стосовно перспективи цього відділу, але, на жаль, через відсутність коштів нам та і не вдалося реалізувати плани. В цьому відділі працював чудовий спеціаліст Ігор Стадніченко, з яким ми намагалися реалізувати проект видання гравюр друкарні Києво-Печерської лаври, разом з голландською фірмою "Мартінус Найхофф". Але не вистачило часу...

14. Редакційно-видавничим відділом керував Статіво Олександр Октябрович, хороший спеціаліст, добре знав техніку, і нам

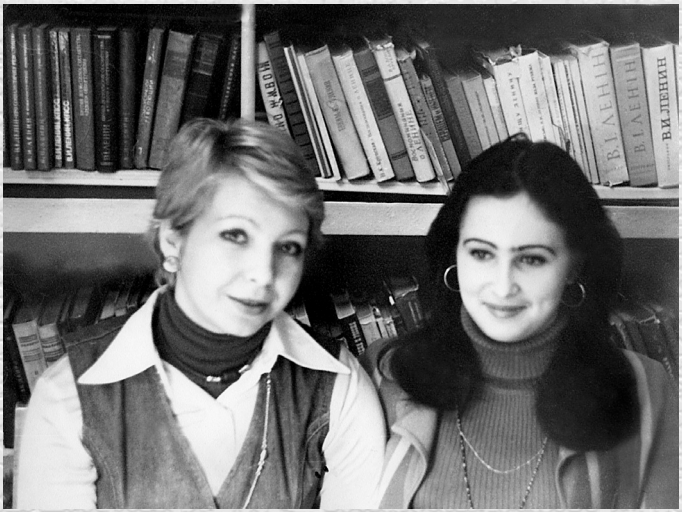
Співробітники відділу обслуговування читачів

Голова Президії Верховної Ради УРСР Валентина Шевченко вручає грамоту Надії Чепіль

Співробітники відділу обслуговування. У центрі стоїть Л. Б. Кокарев

Співробітники відділу обслуговування
Світлана Верещагіна і Людмила Мухітдінова

Завідувач залу публікацій ООН М. А. Ковальова (третя зліва)

Учений секретар Бібліотечної ради Ігнатович Тамара Антонівна (крайня зліва)

Відкриття виставки, присвяченої 40-річчю ООН. Зліва представники МЗС, завідувач залу публікацій ООН М. А. Ковальова, заступник директора М. С. Ракушина, завідувач відділу обслуговування читачів Т. П. Павлуша

Відділ комплектування вітчизняною літературою. У першому ряду крайня справа Н. Р. Галаган

Під час відпочинку. Справа сидить Н. Р. Галаган

Заввідділом комплектування іноземною літературою і міжнародного книгообміну М. С. Мизников і М. І. Сенченко

Нарада директорів АН союзних республік (Ашгабад). Реєстрація української делегації: зліва директор ЦНБ С. К. Гутянський, О. П. Дараган, М. С. Мизніков, Н. І. Малолєтова

Редактор і перекладач С. А. Ткаченко за роботою

Співробітники відділу комплектування іноземною літературою і міжнародного книгообміну

Співробітники відділу систематизації і організації систематичних каталогів.
Стоять: третя справа Р. І. Гороховська і четверта — завідділом О. П. Дараган

Заввідділом каталогізації і організації алфавітних каталогів Н. П. Драган (у центрі)

Співробітники відділу довідково-бібліографічного обслуговування. Заввідділом З. О. Врублевська (крайня зліва). Тепер відділ очолює Т. В. Добко (крайня справа)

Співробітники відділу абонемента.
Завідувач відділу абонемента Л. А. Пашкова (крайня справа)

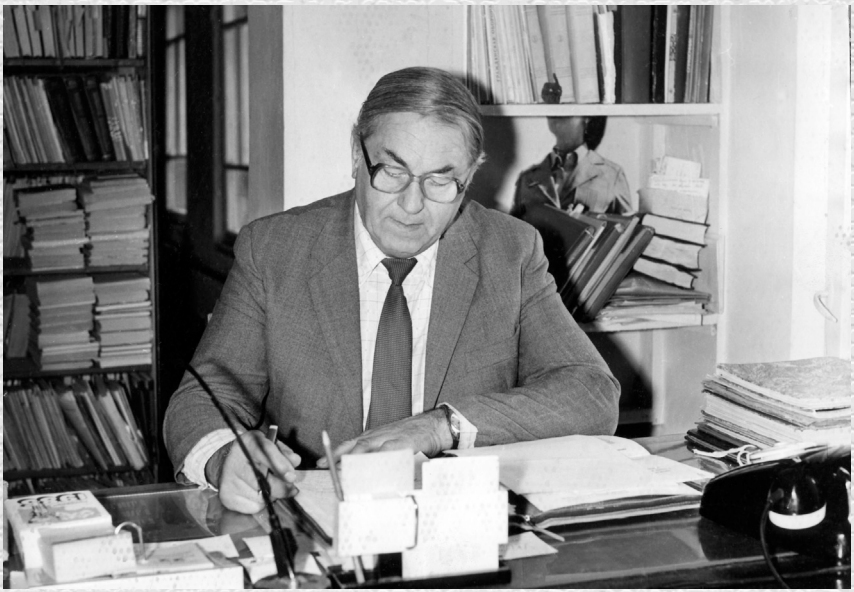

Співробітники профкому

Співробітники відділу газетних фондів.
У першому ряду посередині заввідділом Л. В. Пахуча

Співробітники відділу депозитарного зберігання фондів. У першому ряду завідділом Л. М. Паніна (друга справа)

Завідувач відділу фондів П. А. Сотниченко

У підвалах обмінно-резервного фонду

Співробітники відділу фондів

Співробітники відділу зовнішнього обслуговування. Крайній справа внизу зав. відділом В. Л. Дикий

вдалося налагодити видання бібліографічних покажчиків і іншої спеціальної літератури.

15. Відділ зовнішнього обслуговування очолював Дикий Владлен Леонідович. Відділ здійснював на основі госпрозрахунку обслуговування читачів, науково-дослідних установ, підприємств та різних організацій такими видами послуг, як мікрофільмування і фотокопіювання бібліотечної літератури, а також перекладами на українську або російську мову статей з іноземних науково-технічних журналів, що зберігаються у фондах бібліотеки.

Наукова робота в Бібліотеці

ЦНБ мала статус наукової установи і повинна була займатися науковими дослідженнями в галузі бібліотекознавства, бібліографознавства і книгознавства. Певна річ, що я й гадки не мав про напрями наукових досліджень. Як технічно освічена людина вважав, що наукові дослідження це дещо інше, ніж друкування статей, і, на мою думку, науковою роботою було введення в науковий обіг нових документів: архівних справ, рукописних матеріалів тощо. Взагалі я вважав, що в бібліотеках наукові дослідження — це щось особливе. Тому, ознайомившись з науковою роботою, впав у розпач. По-перше, що це за наука, яку мені намагалися донести науковці бібліотеки? Тут наукою й не пахло, за моїми поняттями про наукову діяльність. А по-друге, я не міг навіть зрозуміти, про яку науку може йти мова взагалі в бібліотеці. Це був повний "абзац"... Але треба було думати, і я почав читати різні наукові і наукоподібні статті, намагаючись опанувати бібліотечну науку і паралельно збираючи матеріали для книги "Бібліотеки і комп'ютери".

Науково-дослідною роботою займалися співробітники таких відділів: рукописів, книгознавства, бібліотекознавства, науково-бібліографічної інформації.

1. Відділ рукописів. Обслуговував дослідників найбільшим у республіці фондом рукописних документів, що налічував понад 380 тис. облікових одиниць. Серед рукописних колекцій багато

цінних пам'яток вітчизняної і світової культури, починаючи зі стародавніх клинописних табличок III тисячоліття до нашої ери і закінчуючи рукописами видатних громадських діячів, учених і письменників нашої епохи. До послуг дослідників — унікальні пам'ятки слов'янської писемності: "Київські глаголичні листки" кінця X ст., уривок з Сліпчинського апостола XII ст., Оршанське євангеліє XIII ст., Сербський апостол XIII—XIV ст., пам'ятка українського письма — Пересопницьке євангеліє (1558—1561); автографи та списки творів і листи класиків української і російської літератури.

Відділ рукописів очолював Микола Петрович Візир, учасник війни. Він довгий час займався науковою роботою, був секретарем партійної організації, автор багатьох наукових праць.

У цьому відділі я затримався надовго. Я багато знав про Миколу Петровича, який досліджував історію книги, написав безліч статей з цієї проблематики, був членом ради при Президії АН УРСР з питань збереження та використання рукописної спадщини. Незважаючи на те, що він був інвалідом війни, брав участь у археографічних експедиціях. Так у Житомирському обласному краєзнавчому музеї виявив рукописи XI—XIV ст.

Я й до сьогодні відчуваю свою провину перед цією людиною за те, що, вислухавши від однієї співробітниці цього відділу брудний наклеп на Миколу Петровича, відправив його на пенсію. "Молоде — зелене" — це я про себе.

У 1986 році рукописний відділ очолила кандидат історичних наук Любов Андріївна Дубровіна.

2. Відділ книгознавства мав своїм основним завданням розробку актуальних проблем теорії, історії і практики культурного будівництва в Українській РСР, зокрема історії книги, книгодрукування та бібліотечної справи в республіці. Відділ обслуговував дослідників своїми фондами стародруків та рідкісної книги, яких зібрано тут понад 32 тис. примірників. Для книгознавців і книголюбів великим скарбом є 516 інкунабул — первісних книг, надрукованих набірними літерами в ранню добу історії друкарства в Європі (від 40-х років XV ст. до 1500 року включно), а також

видання найстаріших європейських видавничих фірм — Альдів, Етьєннів, Плантенів, Ельзевірів та ін.

Відділ очолював Кодак Микола Пилипович, кандидат філологічних наук і тут працювало 6 старших і 2 молодших наукових співробітники, одна посада була вакантною, тобто разом з завідувачем — 10 осіб. Головними напрямами роботи відділу були: створення збірника документів і матеріалів "Книга и книжное дело в УССР" — відповідальний Л. І. Гольденберг; "Система изданий по библиотечному делу в СССР" — А. С. Чачко; "Каталог палеотипів" — М. А. Шамрай.

З першого дня знайомства мені не сподобалася наукова робота відділу через свою розпорошеність. Кожен співробітник мав окрему тему. Особливо мені не сподобалася тема, яку вів завідувач відділу: "Книжное дело сегодня: теория и практика". На мій погляд, завідувач повинен направляти відділ на вивчення історії книги в Україні, дослідження фонду рідкісних і цінних книг, приватних колекцій і зібрань.

Крім того, відділ був якийсь неорганізований, і в такому відділі зберігалися рідкісні і цінні книги. Треба створити комісію і провести ревізію фонду відділу, думав я тоді.

3. Відділ бібліотекознавства організовував методичну допомогу в роботі відділів ЦНБ та бібліотек науково-дослідних установ АН УРСР, а також провадив наукову розробку актуальних питань радянського бібліотекознавства відповідно до особливостей роботи академічних бібліотек. Крім того, відділ обслуговував бібліотечних працівників бібліотекознавчою літературою, якої зібрано було біля 25 тис. примірників з питань теорії, історії та методики організації бібліотечної справи в СРСР і зарубіжних країнах.

У 1986 році відділ бібліотекознавства очолив кандидат технічних наук М. С. Слободяник, який на той час займався питаннями наукової організації праці (НОП) у бібліотеці. Нове коло обов'язків зумовило зміну фахових інтересів вченого. Глибокий аналіз сутності і змісту НОП в бібліотеці привів до переконання про необхідність комплексного дослідження наукової організації

діяльності бібліотеки, складовими частинами якої є організація праці бібліотекарів і читачів та бібліотечна технологія. Під його керівництвом відділ бібліотекознавства розширив сферу діяльності до рівня постановки завдань для автоматизації та наукового забезпечення трансформації бібліотеки в умовах інформатизації. Таке складне й нове для бібліотек України завдання могло бути вирішеним лише в результаті спільної праці вчених різних спеціальностей. М. С. Слободяник був активним учасником творчого колективу, який розробив концепцію розвитку бібліотек України та найбільшої книгозбірні держави, визначив концептуальні засади інформатизації українських бібліотек.

4. Науково-бібліографічний відділ досліджував і розробляв актуальні питання теорії, історії та методики бібліографії, готував з цих питань відповідні посібники на допомогу бібліотечним працівникам, а також складав і видавав тематичні і галузеві ретроспективні покажчики літератури для задоволення потреб дослідників у галузі суспільних, природничих і технічних наук. Відділ очолювала Гончаренко Надія Миколаївна, кандидат філософських наук.

У цьому відділі деякий час працювала Устіннікова Ольга Михайлівна, талановитий бібліограф, Заслужений діяч культури і мистецтв, яка нині очолює відділ наукової підготовки державних бібліографічних покажчиків у Державній науковій установі "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Це був великий відділ. Тут працювало 23 наукових співробітники. Серед них бібліографи з великої букви, професіонали своєї справи. Тримаю в руках біобібліографічний нарис під назвою "Рона Станіславівна Жданова" (Київ, 2002) й читаю: "Біобібліографічний нарис присвячений життю і творчості Рони Станіславівни Жданової — провідного українського бібліографа, розробника теоретико-методологічних засад створення Українського бібліографічного репертуару...", і думки мене переносять в ті далекі роки, коли ми працювали разом. Проте наведу одну цитату з нарису: "Рона Станіславівна Жданова — один із найталановитіших сучасних українських бібліографів".

Співробітники відділу рукописів. Крайній справа завідділом М. П. Візир

Співробітники відділу бібліотекознавства

Співробітники науково-бібліографічного відділу (стоять) В. Г. Шишкіна, Л. С. Новосьолова, О. М. Устінникова, Р. С. Жданова, О. Г. Чемерис, І. Г. Шовкопляс, М. А. Воробей, Н. М. Мислович, Л. В. Бєляєва, П. М. Кавицька; (сидять) Т. В. Гльоза, О. О. Фіклістова, Н. В. Танатар

Згадую, тепер уже покійного, Івана Гавриловича Шовкопляса, доктора історичних наук, археолога, який мав більше 200 наукових праць і був, за його словами, в Бібліотеці на засланні. Він займався бібліографією в галузі археології, добре знав історію України, але був дуже негативно налаштований проти керівництва АН УРСР і партійних лідерів. Багато чому я навчився у нього, і, головне, його критичний розум завжди давав можливість зорієнтуватися у кадрових питаннях і прийняти виважене рішення. Ми часто з ним спілкувалися, він поводився як старший наставник, але спочатку насторожено, а з часом все вільніше. Проте завжди тримав відстань між старшим науковим співробітником і директором і розумно поводився у різних ситуаціях, хоч їх було у цьому відділі надзвичайно багато.

У цьому відділі працював Воробей Микола Андрійович, який чудово знає німецьку мову і сьогодні очолює австрійську бібліотеку в НБУВ. Він також мав багато неприємностей у зв'язку з книгообміном, позаяк безпосередньо займався відбором книг для книгообміну з Німеччиною.

При Бібліотеці була створена лабораторія автоматизованих систем науково-технічної інформації, яку очолював співробітник інституту кібернетики Дриянський Володимир Михайлович. На моє запитання, що зроблено по автоматизації інформаційно-бібліотечної діяльності Володимир Михайлович дав мені звіт, в якому було здійснено фундаментальних аналіз літературних джерел, узагальнено їх і висловлено пропозиції стосовно створення автоматизованої інформаційно-бібліотечної системи (АБІС). Під кінець розмови Володимир Михайлович зробив резюме: "будуть гроші, буде АБІС". На цьому розмова й закінчилась.

Висновок, записаний мною у серпні в особистому щоденнику: *"Детально вивчивши стан справ у Бібліотеці, оглянувши всі приміщення й послухавши не тільки заступників директора, завідувачів відділами, а й рядових бібліотечних фахівців, стало зрозуміло, що без вирішення проблеми кадрів і введення в дію "довгобуду" немає чого сподіватися на зміну ситуації на краще. Все інше це "косметичний ремонт". Тому варто головну увагу звернути на*

“довгобуд”, вивчити проектно-кошторисну документацію і встановити, чому гальмується будівництво”.

Будівництво нового корпусу Бібліотеки

У перший же день роботи я поїхав на будівельний майданчик разом з Ф.З. Шимченко. Дорогою він розповів мені, що будівництво ведеться за розпорядженням Ради Міністрів СРСР від 23 березня 1976 року, що генеральним підрядником будівництва є трест “Київміськбуд-7”, який не може добре організувати роботу, що із року в рік не виконуються плани будівельно-монтажних робіт.

На будівництві мене чекали співробітники технічного нагляду за будівництвом, які провели мене по будмайданчику і розповіли про труднощі, про бездарність у роботі тресту № 7 і відсутність бажання будувати. Було видно неозброєним оком, що роботи тут непочатий край.

Об’їздивши все господарство і ознайомившись зі станом справ у ньому, я зрозумів, у яку халепу вскочив. Проте, “взявшись за гуж, не кажи, що не дуж”, а ще й “сміх” колективу на представленні “підстьобував” до роботи. Але моя впертість і бажання виправдати довіру і не підвести людей, які мені повірили, додавали енергії. Тому я почав вивчати історію будівництва.

Історія будівництва. У 1958 році Президія АН УРСР поставила питання про необхідність побудови Бібліотеки. Три роки Управління капітального будівництва Академії наук УРСР, очолюване Володимиром Прокоповичем Чоповським, добивалося прийняття рішення Радою Міністрів УРСР про будівництво Бібліотеки, яке було прийнято в 1961 році. Через 6 років було одержано дозвіл на розробку індивідуального проекту бібліотечного будинку.

Довго шукали місце для будівництва. Спочатку його відвели на Печерській площі (нині — площа Лесі Українки). Проте воно не було прийнято замовником через високу вартість (більш як 20 млн. крб.) будівництва. Потім відвели ділянку для побудови депозитарного сховища в Академмістечку по вулиці В. І. Вернадського. Остаточно будівельний майданчик був відведений за рішенням Київського міськвиконкому від 7.01.72 р. по проспекту 40-річчя Жовтня.

Пошуки забрали 11 років. Цікава характеристика місця будівництва подана у зведеному висновку управління державної експертизи проектів Держбуду УРСР: "... Місце, обране для будівництва нового будинку Центральної наукової бібліотеки АН УРСР, не найкраще. Це транспортний майдан, утворений на перетині двох досить напружених міських магістралей — 40-річчя Жовтня і проспекту Науки. Перша з них є однією з головних міських радіальних магістралей (вихід на південь). Інтенсивність руху на ній уже найближчим часом значно зросте, і немає жодних передумов для її розвантаження. Приблизно так само збільшиться інтенсивність руху і на проспекті Науки.

Для ЦНБ з великим книжковим фондом і значними за місткістю читальними залами необхідна повна ізоляція від зовнішніх перешкод, насамперед від зовнішнього шуму. Забезпечити такий захист в умовах Московського майдану досить важко ..."

Такий висновок було зроблено у 1972 році. Проте рішення про будівництво Бібліотеки саме в цьому районі не змінили.

Технічне завдання на проектування підготували ще в 1970 році. Розробці завдання передував ретельний аналіз функцій і процесів взаємодії складових частин бібліотеки. Були досліджені основні чинники, які визначають майбутнє навантаження бібліотеки. Технологію обробки, зберігання літератури і обслуговування читачів розробив Федір Захарович Шимченко.

З огляду на щорічний приріст нових надходжень у галузі гуманітарних, природничих і технічних наук, визначено площі приміщень для обробки нових надходжень. Щоб встановити кількість пересувних і стаціонарних стелажів, уточнили кількісні характеристики фонду. Це дало змогу визначити оптимальну висоту стелажів і їх загальну протяжність. Були вивчені ергономічні параметри всіх приміщень, габарити використовуваних меблів. Встановлено необхідні рівні освітлення на тому чи іншому робочому і читацькому місцях. Визначено, хто з персоналу повинен бути поруч із читальними залами, хто мати доступ до фондів та ін. Ці дані дали змогу Головному управлінню "Київ-

проект" і Центральному науково-дослідному інституту експериментального проектування видовищних будівель і спортивних споруд ім. Б. С. Мезенцева (Москва) співставити функціональні обов'язки співробітників, ступінь взаємодії окремих підрозділів, скласти план розподілу приміщень і розробити в 1972 році "Технічний проект ЦНБ АН УРСР".

Основні техніко-економічні показники проекту такі: місткість книгосховища — 11,93 млн. одиниць зберігання; кількість читацьких місць — 1100; корисна площа — 42,3 тис. кв. м; кошторисна вартість будівництва — 17,758 млн. крб., у тому числі будівельно-монтажних робіт — 11,987 млн. крб.

Технічний проект передбачав оснащення будинку складним інженерним обладнанням — радіо, телебаченням, телетайпом, електромагнітною поштою для передачі замовлень, обладнанням для кондиціонування повітря тощо.

Проте через високу вартість цей проект не був схвалений. 1975 року він був доопрацьований і затверджений Радою Міністрів УРСР з такими показниками: місткість книгосховища — 10 млн. томів; кількість читацьких місць — 900 і корисна площа — 35,7 тис. кв. м; кошторисна вартість — 13,714 крб., у тому числі будівельно-монтажних робіт — 11 млн. крб.

З самого початку робіт спорудження Бібліотеки було приречене на "довгобуд". Такий висновок випливає з того, що воно здійснювалося Головкиївміськбудом, трести якого зводять звичайні житлові будинки. Унікальний проект ЦНБ вимагав обрати генеральним підрядником один з трестів Міністерства промислового будівництва. Адже 27-поверхова Бібліотека є складним промисловим об'єктом, що вимагає висококваліфікованих інженерних працівників, які можуть творчо мислити, фахівців різних будівельних спеціальностей.

Протягом 1976 року Головкиївміськбуд тричі міняв генпідрядну організацію і, незважаючи на заперечення Президії АН УРСР, доручив зведення Бібліотеки щойно організованому тресту Київміськбуд-7 (КМБ-7), будівельно-монтажному управлінню 41 (БМУ-41).

Академії наук УРСР 2

РАДА МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

РОЗПОРЯДЖЕННЯ

від 30 червня 1975 р. № 464-р

Київ

1. Затвердити поданий Академією наук УРСР технічний проект на будівництво Центральної наукової бібліотеки Академії наук УРСР в м.Києві, розроблений інститутом "Київпроект", з такими основними техніко-економічними показниками:

площа ділянки	– 3,0 га
загальна будівельна кубатура	– 164432,4 куб.метрів
місткість книгосховища	– 10,0 млн.томів
загальна кошторисна вартість будівництва	– 13713,97 тис.карбованців.

2. Академії наук УРСР та інституту "Київпроект" на наступній стадії проектування враховувати зауваження, викладені у зведеному висновку Держбуду УРСР від 17 червня 1975 р. № III-а.

Голова
Ради Міністрів УРСР О. ЛЯШКО

ЗАГАЛЬНИЙ ВІДДІЛ

Інд.25

Подальший хід справ був таким. Впродовж 12 років жодного разу не було виконано план капітального будівництва. Збитки Академії наук УРСР тільки від невиконання плану будівельно-монтажних робіт дорівнювали 7,6 млн. крб. Шість разів Рада Міністрів УРСР, ЦК Компартії України і Держплан УРСР встановлювали терміни введення в експлуатацію нового приміщення Бібліотеки. За час будівництва 4 рази змінювався начальник Го-

Совет Министров СССР

РАСПОРЯЖЕНИЕ

от 23 марта 1976 г. № 573р

МОСКВА, КРЕМЛЬ

Принять предложение Совета Министров Украинской ССР, согласованное с Госпланом СССР, о включении в титульный список вновь начинаемых в 1976 году строек производственного назначения Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР в г. Киеве согласно приложению.

Строительство указанной библиотеки в 1976 году производить за счет капитальных вложений, предусмотренных Академии наук Украинской ССР на строительство научных учреждений на этот год, без уменьшения заданий по вводу в действие производственных мощностей и основных фондов.

Председатель
Совета Министров СССР А. КОСЫГИН.

ловкиївміськбуду, 5 разів — керуючий трестом КМБ-7, 7 разів — начальник і 4 рази — головний інженер БМУ-41, 4 рази — директор Бібліотеки.

За 15 років, які минули з моменту затвердження технічного проекту, змінилися будівельні норми, технічні вимоги, морально застаріли обладнання і більшість технічних рішень. Усе це вимагало внесення змін і коригування окремих розділів проекту. За роки будівництва 7 разів вносились корективи у проектно-кошторисну документацію. Частково чи повністю змінювалися частини проекту щодо кондиціонування і вентиляції, системи протипожежної автоматики, центрального теплового пункту, охоронної сигналізації.

Постійне невиконання планових завдань будівельними організаціями, робота уривками спричинили найгрубіші порушення технології виконання робіт. У журналі авторського нагляду за період будівництва записано понад 500 зауважень.

Зволікання темпів будівництва призвели до того, що встановлене технологічне устаткування, ліфти, опалювальні пристрої, акрилові куполи тощо ставали непридатними, розкрадалися, розбивалися.

Як зазначено вище, проект нового приміщення ЦНБ був розроблений в 1972 році. А в той час про сучасне обладнання для бібліотек — таке, як персональні ЕОМ, телеліфт, прилади для виготовлення мікрофільмів, мікрофіш, ультрафіш і багато іншого — могли мріяти лише проектанти з особливо бурхливою фантазією. І що ж сталося? Ще не народившись, бібліотека, зі спорудженням якої її читачі, громадськість пов'язували стільки сподівань, застаріла морально й фізично.

Отже перші місяці моєї роботи пішли на вивчення стану справ з будівництвом, знайомство з колективом, огляд приміщень, де розмішені фонди, і стану справ у Бібліотеці. Крім того, я намітив собі план кардинального поліпшення найкращої Бібліотеки України. Серед цього плану був такий невеличкий авантюрний план привернення уваги киян, а особливо керівництва країни, до її проблем, використовуючи для цього пресу й радіомовлення.

Що ж робити з довгобудом?

Питання, поставлене в заголовку підрозділу, було головним у моїй роботі. Я розумів, що мене перевели до Києва ще й тому, що я мав досвід будівництва і повинен думати, як активізувати будівельні роботи на довгобуді, що був кинутий напризволяще. Навколо новобудови, що височіла вже понад десять років, було зведено нові будинки і багато радіаторів опалювання й інших корисних речей було розтягнуто. Довгобуд ніхто не охороняв, не було навіть посади в штатному розписі ЦНБ, тому що охорону повинні були забезпечувати будівельники, а саме трест № 7 Головкиївміськбуду.

Уже тоді я розумів, що для відновлення будівництва потрібно лобіювати інтереси Бібліотеки, потрібно привернути до неї увагу преси, ЦК компартії України, міськкому партії, потрібно постійно нагадувати про себе, про своє існування у Президії академії наук і якось вийти на Володимира Васильовича Щербицького. Офіційні листи, що й до мене писали в різні партійні органи, не змінювали стану справ, тому діяти треба було інакше. Країна мала знати, куди йдуть кошти і своїх "героїв".

Один з наших читачів допоміг з публікацією про будівництво у газеті "ПРАПОР КОМУНІЗМУ" (четвер, 18 вересня 1985 року). Це була досить нейтральна стаття, але початок було зроблено. Я наводжу цю публікацію повністю. Вона мала назву **"Про що розповів спеціаліст"**, але по суті це було моє перше в житті інтерв'ю під назвою "Новосілля книги".

Воно розпочиналося вступом журналіста Д. А. Дзюбанюка: "На Московській площі ведеться будівництво нового приміщення Центральної наукової бібліотеки. Цікаво, коли його буде закінчено і ми зможемо відвідати нові зали цього закладу?

Розповідає директор ЦНБ АН УРСР, кандидат технічних наук М. І. Сенченко.

— Закінчення будівництва нового бібліотечного приміщення і новосілля ми чекаємо з нетерпінням. Так само, як і наші численні відвідувачі. Вже наступного року будівництво обіцяють закінчити. І хоч у трудівників тресту "Київміськбуд-7", які працю-

ють на цьому об'єкті, попереду ще чимало роботи, сподіваємося, що так воно й буде.

Нині спорудження ведеться швидкими темпами. Тут постійно трудиться понад 200 робітників. Як результат — цього року вперше виконується план будівельно-монтажних робіт.

Стрімко піднімається вгору висотний будинок. У новому приміщенні бібліотеки розмістяться усі її відділи. Кілька читальних залів — загалом на 950 місць, кінолекційний зал, їдальня.

Двадцять сім поверхів займуть книгосховища. Вони оснащені кондиціонерами, які створюватимуть необхідний мікроклімат. Адже в нашій бібліотеці зберігаються рідкісні й унікальні видання, безцінні рукописи. Дбайливого ставлення вимагають усі десять мільйонів екземплярів наявних книг. За їх кількістю бібліотека посідає одне з провідних місць у країні, а якщо врахувати ще близько 200 тисяч одиниць книжок, що кожного року надходитимуть сюди, то стане зрозумілим, наскільки грандіозними будуть наші фонди. Як же розібратися у цьому морі книг? Тут і прийде на допомогу бібліотекарям та читачам автоматизована інформаційна система.

Першу чергу її буде введено в дію у 1988 році, другу — у 1990. Колективу доведеться у стислі строки навчитися користуватися цією складною технікою, щоб кваліфіковано допомагати тисячам відвідувачів.

Уявіть себе в залі перед електронно-обчислювальною машиною. Важко відразу не розгубитися. Але це тільки на перший погляд. Нашим читачам вести діалог з ЕОМ буде нескладно. Новачкові потрібно лише натиснути на одну з кнопок із написом "початок роботи", і машина сама пояснить, як правильно замовити потрібну літературу, і забезпечить швидке виконання замовлення.

Переїзд бібліотеки намічено на початок 1988 року. Книги будемо перевозити поступово, не порушуючи системи їх установки. Отже, свою роботу і обслуговування читачів бібліотека не припинятиме.

Звичайно ж, книги дбайливо зберігатимуться і охоронятимуться. Передбачається чітка й продумана система протипожежної і позавідомчої охорони..."

Сьогодні досить наївними видаються деякі твердження і мої власні, і кореспондента. Але початок зроблено і треба продовжувати пошук можливостей для нових публікацій.

4 жовтня 1985 року пишемо лист у відділ науки і навчальних закладів ЦК Компартії України. У листі ми просимо завершити будівництво не пізніше листопада 1987 року. В кінці листа резюме: "Затримка введення в експлуатацію нової будівлі ЦНБ АН УРСР призведе до втрати рідкісних книг і негативно позначиться на подальшому розвитку інформаційно-бібліотечного обслуговування науки і культури". Реакції на лист — жодної. Отже, залишаються засоби масової інформації.

Усі публікації тільки дратували будівельників і управління капітального будівництва Президії академії, тому що вони були пов'язані з ГоловкиївміськбудомЩе й будівництвом житла, і їм не хотілося псувати стосунки з будівельниками. Мене мало хвилювали нападки різних клерків, тому що, не активізувавши будівництва, а точніше, якщо не побудують Бібліотеку, мені тут і робити було нічого. Мене могли у будь-який момент звільнити за те, що нічого не зробив для будівництва, і тут ніякі виправдання чи посилання на об'єктивні умови не мали жодного значення.

Обережно вивчаю всі можливості публікацій. А за такі публікації в той час можна було нажити безліч ворогів у різних інстанціях, тому що все в чиновницькому світі, що, на перший погляд, відбувається спонтанно, насправді тісно пов'язано, і можна отримати "стусана" там і від тієї посадової особи, яка нібито немає жодного стосунку до нашої сфери діяльності. Випадково, уже не пам'ятаю від кого, я отримав інформацію, що наша співробітниця Наталія Борисівна Захарова є позаштатним кореспондентом журналу "Перець".

А перед цим Сергій Іванович Цікора (кореспондент газети "Известия", про якого я детально розповім далі) сказав мені, що журнал "Перець" особисто читає В. В. (тобто Володимир Васильович Щербицький). Переговоривши з Н. Б. Захаровою і поставивши їй завдання сприяти друкуванню критичної статті про до-

вгобуд, але нікому про це не говорити, ми продовжували працю й пошук можливостей активізувати будівництво.

Декілька разів я пробував зустрітися з Юрієм Прокопенком, головним редактором журналу "Перець", але весь час щось заважало. Я навіть сьогодні особисто не знайомий з цією людиною, якій я надзвичайно вдячний за критичну статтю, що наведена нижче. Читачі, бібліотекарі ЦНБ і вся читацька братія України повинні дякувати Юрію Тимофійовичу Прокопенку за мужність і професіоналізм у написанні статті, і я впевнений, що саме вона спонукала владні структури взятися за будівництво ЦНБ.

Ось ця публікація під назвою **"Будівництво з поправкою на вітер"**

"Усе життя нас переслідують нескінченні "чому?" Чому огірок зелений? Чому Всесвіт без початку і кінця? Чому Петренку другий рік підряд виділяють путівку до санаторію, а інші — до профілакторію не випросять? І нарешті, чому до сусіднього молочного магазину по середах не завозять кефіру напівжирного?

Деякі відповіді приходять самі собою. А деякі довго виношуються і раптом осяюють так само несподівано, як (щоб довго не мучитися над порівнянням) знамените яблуко Ньютона.

У моїй пам'яті відклалася одна сценка, що колись відбулася в ресторані. Офіціант, приймаючи замовлення на товариську вечерю, назвав клієнтові суму, від якої той зблід.

За що? — спитав тремтячим голосом.

Я ж замовляв лише дві пляшки, п'ять салатів і шість ескалопів!..

А дзеркало? — перебив його офіціант.

Яке дзеркало? — отетерів клієнт.

А он те, котре сьогодні ввечері розіб'є один з ваших друзів.

Мої друзі не б'ють дзеркал! — обурився відвідувач.

Поки не сідають за стіл, — уточнив офіціант.

А ви краще спасибі скажіть, що я з вас не беру за шапку.

Яку ще шапку? — зовсім сторопів відвідувач.

У мене вже таке було, — офіціант хитро посміхнувся, клієнт замість своєї кроликової чужу ондатрову надягнув. А я потім викручувався...

Так от, тоді я спитав себе — чому? Чому офіціант дозволяє собі подібну зухвалість? А відповідь на запитання знайшов аж тільки тепер, збираючи матеріал ось до цього фейлетону. І подумки виправив слово "зухвалість" на "далекоглядність". Далекоглядні люди, подумав, — вони все передбачають.

А от саме цієї далекоглядності й бракувало тим, хто складав кошторис на будівництво нового корпусу Центральної наукової бібліотеки АН УРСР. Не знайшлося тоді, на жаль, далекоглядної людини, яка б рішуче запитала: "А хто буде платити за дзеркало, тобто, пробачте, за вітер, який вільно гулятиме будовою, видуваючи геть абияк прилаштовані шибки і сяк-так закріплені ліхтарі? За дощ, котрий через відсутність даху рясно поливатиме трансформаторні підстанції, розподільні щити, всю металеву арматуру?.." Якби така людина тоді знайшлася, може б, одразу затвердили кошторис на суму принаймні вдвічі більшу і не довелося б згодом регулярно вимолювати дотації. А так кошторис було затверджено без урахування цих поправок на вітер, дощ і т. д., а також визначено строк здачі об'єкта — 1979 рік.

Багато говорилося і писалося про майбутню споруду, яка нарешті вирішить проблему зберігання унікального десятимільйонного книжкового фонду, що сприятиме перетворенню бібліотеки на інформаційний центр, оснащений сучасною обчислювальною технікою, дозволить включити її в єдину державну систему науково-технічної інформації.

Чимало за ці десять років відбулося засідань і нарад на середньому і високому рівнях, де будівельників, зокрема, генпідрядника — трест "Київміськбуд-7" (керуючий В. П. Мозолевський) — лаяли за відставання, шпетили за зволікання. Якби всі листи і рішення, циркуляри і накази разом із протоколами тих засідань та нарад скласти докупи і переплести, то бібліотечний фонд збагатився б іще кількома ваговитими томами. Та в результаті — як зберігалися два з половиною мільйони книг і журналів у дванадцятьох аварійних підвалах, розкиданих по різних районах міста, в умовах, "що призводять до інтенсивного їх псування", так зберігаються й досі. А серед тих книг — унікальні видання п'ятнадцятого — двадцятого століть!..

Усі довгобуди, на перший погляд, подібні між собою, як подібні у таких випадках контраргументи будівельників:

Постачальники винні, погано забезпечують матеріалами і конструкціями!

Не вистачає робочих рук!

З нас у першу чергу за житло питають!

Це все попереднє керівництво накоїло!

Та є в кожного довгобуду й своя неповторність. Скажімо, наш — неповторний хоча б тим, що робота тут ведеться за парадоксальним принципом — чим більше освоюється коштів, тим... більше їх лишається освоїти. Уявіть, що ви їдете поїздом до певної станції, а вона з кожною годиною віддаляється від вас. Неймовірно? Виявляється, якщо хазяйнувати на будові так, як хазяйнує вищезгаданий генпідрядник, то все ймовірно.

Наприклад, не треба кінчати будівельних інститутів, аби зрозуміти: спершу будується дах, а вже потім монтується устаткування. На цій же будові навпаки: мов крізь решето, ллє дощ на змонтовані кондиціонери і холодильні машини, регулюючи арматуру і люмінесцентні світильники, металеві труби і трансформатори, електропроводку та електропанелі. І, звичайно, майже все, що було встановлено, поіржавіло і зіпсувалося. Отже, значну частину цього обладнання треба уже міняти.

Кожний, хто за своє життя забив хоча б один цвях, знає, що не пофарбований метал з'їдає іржа. Тисячі квадратних метрів металевих повітроводів, як і сантехнічне обладнання, давно встановлено, але й досі не пофарбовано. До деяких торкнутися пальцем — і з'явиться дірка. Ще не встигли закінчити монтаж імпортного ліфтового обладнання, як і воно тут же безнадійно вийшло з ладу.

Спитати і будь-якого лицювальника, і він пояснить, що плити із знаменитого альминського каменю псуються від прямого попадання дощу. І от тисячі квадратних метрів плитки, що прикрашає фасад будови, псується на очах, а місцями й відпадає, — лише через те, що будівельники не спромоглися спорудити над ними бодай невеличких карнизів.

За задумом архітекторів, майбутні читальні зали бібліотеки мають освітлювати чудові куполи-ліхтарі. Їх придбали, по півтисячі за кожний. Із ста вісімдесяти змонтованих три роки тому куполів — п'ятдесят чотири уже або повністю розбито, або серйозно пошкоджено. І з кожним роком, кожним місяцем цифра подібних збитків збільшується.

У тих, хто потрапляє на будову, навіть не дуже допитливих, не може не виникнути запитання, в якому б бриніли б одночасно здивування і обурення: чому спокійно ставляться будівельники до цього дивовижного безладдя? Чому незворушно дивляться на те, як дорогоцінні матеріали, недбало розкидані по будові, нахабно розтягуються? Настільки незворушно, що навіть не визнали за потрібне організувати на будові бодай якусь охорону, хоча це їхній безпосередній обов'язок. Тому і вештаються серед бездоглядних куп мармурованих плит, столярки, полиць до майбутніх стелажів любителі поцупити все, що погано лежить. Тому безкарно розкурочується вже змонтована електроавтоматика, вириваються електрокабелі, зливається трансформаторне масло, розкрадається сантехніка. Ще зовсім недавно встановлені батареї парового опалення усі одночасно здиміли.

І що цікаво: на всі ці "чому?" в жодній інстанції, куди зверталися замовники з тривожними листами, так і не змогли дати відповіді. Хоча навряд чи потрібне осяяння для цілком однозначної відповіді: надто впевнені будівельники у тому, що скільки б не розтяглося дорогоцінних матеріалів, скільки б не псувалося їх, — держава за все заплатить. Куди ж дінешся: будову рано чи пізно, а треба закінчувати!

Є в кожному будівельному кошторисі така стаття — непередбачені витрати. Але навіть вона не передбачає, не може передбачити нехлюйства. За нього належить розплачуватися персонально.

Ю. ПРОКОПЕНКО
"Перець", № 24, грудень 1985 року.

Ця стаття визвала неоднозначну реакцію. У будівельників шквал обурення і запитання — Хто ініціював? У Президії всі ди-

вилися на те, яку оцінку дасть публікації Б. Є. Патон. Дехто з президіальних чиновників відверто залякував мене і запитував.

— Як ви могли написати таку статтю? Це ж пляма на Академії. Інші говорили, що новому харківському директору Бібліотеки тепер "труба". Поїде він у свій комунальний інститут до Харкова.

Проте В. В. Щербицький зреагував напрочуд позитивно. А те, що він особисто прочитав цю публікацію, я знаю з його розповіді, коли зміг зустрітися з В. В. після Чорнобильської аварії відносно продовження будівництва, що було знову заморожене.

Розрахунок ми зробили вірний, і тепер на кожній нараді з будівельниками, яку проводив заввідділом будівництва ЦК КПУ Євген Васильович Кунда, звучало запитання: — А як там будується Бібліотека? І просив представника Генпідрядника Руслана Васильовича Арешковича, щоб М. І. Сенченко не турбував ВВ.

Відвідувачі, які стали друзями

Архімандрит о. Інокентій (Анатолій Іванович Просвірнін). На третій день роботи, приїхавши з будівництва сиджу в кабінеті й знайомлюсь з особовими справами співробітників, заходить завканцелярією і секретар Валентина Петрівна і каже: "З вами хоче зустрітися архімандрит о. Інокентій". Ставлю безглузде запитання: "А що йому потрібно?" Валентина знітилася, їй було ніяково за мене і вона відповідає, що він сам вам скаже. "Добре — хай заходить". "Як з ним поводитись?" — тільки й встиг подумати, як у кабінет заходить високий бородатий чоловік у чернечому одязі, з дивовижно світлими, чистими, блакитними очима, які привітливо і з цікавістю пронизували мене. На шиї висить фотоапарат фірми "Нікон", за який о. Інокентія прозвали отець Нікон.

Подає візитівку і каже: — "Я работаю в издательском отделе Московского Патриархата и мы сотрудничаем с вашей Библиотекой. Вот и зашел познакомиться с вами, новым директором".

Далі йде текст, який я записав у своєму щоденнику російською мовою. "Эти слова были произнесены так проникновенно, что я немного растерялся и какое-то теплое чувство и уважение к этому человеку нахлынуло на меня. Я предложил отцу Иннокен-

тию сесть, предложил чаю, который уже приготовила заботливая Валентина Петровна. Мое смущение было замечено необычным посетителем, и он просто сказал “В миру я Анатолий Иванович Просвирнин, можете так меня и называть”. Сразу как-то стало проще, и мы начали говорить о планах издательского отдела.

Тогда я и не думал, что длительное время нас будут связывать добрые, теплые, дружеские отношения, что через некоторое время я буду в Издательском Отделе Московского Патриархата, которым руководил митрополит Питирим (Нечаев), желанным гостем, что мы будем часто встречаться.

О. Иннокентий познакомил меня с митрополитом Питиримом, душевным и прекрасным человеком. Когда я приезжал в Москву, долго с ним беседовали на различные темы, точнее, говорил больше митрополит, а я слушал.

В то время я и предполагать не мог, что я когда-нибудь буду жить в подмосковном Сергиевом Посаде, где находится Троице-Сергиева Лавра и Московские Духовные академия и семинария, в келии о. Иннокентия, ходить на службу, питаться с монахами, слушать рассказы паломников. Прекрасный музей древних икон в Троице-Сергиевой Лавре и Московскую духовную академию показал мне о. Иннокентий, аудиторию, где преподавал профессор академии митрополит Питирим, а также библиотеку в одной из башен монастырской ограды, где находились древние книги. В тот период, когда я жил в монастыре, мне показалось, что о. Иннокентий хочет доверить мне какую-то тайну, он начинал таинственно говорить, и все что-то мешало, так и унес он эту тайну с собой, не доверив ее мне.

В то время Издательский отдел организовывал много встреч с дипломатами, на которые приглашали и меня. Там о. Иннокентий познакомил меня с председателем Греческого коммерческого банка Костасом Христовичем Механедзидисом, который в конце 1988 года организовал выставку греческих рукописей из фондов ЦНБ в Византийском музее Афин. Это он оплатил страховой полис за рукописи в сумме 25 млн. долларов. Выставка была приурочена к Международной конференции, посвященной тысяче-

летию культурных и экономических связей России и Греции, на которую пригласили меня и завотделом рукописей Л. А. Дубровину. К сожалению, о. Иннокентия не пустили в Грецию, как он мне сказал тогда, “не пустило местное КГБ”, а он подготовил прекрасный доклад. О том, что у нас были дружеские отношения, свидетельствует и то, что свой доклад он поручил прочитать мне, что я и сделал под одобрительный смех аудитории, когда объявили, что доклад прочтет доктор технических наук, директор Библиотеки Н. И. Сенченко. Я и сейчас помню, что доклад начинался словами “Сначала было слово...”.

На конференции был и митрополит Питирим, он поехал в Грецию раньше нас, посетил Афон и приехал в Афины поздно вечером, прямо на прием, который давал в честь нашей делегации Костас Механедзидис.

Перед отъездом в Афины о. Иннокентий попросил передать меня дипломат с документами митрополиту, что я и сделал на приеме у Костаса. Когда в большой зал квартиры Костаса зашел владыка, я спросил: “что Вы будете пить?” — “Как и все русские люди, — водочку”, — ответил митрополит, и я попросил официанта налить “водочки”.

Учитывая, что о. Иннокентий, его жизнь, работа и забота обо мне очень сильно повлияли на мое мировоззрение в дальнейшем, приведу выдержки из небольшой статьи о его жизни с книги Л. В. Бурмистровой. “Отец Иннокентий (Просвирнин 1940—1994)”. (М.: Глобус, 2004.) Статья написана доктором географических наук В. Г. Глушковой.

“КРАТКИЙ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ обзор событий земной жизни о. Иннокентия (А.И. ПРОСВИРНИНА)

Будущий архимандрит Иннокентий родился 5 мая 1940 г. в г. Омске в простой семье. Его родители, деды и прадеды были глубоко верующими людьми. В миру будущего архимандрита звали Толя — Анатолий Иванович Просвирнин. Если дословно раскрыть его мирское имя и отчество, то получится “восходящая благодать Господня” (Анатолий — “восходящий”, греческое имя, “Иоанн” — “благодать Господня”, еврейское имя). В монашестве —

духовном сердце Православия — он получил имя Иннокентий, что значит "непорочный", "неповинный" (римское имя). Принимая в 37 лет монашеский постриг, он приобрел имя Иннокентий — в честь святителя Иннокентия, митрополита Московского и Коломенского, одного из духовных покровителей Москвы, Апостола Сибири и Америки, основателя Православной церкви в Америке, Русского Святого. Получается, что имена батюшки были глубоко символичными, значимыми в высоком духовном смысле, свидетельствовали о его истинном духовном призвании служить Богу и людям...

В 1958 г. Толя Просвирнин поступил во 2-й класс Московской Духовной семинарии, затем он служил три года в рядах Советской Армии (в зенитных войсках на полуострове Мангышлак в Казахстане), и после окончания армейской службы он завершил (1964 г.) свою учебу в семинарии. В 1963 г. 23-летний Анатолий стал иподиаконом епископа Волоколамского Питирима (Нечаева К. В. ум. в 2003 г.) и почти всю свою сознательную жизнь трудился, служил под его руководством, рядом с ним. 30 лет работал святитель Иннокентий рядом с владыкой Питиримом, в том числе в редакции "Журнала Московской Патриархии", в Издательском отделе Московского Патриархата, который возглавлял тогда владыка. Здесь отец Иннокентий был младшим литературным сотрудником, литературным редактором, заведующим отделом, заместителем главного редактора (митрополита Питирима).

Анатолий Просвирнин рано проявил свои склонности к исследованиям, научной работе. Когда он учился в Московской Духовной академии, то начал работать над кандидатской диссертацией по истории Оптиной пустыни. Московскую Духовную академию он закончил в 1968 г. со степенью кандидата богословия.

В 1968 г. Анатолий Просвирнин окончил Московскую Духовную академию, начал свою преподавательскую деятельность в Духовной семинарии, а затем — и в Духовной академии (где в 1984 г. получил звание доцента). И все это он делал, совмещая с основной работой в Издательском отделе Московского Пат-

риархата. В 1970 г. епископ Питирим рукоположил 30-летнего А. И. Просвирнина во диакона, затем — во пресвитера. В возрасте 37 лет о. Анатолий принял монашеский постриг с именем Иннокентий...

27 декабря 1977 г. по благословению Святейшего патриарха Московского и всея Руси Пимена в Троицком соборе Троице-Сергиевой Лавры. Здесь о. Анатолий был пострижен в монашество с именем Иннокентий с последующим возведением в сан игумена (1978 г.) и архимандрита (1987 г.) Он стремился к монашеству с юности. В разные годы своей земной жизни он состоял в братствах Троице-Сергиевой Лавры и Иосифо-Волоцкого монастыря в Подмосковье и Новоспасского монастыря в Москве...

В Издательском отделе Московской Патриархии о. Иннокентий за 1963—1993 гг. выполнил колоссальную работу: сам писал статьи, редактировал материалы многих авторов, возглавлял и организовывал работу, начинал и успешно завершал издательские проекты. Велик его вклад в подготовку и издание библиографического справочника "История Русской Православной Церкви в документах региональных архивов России" (1993 г.), как фактически и всех других изданий, осуществленных Издательским отделом Московской Патриархии в 1963—1993 гг.

За свою неутомимую деятельность в издательском деле, науке, разноплановой просветительской и воспитательной работе, педагогике о. Иннокентий был удостоен высоких наград Русской Православной Церкви и Болгарской Православной Церкви. Среди его наград орден преподобного Сергия Радонежского III степени (1979 г.), медаль преподобного Сергия Радонежского I степени (1980 г.), орден святого равноапостольного великого князя Владимира II степени (1983 г.), орден Болгарской Православной Церкви, крест с украшением от Русской Православной Церкви и др.

Всю свою жизнь о. Иннокентий чрезвычайно много работал. Он очень много времени проводил, вдохновенно трудясь, в библиотеках, архивах, экспедициях, паломнических поездках, путешествиях по стране и всему земному шару. Отец Иннокентий осуществил экспедицию на Афон, создал тогда единственный в

мире “Музей Библии” в Иосифо-Волоцком монастыре под Волоколамском в Подмосковье, составил и выпустил (1987 г.) непревзойденную до сих пор альбом-монографию о Троице-Сергиевой Лавре. В основном благодаря его трудам, были созданы и изданы многотомная “Настольная книга священнослужителя” и 12 книг служебных Миней, факсимильные, с научным сопровождением издания Остромирова и Мстиславова евангелий. Он замыслил и начал реализацию уникального “Библейского проекта” — десятитомного издания Геннадиевской Библии (один из первых списков Библии на Руси), из которого при его жизни вышли тома, содержащие книги Нового Завета. О. Иннокентий сделал много доброго, сотрудничая с Международным Фондом Славянской письменности и культуры и Славянским фондом России, был одним из соучредителей этого фонда. Он реально стал высочайшего класса историком и археологом, вырос в замечательного церковного ученого с европейским или даже мировым именем...

При всех неоспоримых достоинствах у о. Иннокентия были непримиримые враги, лютые завистники и клеветники. При редчайшем и высочайшем уровне эрудиции, знаний, культуры, обширности богословских познаний о. Иннокентия в середине 1980-х гг. он был уволен из преподавателей Московской Духовной академии и отчислен из братства Троице-Сергиевой Лавры. После почти 30 лет непрерывной, добросовестной самоотверженной работы в Издательском отделе Московской Патриархии он был вынужден уйти оттуда в 1993 г. А ведь практически там прошла вся сознательная жизнь о. Иннокентия, и в сложный период именно любимая и в тонкостях известная ему работа могла способствовать его выздоровлению, продлению, точнее спасению жизни. Не ясно, почему ему никто не захотел там вовремя помочь.

1993 г. был чудовищным для о. Иннокентия. В период Великого поста, в Иосифо-Волоцком монастыре на него напали, избили до полусмерти, намеревались убить. В это время о. Иннокентий нес там послушание казначея и благочинного. Двое бандитов ворвались в кабинет-библиотеку батюшки. До

этого они связали сторожа монастыря, отняли у него ключи от игуменского корпуса, в котором рядом с экспозицией Музея Библии находился кабинет о. Иннокентия. Бандиты избили его, связали телефонным проводом, а сами бросились перебирать музейную экспозицию, в которой надеялись найти дорогие вещи, изделия из золота, серебра, с драгоценными камнями. Но там были только письменные ценности. О. Иннокентий сумел чудом освободиться от проводов и, беспокоясь только о спасении церковных реликвий, поспешил к людям за помощью. Поэтому он выпрыгнул со второго этажа на бетонную отмостку. От тяжелого нервного потрясения и ран, а также усилившихся из-за них старых болезней батюшка до конца так и не смог оправиться, хотя его лечили лучшие врачи Москвы. Но постепенно он все-таки поправлялся, возвращались силы и способность работать. Работа была верным лекарством для о. Иннокентия, но ее-то ему вовремя и не предложили его многолетние начальники и коллеги. Удивительно: при его знаниях, способностях батюшка оказался почти не у дел. Это, несомненно, ускорило его смерть. В этих условиях он сам был вынужден искать достойную профессиональную занятость; в большой мере на свой страх и риск начинал новые проекты, дела, зная о ненадежном состоянии своего здоровья.

Почти сразу после службы в Советской армии (1959—1962) у о. Иннокентия образовалась язва в желудке, начало болеть сердце, год от года учащались приступы стенокардии. Он неоднократно попадал в больницы, проходил лечение, но не хотел уделять должного внимания сохранению своего здоровья, не позволял себе тратить длительное время на лечение. Для него жить — значило служить Богу, людям, очень много работать, не щадя себя во имя свершения нужных добрых дел. Он спешил успеть многое сделать, передать людям свои знания, открытия, опыт, помочь найти правильную позицию в жизни.

Отец Иннокентий старался результативно работать и помогать людям в любых жизненных обстоятельствах. Свершение нужных добрых дел по большому счету давали ему силы жить,

творить, поддерживать других, преодолевать его физические недуги, побеждать в делах...

...батюшка исключительно много духовных и физических сил отдал осуществлению проекта "Русской Библии". Материалы для этого издания он собирал целых 23 года. Усилиями разных людей под руководством о. Иннокентия для этого уникального проекта было собрано свыше 30 тысяч различных документов из разных стран мира... Вышли только два тома проекта, подготовка и издание других не укладывались в сроки по обязательствам перед инвесторами...

Реализация проекта "Русская Библия" (от подготовки рукописей до реализации книг) редкостно осложнилась трагическими обстоятельствами бандитского нападения на о. Иннокентия, его ненадежным состоянием здоровья, длительным лечением, очень медленным выздоровлением, непреодолимыми физическими недугами, отсутствием спокойствия и уверенности в завтрашнем дне, финансовыми проблемами, оговорами и предательством некоторых сотрудников.

В тот тяжелый для о. Иннокентия период особенно большую помощь и сильную поддержку он получил от настоятеля Новоспасского монастыря в Москве — тогда епископа (а теперь архиепископа) Орехово-Зуевского Алексия, его ученика и друга. Именно Владыка Алексий привез о. Иннокентия из Иосифо-Волоцкого монастыря в Москву в одну из лучших ее больниц еле живого после нападения, организовал должный уход и лечение, до конца жизни заботился о нем, неизменно поддерживал, тактично помогал. Владыка Алексий стабильно содействовал реализации проекта "Русская Библия" при жизни о. Иннокентия и после его кончины.

После выписки из больницы о. Иннокентий нашел приют в Новоспасском монастыре, ставшем и местом его последнего пристанища и упокоения. О. Иннокентий скончался "на покое", за штатом. Умер он 12 июля 1994 г. Утром в праздник Первоверховных Апостолов Петра и Павла, поднимаясь по ступенькам собора, батюшка скоропостижно скончался — сердце отказалось работать.

В отпевании о. Иннокентия участвовали почти тридцать священнослужителей. Прощаясь с батюшкой, Святейший Патриарх Московский и всея Руси Алексий II отметил, что в нелегкий жизненный момент, когда от о. Иннокентия фактически отвернулись те, кто должен и обязан был ему помочь в первую очередь, он нашел приют в Новоспасском монастыре, где ему были созданы условия для дальнейшей плодотворной работы.

Отца Иннокентия похоронили с почестями и при огромном стечении народа в Новоспасском монастыре, справа от входа в величественный Спасо-Преображенский собор. На его могиле, всегда ухоженной и украшенной цветами — ныне водружен мраморный крест, горят восковые свечи.

В 2004 году исполнилось 10 лет со дня блаженной кончины о. Иннокентия. Люди помнят о нем, приходят на его могилу. Они ощущают то, о чем было написано в некрологе в "Московской правде", названном "Неоплатный долг": "Четверть века дружбы и сотрудничества, самые наполненные годы и лучшие минуты духовного общения связаны для многих из нас с этим ярко талантливым, творческим и одиноким —- по судьбе и складу человеком". О. Иннокентий умер, когда ему было всего 54 года.

Таким был о. Иннокентий, который пришел в мой кабинет на третий день работы в новой должности, когда я не знал, как вести меня с монахом. И сегодня, вспоминая Анатолия Ивановича Просвирнина, архимандрита о. Иннокентия, на ум приходят его слова "Молитва отсекает бесов "как мечом".

7 сентября 2011 года мне удалось побывать в Москве. В тот же день мы с дочерью поехали в Новоспасский монастырь, пришли на его могилу, чтобы снова вспомнить годы общения с этим неординарным человеком.

Професор Богдан Олександрович Кравченко. Другою людиною, з якою довелось познайомитись у перші місяці роботи в Бібліотеці, був доктор філософії Оксфордського Університету, професор Б. О. Кравченко.

Богдан Олександрович очолював Інститут українських студій в Альбертському університеті у м. Едмонтон (Канада). Про

його приїзд мене повідомив мій куратор з Комітету державної безпеки (КДБ) Борисов Федір Васильович і попередив, щоб я був обережний з цією людиною, яка зв'язана зі спецслужбами.

Коли ж ми зустрілися знову в моєму робочому кабінеті і вели мову про співпрацю з Інститутом, який очолював Богдан Олександрович, я відчував певну напругу, але не надовго. Ми були майже одного віку, Богдан народився в 1944 році, батьки його були з Харкова, і ми швидко знайшли спільну мову. За ним пильно слідкували співробітники КДБ, але він знав про це і не звертав на них увагу.

Досить часто Богдан приїздив до Києва, працював у нашій Бібліотеці, бував у мене вдома, ходив з моєю дружиною на Бессарабський ринок купляти продукти харчування для себе, так як не міг ще орієнтуватися в наших умовах. Він жив недалеко від нас, і тому ми часто зустрічалися у вихідні дні.

У травні 1990 року Богдан Олександрович організував поїздку до Канади і США нашої невеликої делегації у складі директора, завідділу міжнародних зв'язків Т. І. Арсеєнко і співробітницею відділу обслуговування Т. В. Роговенко. У подальшому Богдан допомагав мені у поїздках до Німеччини, і ми часто зустрічалися, коли я вже не працював у Бібліотеці.

Про закордонні відрядження йтиметься в наступних розділах.

Журналіст Сергій Іванович Цікора. Він також з'явився зовсім не очікувано в перші місяці моєї роботи на посаді директора ЦНБ ввечері, вже після робочого дня, десь о 19-й годині. У нього не було ніякої до мене справи, але дізнавшись, що я зовсім юний (40 років?) для такої посади як директор Бібліотеки, вирішив познайомитися зі мною. Ми засиділися з ним аж до десятої вечора і розійшлися майже друзями. Потім ми часто зустрічалися вечорами...

Надзвичайно коректний, елегантний і повний нових ідей, завжди готовий прийти на допомогу — таким запам'ятався мені власний кореспондент газети "Известия" Сергій Іванович Цікора з яким ми товаришували більше семи років. Його публікації в газеті завжди вирізнялися серйозністю порушеної проблеми, авторською ерудицією і інтелігентністю. Він був журналістом-

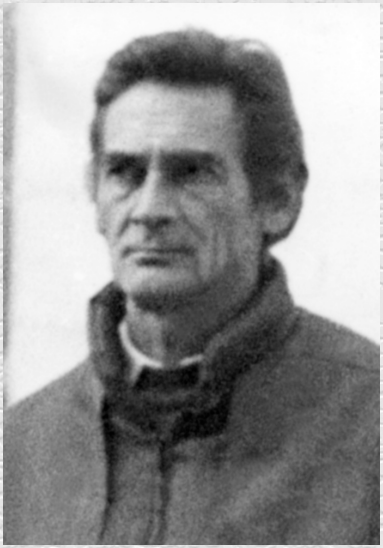
Таким мене зустрів новий корпус Бібліотеки в серпні 1985 року

На першій планері, яку проводив О. О. Омельченко. Поряд зі мною сидить Б. П. Якушко

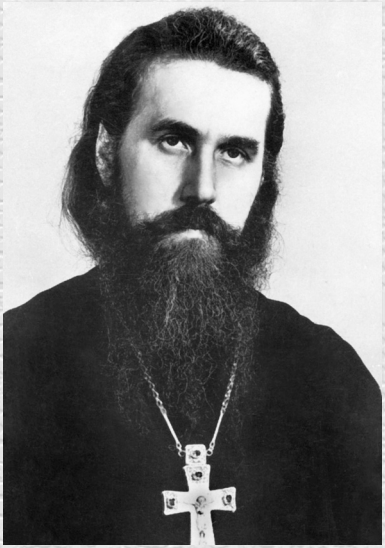
Керівник управління капітального будівництва АН УРСР В. П. Чоповський

Головний архітектор проекту Валерій Павлович Пісковський

Огляд книжкової виставки до 70-річчя О. Т. Гончара проводить зав сектором масово-інформаційної роботи Н. Б. Захарова (крайня справа.)

Архімандрит Іноκентій

2011 рік — біля могили о. Іноκентія

Директор Інституту українських студій в Альбертському університеті (м. Едмонтон. Канада) професор Б. О. Кравченко (справа) і заступник директора з наукової роботи А. О. Чекмарьов (зліва).

професіоналом високого класу. Його надзвичайно високий авторитет серед колег, політиків і пересічних читачів допомагав і мені у вирішенні проблем, що виникали при зведенні довгобуду. Саме Сергій Іванович познайомив мене з В. В. Дурдинцем і допоміг поставити охорону на новобудові. Він із захопленням розповідав мені, що Петро Петрович Толочко на поховання своєї мами запросив священика, який йшов попереду похоронної процесії. Він і познайомив мене з П. П.Толочко і о. Олександром у себе вдома у затишній двокімнатній квартирі на Печерську.

Невеличка, але зі смаком підібрана колекція картин в одній із кімнат викликала захоплення. Ми часто сиділи у нього на кухні за чаркою міцного напою, який він робив сам, розводячи спирт водою і додаючи туди трави. На моє запитання: "Навіщо така довга лавка на кухні?" — Сергій Іванович з характерним для нього гумором, відповів: — "Щоб, випивши кілька чарок мого напою, ти міг лягти і відпочити тут, прямо на кухні".

Пам'ятаю, що завжди, коли він їздив у суботу і неділю в Конча-Заспу, де знаходилися дачні будинки партійних функціонерів і урядовців і де в нього також була двокімнатна квартира, він завжди привозив нам делікатеси (домашню ковбасу, копчене сало тощо). Тоді це були дефіцитні продукти харчування, а в буфеті для можновладців їх було вдосталь.

Гірко і тяжко писати про Сергія Івановича "був". Минуло 18 років відтоді, як 28 травня 1993 року він пішов із життя, раптово, не очікувано для усіх в розквіті життєвих і творчих сил, лише на 56 році життя. Але залишилася світла і вдячна пам'ять про визначного журналіста, вірного і доброго друга Сергія Цікору, який порадами і знайомствами з потрібними людьми допоміг також в будівництві Бібліотеки.

Перший підсумок роботи колективу за 1985 рік

Сім місяців пролетіли як один день, і вже треба думати про підведення підсумків, про плани на майбутнє: будівництво; обслуговування читачів; наукову робота; автоматизацію бібліотеки; кадри; проектно-кошторисну документацію, що змінювалася

щокварталу. Все це змушувало працювати з нелюдським напруженням сил і енергії. Якщо б мені сказали робити все зроблене в минулому сьогодні, я б відмовився не думаючи.

Щоб у читача було повне враження про атмосферу того часу, наведу приклад доповіді на загальних зборах колективу в березні місяці 1986 року. Цю доповідь було виголошено російською мовою:

"Уважаемые товарищи! Несколько дней тому назад закончил работу XXVII съезд КПСС. Съезд утвердил новые редакции Программы и Устава КПСС, а также "Основные направления экономического и социального развития СССР на 1986—1990 годы и на период до 2000 года". С учетом этих важнейших документов, способствующих повышению политической и трудовой активности советских людей, Центральная научная библиотека Академии наук УССР будет осуществлять возложенные на нее задачи по идеологическому и информационному обеспечению науки.

Анализ результатов деятельности ЦНБ АН УССР в XI пятилетке и прогноз социально-экономического развития на XII пятилетку и до 2000 года позволяет нам сформулировать перспективы и планы работы коллектива на 1986—1990 годы.

Главными направлениями деятельности в XII пятилетке являются:

— улучшение текущего комплектования, стабилизация объемов библиотечных фондов, повышение их информативности, способности полнее удовлетворять запросы читателей, создание системы более полного их раскрытия, автоматизации информационного обеспечения ученых и специалистов;

— в работе по обслуживанию читателей основное внимание будет уделено повышению качества информирования ученых и специалистов об источниках научно-технической информации и оперативному удовлетворению их запросов;

— в XII пятилетке планируется разработка модели системы библиотечно-библиографического обслуживания ученых и специалистов, обеспечивающей оптимальное сочетание вычислительной техники и традиционных методов обслуживания...

В планируемый период намечается качественная перестройка справочного аппарата библиотеки с использованием средств автоматизации, предусматривающая возможность получать более оперативно информацию о фондах своей и других библиотек. Мы будем продолжать совершенствовать на этой основе формы справочно-библиографического и информационного обслуживания всех категорий читателей.

Уже в первом квартале 1987 года предполагается ввести первую очередь автоматизированной системы научно-технической информации (АСНТИ), в состав которой войдут подсистемы, обеспечивающие: обработку новых поступлений, регистрацию читателей, ведение машинных картотек, автоматизацию абонемента и подписки литературы.

Вторую очередь автоматизированной системы научно-технической информации мы предполагаем внедрить в 1990 году уже в новом здании библиотеки... К настоящему моменту созданы эскизный и технический проекты первой очереди системы. Работы вступили в стадию рабочего проектирования. В соответствии с техническим заданием АСНТИ ЦНБ предназначена для автоматизации информационно-библиотечных процессов ЦНБ и разрабатывается как компонента первой очереди автоматизированной системы информационного обеспечения Академии наук УССР.

...Технической базой АСНТИ ЦНБ являются микро- и мини-ЭВМ типа СМ и ЕС ЭВМ...".

Ось приблизний фрагмент мого першого виступу на загальних зборах колективу бібліотеки.

У подальшому були поставлені завдання, що їх мав вирішувати колектив у поточному році і в перспективі. Головну увагу було приділено організації обслуговування читачів, формуванню фонду ЦНБ у напрямі оптимізації його структури і складу з метою найбільш повного задоволення читацьких запитів, роботі по перегляду книжкових фондів і звільненню їх від непрофільних і застарілих видань, удосконаленню комплектування іноземною літературою, освоєнню обмінно-резервного фонду і поділу його на обмінний і резервний фонди.

Безумовно, значна увага була приділена і будівництву нового приміщення Бібліотеки. Я вже досконало вивчив проектно-кошторисну документацію і кожен робочий день розпочинав з поїздки на будівництво.

Особливий наголос було зроблено на відсутність обов'язкового безоплатного примірника літератури СРСР. ЦНБ комплектувалася як Бібліотека універсального профілю. Відсутність обов'язкового безоплатного примірника значно обмежувала можливості бібліотечно-інформаційного забезпечення вчених і спеціалістів, створювала проблеми в комплектуванні фондів сучасною літературою. При цьому варто зазначити, що в Україні жодна бібліотека не отримувала обов'язкового безплатного примірника видань СРСР російською мовою.

Тобто усі питання, порушені в Постанові, були мною озвучені при підведенні підсумків роботи за 1985 рік і поставлені відповідні завдання.

В обговоренні доповіді взяли участь секретар парткому, завідувачі відділами, і, як завжди на той час, було прийнято відповідне рішення.

Розділ 3.

Етап кардинальних перемін: 1986–1988

Переломний 1986 рік

Для початку було зроблено ротацію кадрів, починаючи з керівництва Бібліотекою. Певною мірою втомився Ф. З. Шимченко, тому що весь час проводив зі мною то на будівництві, то у підвалах обмінно-резервного фонду, то у філіалах, і запросився на пенсію. Ще деякий час він працював у Бібліотеці, а потім з почестями пішов на заслужений відпочинок, хоча мені було шкода відпускати його. Багато Федір Захарович допоміг мені в перші місяці роботи, але мені здавалось, що його певним чином тероризує оточення за допомогу мені.

Заступником директора з бібліотечної роботи було призначено Маргариту Семенівну Ракушину, яка працювала завідувачем найбільшого відділу ЦНБ — відділу обслуговування читачів. Енергійна, грамотна М. С. Ракушина закінчила Харківський державний бібліотечний інститут, Заслужений працівник культури УРСР. Працювала майже 10 років у об'єднаному комітеті профспілок АН УРСР. Добре знаючи Бібліотеку, розбираючись в людях, Маргарита Семенівна довгий час була моїм надійним помічником і кваліфікованим порадником.

Досвід роботи у профспілках навчив її коротко і влучно висловлювати свої думки, відповідально ставитись до дорученої справи, відточили природні організаторські здібності. Принципова й вимоглива, Маргарита Семенівна користувалася повагою колективу. Її добре знали в Президії Академії наук, тому й не було принципових заперечень при затвердженні на посаду заступника директора з бібліотечної роботи. Слід зауважити, що мені жодного разу не було прикро за це призначення, а наші добрі стосунки і зус-

трічі родинами під час святкових днів чи днів народження, дали можливість гострим на язик жінкам Бібліотеки назвати Маргариту Семенівну "виробничою дружиною" директора.

Після закінчення будівництва і переїзду в нове приміщення на Маргариту Семенівну лягло навантаження з організації обслуговування читачів, розробки різних методичних матеріалів, корінної зміни технології обслуговування читачів, але про це в інших розділах.

Вивчаючи наукову роботу Бібліотеки, я для себе прийняв рішення, що заступник з наукової роботи повинен бути молодий, енергійний, мати вчену ступінь і добре знати Президію Академії наук. І таку людину я досить швидко знайшов.

Одного вересневого дня у Президії АН УРСР я зустрів свого давнього знайомого Анатолія Олексійовича Чекмарьова, який трохи пізніше за мене закінчив Харківський інститут радіоелектроніки і працював у Академії наук. Він добре знав чиновників Президії, орієнтувався в загальних питаннях наукової роботи, уміло організовував конференції, умів добре писати і вести документацію, а головне на час призначення він був кандидатом економічних наук. І тоді в мене виникла ідея запросити його працювати заступником директора ЦНБ з наукової роботи. Анатолій Олексійович погодився і досить енергійно взявся за роботу.

Враховуючи, що Л. В. Бєляєва була тільки виконуючим обов'язки заступника, не мала вченого ступеня і була пенсійного віку, проблем з призначенням А. О. Чекмарьова не виникло і його досить швидко затвердили на посаді заступника директора з наукової роботи.

Ми часто їздили разом у відрядження до Москви, налагоджували зв'язки з Бібліотечною радою Академії наук СРСР, з Державним комітетом з питань науки і техніки. Ми були студентами одного інституту, мали спільних знайомих, намагалися все робити продумано й виважено, і нам вдалося багато зробити для організації наукових досліджень, проведення конференцій, підготовки наукових статей тощо. І ще досить довго Анатолій Олексійович працював у Бібліотеці на посаді заступника генерального директора.

Паралельно з вирішенням кадрових питань потрібно було вирішувати питання, визначені Постановою Президії АН УРСР. Одним із таких питань (пункт 3.3.) було таке: "домогтися поновлення ЦНБ у списку установ, яким надається право одержання обов'язкових контрольних примірників вітчизняних друкованих видань".

Ще в грудні 1985 року мною було ініційовано клопотання перед Радою Міністрів СРСР і направлено лист від Ради Міністрів УРСР до Москви, і через деякий час Державна міжвідомча бібліотечна комісія при Міністерстві культури СРСР визнала необхідним надати ЦНБ АН УРСР один безоплатний примірник, враховуючи велике значення Бібліотеки в системі науково-інформаційного обслуговування вчених української Академії наук.

Підготувавши лист, я передав його І. К. Походні, який зауважив: "Якщо ти не вирішиш цього питання, то буде погано. Твої попередники його не змогли вирішити". Враховуючи це зауваження, змушений був їхати до Москви і налагоджувати зв'язки з Бібліотечною комісією Міністерства культури СРСР. В цьому мені суттєву допомогу надала Бібліотечна рада Академії наук СРСР, і практично своє завдання я виконав.

Проте не все так просто, як здається. Коли у Москві питання було вирішено, в Україні з'явилися конкуренти з Державної бібліотеки ім. КПРС Міністерства культури УРСР, які також дуже хотіли мати безоплатний обов'язковий примірник. Питання розглядалося в М. А. Орлик, заступника Голови Ради міністрів з питань культури, яка була одночасно й куратором бібліотеки, що мала ім'я КПРС. На декількох засіданнях, після довгих суперечок було прийнято рішення передавати ЦНБ тільки науково-технічну літературу. Це була перша сутичка з колегами бібліотеки іншої системи, але не остання. Дуже багато було на той час бажаючих "загрібати жар чужими руками", так званих конкурентів на бібліотечній ниві.

Отже, одне важливе завдання — отримати безоплатний обов'язковий примірник літератури СРСР, виконано.

Цей рік був найскладніший не тільки в моєму житті, а й у житті всього українського народу. Чорнобильська трагедія підір-

вала віру людей у керівні органи влади. Кінець квітня був критичним у роботі керівників, середньої ланки, до якої належав і директор ЦНБ.

Уявіть собі ситуацію. Щось сталося в країні. Керівні органи мовчать. Це була субота 26 квітня 1986 року. Вранці я був у бані палацу водних видів спорту на Ленінградській площі. У парилку я ходив разом із співробітниками Комітету державної безпеки. Частини наших постійних відвідувачів бані не було. Їх по тривозі підняли вночі і відправили в район Прип'яті. Всі тут уже вели мову про аварію на Чорнобильській атомній електростанції.

Неспокій з приводу ситуації з радіаційним фоном передалася всім співробітникам, які хвилювалися не за своє здоров'я, а в першу чергу за здоров'я своїх дітей. Телефонні дзвінки в ЦК КПРС і на запитання — а чи можна відпускати співробітників, щоб відвозили дітей далі від Києва, відповідь була одна: "Не панікуйте!" Тому на свій страх і ризик відпускаю усіх бажаючих 27 квітня і залишаюся з чоловіками і бездітними жінками.

У Президії Академії наук, куди не зайдеш, скрізь пригощають червоним вином, частіше "Каберне". Навіть придумали такий вислів: якщо від радіації не помремо, то помремо від цирозу печінки. Або ще такий: "Якщо ще раз гребоне, не допоможе й Каберне".

У місті було безлюдно багато днів. Пропозиції директивних органів працювати з зачиненими кватирками не додавали оптимізму. Але працювати було потрібно. Будівництво спорожніло. Більшість будівельників працювала в Чорнобилі. Така біда. А що ж робити з новим приміщенням? Як бути далі? Моя сім'я була в Харкові. Житла мені ще не надали, але в цьому питанні намітилися позитивні зрушення. Директор інституту літератури АН УРСР академік І. О. Дзеверін отримав нову квартиру в будинку по вулиці Володимирській, а його квартиру № 110 на 12-му поверсі запропонували мені. Зробивши невеликий ремонт я зміг перевезти свою сім'ю у вересні місяці, й тепер уже не почувався одиноким і міг увечері бути з дружиною й сином.

У цьому питанні мені допоміг Ігор Костянтинович Походня, тому що Ленінський райвиконком вважав неможливим давати

трикімнатну квартиру сім'ї з трьох осіб. І тільки активне втручання І. К. Походні змусило голову райвиконкому К. Я. Назімко змінити свою думку і дати квартиру.

Щоб остаточно не зупинилося будівництво, був змушений знову турбувати В. В. Щербицького, який чудово розумів ситуацію і обіцяв сприяти у продовженні будівництва нового корпусу Бібліотеки.

Обробка фондів філіалу № 1. З початку роботи в Бібліотеці, коли я ознайомився з обліком та збереженням літератури у філії № 1, дійшов висновку, що роботу тут потрібно розпочинати в першу чергу. Фонди філії були надзвичайно цінними, але все перебувало у такому занедбаному стані, що, здавалося, ніколи не буде змоги привести цей фонд до пуття. Відсутність карткових каталогів, системи пожежогасіння, занедбаний стан колись красивого будинку, пошкоджена покрівля не додавали оптимізму. Може, чимось допоможе Подільський райком партії на чолі з Іваном Миколайовичем Салієм? Але вже тоді секретар райкому дбав тільки про своє благо й не гадки не мав про те, що поряд з будинком райкому знаходилось духовне надбання українського народу, справжній скарб, зібраний поколіннями монастирських пасторів.

Проте кому ж довірити обробку таких цінних фондів? Це питання найбільше хвилювало мене, тому що дехто з завідувачів відділами висловлював думку, що фонд філії розкрадають. Кому потрібні фоліанти біблій та інших церковних книг з успадкованих фондів бібліотек Києво-Могилянської і духовної академій, Києво-Печерської лаври, Київського Софійського собору та Київського університету св. Володимира, фондів дореволюційних відомчих видань та журналів різноманітного змісту, а також інших цінних зібраннь стародавньої літератури, архівних примірників українського друку радянського часу тощо, яких зосереджено у фондах філіалу загалом близько 1,5 млн. облікових одиниць.

Проте повернемося до прози життя, до завдання, поставленого вищезгаданою Постановою Президії АН щодо освоєння фонду філіалу № 1.

Після чергового зібрання колективу Бібліотеки до мене підійшла співробітник відділу наукової інформації та довідково-бібліографічного обслуговування Ритова Галина Олексіївна, яка погодилася очолити роботу по освоєнню необробленого фонду філії № 1. Важко було переглядати стоси книг, що довгий час не використовувалися.

Так під час перегляду книг на одній із полиць Баркова Тетяна Жанівна знайшла револьвер 1864 року випуску і пачку патронів. Все це було загорнуто в газету 1914 року і засунуто під книжки на полиці. Цікаво, що револьвер знайшла донька одного з керівників відділу Комітету державної безпеки, куди ми й передали знахідку.

На обробці фондів працювали співробітники усіх відділів Бібліотеки, позаяк цю важливу роботу було включено в соціалістичні зобов'язання кожного відділу.

У підсумку в 1986 році у філіалі № 1 записано до інвентарних книг 169873 од., з них: співробітниками філіалу — 16344 од.; додаткового тимчасового штату — 24538; співробітниками несписочного складу — 58332; співробітниками відділів за соціалістичними зобов'язаннями — 70659 од. Це була невелика, але перемога. Вдалося зламати кригу відчудженності людей до долі фондів Бібліотеки, незалежно від того, де вони зберігаються. І в цьому велика заслуга Ритової Галини Олексіївни.

Слід зауважити, що фонди філії № 1 варто було кардинально опрацювати, тому що серед них знаходилася велика кількість палеотипів, десь близько 1000 одиниць і навіть декілька інкунабул. У подальшому всі палеотипи було включено в "Каталог палеотипів", що налічує 2532 палеотипи, підготовлений до друку Маргаритою Шамрай і видрукований в 1995 році.

Через два роки цю важливу роботу буде завершено, і ще одне з рішень Постанови Президії АН буде виконано.

Це була перша невелика перемога у подоланні атмосфери байдужості до загальних справ Бібліотеки, до долі монастирських бібліотек. Хто буде читати ці книги, кому вони потрібні? Ці слова можна було почути від деяких співробітників Бібліо-

теки. Але я не звертав на них увагу і робив усе для того, щоб виконати поставлені завдання і не підвести людей, які повірили в мої організаторські здібності.

Підсумки 1986 року. Рік пролетів непомітно, і 22 грудня було підведено підсумки роботи колективу. Для цього була створена комісія, яка провела аналіз результатів роботи колективу і підготувала доповідь для розгляду на спільному засіданні партійного бюро, профкому, Вченої ради.

Не буду стомлювати читачів досягненнями колективу в 1986 році, зупинюся тільки на окремих роботах, на що звернено увагу в Постанові.

У відділі обмінно-резервних фондів розібрано 179021 друк. од., описано 114976 друк. од., в тому числі закордонних видань 107203 друк. од. Вперше відділ приступив до розбору, алфавітизації, підбору комплектів і опису періодичних і продовжуваних видань на іноземних мовах. Із відділу в основні фонди надійшло 612 друк. од., на спецзберігання 1400 друк. од. Розпочато роботу з поділу резервної частини фонду від обмінної в картковому репертуарі.

Відділ фондів переглянув 819100 примірників видань, відібрав для списання 187930 прим. літератури, звільнивши для нових надходжень майже 5 тис. метрів полиць. Для переїзду в нове приміщення відділ розробив комплексний план підготовки фондів до переміщення, з конкретизацією за видами робіт, місяцями, вказавши необхідні ресурси й кількість виконавців.

Розпочалася активна реставрація і переплетення фондів. За рік було переплетено 13914 екз. книжок і журналів і 48160 підшивок газет. Відреставровано 32875 листків у книжкових блоках. Для виконання цієї роботи було збільшено кількість співробітників відділу гігієни і реставрації документів.

Відділ рукописів здійснив археографічну експедицію в Івано-Франківську область, де виявив і придбав 14 документальних збірників кінця XVIII — початку XIX ст. Проводилась робота над описом особистих архівних фондів.

У 1986 році було надруковано збірник документів "Книга и книжное дело в Украинской ССР" часть II", укладачем якої був чудовий спеціаліст Гольденберг Лев Ізралійович. На жаль, він у 1991 році виїхав до США, де жив його рідний син. У 2004 році доля розпорядилася так, що мені вдалося зустрітися з Л. І. Гольденбергом у Урбані-Шампень, де в Іллінойському університеті відбувалася конференція з української тематики і на яку було запрошено Льва Ізралійовича. Після засідання ми пішли до кафе випити пива. Лев Ізралійович був із онукою, яка добре вчилася в коледжі і вже мала запрошення до вступу в університет, займалася спортом. Зі мною був президент асоціації видавців Афонін Олександр Васильович, і ми за невеличким столиком пили пиво і ділилися враженнями. Лев Ізралійович дуже жалкував, що покинув Україну і виїхав до США. Він не зміг знайти роботу і жив минулим, роботою у Бібліотеці. Черги за продуктами харчування в 1990-х роках, за молоком для онуки змусили його покинути країну, де він став спеціалістом, де написав безліч праць, але він не знайшов другої Батьківщини і дуже сумував за Києвом і ЦНБ.

Було виконано ще одне завдання, визначене Постановою — створено відділ автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем (АБІС). Завідувати відділом було запрошено із Інституту електрозварювання кандидата технічних наук Костенко Леоніда Йосиповича, також випускника Харківського інституту радіоелектроніки.

На жаль, і цього року план капітального будівництва виконано лише на 90 відсотків. Єдиною втіхою було те, що у порівнянні з 1985 роком ми більше, ніж у 3 рази, освоїли коштів на будівельно-монтажні роботи. Проте вдалося змусити будівельників рахуватися із замовником.

Ось один із прикладів. У 1982 році було змонтовано 180 акрилових куполів верхнього освітлення читальних залів, куплених у Фінляндії, вартістю 476,51 інвалютних крб. кожний. Згідно з технологією їх треба встановлювати в момент закінчення будівництва, але їх встановили раніше. Через порушення технології монтажу 54 куполи були розбиті, що означало збиток у 26,3 тис. інвалют-

них крб. На мою вимогу у 1986 році куполи були демонтовані, а з генпідрядника зняли з виконання 180 тис. крб. Усі куполи були встановлені восени 1988 року, а місця, де їх не вистачило, довелося закрити шиферними плитами і залити бітумом. Перед здачею Бібліотеки довелося ремонтувати дубові столярні вироби, робити і встановлювати нові двері й батареї опалення, які були вкрадені, тощо.

Такий невеличкий розгляд роботи колективу в 1986 році слугує більш повному розумінню специфіки роботи і завдань ЦНБ АН УРСР, з якими мені вперше в житті довелося зіткнутися. Якщо до цього додати ще господарчі справи, пожежну сигналізацію, обладнання, транспортно-експедиційні перевезення, підвали з обмінно-резервним фондом, нове будівництво і жіночий колектив, то тепер ви маєте повну уяву про роботу директора Бібліотеки.

1987 рік — нові досягнення

Рік особливий. Мене прийняли в бібліотекарі, офіційно. Це було визнання моїх знань бібліотечної справи.

Паралельно з поточними справами розпочинаємо готувати документи про надання Бібліотеці статусу науково-дослідного інституту (НДІ). У певного кола співробітників і чиновників Президії Академії наук наша пропозиція викликає сміх: "Бібліотека — науково-дослідний інститут?" Переконую Ігоря Костянтиновича, а потім і Бориса Євгеновича, що справді варто надати ЦНБ статус НДІ. "Готуй документи і пришивай їм ноги", — каже Б. Є. Патон.

Кидаємо усе і готуємо з Анатолієм Олексійовичем Чекмарьовим документи: Проект листа в Раду Міністрів УРСР, а головне — довідку-обгрунтування.

АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ РСР
252601, МСП, Київ-30,
вул. Володимирська, 54.
Тел. 21-16-44

АКАДЕМИЯ НАУК
УКРАИНСКОЙ ССР
252601, ГСП, Киев-30,
ул. Владимирская, 54
Тел. 21-16-44

28.05.87 №6/1634-1

На _____ от _____

СОВЕТ МИНИСТРОВ УКРАИНСКОЙ ССР

О распространении на Центральную научную библиотеку Академии наук УССР статуса научно-исследовательского института

Центральная научная библиотека /ЦНБ/ Академии наук УССР является крупнейшей библиотекой республики, а с 1971 года - ведущим научным учреждением в системе информационно-библиотечного обслуживания ученых и специалистов на базе современных средств вычислительной техники.

По основной деятельности ЦНБ в полной мере соответствует статусу научно-исследовательского института. ЦНБ ведет научно-исследовательские работы по научно-технической информации и автоматизации информационно-библиотечных процессов, библиотековедению, библиографоведению, книговедению, осуществляет научно-методическое руководство и централизованное комплектование фондов сети библиотек институтов. Научной работой занимаются около 30 % работников, в том числе 1 доктор и 15 кандидатов наук. В ЦНБ функционирует ученый совет с теми же полномочиями, что и в научно исследовательских институтах Академии наук УССР.

ЦНБ издает монографии, сборники научных трудов, библиографические указатели, публикует статьи в отечественных и зарубежных периодических изданиях, организует и проводит научные конференции и семинары.

Отсутствие статуса научно-исследовательского института создает в ЦНБ трудности в подборе и закреплении высококвалифицированных научных и руководящих кадров.

Президиум Академии наук УССР просит ходатайствовать перед Государственным комитетом СССР по науке и технике о распространении на ЦНБ статуса научно-исследовательского института.

Справка-обоснование и проект письма по данному вопросу прилагаются.

Приложение: на 2 стр. в 2 экз.

Президент Академии наук
Украинской ССР
академик Б.Е.ПАТОН

ККДНК. Київ, Репіна, 4. Зам. 6-3504 — 4н. × 10 000

У середині червня 1987 року у Державний комітет СРСР по науці і техніці пішов лист за підписом заступника Голови Ради Міністрів УРСР В. А. Масола такого змісту:

УКРАЇНСЬКА
РАДЯНСЬКА СОЦІАЛІСТИЧНА
РЕСПУБЛІКА

РАДА МІНІСТРІВ

м. Київ

УКРАИНСКАЯ
СОВЕТСКАЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ
РЕСПУБЛИКА

СОВЕТ МИНИСТРОВ

г. Киев

18 июня 19 87г. № 25-1224/3

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ КОМИТЕТ СССР
ПО НАУКЕ И ТЕХНИКЕ

О присвоении Центральной научной библиотеке Академии наук УССР статуса научно-исследовательского института

В Совете Министров Украинской ССР рассмотрено и поддерживается предложение Академии наук УССР о присвоении Центральной научной библиотеке АН УССР статуса научно-исследовательского института.

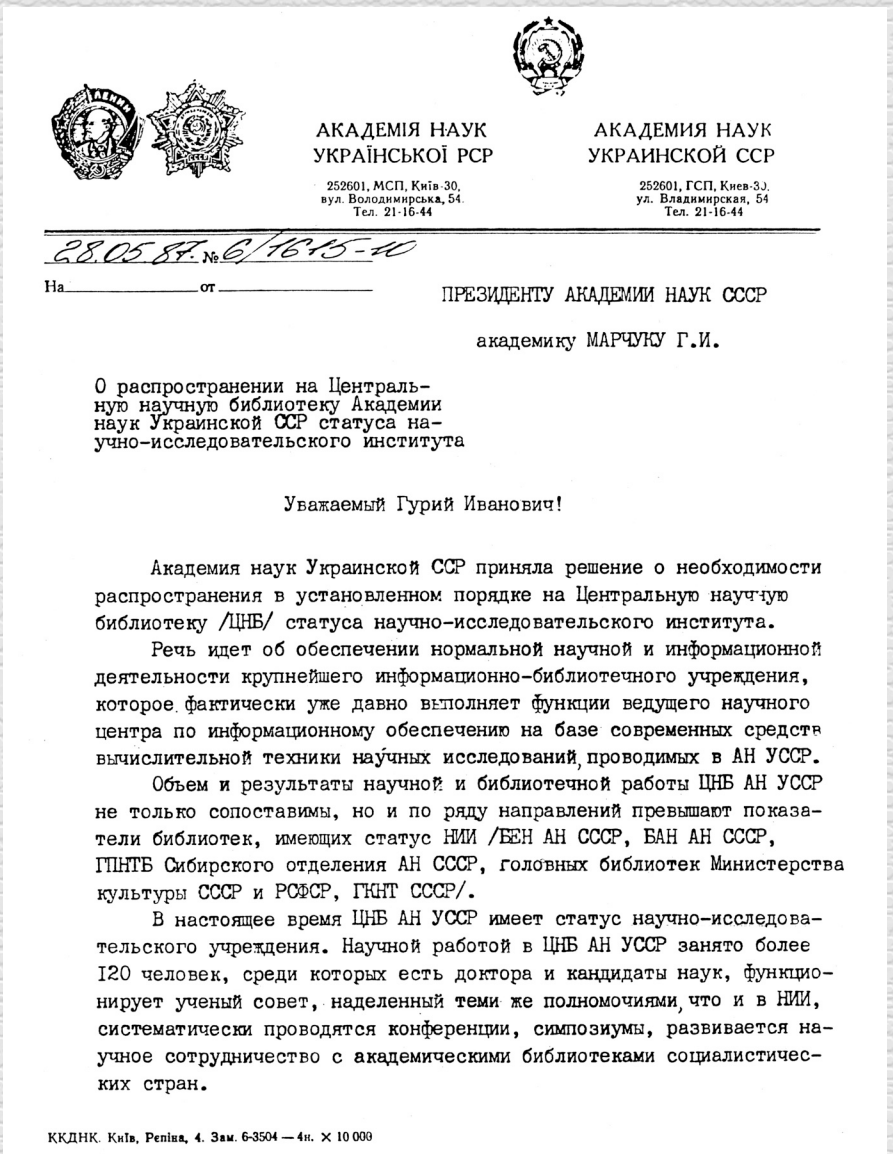
Библиотека Академии наук УССР осуществляет функции ведущего научного учреждения в области информационного обеспечения исследований на базе современных средств вычислительной техники. Библиотекой выполняется значительный объем научно-исследовательских работ, ведется подготовка кадров высшей квалификации.

Финансирование Центральной научной библиотеки будет осуществляться в пределах установленных Академии наук УССР лимитов и бюджетных ассигнований.

Справка - обоснование прилагается.

Заместитель Председателя
Совета Министров УССР В.А.МАСОЛ

Було написано листа і Президенту Академії наук СРСР Гурію Івановичу Марчуку з проханням підтримати ідею надання ЦНБ статусу науково-дослідного інституту.

АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ РСР

252601, МСП, Київ-30,
вул. Володимирська, 54.
Тел. 21-16-44

АКАДЕМИЯ НАУК
УКРАИНСКОЙ ССР

252601, ГСП, Киев-30,
ул. Владимирская, 54
Тел. 21-16-44

28.05.87. № 6/1615-10

На _____ от _____

ПРЕЗИДЕНТУ АКАДЕМИИ НАУК СССР

академику МАРЧУКУ Г.И.

О распространении на Центральную научную библиотеку Академии наук Украинской ССР статуса научно-исследовательского института

Уважаемый Гурий Иванович!

Академия наук Украинской ССР приняла решение о необходимости распространения в установленном порядке на Центральную научную библиотеку /ЦНБ/ статуса научно-исследовательского института.

Речь идет об обеспечении нормальной научной и информационной деятельности крупнейшего информационно-библиотечного учреждения, которое фактически уже давно выполняет функции ведущего научного центра по информационному обеспечению на базе современных средств вычислительной техники научных исследований, проводимых в АН УССР.

Объем и результаты научной и библиотечной работы ЦНБ АН УССР не только сопоставимы, но и по ряду направлений превышают показатели библиотек, имеющих статус НИИ /БЕН АН СССР, БАН АН СССР, ГПНТБ Сибирского отделения АН СССР, головных библиотек Министерства культуры СССР и РСФСР, ГКНТ СССР/.

В настоящее время ЦНБ АН УССР имеет статус научно-исследовательского учреждения. Научной работой в ЦНБ АН УССР занято более 120 человек, среди которых есть доктора и кандидаты наук, функционирует ученый совет, наделенный теми же полномочиями, что и в НИИ, систематически проводятся конференции, симпозиумы, развивается научное сотрудничество с академическими библиотеками социалистических стран.

ККДНК. Київ, Репіна, 4. Зам. 6-3504 — 4н. × 10 000

- 2 -

Отсутствие статуса научно-исследовательского института создает в ЦНБ трудности в подборе и закреплении высококвалифицированных научных и руководящих кадров.

Ходатайство Совета Министров Украинской ССР с предложением о распространении на Центральную научную библиотеку АН УССР статуса научно-исследовательского института направлено в адрес ГКНТ СССР. Просим оказать поддержку в решении этого вопроса.

Справка-обоснование о необходимости распространения на Центральную научную библиотеку АН УССР статуса научно-исследовательского института прилагается.

Приложение - на 2 стр. в 2 экз.

Президент Академии наук
Украинской ССР
академик Б.Е.ПАТОН

2 липня 1987 року на ім'я Голови Державного комітету СРСР по науці і техніці Б. Л. Толстих було направлено лист за підписом Г. І. Марчука.

АКАДЕМИЯ НАУК
СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК

117901, ГСП-1, Москва, В-71, Ленинский просп., 14. Тел.: 237-98-49

03.07.87 № 2-10201-1325/2781

На №

Председателю Государственного комитета СССР по науке и технике т.Толстых Б.Л.

О распространении на Центральную научную библиотеку АН Украинской ССР статуса научно-исследовательского института

Академия наук Украинской ССР обратилась в Академию наук СССР с просьбой поддержать ее ходатайство о распространении на Центральную научную библиотеку АН УССР статуса научно-исследовательского института.

Центральная научная библиотека (ЦНБ) Академии наук Украинской ССР является ведущим научным учреждением республики в системе информационно-библиотечного обслуживания ученых и специалистов на базе современных средств вычислительной техники. Фонды ЦНБ насчитывают более 10 млн. томов научной литературы, уникальных коллекций рукописных, редких и ценных книг.

Основными направлениями научных исследований ЦНБ являются: информационно-библиотечное обеспечение и создание информационных фондов межотраслевых научно-технических комплексов (МНТК); информационно-библиографическое обеспечение важнейших научных направлений и проблем, определенных Комплексной программой научно-технического прогресса Украинской ССР на 20-летнюю перспективу; автоматизация технологических процессов и процессов управления в библиотечном деле; история памятников письменности в культурно-историческом процессе на Украине.

7-592
9.7.87.

В настоящее время в ЦНБ работает 462 человека, в т.ч. 76 научных сотрудников, из которых I доктор и I5 кандидатов наук.

ЦНБ участвует в работах по выполнению Государственной программы создания ГАСНТИ, занимая ведущее положение в освоении и использовании средств автоматизации для информационно-библиотечного обеспечения научных исследований на базе вычислительной системы МЕРА -CAMAC I25/CM4A и станции ЕС 7920/II. В I987-I988 годах намечается установка еще двух вычислительных систем (ЕС-I057 и ЕС-I007) и введение в эксплуатацию первой очереди АСНТИ, которая позволит существенно улучшить информационную деятельность. ЦНБ осуществляет научно-методическое руководство и централизованное комплектование фондов библиотечной сети всех научных учреждений Академии наук Украинской ССР.

Отсутствие статуса научно-исследовательского института создает трудности в подборе и закреплении высококвалифицированных научных кадров.

В связи с вышеизложенным Академия наук СССР просит Государственный комитет СССР по науке и технике поддержать предложение Академии наук Украинской ССР о распространении на Центральную научную библиотеку АН Украинской ССР статуса научно-исследовательского института.

Президент
Академии наук СССР
академик Г.И.Марчук

Через двадцять днів на ім'я академіка Г. І. Марчука надійшла відповідь:

Президенту Академии наук СССР
академику Г. И. МАРЧУКУ

2-10201-1325/2781 от 02.07.87

Глубокоуважаемый Гурий Иванович!

Государственный комитет СССР по науке и технике рассмотрел предложения Совета Министров Украинской ССР о придании Научной библиотеке Академии наук Украинской ССР статуса научно-исследовательского института. Письмом от 21,07.87 № 37-3/347 ГКНТ СССР сообщил Совету Министров Украинской ССР, что считает возможным поддержать указанные предложения.

А. М. Кутепов

Князева М. П.
229-77-66

Аналогічний лист надійшов і на ім'я заступника Голови Ради Міністрів УРСР В. А. Масола.

Ми святкували перемогу, дякували Маргариту Павлівну Князєву — головного ученого секретаря управління бібліотек за підтримку, яку вона нам надавала, але попереду нас очікували нові баталії за отримання статусу науково-дослідного інституту. І ми з Анатолієм Олексійовичем Чекмарьовим ще багато обійшли кабінетів, щоб зрештою 7 квітня 1989 року отримати постанову Бюро Президії АН УРСР такого змісту:

УДНБ

БЮРО ПРЕЗИДІЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР

ПОСТАНОВА № 1376

м. Київ «7» 04 1989 р.

Про надання ЦНБ ім.В.І.Вернадського АН УРСР статусу науково-дослідного інституту

За поданням Ради Міністрів УРСР і Академії наук УРСР та при підтримці АН СРСР Державний комітет СРСР по науці і техніці погодився з пропозицією про надання ЦНБ АН УРСР статусу науково-дослідного інституту /лист № 37-3/347 від 21.07.87/.

Бюро Президії Академії наук УРСР постановляє:

1. Надати Центральній науковій бібліотеці ім.В.І.Вернадського Академії наук УРСР статус науково-дослідного інституту.

2. Взяти до уваги, що постановою Держкомпраці СРСР від 20.05.71 № 197 Центральній науковій бібліотеці ім.В.І.Вернадського АН УРСР встановлена друга категорія по оплаті праці керівних та наукових працівників.

Президент Академії наук УРСР
академік Б.Є.Патон

Академія наук Української РСР. Протокольна частина. Протокольна група

Головний учений секретар
Президії АН УРСР
член-кореспондент АН УРСР Б.С.Стогній

ККДНК. Київ, Репіна, 4. Зам. 4-4862—10 000

Переглядаючи звіт про роботу в 1987 році, згадую події цього визначального періоду в житті Бібліотеки. Намагаюся всі питання, визначені Постановою, тримати в полі зору. Читаю звіт: "...Значна увага в цьому році приділялася питанням підвищення якості і культури обслуговування читачів, покращенню інформування читачів про нову літературу, прискоренню обробки нових надходжень, скороченню кількості відмовлень на літературу...

Уведено нову форму обслуговування читачів залу № 1 і залу газетних фондів — приймання замовлень на книги і газети по телефону. В залі № 5 встановлено термінальне обладнання, що давало можливість роботи по телефонних каналах зв'язку з Інститутом наукової інформації по суспільних науках (м. Москва)...

У цьому році було закінчено перегляд діючого фонду — відповідальні заввідділом П. А. Сотниченко і завсектором Л. М. Паніна. Завершена інвентаризація фонду філіалу № 1 — відповідальна заввідділом Л. В. Муха. Розпочато роботу над створенням алфавітно-предметного ключа до генерального систематичного каталогу. На базі картотеки залу нових надходжень організовано каталог авторефератів, і в цьому немала заслуга заввідділом систематизації І. А. Зарічняк".

З березня 1987 року Бібліотека розпочала здійснювати централізоване комплектування бібліотеки Будинку вчених, що увійшла у структуру ЦНБ. Ця бібліотека була в досить запущеному стані і тільки завдяки старанній і кваліфікованій роботі співробітників відділу обслуговування Н. П. Недбайло, В. В. Сенченко, М. Я. Юдицькій, відділу абонемента Н. І. Машковській, відділу комплектування вітчизняної літератури (заввідділом Л. П. Карпова) та ін. бібліотека була приведена в порядок і тепер кваліфіковано обслуговує читачів Будинку вчених.

Варто наголосити і на ряді недоліків у роботі.

1. Не завершено опис документів відділу обмінно-резервних фондів — заввідділом Я. Ф. Євсейчик. І сьогодні ще не ясно, який його обсяг. Мені здається, що заступнику директора тов. М. С. Ракушиній необхідно взяти під особливий контроль роботу відділу обмінно-резервного фонду і ліквідувати недоліки.

2. Не зроблено переоблік підсобних фондів у залах естампів і репродукцій та нотних видань (відп. т.т. І. І. Золотоверхова і Л. В. Івченко). Ви пам'ятаєте, що в доповіді комісії прозвучали ці зали, що не виконали свої плани. І це відповідає істині. Саме цим залам дирекції варто приділити більше уваги. Чітко продумати і спланувати їхнє майбутнє, як основу відділу мистецтв. Продумати про оснащення технікою і меблями для забезпечення збереження унікальних фондів цих залів.

Якщо вже пішла мова про збереження фондів, то варто зупинитися на роботі відділу книгознавства. У зв'язку зі зміною керівництва відділу (звільнено М. Ф. Кодака), згідно з наказом по ЦНБ АН УРСР "Про переоблік і передачу матеріальних цінностей відділу книгознавства ЦНБ АН УРСР" № 59 від 21 квітня 1987 р. у відділі працювала комісія з 9 співробітників Бібліотеки під головуванням с.н.с. відділу книгознавства, канд. мистецтвознавства Є. П. Демченко.

За два місяці комісія виконала велику роботу:

— звірено книги по інвентарних документах відділу книгознавства (біля 25 тисяч);

— написано понад 6 тисяч контрольних карток на книги, взяті у відділ з основного книгосховища для поповнення книжкових колекцій і підручної бібліотеки;

— переглянуто понад 34 тисячі книг.

Добре попрацювали т.т. Т.С. Кочубей, В. В. Сенченко, Н. Б. Захарова, П. А. Лесюк, Г. П. Борисович і Ф. З. Шимченко.

Що ж виявила комісія?

— відсутність 78 книг і замінників, що вказували б на їх місцезнаходження;

— понад 1500 видань без інвентарних номерів;

— відсутній облік нових надходжень;

— картки на літературу, що надійшла у відділ, вливались у каталог нерегулярно...

У результаті пошуків було знайдено 21 книжку, а де ще 57 книг? Важко навіть уявити. Одна книга була знайдена при проведенні книжкового аукціону і зараз відбувається ціла детек-

тивна історія з пошуком книг... Хто буде відповідати за втрачені книги? Зараз цим питанням займається прокуратура... Нам варто посилити контроль за збереженням літератури в усіх відділах... Особливу тривогу викликає стан системи каталогів. Невідповідність фонду з каталогами суттєво впливає на якість обслуговування. Необхідно предметно зайнятись організацією всієї системи каталогів. А це редагування каталогів основного фонду, створення нових каталогів на літературу філії № 1, дублювання каталогів з тим, щоб у основній будівлі Бібліотеки були каталоги на всі фонди".

У подальшому мова йшла про комплектування Бібліотеки, про організацію виставок про наукову роботу. Варто відмітити, що уже з 1987 року було ліквідовано розмаїття дрібних тем і сформовано 7 комплексних тем:

1. Автоматизація технологічних процесів і процесів управління в бібліотечній справі (наук. кер. М. І. Сенченко).

2. Організація, наукове використання і пропаганда фондів рукописних книг і стародруків, колекцій і зібрань ЦНБ АН УРСР (наук. кер. А. О. Чекмарьов).

3. Теоретико-методичне дослідження розвитку бібліотечно-бібліографічних процесів в умовах науково-технічного прогресу (наук. кер. М. С. Слободяник).

4. Історія рукописної книги і пам'яток писемності в культурно-історичному процесі в Україні (наук. кер. Л. А. Дубровіна).

5. Науково-бібліографічна обробка, вивчення і пропаганда рідкісних і цінних фондів ЦНБ АН УРСР (наук. кер. Є. П. Демченко).

6. Інформаційно-бібліографічне забезпечення важливих напрямів наукової діяльності АН УРСР (наук. кер. І. Г. Шовкопляс).

7. Особисті фонди провідних учених України як джерела з історії АН УРСР (наук. кер. В. Г. Шмельов)..."

Науково-дослідна робота була переорієнтована на завдання, визначені Постановою, і науковими керівниками комплексних тем стали нові завідувачі відповідними відділами.

У 1987 році у п'ять відділів прийшли нові керівники: В. Г. Шмельов — відділ архівних фондів, Л. П. Карпова — відділ

комплектування вітчизняної літератури, В. А. Каспрук — відділ гігієни і реставрації, Г. Є. Палажченко — відділ каталогізації, перший відділ очолив С. С. Яковлєв.

За 1986, 1987 роки керівний склад Бібліотеки значно змінився, практично всі відділи очолили нові керівники, змінилося 15 завідувачів секторами, складено і затверджено резерв на всі керівні посади.

АСНТІ ЦНБ. "...У 1987 році продовжувались дослідження світового досвіду в галузі створення комплексних баз даних і розробка концепції проекта АСНТІ ЦНБ. У якості основної концепції була покладена концептуальна єдність системи, що проектувалася: єдина інформаційна база для всіх підсистем і модульне нарощування окремих функцій.

Впровадження АСНТІ в Бібліотеці намічено проводити поетапно. Перша черга буде впроваджена в 1988 році, друга — в 1990 році, а третя — в 13 п'ятирічці.

Перша черга автоматизованої системи повинна підтримувати сучасну технологію обробки нових надходжень літератури з використання засобів обчислювальної техніки і обслуговування абонентів Бібліотеки в режимах колективного використання в реальному часі і вибіркового розповсюдження інформації.

Автоматизована технологія формування бібліотечного фонду повинна охоплювати:

— замовлення періодичних видань через "Союзпечать";

— ведення картотек замовлень літератури;

— первинну обробку (реєстрацію і інвентаризацію) надходжень літератури;

— основну обробку (каталогізацію і систематизацію) літератури;

— ведення каталогу.

Автоматизована технологія обслуговування читачів повинна охоплювати:

— реєстрацію читачів (первинну й поточну);

— інформаційне обслуговування (в експериментальному режимі);

— реєстрацію книговидання (в залах абонементу).

Автоматизований контроль і управління повинні охоплювати:

— диспетчеризацію технологічних процесів;

— аналіз функціонування АСНТІ;

— контроль збереження фонду;

— діагностику і обробку збоїв (з метою забезпеченя надійності);

— захист системи від несанкціонованого доступу.

Для промислового функціонування першої черги системи необхідні дві УВМ типу СМ 1420. Для обробки баз даних інших організацій необхідна ЄС ЕВМ стандартної конфігурації. Міні- і мікро-ЕВМ утворюють локальну мережу. В старому приміщенні Бібліотеки буде встановлено 30 терміналів у відділах абонемента, вітчизняного й іноземного комплектування літератури, в каталогах, читальних залах та ін. підрозділах.

У 1987 році в Бібліотеці була встановлена система МЕРА-125/СМ-4а, що мала 12 дисплеїв. Враховуючи відсутність площ для зв'язку з ЄС ЕВМ, у Бібліотеці встановлено термінальний комплекс ЄС-7920, що по телефонних каналах зв'язку підключений до ЕВМ ЄС-1045 інституту "Горсистемотехника".

На базі встановленої ЕВМ МЕРА-125/СМ-4а організовано дисплейний клас на 12 місць для навчання співробітників Бібліотеки основам інформатики і обчислювальної техніки..."

Короткий аналіз здобутків показує, що поступово колектив Бібліотеки змінюється сам і змінює ставлення до роботи. Фактично усі завдання, поставлені Постановою, або виконані, або перебувають у стадії виконання. Проте головне питання — будівництво! Яка ж тут ситуація?

Хто винен у довгобуді?

Стало традицією в подібних ситуаціях звинувачувати в усьому будівельників. У нашому випадку — це Головкиївміськбуд. Справді, трест КМБ-7 та його БМУ-41, які були генпідрядниками, організовані в 1975 році, не мали на той час необхідної

виробничої бази, не були забезпечені кваліфікованою робочою силою, механізмами, технічним персоналом і були малопотужними будівельними організаціями. При потребі 200—250 робітників для освоєння планових обсягів робіт на об'єкті працювало 40—60 осіб. У БМУ-41, яке здійснювало будівництво, працювало всього 200 робітників, розкиданих по 10 об'єктах міста. Трест КМБ-7 та БМУ-41 увесь час виконували свій план капітального будівництва. Отже, обсягу робіт тресту цілком вистачало, і зацікавленості в такому "непотрібному" об'єкті, як Бібліотека, у керівництва тресту не було.

Не можна дорікнути за пасивність керівництву Президії АН УРСР та ЦНБ. Документи свідчать, що вони постійно виділяли людей на допомогу будівельникам, писали листи до Ради Міністрів УРСР, Держплану, ЦК КПРС, міськкому партії з проханням допомогти в будівництві Бібліотеки. З цих листів можна скласти книгу на 700 сторінок, де є резолюції і доручення керівників найвищих рангів. Але, на жаль, нічого не змінилося.

То в чому ж річ? Адже, зрештою, в республіці було все — і люди, і будівельні матеріали. В той час, як гинули (і продовжують гинути) книги, рукописні й архівні матеріали, національне надбання народу, директивні органи республіки приймали рішення і будували нові споруди музеїв історії Великої Вітчизняної війни, В. І. Леніна, де левова частка експонатів вихваляла уявні заслуги Л. І. Брежнєва, зводили будівлі ЦК Компартії України, обкому партії, Будинку політосвіти, Вищої партійної школи.

Тож схоже, що справжньою причиною всіх бід і недоліків у будівництві Бібліотеки є не що інше, як викривлене уявлення керівників директивних органів про справжню культуру, прагнення до показухи і гігантоманії, зневажливе ставлення до історії і духовних запитів свого народу.

Проте я не втрачав надії на привернення особливої уваги до будівництва і шукав кожну можливість, щоб друкувати критичні статті. Знову ж таки Наталія Захарова познайомила мене з талановитим студентом факультету журналістики Олександром Івановичем Сидоренком, з яким і сьогодні ми підтримуємо добрі сто-

сунки. Результатом цього знайомства стала стаття у газеті "Вечірній Київ" наприкінці 1996 року під назвою: **"Цена безразличия"**.

"Во что обходится недостроенное коллективом треста "Киевгорстрой-7" новое помещение Центральной научной библиотеки АН УССР.

Приношу извинения, товарищи строители, за резкие упреки в ваш адрес, но вам, как мне кажется, не хватает чувства ответственности. Есть у вас достаточно и материалов, и специалистов, но главного нет — заботы об общенародном деле.

И знайте: отписка нас не удовлетворит. Нужны конкретные решительные действия на всех объектах, сооружаемых трестом, и прежде всего — в деле быстрейшего завершения строительства нового помещения для научной библиотеки Академии наук УССР на Московской площади. Одного из киевских долгостроев, срок сдачи которого, начиная с 1979 года, трестом "Киевгорстрой-7" срывался уже четыре раза. А на очереди — и пятый, ибо, как засвидетельствовал личной подписью управляющий трестом В. П. Мозолевский, имеются нерешенные вопросы, "не дающие возможности ввести в эксплуатацию объект в 1987 году".

Излагая семь пунктов, вы, Валерий Павлович, тем самым прячете свое безразличие, безответственность за судьбу строительства. И считаете, что можете перечисленным прикрыться, защитить себя? Но ведь бумажка не отстаивает и сотой части того, к чему привела бесхозяйственность на стройплощадке. Не кем-то абстрактно, а вашими подчиненными запущено строительство. Почему до сих пор не выполнены конкретные задачи, поставленные еще три года назад? Почему, в конце концов, государство должно терпеть значительные материальные убытки, причиняемые ему? 432 тысячи рублей — три процента от общего объема капиталовложений (!) — уже, как говорят, корова языком слизала. Именно столько стоит дорогое оборудование — кондиционеры, лифты, различная электроаппаратура, — вышедшее из строя даже не работая, потому что заржавело на стройплощадке.

Или вам нужны более конкретные факты? Пожалуйста. С нарушением технологии монтажа были установлены четыре

года назад 180 комплектов акриловых куполов. Сегодня же 57 из них уже повреждены или полностью разбиты. А это — ни много ни мало — 28 тысяч рублей впустую истраченных денег. Кто возместит их государству? А что теперь будет смонтировано на том месте, где они должны быть? Дополнительно закупить их уже нет возможности.

Глядя на все это, приходишь к выводу, что научились вы защищать честь мундира — отговорок, оправданий имеете достаточно, на все случаи. А не можете сделать главного, — сдержать слово. Никто иной, как вы, Валерий Павлович, обязались освоить подведомственным трестом в этом году два миллиона рублей. От этого зависит срок сдачи объекта. Неопределенность, посеянная вами, разрывом между вашими словами и вашими действиями, повергла в растерянность заказчика. Стоит ли беспокоиться ему, чтобы в 1987 году (очередной срок завершения строительства) иметь полное оборудование для библиотеки? Это вам не акриловые купола по 476 рублей за каждый, это — современная вычислительная техника, стоимость которой миллионы рублей.

Хочется конкретно переспросить: сдержите свое слово или нет? В том, что плановую цифру можете дать (впервые за десять лет строительства), мы не сомневаемся: трест, если нужно (кстати, хотелось бы услышать от вас, Валерий Павлович, кому именно это нужно), выполнит план и на 157 или 154 процента — это подтверждено в апреле и мае, и на... 36,6 или 37,4, как в январе и феврале.

Мне лично приходится видеть “памятник безразличию” в день дважды: утром, когда еду на работу, и вечером, на обратном пути. Могу засвидетельствовать: было время, когда мощные фонари освещали стройплощадки ночной смены, а ныне, еще не успеют спуститься сумерки, как замирает и та едва заметная работа.

Наверное, не болеете ни вы, ни ваши подопечные о сохранности культурного достояния народа, о развитии научной мысли в республике. Решение о сооружении нового помещения ЦНБ АН УССР принималось в 1976 году именно как оперативная мера для коренного улучшения условий хранения уникального

книжного фонда 15—20 веков. Здесь — ценнейшее собрание духовного достояния нашего народа. Но до сих пор пятая часть фонда — 2,3 миллиона томов книг и журналов — и 30 тысяч годовых комплектов газет находится в аварийных подвалах жилых домов, в условиях, не гарантирующих их сохранность. Вы слышите это, товарищи строители? Ваше безразличие может стать причиной безвозвратной потери редчайших изданий.

Но, наверное, достаточно фактов. Память о себе надо оставлять благодарную, а не такую, как вы. Недостроенное сооружение остается для киевлян памятником вашего, товарищи строители, безразличия к судьбе советской науки, к нам, читателям библиотеки.

Александр СИДОРЕНКО, читатель ЦНБ АН УССР,
а еще — 35 752 ее читателя.
“ВЕЧЕРНИЙ КИЕВ”, 4 декабря 1986 года.

Минув місяць, і в газеті “Вечірній Київ” знову публікація “Возвращаясь к напечатанному. **В ожидании новоселья**”.

“Критическое выступление газеты “Цена безразличия” (“ЗК”, 04.12.86 г.) вызвало интерес у киевлян. В письмах и по телефону “Спросите у “Вечерки” они просят рассказать подробнее: что изменится в обслуживании читателей после переезда Центральной научной библиотеки АН УССР в новое помещение? Видимо, переселение продлится не менее полугода, и крупнейшая библиотека республики не будет вообще обслуживать читателей. Еще интересует киевлян, что будет в нынешнем помещении ЦНБ. Ответить на эти вопросы наш корреспондент Александр Сидоренко попросил директора ЦНБ АН УССР Николая Ивановича СЕНЧЕНКО.

— Перед нами парадоксальное явление: новое помещение библиотеки на Московской площади не снимет проблему, из-за которой, собственно, было начато его сооружение. В предыдущей публикации газеты говорилось, что более двух миллионов экземпляров книг находится в подвальных помещениях жилых домов, то есть в отнюдь не приспособленных для этого, что сказывается

не только на состоянии сохранности литературы, но и на обслуживании читателей библиотеки. Книгохранилища двадцати семи этажей нового помещения способны принять на хранение немногим более восьми миллионов экземпляров книг. А их у нас уже свыше десяти. Другими словами, переехать смогут лишь фонды, находящиеся в нынешнем помещении, а филиалы и хранилища в подвалах будут функционировать так, как и доселе.

— Какой видится выход?

— Президиум Академии наук республики уже подал в руководящие органы предложение оставить за ЦНБ АН УССР и нынешнее помещение.

— На правах книгохранилища?

— Нет. Мы думаем создать здесь отделение общественных наук, в которое войдут литература по обществоведению и фонды существующих подразделений гуманитарного профиля: отделы редкой и старопечатной книги, эстампов и репродукций, нотных изданий, газетных фондов и т. п. К нашему фонду рукописей предусматривается прибавить несколько сотен тысяч единиц хранения бесценного рукописного наследия классиков украинской, мировой литературы и культуры, которые ныне помещаются в неприспособленных помещениях двух академических институтов. Сюда же предусматривается перенести и отдел научной информации по общественным наукам АН УССР, который сможет реализовать доступ по телекоммуникативным каналам в банк данных Института научной информации по общественным наукам АН СССР. Это даст нашей библиотеке возможность оперативно обеспечивать ученых-обществоведов не только информацией о существующей литературе, но и — что наиболее важно — самими изданиями.

— Что же мешает этому?

— На нынешнее помещение уже имеется претендент — государственный университет им. Т. Г. Шевченко. Но наше хранилище на восемь миллионов единиц хранения великовато для их вузовской библиотеки, имеющей немногим более трех миллионов экземпляров. Вместо этого мы предлагаем выгодное для нас

обоих решение вопроса о судьбе здания на Владимирской, 62. В связи с тем, что вскоре будет завершен перевод естественно-научных факультетов КГУ в район Выставки достижений народного хозяйства УССР, они могли бы пользоваться богатейшими фондами ЦНБ такого же профиля, которая будет находиться в том же районе, тратя намного меньше времени на дорогу. Размещение части академической библиотеки в нынешнем помещении создает оптимальные условия для надлежащего научно-информационного обеспечения работы профессорско-преподавательского состава, а также аспирантов и студентов гуманитарныхфакультетов.

— Какие же новинки ждут читателей в новом помещении?

— Современная электронно-вычислительная техника. Вы даже себе не представляете, что до сих пор мы обслуживаем читателей почти так же, как и 67 лет назад, когда только открылась Всенародная библиотека Украины при ВУАН: они ищут в каталогах шифры книг и сдают заказ дежурному, нужная литература поступает на пункт выдачи через полтора—два часа. А с вводом в действие ЭВМ подбор литературы по тематике будем поручать машине. За несколько секунд будем иметь справку о наличии нужных источников вообще, и в нашей библиотеке в частности. Через десять минут можно будет получить и сами издания.

— ЭВМ будет функционировать только в новом помещении?

— Нет. Если вопрос решится положительно, то есть за нами останется нынешнее помещение, то после проведения в нем ремонта также установим дисплеи.

— А традиционные каталоги спишутся как ненужные?

Отнюдь. Генеральный каталог мы переместим в новое помещение, а для отделения создадим отдельный, где будет описана литература по общественным наукам.

— И наконец, о том, что больше всего интересует читателей: сколько времени Библиотека не будет обслуживать их в связи с переездом?

Мы постараемся не прекращать обслуживание. Будем работать по тому же графику, что и нынче. Книги перевезем посте-

пенно. Если же и придется на неделю отказать в обслуживании — что ж, извините.

— Разговор у нас идет так, словно библиотека перебирается на новое место через неделю-другую. А на стройплощадке работ еще вон сколько, на целый год хватит. Произошли ли сдвиги после критического выступления газеты"?

— Коренные — нет. Строители не торопятся с завершением работ.

От редакции. *Уже прошел месяц со времени выхода критической публикации "Цена безразличия". Ни решительных перемен к лучшему на стройплощадке не произошло, ни конкретного ответа на поставленные в выступлении вопросы мы до сих пор не получили от начальника Главкиевгорстроя О. П. Силецкого, от управляющего трестом "Киевгорстрой-7" В. П. Мозолевского, от руководства Московского района, на территории которого находится и долгострой, и генподрядчик. А ведь речь идет о судьбе сокровищницы научной мысли целой республики, о нашем общем достоянии".*

Вечерний Киев. — №2. — 5 января 1987 года

Наприкінці січня 1987 року знову ініціюємо ще одну статтю про "довгобуд", на цей раз у центральній газеті "Радянська Україна" під назвою **"Духовна скарбниця"**.

"Коли буде споруджено нове приміщення Центральної наукової бібліотеки АН УРСР?

Свого часу її називали Всенародною бібліотекою України. Під такою назвою книгозбірня діяла від дня заснування у 1919 році аж до 1934-го, коли перейменували спочатку в Бібліотеку Академії наук УРСР, потім у Державну публічну, нарешті — у Центральну наукову бібліотеку (ЦНБ) АН УРСР.

А по суті вона так і залишалася всенародною, бо сьогодні немає людини не те що в республіці, по всій нашій країні, а й на переплетеннях міжнародних контактів, яка не змогла при потребі скористатися зібраними тут неоціненними скарбами.

В роки тимчасової окупації Києва бібліотека була розграбована гітлерівцями, а 705 тисяч примірників цінної літератури за-

гарбники вивезли зовсім. Тому до щасливих днів визволення кияни, усі жителі республіки додають і 15 грудня 1943-го, коли всенародна знову відчинила свої двері перед читачами, а з міста Уфи сюди незабаром реевакуювали основні бібліотечні фонди.

Про багатства ЦНБ, її фонди сказано, що вони "за кількістю — багатомільйонні, за видом друку — різноманітні, за змістом — універсальні". Можна також додати, що чимало з них — унікальні. Від глиняних табличок з тисненням перших письмен людини, рукописів на папірусі, бересті, пергаменті до найновітніших зразків світового мистецтва поліграфії — усе це можна побачити в залах та книгосховищах.

Є у працівників Бібліотеки така форма роботи — екскурсія. Цікаво розповідає завідуюча відділом Т. П. Павлуша... Численні зали, в окремих із них — вільний доступ до книг. Найбільш масовий читач — студенти, спеціалісти різних галузей, науковці. Література суспільно-політична, художня, про мистецтво, періодика... Особливу цінність становлять прижиттєві видання творів марксизму-ленінізму, зокрема праці В. І. Леніна, "Капітал" К. Маркса, "Маніфест Комуністичної партії", а також нелегальні та заборонені царським урядом видання декабристів, Герцена, соціал-демократичних організацій Росії та України.

А це один з найцікавіших куточків Бібліотеки — відділ рукописів, від третього тисячоліття до нашої ери і буквально до 1987 року включно. Автографи Богдана Хмельницького, Кутузова, атестат Суворова, документи про навчання в Київський академії М. В. Ломоносова, листи Тараса Шевченка, Еміля Золя, Бернарда Шоу... Ось неповторний розчерк пера Лесі Українки, рядки листа Максима Горького, а далі — подарунки сучасників, зокрема Юрія Гагаріна, перших сміливців, що відкрили космічну добу.

Немов сама історія кличе нас читати, вивчати, співставляти, думати... Зокрема, оці давні книги, так звані "травники" з переліком лікувальних рослин, рецептурні збірники мають не лише історичну цінність. Збережена віками народна мудрість вчить, як краще лікувати, господарювати... А книги, що їх показав нам

науковий працівник І. Б. Торбаков, мають собі подібних лише кілька примірників на планеті Земля.

Міжнародні, міжнаціональні зв'язки Бібліотеки встановлено більш як з двома тисячами книгозбірень Європи, Азії, Африки, Америки, Австралії, 364 академіями наук, 179 університетами, майже 1500 науково-дослідними інститутами... Це лише мізерна частка того, що можна сказати про третю за фондами бібліотеку нашої країни (після московської імені В. І. Леніна та ленінградської) і один з найкрупніших центрів наукової думки світу.

Ще більшу цінність матиме ЦНБ, — мовить її директор М. І. Сенченко, — після того, як ми переїдемо у новий корпус, гігантська споруда якого зводиться поряд з Центральним автовокзалом на Московській площі.

Що й казати, будову цю бачить уся республіка... років уже з десять. Не один пасажир, проїжджаючи тут, запитував подумки: що ж то воно буде таке високе і що так довго дощами поливається, снігами засипається?

— Ох, і тяжкий об'єкт, — каже заступник директора бібліотеки по будівництву О. І. Мотренко. — Це один з "найдовших довгобудів" останніх років. Варто комусь натиснути згори, дещо зрушиться з місця, а потім знову все консервується. Так, після публікацій у пресі керуючий "Київголовміськбудом" О. Ф. Силецький багато наобіцяв. Створили штаб будови, "заворушився" безпосередній виконавець робіт — будтрест № 7, який очолює В. П. Мозолевський. З півроку попрацювали, і знову те саме... Душа болить. Втрат — на мільйони. Ось дорогоцінні ліфти фінського виробництва, вони розукомплектовані, мокнуть. Вийшли з ладу кондиціонери, холодильні, конвеєрні установки в підвалах, адже туди найбільше потрапляє волога. Обсипається керамічна плитка, перебито половину світильників, вкритих позолотою. В цілому вартість будови — понад 14 мільйонів карбованців. Держава не шкодує коштів, а ми їх так губимо...Це щодо будови. А тим часом у старому приміщенні бібліотеки не сидять, склавши руки, адже тут навіть за визначеними термінами доведеться прожити не менше року, реально ж — хтозна...

Переїзд — справа складна, клопітна, тому все робиться для того, щоб не зачинилися двері ЦНБ на довгий час. Виготовлено спеціальні місткості для книг, що цілком виключає будь-яку небезпеку при перевезенні, гарантує збереження цінного вантажу. Працівники закладу, особливо досвідчені — М. С. Ракушина, С. Ф. Лахтурова, Л. Б. Кокарєв, Ф. З. Шимченко, І. В. Сіра, Н. М. Ісаєва, комсомолка Ірина Петровська, весь колектив трудиться на совість, щоб перебудувати роботу по-новому, усунути ті недоліки, котрі, на жаль, ще є.

Так нещодавно, при зміні керівництва, тут виявили навіть такий факт, що 250 тисяч томів дуже цінних книг були "не освоєні", тобто їх зовсім не видавали. Або ще такі "деталі". Скажімо, в залі, де працює понад 100 чоловік, не відремонтовано двері, скриплять поламані стільці. Окремі працівники ніяк не можуть відірватися від "допотопних" методів роботи. Тому ведеться мова про комп'ютерну техніку, про кадри висококваліфікованих працівників, які вміли б запропонувати людям цю живу душу народу — книгу!

У новій бібліотеці планується дуже багато зручностей. Це буде справжній храм думки і краси. Зрозуміло, що відкриття її стане неабиякою подією для республіки.

— "Академка" — мій рідний дім, — каже письменник Олексій Мусієнко. — Тут, у зачарованій тиші її залів ще студентом я відкрив чарівний світ творчості, велич досягнень людини. Тут написав свої романи, закінчую ще один. Чи правда, що після переїзду ЦНБ будинок по Володимирський уже не буде бібліотекою? Адже його спеціально будували... Може, краще було б залишити тут філіал? Раніше бібліотека обов'язково отримувала один примірник книг, що видаються на території СРСР. З чиєї злої волі це анульовано? Ми хочемо користуватися духовним надбанням братніх народів.

— Щойно почала працювати над темою, — ділиться враженнями інженер В. В. Дзюба. — Які тут багаті каталоги! І відділ сам може підібрати літературу. Дуже зручно.

— Центральна наукова — наше минуле, сучасне і майбутнє, — справді всенародна цінність, яку ми повинні берегти, — до цих

слів заступника голови бібліотечної ради президії АН УРСР В. В. Васильєва мало що можна додати. Республіка будує ще одну духовну святиню, і навряд чи знайдеться людина, яка не зуміє цього оцінити.

Л. Лянгас.
“Радянська Україна”,
21 січня 1987 року.

Незважаючи на те, що і в 1987 році будівельники не виконали план будівельно-монтажних робіт — 2 млн. крб., публікації допомагали “дотиснути” будівельників, що зумовило освоєння 1 млн. 600 тисяч крб. і на 1988 рік залишилося освоїти 1 млн. 400 тисяч крб. будівельно-монтажних робіт, тобто кінець будівництва було вже видно.

Варто сказати, що хід будівництва Бібліотеки хвилює навіть українців за кордоном. 25 березня 1987 року в тижневику “Українська думка”, що видає Союз Українців у Великій Британії, з’являється така замітка: **“Руйнування Бібліотеки Академії наук в Україні”**

“Використовуючи “гласність”, один з академіків у Києві написав тривожну статтю до “Радянської України” у справі не розбудови, а справжнього руйнування величезної бібліотеки Академії наук у Києві, що її він називає духовною скарбницею українського народу.

Автор подає, що вже десять років тому почалась будова нового корпусу, куди мали бути перенесені книги з теперішнього будинку, і ще досі ця будова не закінчена. Фінансові втрати обчислюються мільйонами. В старому будинку вийшли з ладу кондиціонери, холодильні, всюди потрапляє волога. Обсипається керамічна плитка, нищиться стара будова, а нової немає. Чомусь годі “закінчити” її побудову. При зміні керівництва бібліотеки виявлено, що 250 тисяч томів дуже цінних книг були “не освоєні”, тобто їх зовсім не видавали, бо вони були на “списку заборонених книжок”. Тільки й подумати 250 тисяч книг окупант та і свої духовні яничари визнали “неіснуючими”.

Нагадаймо, що в київській бібліотеці Академії Наук 25 травня 1964 року спалахнула пожежа і згоріли 600 тисяч книжок з історії України й україністики. Водопостачальні споруди в тій околиці тоді нагло "зіпсувалися", і пожежа тривала три дні. Так ворог руйнує духовність нашого народу. Бібліотека Академії Наук є важливим центром міжнародного культурного зв'язку. Вона втримує контакти й співпрацю з 365 Академіями Наук у світі, 179 університетами, понад 1500 науково-дослідними інститутами і тисячами книгозбірень усіх континентів."

Непроста замітка, а з підтекстом, і майже в 2,5 рази збільшено кількість книжок, що згоріли, але... це також була підтримка нам у боротьбі з будівельниками за закінчення будівництва.

Будівельно-монтажні роботи проводились у непростих умовах. Постійні зміни проектно-кошторисної документації вимагали чіткої роботи служби технічного нагляду, яку очолював головний інженер Михайло Васильович Скрипка і заступника директора по будівництву Олексія Івановича Мотренка. Будівельники були не просто злі на нас за публікації в пресі, а несамовито злі, і тому найменші наші прорахунки і неузгодження "піднімалися на щит": — Бачите, не ми винні у затримці здачі об'єкта в експлуатацію, а замовник, тобто Бібліотека. Але на той час я вже добре знав проект, і усі мої співробітники, що мали відношення до будівництва, були професіоналами і не допускали жодного прорахунку.

У кінці звітної доповіді на зборах колективу роблю акцент на кадрових перестановках у структурі Бібліотеки.

"...З різних причин у 1987 році пішли із колективу Бібліотеки її ветерани. Серед них: заввідділами — Вялих Валентина Петрівна (канцелярія), Драган Надія Павлівна (каталогізація), Іванчихіна Галина Павлівна (бухгалтерія), Стьопкін Олександр Андрійович (перший відділ); завсекторами — Іванова Галина Григорівна, Матвієнко Оксана Володимирівна; головні бібліотекарі — Ісаєва Наталія Михайлівна, Ковальова Маіса Андріївна, Шимченко Федір Захарович; наукові співробітники — Візир Микола Петрович, Гунченко Юлія Леонтіївна, Кіфорак Ярослава Федорівна, Храмова Леніна Сергіївна.

Хочу від імені дирекції подякувати усіх за добру роботу і взаєморозуміння. Маємо надію, що ветерани ще нададуть Бібліотеці посильну, кваліфіковану допомогу на різних ділянках бібліотечної роботи.

У підсумку, дозвольте вас усіх поздоровити з наступаючим Новим 1988 роком і побажати подальших творчих успіхів". Так закінчується звіт про роботу в 1987 році, оголошений на загальних зборах колективу Бібліотеки 15 грудня 1987 року.

1988 рік — визначальний

Розпочався рік досить складно. На початку лютого відбувся мій захист докторської дисертації в Інституті проблем моделювання АН УРСР, а саме 3 лютого. 30 січня помирає моя мама, яка на той час жила в Путивлі зі старшою моєю сестрою. Я поїхав у Путивль, попрощався з мамою і повернувся до Києва. Маму ховали без мене, тому що в той же день я захищав дисертацію. Дисертація під грифом "таємно". І тут мені на допомогу прийшов керівник першого відділу Олександр Андрійович Стьопкін, який оформив усі документи для захисту. Захист пройшов нормально, і я з новими силами приступив до своїх обов'язків.

Враховуючи малий обсяг будівельно-монтажних робіт на 1988 рік 1 млн. 400 тисяч, мені було зрозуміло, що будівництво в цьому році буде завершено. Але ж корисна площа приміщень становить 35,7 тис. квадратних метрів, читальні зали, службові приміщення, зал каталогів, актовий зал і т.д. і т.п. Потрібні столи і стільці для читальних залів на 900 посадочних місць, каталожні шафи, світильники для актового залу, завіса... Все те, що потрібно для оснащення і оформлення новобудови.

Їду в Житомир на меблевий комбінат і розміщую там замовлення на 1500 стільців, 1200 столів для читачів, 500 столів для співробітників. Директор комбінату радо зустрічає мене, ще б пак таке замовлення, на рік роботи. Майже дві години сидимо в його затишному кабінеті. Директор, на жаль не пам'ятаю його прізвища, пригощає мене коньяком і кавою, а я розповідаю йому про те, що Бібліотека входить до складу п'яти найкращих бібліо-

тек світу за цінністю фондів, що з введенням нового приміщення Бібліотека буде найбільшою в Європі за цілісним бібліотечним приміщенням. Додаю, що при введенні в дію Бібліотеки будуть вищі посадові особи України. Особливу увагу звертаю на якість меблів, особливо стільців, тому що читачі є різні, один спокійний, а інший крутиться на стільці, начебто у нього шило в одному місці. Ще разів десять ми зустрічалися з директором, вибирали форму стільців, матеріал, вели мову про якість, і врешті-решт замовлення було виконано і, на мою думку, з оцінкою відмінно.

Ще одна позиція, каталожні шафи, мене надзвичайно хвилює. По-перше, це замовлення треба розміщувати у Москві, а по-друге, це надзвичайно велике замовлення, велика кількість каталожних шаф, з ящичками, що повинні легко витягуватися і добре тримати велику кількість каталожних карток.

Враховуючи, що мені важко одному слідкувати за усіма замовленнями, доручаю замовляти каталожні шафи завідуючій сектором відділу систематизації Розі Іванівні Гороховській, яка впродовж трьох років допомагала мені будувати Бібліотеку. Красива і енергійна жінка могла виконати те завдання, яке, здавалося, виконати неможливо. Тому й посилаю її в Москву у відрядження для розміщення замовлення на виготовлення каталожних шаф. І, як завжди, це завдання Роза Іванівна виконує блискуче.

Здавалося, все йде по плану, готуємося до здачі об'єкта в дію, але знову проблема, немає лаку для покриття паркету. В управлінні капітального будівництва АН УРСР мені сказали, що це величезний дефіцит, що через відсутність лаку відкладено введення в експлуатацію дитячої лікарні.

Що робити? Домовляюсь про зустріч з Анатолієм Калениковичем Мінченком, головою Державного комітету України з матеріально-технічного забезпечення, беру примірник "Біблії", надрукованої за кордоном і переданої Видавничим відділом Московського патріархату мені для подарунків посадовцям, їду в комітет. Понад годину ми розмовляли з Анатолієм Калениковичем про книги, про книгу, яку він отримав у подарунок, і в кінці розмови прошу допомогти з лаком. Він сказав: "Добре" і одразу

набрав відділ, що займався фарбами, і розпорядився виділити 500 кг лаку для ЦНБ. Вислухавши заперечення, промовив у трубку телефону: “виконаєш і доповіси”. На другий день за справу взялася Роза Іванівна, і незабаром будівельники покривали паркет лаком, а керівник будівельників здивовано говорив: “ну й зв’язки у вашого директора”.

У ці дні готуємо листа на ім’я Б. Є. Патона про присвоєння Центральній науковій бібліотеці АН УРСР імені Володимира Івановича Вернадського. Лист і обґрунтування готує талановитий дослідник старший науковий співробітник відділу рукописів Олена Михайлівна Апанович. Варто зауважити, що це цілком її ідея. Ольга Михайлівна виявила та підготувала до друку ряд рукописних матеріалів В. І. Вернадського з фондів Бібліотеки, що доти не були залучені до наукового обігу. На основі цих документів було підготовлено монографію за участю К. М. Ситника, С. М. Стойка та О. М. Апанович “В. И. Вернадский: жизнь и деятельность на Украине” (друге видання — доповнене — К., 1988). До 125-річчя від дня народження В. І. Вернадського співробітниками Бібліотеки було підготовлено окрему експозицію на постійно діючій виставці праць АН УРСР на ВДНГ — “В. І. Вернадський та сучасна наука”, де експонувалися книжки й рукописи з фондів ЦНБ.

На той час я знав уже, що ідея створення Бібліотеки належить М. П. Василенко, який був кандидатом на посаду куратора Київської шкільної округи. У березні 1917 року саме Микола Прокопович поставив від імені українського громадянства вимогу російському міністрові Народної освіти А. А. Мануйлову “заснувати в Києві велику бібліотеку на зразок Петроградської публічної або Румянцевського музею з тою умовою, щоб до неї безплатно надходили всі видання, які виходять в межах Росії”.

Проте Олена Михайлівна зуміла мене переконати, що Бібліотеці потрібно надати ім’я саме В.І. Вернадського, тим більше що в березні цього року виповнюється 125 років з дня народження В. І. Вернадського. Олена Михайлівна змусила мене йти до Б. Є. Патона. Робити було нічого — пішов. Борис Євгенович

почитав листа, щось сказав про те, що В.І. Вернадський утік з білими в Крим і як на це подивляться ідеологи ЦК КПУ, але в цілому поставився схвально до ідеї і підтримав її.

У лютому вийшла Постанова Ради Міністрів УРСР

“О праздновании 125-летия со дня рождения В.И. Вернадского

В целях празднования 125-летия со дня рождения советского естествоведа, выдающего мыслителя, академика В. И. Вернадского, исполняющегося в марте 1988 года, Совет Министров Украинской ССР постановляет:

1. Принять предложение Академии наук УССР о проведении в марте 1988 г. в г. Киеве торжественного заседания Академии наук УССР и научного симпозиума “Учение В. И. Вернадского о биосфере и проблемах окружающей среды”.

2. Присвоить имя Владимира Ивановича Вернадского Центральной научной библиотеке Академии наук УССР и в дальнейшем именовать ее — Центральная научная библиотека имени В. И. Вернадского Академии наук УССР. (Зібрання Постанов уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки. № 3. 15, 19, 24 лютого, 1 березня 1988 року. — Політвидав України. — С. 23)”.

31 липня 1988 року газеті “Известия” (№ 213) дає інтерв’ю Б. Є. Патон під назвою “Старые проблемы в свете нового мышления”, де чітко визначена необхідність комп’ютеризації бібліотек, створення електронних каталогів тощо. Наведу частину інтерв’ю, що стосується визначеної проблеми:

“...— Когда Вы говорите о получении полной информации, включаете ли Вы сюда библиотечные богатства, возможность их использования?

— Хотелось бы. Однако состояние библиотек не всегда это позволяет. Положение этих хранилищ информации — болезненный вопрос. Мы тянем с его решением и за это расплачиваемся (неоднократно!) неприятными последствиями. А развитые страны давно уже изменили лицо своих библиотек, чтобы интенсивнее пользоваться бассейнами знаний.

Крупнейшая в мире Библиотека конгресса США уже восемь лет работает только на электронном каталоге. Она стала частью управленческой системы государства. Абоненты библиотеки — от конгрессмена до рядового пользователя — могут по каналам связи заказать интересующую их информацию, мгновенно получить изображение нужного текста на экране дисплея. Мы, к сожалению, сильно запоздали с выводом библиотек на новый уровень деятельности. Только-только начинаем их компьютеризацию. Каталоги у нас — на "карточках", и отнюдь неполные.

В результате от банков данных на Западе мы отгорожены "электронным занавесом", от книг, хранящихся в наших библиотеках, — отсутствием полных сведений о них, отсутствием действительно современного технического оснащения библиотек. Но находиться в системе мировой культуры и не пользоваться ее новинками — значит заранее и навсегда обрекать себя на отставание...

Мы проверили, как используются фонды библиотек научно-исследовательских институтов. Оказалось, что книг ученые не спрашивают. Пустые карточки даже у академиков. Мы поинтересовались: может быть, такое положение лишь в наших институтах? Увы, в других академиях то же самое. Частично это можно объяснить мощностью лавины информации, обрушившейся на человека в последние годы. Наш мозг просто не в состоянии все воспринимать и перерабатывать.

Ученому и политику требуется сегодня не только несколько книг, радующих душу, но и "выжимки" конкретной информации по конкретным вопросам. Это несомненно поможет в нужные сроки принимать действительно научно обоснованные решения. Вот почему ныне интерес к электронному банку данных куда больший, чем к реферативным журналам.

Как исправить дело? Не увеличением персонала библиотек для подготовки обзорно-аналитических справок, а оснащением их современной вычислительной техникой для получения информации на качественно новом уровне. В нашей республике силами энтузиастов (к ним я в первую очередь отношу директора

Центральной научной библиотеки АН УССР) для пяти крупнейших библиотек готовится электронный каталог.

Но этого мало. Срочно следует развивать общегосударственную систему информатики. Пока в стране крайне мало банков данных. Надо не жалеть средств, создавая их, обязательно вступать в международные банки информации. Без оперативного доступа к всемирным хранилищам последних данных — не проживешь.

В стране отсутствует четкая концепция информатики. Нам необходимо разработать национальную программу — так, как была разработана Продовольственная, Энергетическая и сейчас создается программа по новым материалам. Без этого решать проблемы перестройки будет очень трудно".

Така позиція президента Академії наук надихає на подальшу працю, але головним завданням є закінчення будівництва.

У Бібліотеці був і "почесний" будівельник, мій син Юрій Миколайович Сенченко, який часто бував на будівельному майданчику, ходив на поверхи і, затамувавши подих, розглядав панораму Києва з даху книгосховища, що височів на рівні 71 метра від поверхні землі. 1 вересня цього року він пішов у перший клас середньої школи № 48.

1988 рік закінчується неочікувано. Поїздка в Мюнхен (ФРН) на запрошення фірми "Кубон і Загнер" в кінці жовтня і поїздка в Афіни (Греція) в кінці листопада для участі в міжнародній конференції, присвяченій тисячоліттю культурних і економічних зв'язків Росія — Греція. Але про це пізніше.

4 листопада 1988 року Вища Атестаційна Комісія СРСР затвердила рішення вченої ради Інституту проблем моделювання в енергетиці і видала мені диплом доктора технічних наук по спеціальності 05.13.13. — "Обчислювальні машини, комплекси, системи і мережі". Ще одна турбота впала з пліч, і тепер мені було простіше працювати з чиновниками, адже тоді вчені ступені цінувалися, їх не можна було купити. Після того як мене поздоровив Б. Є. Патон на засіданні Президії АН з присвоєнням вченого ступеня доктора технічних наук, деякі чиновники говорили: "Він скоро стане академіком, адже директори НДІ всі академіки".

Проте я не думав про звання, мені було не до кар'єрних просувань, на шиї висів зашморг довгобуду.

У новому приміщенні все йшло до закінчення будівельно-монтажних робіт, установлюється нове обладнання, дефіцитні мікродвигуни, дубова столярка, батареї опалення, підйомники та інше обладнання. Встає проблема охорони приміщення. Їду в управління позавідомчої охорони до його керівника Василя Васильовича Дурдинця (за протекцією С. І. Цікори) і умовляю його виділити охорону "довгобуду". А тим часом організовуємо охорону своїми силами.

Секретар партбюро Ірина Володимирівна Сіра зі своєю собакою і співробітники Бібліотеки чергують вночі і відлякують тих, хто випадково чи з якоюсь метою забрів на будівельний майданчик.

Постає проблема вивезення сміття. По допомогу звертаюся до керівництва університету ім. Т. Г. Шевченка, але отримую негативну відповідь ректора.

Намагаємося своїми силами прибирати територію, але за 13 років стільки сміття зібралося, що й за рік не вивезти своїми силами.

Мій син Ю. М. Сенченко
учень першого класу, школи № 48

Бібліотекар М. С. Ракушина, 1958 рік

Заступник директора з бібліотечної роботи М. С. Ракушина (посередині)

Колектив відділу АБІС. Завідділом Л. І. Костенко (шостий зліва)

Розділ 4.
Ейфорія: 1989 — 1990 роки

Здача нового приміщення в експлуатацію

Нарешті видно кінець будівництву. Проте відчуваю певні підводні течії стосовно моєї персони. Мабуть не всім до вподоби те, що з довгобудом ось-ось буде покінчено. Шкода, що пішов Ігор Костянтинович Походня з посади голови Бібліотечної ради. Проте працюю не збавляючи темпів...

30 грудня 1988 року на засіданні Президії АН УРСР зайшла мова про можливу здачу нового приміщення Бібліотеки в першому кварталі 1989 року. На цьому засіданні мій новий наставник віце-президент І. І. Лукінов отримав завдання подивитися на стан готовності довгобуду.

Наприкінці січня 1989 року в Києві телебачення вперше дало невелику інформацію про те, що Центральну наукову бібліотеку ім. В. Вернадського було засновано в серпні 1918 року і що закон про утворення фонду "Національної Бібліотеки Української Держави" було затверджено гетьманом України Павлом Скоропадським. Це було інтерв'ю зі мною — на той час директором ЦНБ.

Той день мені добре запам'ятався. Куратор Бібліотеки від Президії академії наук І. І. Лукінов вперше відвідав новобудову і доповів президенту Б. Є. Патону про те, що до кінця цього року ми не зможемо ввести в дію нове приміщення бібліотеки. Чиновники з його оточення також підтвердили цю думку. Реакція Бориса Євгеновича була відповідною і не літературною.

Отримавши такий "допінг" і зануривши в роздуми, я сидів у кабінеті старого корпусу бібліотеки по вул. Володимирський і чекав кореспондента телебачення. Бесіда видалася досить ціка-

вою, проте по телебаченню було показано тільки невеличку частину розмови, яка становила головну сенсацію, що Бібліотека була заснована не в 1919 році, а раніше, і що її заснування — це заслуга української інтелігенції, а не "... — один з яскравих виявів ленінської національної політики, піклування Комуністичної партії про розвиток української культури і науки...", як це трактували довідники і офіційні джерела. Після інтерв'ю я мав досить неприємностей від міськкому партії, проте все швидко було забуто у зв'язку з роботою на будівництві і прийняттям нової будівлі в експлуатацію державною приймальною комісією 30 березня 1989 року.

Зроблю невеликий відступ. Мабуть доцільним було б нагадати всім, як зароджувалась краща Бібліотека України, чому в часи громадянської війни і розрухи знаходилися кошти на заснування бібліотек і їх комплектування, як відбувалися ці процеси і хто був їх ініціатором.

Тому ми пропонуємо документ, який свідчить про велику роль у створенні Національної бібліотеки Української Держави міністра Народньої Освіти та Мистецтва М. П. Василенка, ідею якого одним із перших підтримав В.І. Вернадський. З ініціативи М. П. Василенка при Міністерстві було створено три комісії: по створенню національної бібліотеки в Києві; по наукових закладах і вищій школі; по виробленню законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві.

Міністерством Народньої Освіти та Мистецтва було подано до Ради Міністрів проект закону про утворення фонду "Національної Бібліотеки Української Держави", який Рада схвалила, а гетьман П. Скоропадський затвердив 2 серпня 1918 р.

Нижче наведено текст закону.

"Державний Вістник. 8 серпня 1918 р.
Затверджую.
Павло Скоропадський.
2 серпня 1918 року. Київ.
Посвідчив: Державний Секретарь
Сергій Завадський.

Ухвалений Радою Міністрів закон про утворення фонду "Національної Бібліотеки Української Держави.

5. Для заснування Національної Бібліотеки Української Держави в м. Києві утворюється "Фонд Національної Бібліотеки з метою негайного придбання й систематизації книжок, бібліотек, рукописів, мап та інших творів.

6. Крім загальних завдань – допомагати розповсюдженню знання і підтримання наукової праці, при Бібліотеці має бути найповнішим чином розроблений відділ "Ucraiiniса"; бібліотека повинна бути книгозбірнею, в якій мають бути зібрані всі пам'ятки духовного життя українського народу і України (рукописні і друкарські). В ній повинні бути зібрані книги, часописи, газети, гравюри, листівки, ноти, літографії і инші твори друкарень, літографій і метальографій, видані на Україні та за кордоном.

7. Міністрові Народньої Освіти та Мистецтва доручається в найкоротший час розробити і внести на затвердження Ради Міністрів статут і штати Національної Бібліотеки.

8. Як аванс до 1 січня 1919 року, асигнувати до Фонду Національної Бібліотеки в розпорядження Міністра Народньої Освіти та Мистецтва пятьсот тисяч карбованців з коштів Державної Скарбниці.

9. Для управління Фондом Національної Бібліотеки і ведення початкової праці по заснованню її скласти Тимчасовий Комітет по заснованню Національної Бібліотеки в місті Київі; Комітет цей знаходиться і працює під безпосереднім доглядом Міністра Народньої Освіти та Мистецтва. Інструкцію, яка зазначає склад, платню за працю і напрям діяльности Тимчасового Комітету доручається розробити Міністрові Народньої Освіти та Мистецтва.

10. В цілях побільшення Фонду Національної Бібліотеки доручити Міністрові Народньої Освіти та Мистецтва звернутися до всієї людяности Української Держави з закликом про підтримання цієї справи і відкрити загальну підписку для побільшення Фонду.

Голова Ради Міністрів
Ф. Лизогуб
Міністр Народньої Освіти та Мистецтва
М. Василенко

23 серпня 1918 р. було створено Тимчасовий Комітет для заснування Національної бібліотеки Української Держави в м. Києві, який очолив Володимир Іванович Вернадський.

Проте повернемося до довгобуду. Стан був нервовий, це ж треба на рівному місті скласти таку уяву про мене, директора Бібліотеки, що я не компетентний у будівництві і не можу прогнозувати можливого терміну закінчення будівництва. Проте вперто веду свою лінію на здачу об'єкта в першому кварталі 1989 року. Борис Євгенович посилає ще одного контролера.

Трохи згодом на будівництві з'являється молодий, у порівнянні з Б. Є. Патоном і І. І. Лукіновим, віце-президент В. П. Кухар. Він також був налаштований скептично відносно терміну закінчення робіт. Але ж ні перший, ні другий і гадки не мали про те, що таке будівництво. "Якщо ми за три з половиною роки освоїли понад 5 млн. крб., то за три місяці ми не доведемо до ладу будівництво", — роздумував я, і ми, не звертаючи уваги на думки керівників, далеких від будівництва, продовжували працювати не покладаючи рук. Проте проблема сміття дає про себе знати, і я починаю замислюватись над тим, чи встигнемо ми з прибиранням приміщень. Порадившись з начальником штабу громадянської оборони Кириченком Афанасієм Яковичем приймаємо рішення звернутися до командуючого військами Червонопрапорного Київського військового округу Бориса Всеволодовича Громова, який щойно приступив до своїх обов'язків і став нашим читачем. І Борис Всеволодович допомагає, виділяючи щоденно 50 солдат і дві машини. Впродовж двох тижнів сміття було вивезене.

Веду розмову про термін здачі новобудови з куратором будівництва заступником керівника "Головкиївміськбуду" Русланом Васильовичем Арешковичем і пропоную йому висловити свою думку стосовно здачі об'єкта 30 березня 1989 року Б. Є. Патону. Я не знаю суті їх розмови, але вона була на мою користь, тому що незважаючи на заяви І. І. Лукінова і В. П. Кухаря, 20 січня 1989 року з'являється розпорядження Ради Міністрів Української РСР № 17-р:

Академії наук УРСР

РАДА МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

РОЗПОРЯДЖЕННЯ

від 20 січня 1989 р. № 17-р

Київ

Для прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом будинку Центральної наукової бібліотеки імені В.І.Вернадського Академії наук УРСР в м.Києві призначити державну приймальну комісію у складі:

тт.Кухар В.П.	– віце-президент Академії наук УРСР /голова комісії/
Качаловський М.Д.	– начальник управління капітального будівництва Президії Академії наук УРСР
Сенченко М.І.	– директор Центральної наукової бібліотеки імені В.І.Вернадського Академії наук УРСР
Мотренко О.І.	– заступник директора Центральної наукової бібліотеки імені В.І.Вернадського Академії наук УРСР
Рєбіцький О.О.	– заступник голови виконкому Московської районної Ради народних депутатів м.Києва
Кравченко В.С.	– керуючий будівельно-монтажним трестом КМБ-7 Головкиївміськбуду
Дулгорян А.А.	– керуючий трестом "Київопорядбуд" Головкиївміськбуду
Лога В.В.	– керуючий трестом "Київелектромонтаж" Головкиївміськбуду
Кошмак В.Г.	– керуючий трестом "Київспецбуд" Головкиївміськбуду
Коваль В.С.	– начальник головного управління "Київпроект"
Настоящий В.В.	– керуючий Ленінським відділенням Промбудбанку СРСР м.Києва
Лесковець В.І.	– технічний інспектор праці ЦК профспілки працівників народної освіти і науки

Президія Академії наук УРСР
91
Одержано 23.01.89.

- 2 -

тт. Власенко Д.К. – заступник начальника Управління пожежної охорони Управління внутрішніх справ Київського міськвиконкому

Боберський Б.І. – начальник інженерно-технічного відділу штабу цивільної оборони м.Києва

Кушнір Л.В. – головний державний санітарний лікар Московського району м.Києва

Карпова Л.П. – голова профспілкового комітету Центральної наукової бібліотеки імені В.І.Вернадського Академії наук УРСР

Голові державної приймальної комісії подати акт прийняття в експлуатацію зазначеної будови на затвердження до Ради Міністрів УРСР.

Управління Справами Ради Міністрів УРСР (№ 4) ЗАГАЛЬНИЙ ВІДДІЛ Ради

Голова Міністрів УРСР В. МАСОЛ

Паралельно з державною було створено робочу комісію, яку очолює особисто директор ЦНБ. Комісія уважно працює і виявляє цілий ряд проектних недоробок, які частково усуваються, інші додаються до акту робочої комісії.

Особливо багато зауважень було у пожежників. На початку року сталася пожежа в Бібліотеці Академії наук СРСР у Ленінграді, тому до систем протипожежної охорони була підвищена увага. Перелік зауважень до акту робочої комісії по введенню ЦНБ на 21 березня 1989 року налічував 98 позицій, які управляючі трестами зобов'язувалися ліквідувати протягом квітня 1989 року.

30 березня 1989 року було підписано "Акт государственной приемочной комиссии о приемке в эксплуатацию законченного строительством объекта" і подано на затвердження до Ради Міністрів УРСР.

Академії наук УРСР

РАДА МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

РОЗПОРЯДЖЕННЯ

від 21 квітня 1989 р. № 145-р

Київ

Затвердити акт державної приймальної комісії від 30 березня 1989 р. про прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом будинку Центральної наукової бібліотеки імені В.І.Вернадського Академії наук УРСР в м.Києві загальною площею 35678 кв.метрів, місткістю книгосховищ 10 млн.томів.

Управління Справами Рад Міністрів УРСР (№ 6) ЗАГАЛЬНИЙ ВІДДІЛ

Голова
Ради Міністрів УРСР В. МАСОЛ

Інд.25

Підлягає поверненню
до президії Академії наук УРСР

Президія Академії наук УРСР
Вхідн. № 459
Одержано 24.04.89

Варто зауважити, що величезна заслуга у здачі об'єкта в експлуатацію заступника начальника "ГоловкиївміськбудуЬ Арешковича Руслана Васильовича, який замінив О. О. Омельченка і очолив штаб будівництва наприкінці 1987 року. Майже щодня ми зустрічалися на будівництві, підводили підсумки роботи за день і намічали план на завтра, визначаючи роботу замовника і будівельників.

Слід також визнати, що будівництво Бібліотеки було закінчено і значною мірою завдяки ентузіазму співробітників Бібліотеки, які працювали, не рахуючись з часом і домашніми турботами. І думаю, що вони заслужили на подяку від усіх читачів того часу і наступних поколінь. Затримайся будівництво на кілька років, і Україна не мала б такої чудової, світового рівня Бібліотеки. На той час це було найбільше в Європі бібліотечне приміщення, і тільки у 1996 році Німецька бібліотека у Франкфурті-на-Майні побудувала більше за площею (48 тис. кв. м) бібліотечне приміщення.

Дещо про пожежі

Закінчення будівництва збіглося з трагедією, що сталася в бібліотеці Академії наук СРСР у Ленінграді. Там виникла пожежа, що принесла багато лиха бібліотечним фондам, і у пожежників Московського району м. Києва була підвищена увага до оснащення нового приміщення засобами протипожежної безпеки. При здачі будівлі у книгосховищі третього поверху інсценували пожежу, підпаливши старі газети. Підполковник пожежної служби підпалював їх, і як тільки спрацювала сигналізація він вибіг з приміщення. Через 30 секунд спрацювала система автоматичного пожежогасіння, включився газ і вогнище загасили. Система спрацювала на славу, і всі були задоволені.

Незважаючи на вдале випробування системи пожежогасіння, зауважень у пожежників було надзвичайно багато, і ще кілька місяців ми разом з будівельниками ліквідовували їх. Я вже тоді розумів важливість охорони бібліотечних фондів, особливо від пожеж, тому що впродовж всієї історії існування бібліотек руйнівні за своїми наслідками пожежі призвели до втрат

значної частини унікальних історичних пам'яток архітектури і культури минулого.

Опис спустошливих пожеж знайдено ще в давньоєгипетських текстах. Найспустошливішими за наслідками в давнину були пожежі в м. Ефесі (зберігся тільки фундамент бібліотеки) і Карфагені (було знищено все місто), а також пожежі в бібліотеках міст Олександрії і Рима, коли згоріли не тільки бібліотеки, а й більша частина міст.

Найтрагічнішою є доля славнозвісного книгосховища давнини — Олександрійської бібліотеки, в якій була зібрана вся існуюча на той час латинська, грецька, індійська та єгипетська література. Бібліотека — значний науковий і культурний центр еллініcтичних держав — загинула внаслідок пожеж.

У X—XII ст. у Києві вже існували "книгохранильні" (слово "бібліотека" стало використовуватися з XV ст.). Найдавніша з них — бібліотека Ярослава Мудрого, як стверджується у "Повести временных лет": "Положи книги в церкви святой Софии" — заснована в 1037 році. В "Житии Феодосия" Нестор згадує про книги Києво-Печерського монастиря, заснованого в 1106 році. На думку істориків, на Русі в той період оберталося не менше 85 тис. церковних книг.

Процитоване вище відображує, крім усього, характерне для Русі ставлення до книг: як велику цінність їх виносили з приміщень і ховали в тайники, недоступні ворогу. Відомо, зокрема, про таємне поховання бібліотеки Ярослава Мудрого під час навали військ Батия (1240 р.), пошуки якої продовжуються і сьогодні. Але з великою ймовірністю можна припустити, що більшість середньовічних книжок загинуло від пожеж.

Пожежі в XVII—XVIII ст. в Києві завдали непоправимої шкоди бібліотекам Києво-Печерської лаври і Києво-Могилянської академії — першого вищого навчального закладу і значного наукового та культурного центру не тільки в Україні, а й в Росії, Білорусії і серед православно-християнських народів Балканського півострова.

Бібліотеки — Києво-Печерської лаври і Києво-Могилянської академії — після відновлення були суттєво поповнені головним

чином за рахунок дарів київських митрополитів та інших монастирських бібліотек. Але вони знову постраждали від вогню: перша — у 1772 році, друга — під час великої пожежі в Києві у 1811 році.

Так не піддаються обліку розміри збитків, які завдали бібліотекам війни XX ст. Тільки під час Великої вітчизняної війни знищено більше 100 млн. видань. У Києві було знищено фонди Медичної і Історичної республіканських бібліотек. У 1943 році були спалені будинок і фонди Київської публічної бібліотеки.

Наведені приклади не вичерпують довгий перелік того лиха якого зазнали бібліотеки від пожеж. Так 24 травня 1964 року було підпалено фонди Центральної наукової бібліотеки АН України. Мотив підпалення — помста. Вогонь знищив значну частину рідкісних книжок, манускриптів, архівних матеріалів, в тому числі архіви Б. Д. Грінченка, Центральної Ради України, комплекти "Киевской старины" та ін.

Багато було розмов у Бібліотеці про пожежу 1964 року. Але жодного разу ніхто не писав про неї більш-менш детально. Тому я хочу заповнити цю прогалину в історії Бібліотеки і наведу свідчення Маргарити Семенівни Ракушиної, яка в той час працювала завідувачем читальними залами.

Ось її розповідь: "Сорок сім років тому в ясний травневий день делегація співробітників Бібліотеки на чолі з її директором Дончаком Віктором Степановичем відбула в Алма-Ату на нараду директорів бібліотек Академії наук союзних республік.

А через два дні відповідальна чергова по Бібліотеці, завідуюча читальними залами Ракушина Маргарита Семенівна, після закінчення роботи читальних залів і звільнення приміщень читачами і співробітниками, перевірила замки на дверях відділів, виключила світло у вестибюлі і, побажавши охоронцю спокійного чергування, пішла додому.

О шостій годині ранку їй повідомили: "горить Бібліотека". Першою про пожежу дізналася співробітниця відділу обслуговування Косиченко Ольга Семенівна. Вона жила поряд з приміщенням Бібліотеки по вул. Володимирській, 62 і усім, кого знала, повідомила про цю трагедію.

Підпал здійснив співробітник відділу обслуговування і фондів Віктор Погружальський, який працював у книгосховищі.

Цю людину мало цікавила робота, від якої він ухилявся під будь-яким привідом. Для нього більш цікавим було залицятися до співробітниць відділу, освідчуватися в коханні, писати вірші. У відділі його називали Вітюня. Він постійно порушував трудову дисципліну: без дозволу йшов з роботи, запізнювався на роботу, виходив не у свою зміну тощо. Часто невчасно виконував читацькі замовлення.

У нього була потреба писати кляузи в різні інстанції на погане ставлення дирекції до збереження фондів. Справді, в ті часи були складності через відсутність приміщень для фондів, для яких, на жаль, використовували непристосовані для зберігання літератури підвали. Це скоріше була біда дирекції, а не провина.

У ніч здійснення підпалу Погружальський залишився у Бібліотеці і під кінець другої зміни проник у книгосховище через службові двері абонементу. Через ці двері ходити співробітникам не дозволяли. Вони служили тільки для передавання літератури із книгосховища до абонементу.

Коли закінчилася друга зміна і всі залишили приміщення Бібліотеки, Погружальський зробив свою чорну справу. Він на кількох поверхах підпалював книги, журнали. В одних випадках підпалював прямо на полицях, у інших кидав їх на підлогу і там підпалював. Ходили чутки, що він вкладав між книгами шашки, що самі вибухали. Але їх ніхто не бачив. Література, що підпалювалася на полицях, спочатку тліла, а пізніше розгоралася. Найсильніше горіли книги на останньому поверсі Бібліотеки, тому що там було не книгосховище, а просто великий коридор з високими стелями, який використовувався для розстановки фондів. Там стояли дерев'яні полиці на невеликій відстані одна від одної.

Зробивши свою чорну справу, Погружальський рано-вранці спустився сходами, що вели з коридору, де стояв фонд. Двері були зачинені і заскленні. Він розбив скло, порізав ногу, залишивши слід, і вийшов прямо на прибиральницю Мілю. Черговий

охоронець і прибиральниця затримали Погружальського й викликали міліцію.

У перші дні пожежі співробітники Бібліотеки постійно чергували у книгосховищі сутками. Це: Маслов Володимир Миколайович і Столярська Єлизавета Ісаківна, Чернявська Ніна Іванівна і Косиченко Ольга Семенівна, Дергунова (Лахтурова) Світлана Федорівна і Ракушина Маргарита Семенівна і ще багато інших співробітників Бібліотеки. Чергові не тільки стежили разом з пожежниками, щоб десь не відновилась пожежа, а й за тим, щоб не виносили книжок. Це також була проблема, тому що на першому поверсі книгосховища усі двері були відчинені, адже від диму можна було учадіти. І, на жаль, було багато бажаючих поживитися на лихові Бібліотеки. Стежити було складно, усі шибки у вікнах були розбиті, і не одного такого охочого було відігнано від фондів.

Пожежа тривала кілька днів. Фонди постраждали не стільки від вогню, як від води. Коли усі осередки пожежі були ліквідовані, літературу вивозили в Інститути Академії наук і до сусіднього Інституту харчової промисловості. У цій нелегкій роботі велику допомогу надали співробітники академічних інститутів і солдати військових підрозділів міста.

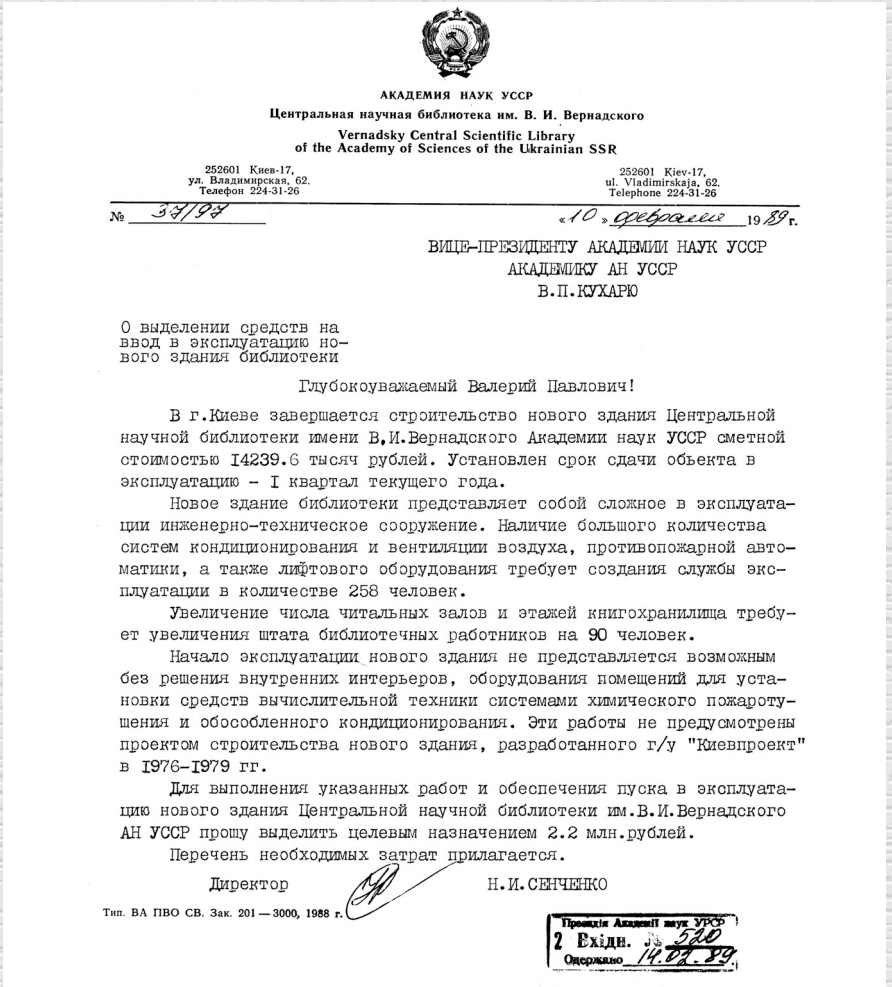
У Бібліотеці були встановлені спеціальні апарати для сушіння літератури. Підпалювача Погружальського засудили на 8 років ув'язнення і до відшкодування заподіяної шкоди, без права проживання в м. Києві. Майже 30 років Бібліотека отримувала від Погружальського компенсаційні копійки.

Директора Бібліотеки В. С. Дончака було знято з роботи, а декілька співробітників отримали партійні стягнення. Так, Л. А. Пашкова отримала партійне стягнення за те, що через її підрозділ (абонемент) Погружальський проник у книгосховище; Ф. З. Шимченко, мабуть, за те, що у його відділі працював підпалювач; М. С. Ракушина — за чергування в той день по Бібліотеці, та інші співробітники.

Величезні втрати, які понесли бібліотеки в результаті пожеж — наочна ілюстрація уразливості книжок, особливо тих, що є пам'ятками культури.

Оснащення і оформлення новобудови

Після закінчення будівельних робіт настали дні напруженої праці з оснащення і оформлення новобудови. Всі художні твори і скульптури затверджувалися в ЦК Компартії України. Проте на оснащення і оформлення новобудови відсутні кошти. Що робити? Пишу листа в Президію АН УРСР на ім'я віце-президента В. П. Кухаря.

АКАДЕМИЯ НАУК УССР
Центральная научная библиотека им. В. И. Вернадского
Vernadsky Central Scientific Library
of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR

252601 Киев-17,
ул. Владимирская, 62.
Телефон 224-31-26

252601 Kiev-17,
ul. Vladimirskaja, 62.
Telephone 224-31-26

№ 37/97 «10» февраля 1989 г.

ВИЦЕ-ПРЕЗИДЕНТУ АКАДЕМИИ НАУК УССР
АКАДЕМИКУ АН УССР
В.П.КУХАРЮ

О выделении средств на
ввод в эксплуатацию но-
вого здания библиотеки

Глубокоуважаемый Валерий Павлович!

В г.Киеве завершается строительство нового здания Центральной научной библиотеки имени В.И.Вернадского Академии наук УССР сметной стоимостью 14239.6 тысяч рублей. Установлен срок сдачи объекта в эксплуатацию - I квартал текущего года.

Новое здание библиотеки представляет собой сложное в эксплуатации инженерно-техническое сооружение. Наличие большого количества систем кондиционирования и вентиляции воздуха, противопожарной автоматики, а также лифтового оборудования требует создания службы эксплуатации в количестве 258 человек.

Увеличение числа читальных залов и этажей книгохранилища требует увеличения штата библиотечных работников на 90 человек.

Начало эксплуатации нового здания не представляется возможным без решения внутренних интерьеров, оборудования помещений для установки средств вычислительной техники системами химического пожаротушения и обособленного кондиционирования. Эти работы не предусмотрены проектом строительства нового здания, разработанного г/у "Киевпроект" в 1976-1979 гг.

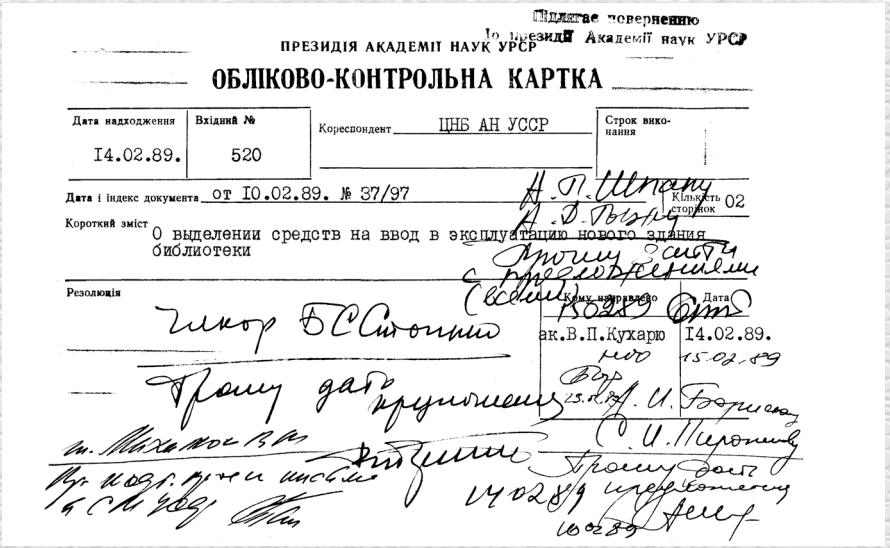
Для выполнения указанных работ и обеспечения пуска в эксплуатацию нового здания Центральной научной библиотеки им.В.И.Вернадского АН УССР прошу выделить целевым назначением 2.2 млн.рублей.

Перечень необходимых затрат прилагается.

Директор Н.И.СЕНЧЕНКО

Тип. ВА ПВО СВ. Зак. 201 — 3000, 1988 г.

Президія Академії наук УРСР
2 Вхідн. № 520
Одержано 14.02.89

ПРЕЗИДІЯ АКАДЕМІЇ НАУК УРСР

ОБЛІКОВО-КОНТРОЛЬНА КАРТКА

Дата надходження	Вхідний №	Кореспондент	Строк виконання
I4.02.89.	520	ЦНБ АН УССР	

Дата і індекс документа от I0.02.89. № 37/97 Кількість сторінок 02

Короткий зміст О выделении средств на ввод в эксплуатацию нового здания библиотеки

Резолюція

Кому направлено	Дата
ак.В.П.Кухарю	I4.02.89.

Незважаючи на величезну кількість резолюцій і неодноразові зустрічі з Валерієм Павловичем, грошей немає. Але ж приміщення треба готувати до відкриття. Тому пишу листа на ім'я Б. Є. Патона.

Через місяць отримуємо кошти і починаємо розміщувати замовлення і готувати різні проекти оформлення. У Бібліотеці було створено художню раду, яку фактично очолювала кандидат мистецтвознавства, завідувач відділу книгознавства Євгенія Петрівна Демченко. Енергійна, прискіплива до всього, що стосувалося Бібліотеки, Євгенія Петрівна була генератором ідей стосовно оформлення, працювала з художниками, розміщувала замовлення на бюсти, завісу актового залу тощо.

Згадую, як ми кілька днів підряд вели розмову про оформлення пандуса. Євгенія Петрівна пропонували створити там оригінальну скульптуру у вигляді вогню, що запалює розум дослідників на нові наукові досягнення. Маргарита Семенівна Ракушина пропонує зробити всередині пандуса зелений куточок, саме ця ідея і отримала підтримку, тому що серед будівлі з металу і бетону мала постати сосна, навколо якої розмаїття квітів.

АКАДЕМИЯ НАУК УССР

Центральная научная библиотека им. В. И. Вернадского

Vernadsky Central Scientific Library
of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR

252601 Киев-17,
ул. Владимирская, 62.
Телефон 224-31-26

252601 Kiev-17,
ul. Vladimirskaja, 62.
Telephone 224-31-26

№ 37/198 « 7 » 03 1989 г.

ПРЕЗИДЕНТУ АКАДЕМИИ НАУК УССР

академику

Б.Е.ПАТОНУ

Глубокоуважаемый Борис Евгеньевич!

Вводится в эксплуатацию новое здание Центральной научной библиотеки имени В.И.Вернадского Академии наук УССР.

Новое здание библиотеки представляет собой сложное в эксплуатации инженерно-техническое сооружение. Наличие большого количества систем кондиционирования и вентиляции воздуха, противопожарной автоматики, а также лифтового оборудования требует создания службы эксплуатации в количестве 258 человек.

Увеличение числа читальных залов и этажей книгохранилища требует увеличения штата библиотечных работников на 90 человек.

Начало эксплуатации нового здания не представляется возможным без решения внутренних интерьеров, оборудования помещений для установки средств вычислительной техники, систем химического пожаротушения и обособленного кондиционирования. Эти работы не предусмотрены проектом строительства нового здания, разработанного г/у "Киевпроект" в 1976-1979 гг.

Для выполнения указанных работ и обеспечения ввода в эксплуатацию нового здания Центральной научной библиотеки им. В.И.Вернадского АН УССР прошу выделить целевым назначением 2,4 млн. рублей.

Перечень необходимых затрат прилагается.

Директор Н.И.СЕНЧЕНКО

Тип. ВА ПВО СВ. Зак. 201 — 3000, 1988 г.

Пандус прикрашено 11 бюстами письменників, поетів, просвітників, літераторів, вчених. Бюсти зроблено з білого мармуру. Робота виконана художниками під керівництвом скульптора Б. С. Довганя. Постаменти виконано за проектом архітектора Ф.І. Юр'єва. Спеціально було створено групу з числа співробітників Бібліотеки, які

визначали тих, чиї бюсти повинні прикрасити пандус. Перелік було складено Маргаритою Семенівною Ракушиною і затверджено на Бюро Президії АН УРСР і в ЦК Компартії України.

Художні твори для нового приміщення бібліотеки були виконані київськими художниками, скульпторами та архітекторами за комплексним договором з творчо-виробничим об'єднанням "Художник". Пункти договору були передбачені архітектурним проектом, авторами якого є Гопкало Вадим Іванович, Гречина Вадим Михайлович і Пісковський Валерій Павлович.

У вестибюлі згідно з проектом встановлено бронзовий бюст академіка В. І. Вернадського, автор якого скульптор Борис Степанович Довгань. Постамент виконано з червоного граніту за проектом архітектора Флоріана Ілліча Юр'єва.

Читачів бібліотеки зустрічає монументальний живопис площею 300 кв. м, розміщений у трьох ярусах на стелі вестибюлю. Живопис виконано у техніці енкаустики (восковий живопис) художниками Володимиром Михайловичем Прядко і Володимиром Івановичем Пасивенко. Тема композиції, закладена художниками, визначає головне призначення науки – захист життя на Землі.

Тема передається художниками за допомогою поділу композиції на три частини:

1. Вертикальна частина має назву "Діалог" — в центрі першої частини поміщено крупним планом портрет мислителя; з двох сторін від нього у вигляді грецьких ораторів фігури, що уособлюють боротьбу протилежних ідей. Діалог між ними повинен привести до перемоги розуму.

2. Горизонтальна частина "Тривога" показує наше сьогодення у вигляді обгорілих дерев, корозії у недалекому минулому родючого ґрунту, розвалини лаврського Успенського собору. Нависла загроза збереженню природного і культурного здобутку народу.

3. Похила частина "Біль землі" — відображає сюжети людських трагедій в історичному ракурсі: з давніх цивілізацій (залишки пам'яток архітектури Єгипту, Індії, Греції, Русі) до наших днів (палаючий чорнобильський реактор, мертва земля, людська скорбота). У центрі композиції образ матері з дитиною, яка гра-

ється з квіткою. На їх обличчях умиротворення і спокій. Заради збереження цього символу життя на землі і звучить перемога розуму, зображеного художниками у вигляді прекрасного юнака, освітленого вогнем любові до людей і живої природи. Він захищає своїм тілом у стрімкому стрибку голубого оленя — символ чистоти води, землі й неба. У композиції звучить ідея торжества гуманного розуму.

На другому поверсі у фойє перед читальними залами погляду читачів відкривається чудовий гобелен "Джерела слов'янської писемності", виконаний з шерсті та люрексу розміром 17х3,5 м. Це найбільший гобелен в Україні. Його автори і виконавці, чи ткачі, Іван Семенович і Марія Тимофіївна Литовченки. Коли пандусом піднімаєшся до читальних залів, дві колони розділяють гобелен на три частини. Ці колони й обумовили композиційне рішення гобелену (триптих), тому що вони не дають змоги сприймати глядачу всю стіну, де розташовано гобелен.

Центральна частина гобелену являє символічний образ побудови світу з використанням язичеського символу на фоні яскравого вогню. Пізнання таємниць Всесвіту і розмаїття життєвих явищ породжують форми зображень, писемність, рукописні і друковані книги. Далі з'являються і конкретні образи: Нестор Літописець, Кирило і Мефодій, Памва Беринда, Іван Федоров, Петро Могила, з їх висловлюваннями, які стали афоризмами. Фігури оточують декоративно трактовані образи слов'янської міфології, запозичені з перших рукописних книг і стародруків (грифони, сирени, симаргли). Ліва та права частини гобелену присвячені еволюції писемності в умовах сучасного впровадження комп'ютерів і нових інформаційних технологій. У правій частині гобелену виткано домашній номер телефону авторів. На запитання — навіщо це? — Іван Литовченко відповів: "Якщо мені подзвонять і висловлять зауваження з приводу гобелена, то я буду знати, що людина, яка знайшла цей номер телефону, досить уважно розглядала гобелен".

Газета "Урядовий кур'єр" за 10 березня 1998 року, № 47, надрукувала Указ Президента України "Про присудження Держав-

них премій України імені Тараса Шевченка 1998 року", з якого я дізнався про присудження цієї премії Литовченко Марії Тимофіївні, Литовченку Івану Семеновичу (посмертно), художникам — за гобелен — триптих "Витоки слов'янської писемності", а також Пасивенку Володимиру Івановичу, Прядку Володимиру Михайловичу, художникам — за монументально-декоративне панно "Біль землі", створене для Національної бібілотеки України імені В. І. Вернадського.

За збігом обставин в цей же день відбулося поховання Олексія Петровича Катеринчука — голови Центрального Комітету профспілок робітників місцевої промисловості і комунально-побутових підприємств, без допомоги якого гобелена "Витоки слов'янської писемності" могло б і не бути, саме він домовився з ткацькою фабрикою в Полтавській області, щоб вони прийняли це замовлення і виткали гобелен до відкриття Бібліотеки.

Другий гобелен "Ленін" розміром 18 кв. м було виткано для залу засідань наукової ради Бібліотеки. Автор і виконавець гобелена Наталія Іванівна Литовченко — донька Івана Литовченка. Гобелен також було виконано спеціально для бібліотеки і тому образ Леніна несе в собі ідеологічне навантаження. Використовуючи можливості техніки ручного ткацтва, образ динамічно вимальовується серед книг і майоріючих прапорів.

Багато проблем виникло з оформленням актового залу. Кришталеві світильники, завіса були замовлені, але все вимагало постійної уваги, щоб нічого не пропустити, щоб усе було надійно і добротно.

Для перевезення фондів були замовлені візки, аналогічні тим, у яких перевозять овочі. Завідувач відділу фондів Петро Аврамович Сотниченко все дуже ретельно продумав до деталей для перевезення фондів. Помічниками в нього були два брати Петро Іванович і Павло Іванович Шекери та Борис Петрович Якушко.Все було добре організовано і перевезення фондів було виконано за чотири місяці.

Підготовка до відкриття Бібліотеки

6 липня 1989 року підготували проект заходів по організації відкриття нової споруди Бібліотеки і направили у Президію АН

УРСР. Через десять днів вийшло розпорядження Президії АН УРСР такого змісту.

ПРЕЗИДИУМ АКАДЕМИИ НАУК УССР
РАСПОРЯЖЕНИЕ

О проведении международной конференции
"Роль библиотеки в социальном и культурном развитии общества"

В соответствии с Планом международных связей Академии наук СССР на 1989 г. /т. 4, п. 64932/:

1. Провести в г. Киеве с 9 по 15 октября 1989 г. Международную конференцию "Роль библиотеки в социальном и культурном развитии общества" с общим числом участников 350 человек, в том числе 12 ученых из капиталистических стран и 30 советских иногородних специалистов.

Ответственность за проведение конференции возложить на Центральную научную библиотеку /ЦНБ/ им. В. И. Вернадского АН УССР.

2. ЦНБ им. В.И. Вернадского АН УССР до 10 августа 1989 г. представить Программу проведения конференции в Отделение литературы, языка и искусствознания АН УССР и Программу приема иностранных участников в Управление международных связей Президиума АН УССР.

3. Разрешить ЦНБ пригласить по Согласованию с УМС Президиума АН УССР 12 ученых из капиталистических стран за счет принимающей стороны.

4. Утвердить смету расходов на проведение международной конференции в сумме 16 666,5 руб. в соответствии с Приложением.

5. Управлению делами Президиума АН УССР оказать содействие в выделении мест в гостиницах АН УССР для советских и иностранных участников и автотранспорта по заявкам ЦНБ АН УССР на период проведения конференции.

6. Поручить издательству "Наукова думка" АН УССР издание сборника тезисов докладов конференции и пригласительных билетов (до 25 сентября 1909 г.).

7. ЦНБ АН УССР в двухнедельный срок после окончания конференции править в ОЛЯИ[1] отчет о проведении конференции, а в УМС АН УССР — отчет о пребывании иностранных специалистов.

Вице-президент АН УССР
академик АН УССР В. П. Кухарь

Главный ученый секретарь
Президиума АН УССР
член-корреспондент АН УССР Б. С. Стогний

До розпорядження Президії АН УРСР додається кошторис витрат на проведення міжнародної конференції, куди входить проживання в готелі, харчування і культурна програма для іноземних гостей, синхронний переклад, оплата поїздки у вагоні "СВ" по маршруту Москва — Київ — Москва та інші витрати.

Це була перша в історії України міжнародна конференція бібліотечних спеціалістів, і тому в кошторисі витрат було передбачено практично все для того, щоб іноземні гості не відчували себе чужими в нашій країні. Особисто для мене це було надзвичайно велике нервове напруження і добра школа спілкування з іноземцями.

Через декілька днів у Раду Міністрів УРСР направляється лист за підписом Б. Є. Патона такого змісту:

СОВЕТ МИНИСТРОВ УКРАИНСКОЙ ССР

В связи с переездом основных фондов Центральной научной библиотеки имени В. И. Вернадского в новое здание, Академия наук Украинской ССР намерена провести 10 октября 1989 г. торжественное открытие библиотеки.

[1]ОЛЯИ — отделение литературы, языка и искусствоведения.

Виступає голова комісії по прийняттю приміщення в експлуатацію, віце-президент АН УРСР, академік В. П. Кухар

Виступає Р. В. Арешкович на засіданні комісії

Після пожежі 1964 року співробітниця бібліотеки Є. І. Столярська несе книги для перевезення до інститутів АН УРСР

Робоча комісія. М. С. Ракушина, В. П. Чоповський (стоїть), В. П. П'явко, П. А. Сотниченко, С. С. Яковлєв, К. Д. Парфенов

Пандус Бібліотеки

Гобелен “Джерела слов’янської писемності”

Монументально-декоративне панно “Біль землі” у вестибюлі Бібліотеки

Гобелен “Ленін”

Основанная в 1918 г. Всенародная библиотека Украины за 70 лет своего развития превратилась в крупнейшее библиотечно-информационное учреждение страны, вошла в десятку крупнейших библиотек мира. В ее 12-миллионных фондах хранится наибольшее на Украине и одно из крупнейших в Советском Союзе собрание древнейших памятников славянской письменности, рукописных книг XI—XII столетий, исторических документов XVI—XVII столетий, архивы и книжные коллекции выдающихся деятелей отечественной и мировой культуры.

ЦНБ — Государственное книгохранилище произведений печати Украинской ССР, единственное на Украине хранилище документов и материалов ООН и ее специализированных учреждений, республиканский депозитарий этих материалов, а также республиканский депозитарий отечественных газет и литературы естественнонаучной тематики.

Партнерами ЦНБ по международному книгообмену являются 1800 научных учреждений и библиотек в 71 стране мира. В результате таких широких международных связей в библиотеке собрано свыше 3 миллионов зарубежных изданий по всем отраслям знаний.

Этим огромным потенциалом для удовлетворения информационных и духовных потребностей общества ежегодно пользуется свыше 40 тыс. читателей, в основном научных работников и специалистов народного хозяйства, ежедневно библиотека обслуживает свыше 1000 читателей, выдает им за год около 3 млн. изданий.

Библиотека является крупнейшим в республике научным и исследовательским центром в области библиотековедения, библиографии, книговедения, прогрессивных библиотечно-информационных технологий.

Построенное для ЦНБ здание — одно из крупнейших в СССР специальных сооружений, задуманных и осуществленных как единый библиотечный комплекс.

Учитывая вышеизложенное, просим оказать содействие в проведении торжественного открытия библиотеки, как акции,

направленной на повышение роли библиотек в духовном и социальном обновлении общества, в углублении информатизации и гуманизации социальных процессов.

Предполагаем приурочить к открытию библиотеки проведение международной конференции на тему "Роль библиотеки в социальном и культурном развитии общества", на которую приглашены 12 видных ученых из США, Канады, ФРГ, ЧССР, Болгарии, Польши, ведущие библиотековеды и книговеды Москвы, Ленинграда, Новосибирска, Харькова, Львова, Саратова.

Мы рассчитываем на широкое участие в торжественном открытии Министерства культуры УССР, Гостелерадио УССР, Украинского фонда культуры, Товарищества украинского языка им. Т. Г. Шевченко и т.д.

Актом торжественного открытия библиотеки мы хотим привлечь внимание ЮНЕСКО к нуждам библиотечного строительства на Украине.

Для координации деятельности всех организаций, задействованных в подготовке к открытию и проведении церемонии открытия ЦНБ, просим издать специальное постановление Совета Министров УССР.

Предлагаем на рассмотрение Совета Министров республики проект постановления.

Президент АН УССР
академик Б. Е. ПАТОН"

7 вересня 1989 року отримуємо перелік заходів по організації відкриття нового приміщення Бібліотеки, затверджених Віктором Григоровичем Урчукіним, заступником Голови Ради Міністрів, в яких підтримано майже всі наші пропозиції.

Затверджую
Заступник Голови Ради Міністрів УРСР
В. Г. УРЧУКІН
"07"вересня1989 р.

ЗАХОДИ

по організації відкриття нової споруди
Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського АН УРСР

Завдання, що підлягають виконанню	Строк виконання	Відповідальні за виконання
Провести урочисте відкриття нової споруди Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського АН УРСР. Приурочити до цієї події проведення міжнародної наукової конференції “Роль бібліотек в соціальному і культурному розвитку суспільства”.	10.10.1989	Академія наук Держтелерадіо
Організувати прес-конференцію для працівників газет і журналів, радіо і телебачення, а також для дипломатичних працівників консульств,акредитованих у м. Києві.	1989 вересень	ЦНБ ім. В.І. Вернадського АН УРСР, МЗС УРСР
Організувати виставку рукописів,стародруків, літератури, що раніше знаходилися у спецфондах, якуприурочити відкриттю нової спорудибібліотеки.	1989 жовтень	ЦНБ ім. В.І. Вернадського АН УРСР
На замовлення Академії наук УРСР виділити матеріали, необхідні для виконання робіт по художньому оформленню приміщення, а також випуску необхідної друкованої продукції, значків, поліетиленових пакунків, прапорів СРСР, УРСР, гобелена “Пам’ятки слов’янської писемності”.	1989 жовтень	Держпостач УРСР Держкомвидав УРСР Мінмісцевпром
Ліквідувати недоробки щодо якості будівництва, виготовити і обладнати металеву загорожу поздовж жилих будівель.	1989 жовтень	Головкиївміськбуд Головкиївпроект Держпостач УРСР
На замовлення Академії наук УРСР виділити необхідні матеріали для обладнання обчислювального центру в сумі 50 тисяч карбованців.	1989 вересень	Держпостач УРСР

Завдання, що підлягають виконанню	Строк виконання	Відповідальні за виконання
Відпустити Академії наук УРСР згідно безготівкового розрахунку без включення до ліміту дрібного оптового товару із заліком до роздрібного товарообігу: сувеніри на суму 1000 крб.; господарські і електротовари, радіотовари, канцтовари на суму 25 тис. крб	1989 вересень	Мінторг УРСР
Використати можливості ЮНЕСКО для оснащення бібліотеки відповідною оргтехнікою, маючи при цьому на увазі сприяння у придбанні бонів ЮНЕСКО для цієї мети.		МЗС УРСР Президія АН УРСР
Організувати висвітлення відкриття нової споруди ЦНБ імені В. І. Вернадського АН УРСР в пресі, по телебаченню та радіо.	1989 жовтень	Держтелерадіо УРСР РАТАУ

Напередодні відкриття організовано прес-конференцію, на яку запрошені представники Президії АН УРСР, Міністерства культури, прес-центру Міністерства іноземних справ, Українського товариства дружби і культурних зв'язків з зарубіжними країнами, дипломатичного корпусу, засобів масової інформації.

Після прес-конференції розпочалися публікації в різних газетах, де описувався сучасний стан Бібліотеки і перспективи її розвитку. Наведу кілька публікацій того часу.

Газетні публікації

Один із перших репортажів про нове приміщення і наші плани на майбутнє був надрукований за 10 днів до відкриття довгобуду в газеті "Правда Украины" під назвою:

"ГЛАВНАЯ БИБЛИОТЕКА РЕСПУБЛИКИ"

10 октября читатели впервые переступят порог нового комплекса Центральной научной библиотеки имени В. И. Вернадского АН УССР, но раньше там побывали наши корреспонденты…

“До Московской площади легко добраться почти из любого района города. А там среди новых зданий между проспектами Науки и 40-летия Октября ее очень легко найти. “Такое высокое — 27-этажное здание невозможно не заметить”, — напутствовали нас в одной из мастерских института “Киевпроект”...

Так начинался репортаж о будущем Центральной научной библиотеки АН УССР, опубликованный в “Правде Украины” в октябре... 1973 года. Еще спустя три года на стройплощадку пришли первые строители. Еще через тринадцать лет они ее покинули.

Итак, благодаря чуть ли не титаническим усилиям подразделений Главкиевгорстроя долгострой благополучно завершен. И мы действительно быстро находим указанный еще шестнадцать лет назад высотный ориентир библиотечного комплекса, действительно ставшего сегодня архитектурным украшением Московской площади. Входим в просторный вестибюль, где у нас назначена встреча с директором ЦНБ им. В. И. Вернадского Н. И. Сенченко, и после короткого знакомства начинаем свое путешествие по многочисленным помещениям библиотеки...

Каждому входящему в этот светлый Дворец знаний, прежде всего, бросается в глаза огромное панно, украсившее вестибюль. Нельзя не плениться этой незаурядной работой киевских художников В. И. Пасивенко и В. М. Прядко, впечатляющей своей глубокой философской символикой, высокой техникой исполнения.

Осмотревшись, проходим в глубину вестибюля. Слева — вход в читательский гардероб на 1000 мест. И так как он пока не нужен, сразу направляемся через пункт записи читателей в зал систематических каталогов. Проходим мимо бюста основателя библиотеки Владимира Ивановича Вернадского. Это ему принадлежит идея, цитируем ученого: “...создать на Украине большую библиотеку мирового типа, в которой были бы собраны произведения, мысли и знания по всем наукам, такую библиотеку, которая позволила бы, не выезжая из страны, иметь возможность ознакомиться в возможно полном размере с мировой культурой по всем отраслям человеческого ведения, на всех языках”.

И, надо сказать, сегодня эта задача успешно реализуется. Созданная еще в 1918 году как Всенародная библиотека Украины при Республиканской Академии наук, ныне ЦНБ АН УССР имени В. И. Вернадского, — одно из крупнейших книжных святилищ мира. В его 12-миллионных фондах хранится наибольшее на Украине и одно из богатейших в стране собраний древнейших памятников славянской письменности, рукописных книг 11—18 столетий, исторических документов 16—18 веков, а также архивы и книжные коллекции выдающихся деятелей отечественной и мировой науки, культуры.

В ЦНБ собраны архивные экземпляры всех изданных в республике произведений печати, начиная с первых лет Советской власти. Библиотека располагает наиболее полным в УССР собранием нот и музыкальной литературы, эстампов и репродукций, карт и атласов. ЦНБ — единственное на Украине (и одно из трех в стране) хранилище документов ООН и ее специализированных учреждений, республиканский депозитарий этих материалов, а также отечественных газет и литературы естественнонаучной тематики.

Присев за удобный стол, мысленно заполняем читательские требования. К нашим услугам — зал справочно-библиографического обслуживания на 140 тысяч единиц книг. В нем хранится практически вся справочная литература по всем отраслям человеческих знаний. По винтообразному пандусу мимо бюстов 11 выдающихся отечественных просветителей и ученых поднимаемся на второй этаж стилобатной части библиотечного комплекса. Здесь расположены 11 читальных залов, рассчитанных на одновременный прием 950 посетителей.

Заходим в один из них. Удобные стулья с высокими спинками, финские акриловые колпаки, идеально рассеивающие в помещении дневной свет, эффективная система шумопоглощения, включая ковровые покрытия всех залов. Полное кондиционирование воздуха, такие “мелочи”, как уютная столовая на 100 посадочных мест, зеленая зона отдыха — все в этом дворце — хранилище человеческих знаний располагает к творческой плодотворной работе.

И чем больше мы знакомились с новым комплексом, тем больше убеждались, насколько сложно не упустить его всевозможные достоинства. Здесь все надо увидеть самому. И такая возможность многим нашим читателям может представиться 10 октября — в день открытия нового комплекса ЦНБ, которое хозяева библиотеки предлагают превратить в своеобразный день открытых дверей.

Конечно, даже за несколько дней мы не смогли бы осмотреть все помещения новой библиотеки. Но даже то, с чем мы познакомились, свидетельствует об уникальности сооружения.

С выяснения этого вопроса и началась наша вторая часть знакомства с ЦНБ — беседа с Н. И. Сенченко в его небольшом уютном директорском кабинете.

— Каково ныне соответствие ЦНБ уровню европейских библиотек?

— Если говорить о самом здании, то оно первое в СССР, построенное за годы Советской власти специально для библиотеки такого масштаба и значения. Оно занимает 35,7 тысячи квадратных метров полезной площади. До этого в Химках в Москве было построено здание для библиотеки имени Ленина площадью 31 тысяча квадратных метров. А если говорить об отделке, о приспособленности для читателей, то наша новая библиотека, конечно, соответствует всем международным нормам. Исключая пока только вопросы, связанные с автоматизацией и компьютеризацией. По удобству расположения читальных залов оно действительно одно из лучших.

— Вам, очевидно, есть с чем сравнивать?

— Я бывал в Баварской библиотеке в Мюнхене, а также практически во всех самых крупных библиотеках СССР, в частности, в библиотеке Тартуского университета, был в Афинах, Западном Берлине, в Венской национальной библиотеке... В той же ФРГ был в четырех библиотеках. По технической оснащенности мы пока очень сильно отстаем. Вот, скажем, такая система, как телелифт, есть практически во всех крупных библиотеках капиталистических стран. У нас ее пока нет. За рубежом книги за-

щищает от несанкционированного выноса специальная система. Но в скором времени такая система будет установлена и у нас.

— У вас будет возможность без переделок поставить ЭВМ?

— ЭВМ мы поставим уже в конце этого года. Помещение уже выделили. И сейчас, когда стали хозяевами этого здания, готовимся оборудовать вычислительный центр. Все новые поступления будут со следующего года сразу же заноситься в электронную память компьютера и через какое-то время станут доступны читателю. Система придумана не нами. Тут мы полностью используем опыт библиотеки конгресса США. Там начали заполнять электронный каталог с 1972 года. До 1980 года они вели параллельно и электронный, и карточный каталог, а сейчас ведут электронный. А поиск литературы, поступившей в библиотеку до 1972 года, по-прежнему ведется пока что по карточкам. Доказано, что книга, которая вышла где-то двадцать лет назад, используется читателем в среднем раз в десять лет. Нет смысла заносить ее в электронный каталог. Но речь в данном случае о книгах так называемого активного спроса. Эти тоже попадут в каталог.

— Как соблюдены оптимальность условий для хранения книг, температура, влажность?..

— Пока даже специалисты не пришли к единому мнению, каким же должно быть оптимальное книгохранилище по условиям хранения. Но на сегодняшний день известно, что для хранения редких и ценных книг, которые были напечатаны на бумаге ручного изготовления, лучше всего подходят хранилища, которые дышат, то есть кирпичные. В железобетонных держать их не рекомендуется. Поэтому редкие книги, рукописные и газетные фонды решено оставить в старом здании на Владимирской, 62. Условиям же хранения другой литературы наше новое здание во всем отвечает.

— А как книги располагаются в хранилище, есть ли при этом какая-то система?

— Конечно, здесь существует целая наука. Чем реже книгу спрашивают, тем выше ее прячут. К примеру, на 27 этаже разме-

щена английская и французская литература 17—18 веков, которая у нас в последние 70 лет перестала пользоваться спросом, так как резко сократилось количество людей, владеющих французским и английским. Но справедливости ради замечу, что эти книги стали все же спрашивать в последнее время чаще.

— Меняется ли что-либо в порядке оформления читателей?

— Пока ничего. Но в будущем мы планируем, если нам это удастся, ввести специальные билеты в виде магнитных карточек. Вставил такую карточку в считывающее устройство — и проходи. Тут же выдается требование на книги. Таким образом, мы сможем, обработав все данные на ЭВМ, выяснить интенсивность читательского потока по периодам года, дня и в соответствии с этим строить обслуживание читальных залов.

— А сколько у вас посетителей? Кто они? Каков штат сотрудников?

— За год у нас проходит свыше 40 тысяч читателей, из которых 10 тысяч человек — с учеными степенями. Мы обслуживаем всех лиц с высшим образованием, а также студентов старших курсов. Есть у нас и зарубежные читатели. А в общем, как видите, библиотека практически отвечает замыслу ее основателя В. И. Вернадского — быть всенародной, массовой. Теперь что касается штатов. С вводом нового здания они возросли с 478 до 800 сотрудников, 500 человек — библиотечные и научные работники и 300 человек — обслуживающий персонал: инженеры, техники, дежурные механики, слесари, пожарные...

— Вы будете хозрасчетной или госбюджетной организацией?

— Это вопрос чрезвычайно сложный. И не только для нашей библиотеки. Лично я считаю, что через три-четыре года ЦНБ должна превратиться в библиотечно-информационный комплекс, который наряду с обычным обслуживанием читателей должен полностью обеспечить информацией учреждения Академии наук, а также нуждающиеся в ней различные институты и предприятия.

К примеру, мы подбираем какому-нибудь профильному институту всю оперативную информацию по биотехнологии. За эту услугу институт должен будет заплатить нам определенную

сумму. Будем также взимать плату за подбор информации в удаленных банках данных, скажем из каких-то зарубежных источников. Сможем готовить платные подборки информации и по заказам читателей. Но в принципе наше учреждение, конечно, должно быть госбюджетным. В пример возьмем все ту же библиотеку конгресса США. У них информация на уровне машинных носителей — платная, а обычное обслуживание читателей бесплатное. И существует она на соответствующие деньги.

— Какие связи у ЦНБ с зарубежными коллегами? Как приобретаются иностранные издания?

— ЦНБ сегодня связана с 40 крупнейшими библиотеками нашей страны, десятками зарубежных. А всего мы сотрудничаем с 1700 организациями из 71 страны. При необходимости мы можем в течение месяца обеспечить читателя необходимой литературой по международному абонементу практически из любой библиотеки мира.

— Насколько широко за рубежом знают о всех тех книжных раритетах, которыми располагает ЦНБ?

— Я ответил бы так — с каждым днем узнают все больше. И в этом огромную роль играют различные выставки. Недавно мы показали ряд документов в Византийском музее в Афинах, на выставке, посвященной 1000-летию культурных и экономических связей Греции и России. Среди них были греческие рукописи VI—XVIII веков. Мы рассчитывали при этом на недельный показ, задержалась выставка по просьбе устроителей на полгода — таков был к ней повышенный интерес. Сейчас мы планируем обмен выставками примерно с десятью зарубежными странами: Канадой, ФРГ, Францией... Ведь у нас есть что показать! По объему фондов мы входим в первую десятку библиотек мира. По ценности же фондов — ЦНБ, на мой взгляд, в первой пятерке.

— Но, очевидно, теперь ЦНБ, кроме просветительского центра, превратится и в культурный? У вас, к примеру, такой уютный и удобный актовый зал на 400 мест.

— Конечно, здесь будут проводиться лекции, читательские дискуссии, научные конференции, встречи с учеными, писате-

лями, деятелями культуры и политиками... Мы хотим, чтобы наш комплекс стал не просто библиотекой, а культурным центром.

— На сколько лет службы рассчитан этот библиотечный комплекс?

— Мне точно такой же вопрос задал и президент нашей академии Борис Евгеньевич Патон. Книгохранилища этого нам хватит на 20 — 25 лет. К тому же намечается тенденция к уменьшению доли бумажных носителей информации и замены их оптическими дисками с высокой плотностью записи информации.

— Какие еще новинки предусмотрены или предусматриваются?

— Планируем создать комнату для детей, чего пока нет ни в одной библиотеке. Бывает же безвыходная ситуация. Так вот теперь можно будет оставить ребенка у нас под присмотром, а самому отправиться поработать в читальный зал.

— В настоящее время ведем переговоры с известной английской фирмой "Ксерокс" о создании совместного предприятия по копированию документов. Мы со своей стороны предоставим площадь, специалистов, бумагу и обеспечим портфель заказов, а фирма — копировальную технику и расходный материал. Тогда любой читатель прямо в зале сможет получить необходимую копию.

— Все ли фонды на сегодня хорошо изучены?

— Честно говоря, не все. Чтобы их изучить, понадобится еще не одно десятилетие. Ведь библиотека впитала в себя в свое время почти все библиотеки многих духовных учреждений, монастырей, Киево-Печерской лавры, университета св. Владимира и многих-многих других. Есть очень много и личных библиотек-коллекций — дары ученых, писателей... Они тоже требуют тщательного составления каталогов и изучения.

И здесь, прежде всего нам надо начать с создания национальной библиографии — украиники. Работа чрезвычайно сложная. Ведь национальная библиография включит в себя не только то, что было издано на Украине, а и все, что было издано об Украине за рубежом. Понятно, что это одной новой библиотеке не

под силу. Здесь необходима большая комплексная программа с участием многих библиотек и организаций.

А. Маслов, В. Никипелов.
П. Приходько (фото).
“Правда Украины”,
1 октября 1989 года.

У наступному номері газети А. Маслов і В. Нікіпелов друкують уже критичну статтю під назвою:

“Повод для размышлений. **Сколько стоит долгострой?** или Во что обошлось Академии наук УССР строительство нового комплекса ЦНБ

В минувшую пятницу состоялась пресс-конференция, организованная президиумом АН УССР и руководством Центральной научной библиотеки имени В. И. Вернадского АН УССР. Она была посвящена неординарному событию — предстоящему открытию нового комплекса ЦНБ — одного из крупнейших в мире просветительских учреждений. О том, что он из себя представляет, “Правда Украины” (получившая определенный приоритет в освещении этого события) уже подробно рассказала своим читателям 1 октября в репортаже “Главная библиотека республики”. Но за рамками этого рассказа остались моменты, о которых “во дни торжеств” говорить в общем-то досадно. Мельком коснулись этих обстоятельств и устроители пресс-конференции, полагая, что все сложности строительства уже позади и, дескать, зачем сейчас-то кулаками размахивать. Тем более, что само здание в конце концов получилось на славу. Тем не менее, изрядная толика горечи в этом празднике все-таки ощущается. И мы считаем, что не вправе не сказать об этом.

Прежде всего, речь о том, что выбор места для нового здания ЦНБ вряд ли можно назвать удачным: рядом — одна из самых оживленных в городе транспортных развязок, сверху — глиссада самолетов, взлетающих и садящихся в аэропорту “Киев”. Шум самолетов слышен даже сквозь толстые стены.

Такое расположение библиотеки создает и другие проблемы, ведь продукты сгорания бензина приводят к интенсивному окислению бумаги, из-за чего она через какое-то время просто рассыпается. В США, как известно, библиотека конгресса тоже построена в центре города с его огромными транспортными потоками. Чтобы спасти книги, документы, здесь вынуждены производить декислотизацию бумаги. После этой процедуры сроки ее хранения значительно увеличиваются. В США затратили на это 15 миллионов долларов, построив для этих целей специальный блок. Строительство такого цеха теперь необходимо и для ЦНБ.

Но эти расходы еще только предстоят. А сколько денег ушло на исправление грубых ошибок, которые не объяснить торопливостью (работа над проектом началась еще в начале 70-х годов). Виной всему скорее низкий профессионализм. Так, перед самой сдачей комплекса обнаружилось, к примеру, что на несущий металлический каркас здания повесили четыре мощных электродвигателя для подачи кондиционированного воздуха в помещения. Вибрация от работающих двигателей ощущалась в любой точке здания. Понятно, что от такой нагрузки помещение через какое-то время просто разрушилось бы. Пришлось все переделывать.

Свои проблемы породил и долгострой, ведь стройку начали еще в 1976 году. За это время у треста-подрядчика Киевгорстрой-7 успело смениться четыре руководителя. Из-за растянувшихся работ многое пришлось делать по нескольку раз. Так, годами в помещении хозяйничали дождь и ветер. Понятно, что специально заказанные оконные рамы и косяки для дверей стали непригодными для эксплуатации. Всю “столярку” пришлось просушить и снова покрыть лаком. И систему отопления, по сути, поставили новую: за долгие годы стройки на ней разворовали почти все батареи. Или вот финские акриловые колпаки — специальные рассеиватели света, купленные по 400 инвалютных рублей за штуку. Их разбили свыше пяти десятков. И не только их. Били также специально заказанное и очень дорогое стекло.

— Я видел, как строят библиотеку в ФРГ, — рассказывал нам директор ЦНБ Н. И. Сенченко. — Такой массы строителей, а тем более пришедших на помощь курсантов военных училищ и работниц самой библиотеки, у них и в помине нет. Там на огромном здании работало всего 17 человек. И все было цело. На стройку даже шурупы поступали в таком количестве, сколько им необходимо. И ни больше, и ни меньше. Мы же, к примеру, завезли на нашу стройку 400 машин стройматериалов, а вывезли примерно 280 машин мусора!

В этих словах не только цена нашим строителям, но и той системы организации строительных работ, которая, как уже давным давно всем ясно, не только не оправдывает себя, но и плодит огромное число людей равнодушных, безответственных, плодит воровство, множит ряды халтурщиков.

Наверное, открытие нового библиотечного комплекса (за который в былые времена посыпалось бы немало наград) не лучший повод для разговора о строительных наших проблемах. В наши дни речь о наградах в подобных случаях, к счастью, заходит все реже. И вместо хвалебных слов гораздо уместнее сказать о другом: долгострой обошелся АН УССР в дополнительные почти 4 миллиона рублей при общих затратах в 14 миллионов. Для сравнения: примерно 500 тысяч рублей стоит жилая двенадцатиэтажка. Можно только представить, в какую сумму штрафов обошелся бы подобный долгострой, скажем, какой-нибудь западной строительной фирме. У нас по-прежнему все это сходит с рук.

Конечно, любой долгострой недопустим. Тем более тот, когда речь идет о строительстве крупных современных библиотек. Ведь по выражению академика Д. С. Лихачева: “библиотеки — это не только основа культуры. Информационные ресурсы, находящиеся в них, — это же основа и экономики, и политики. XX век — век информатики. Наше будущее уже сегодня определяется уровнем ее развития.

Только все ли у нас читают Лихачева?”

А. Маслов, В. Никипелов.

У неділю 8 жовтня 1989 року виходить репортаж про новобудову в газеті "Культура і життя" (№ 41, с. 1, 5) під назвою: **"З новим днем народження, бібліотеко Академії!"**

Так, нині вона святкує своє друге народження. Здійснилася, нарешті, мрія патрона бібліотеки — академіка Володимира Івановича Вернадського, який бажав, щоб і в стародавньому Києві було створено те, що існує в інших, молодших містах — Парижі, Лондоні, Берліні та Москві. Готуючи цю добірку, ми вирішили віддати перевагу самим працівникам бібліотеки, їхнім думкам (путівник сторінки — рубрики над кожним матеріалом). Гадаємо, читачам цікаво буде знати, над чим працюють науковці "академки", про що мріють, чим непокояться. У нашу оновлену пору, та ще в новому приміщенні, їм тільки працювати і працювати! Післязавтра відбудеться урочисте відкриття бібліотеки, на яке запрошено науковців і бібліотекарів з усього Союзу, а також з багатьох країн світу. Вони візьмуть участь і в міжнародній науковій конференції "Роль бібліотек в соціальному і культурному розвитку суспільства". Немає сумніву, що Центральна наукова стане для багатьох із нас не лише помічницею і порадницею, а й рідним домом, місцем зустрічей і спілкування. Отже, щасливої дороги, бібліотеко!

Що плануємо? Знову клопоти. М. Сенченко, директор ЦНБ імені В. І. Вернадського АН УРСР, доктор технічних наук.

"Бібліотеку я очолив лише влітку 1985-го. Але ці чотири роки виявилися чи не найбільш напруженими у спорудженні нового корпусу на Московській площі. У переддень свята в нашому колективі (та й не лише в нашому, адже це помітна подія в культурному житті республіки) не хотілося б згадувати всі ті перипетії, пов'язані з будівництвом. Скажу одне: довелося, як то кажуть, на собі відчути ефект "залишкового" принципу в ставленні до потреб культури; зіткнутися з безгосподарністю, низькою якістю робіт... Був змушений відвідувати кожну виробничу планерку будівельників, кудись їздити, щось "вибивати". У цій ситуації неабияк прислужилася моя технічна освіта. Особливо на завершальному етапі, коли мова зайшла про технічне оснащення закладу, якісну зміну бібліотечної технології.

Та взявся я керувати цим закладом, звичайно ж, не тільки тому, щоб закінчити будівництво. Працюючи доцентом кафедри прикладної математики і обчислювальної техніки Харківського інституту інженерів комунального будівництва, займався обробкою великих масивів інформації. Після детального ознайомлення з діяльністю в цьому плані бібліотеки Конгресу США, інших книгозбірень світу, в мене виникло бажання спробувати себе в практичній роботі. Ідею підтримало керівництво Академії наук республіки, зокрема тодішній віце-президент І. Походня. Але, пірнувши з головою в проблеми будівництва, на жаль, не міг багато часу приділяти науці — витрачав на неї лише дві-три години на день. Зате тепер маємо чудове приміщення — це найбільша за площею бібліотека в Радянському Союзі й найбільша споруда на Україні взагалі. За один день навряд чи можна обійти всі наші приміщення: 27 поверхів, загальна площа — 35,7 тисячі квадратних метрів...

Признатися, моя заповітна мрія — досягти рівня згадуваної бібліотеки Конгресу США. Це, зрозумійте, не якесь схиляння перед Заходом, а прагнення перетворити бібліотеку Академії на сучасний бібліотечно-інформаційний комплекс, щоб ним могла б пишатись нація. Передовсім маємо сказати вагоме слово у теперішньому відродженні національної культури. Книжкове багатство, успадковане від бібліотек Київської Духовної академії, університету Святого Володимира, Софійського собору, Києво-Печерської лаври та інших мають бути включені, так би мовити, в духовний обіг. Адже що допоможе нам оволодіти не вигаданою, не лакованою, а справжньою історією України? Звичайно ж, першоджерела. А ми маємо найбільше на Україні (і одне з найбільших у Союзі) зібрання стародавніх пам'яток слов'янської писемності, рукописних книг, історичних документів, архівів. Ще в часи студентства мене вражало те, що ми ніби боялися переступити якийсь бар'єр, починаючи відлік нашої історії з 1917-го чи в кращому разі — з 1654 року. Тож треба повертати історичну пам'ять. І в цьому нам допоможе техніка. У новому приміщенні відкриємо салон, де демонструватимуться фільми про історію

книги, писемності, культури. У кінолекційному залі ж (він може вмістити 400 відвідувачів) організовуватимемо читацькі конференції. І не за традиційною, усталеною формою, а це будуть своєрідні екскурси в минуле України. Адже з допомогою старих книг — від рукописних до друкованих — можна, скажімо, дізнатися, як розвивалася наша мова. Навіть назви видавництв здатні розкрити читачеві стільки незвіданого! Історією, певно, не обмежуватимемося.

Сучасна бібліотека — це і громадський культурний центр. Зарубіжні колеги вже давно організовують у себе художні виставки, ретроспективні покази фільмів, відкривають відеосалони. У бібліотеці Конгресу США, наприклад, серед експонатів зокрема — п'ять скрипок роботи Антоніо Страдіварі. Інструменти не лише зберігаються: на концертах, що тут проводяться, скрипки звучать у руках кращих музикантів Америки. Ось і ми маємо цінний нотно-музичний фонд (лише колекція з бібліотеки Розумовських налічує понад дванадцять тисяч назв) та фонд дореволюційних платівок. Спільно з Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Рильського АН УРСР плануємо створити лінгафонний кабінет, встановивши тут, крім сучасної апаратури, і грамофони та патефони. Така форма обслуговування, гадаю, стане до вподоби музичним критикам, історикам музики, фольклористам, усім, хто цікавиться мистецтвом. Нотний зал нині міститься у філіалі № 1, приміщенні колишньої Києво-Могилянської академії. Одним з ініціатором створення тут, на Подолі, музею-заповідника є наша бібліотека. Хочемо, щоб він був не звичайний, статичний, а живий, динамічний — у Конгрегаційній залі, скажімо, проводитимуться музичні вечори, в іншому приміщенні хочемо відкрити експозицію бібліотечного обладнання, показати, чому і як училися наші славні предки.

Але, на мою думку, значну частину території колишнього Братського монастиря потрібно передати церкві. Це буде виявом вдячності до тих, хто свого часу ніс у народ освіту, культуру, духовність. До речі, Центральна наукова бібліотека АН УРСР — чи не єдина, яка має договір про співробітництво з видавничим відділом Московської патріархії. Одержуємо всю літературу, що там

випускається, передаємо із свого обмінного фонду книжки, які в цьому відділі перевидаються. Наприкінці минулого — початку цього року протягом трьох місяців у Візантійському музеї в Афінах експонувалися грецькі рукописи 7—18 століть з фондів нашої бібліотеки. Поїхали ми туди на запрошення постійних і багаторічних партнерів — культурної Асоціації Захід-Схід та доктора Костаса Мейханетзідіса. Але оскільки АН СРСР обмежилася тільки обіцянками, наш виїзд став можливим тільки завдяки згадуваному видавничому відділу патріархії. Ним було оплачено перевезення рукописів, багато зроблено в організації й розміщенні виставки.

Наша бібліотека — один з ініціаторів створення республіканського центру Міжнародного фонду слов'янської писемності і слов'янських культур. Я очолюю оргкомітет про проведенню його установчої конференції, яка відбудеться наприкінці цього місяця. Ми вважаємо, що фонд чимало може зробити зокрема в справі перевидання й популяризації в світі наших книжкових скарбів. Головне, що він матиме кошти (Міністерство енергетики і електрифікації УРСР, приміром, зголосилося перерахувати нашому центру чималу суму), а відтак — реальні можливості щось вирішувати. Адже вистачить уже мертвонароджених організацій, що не мають жодних прав. Ось і у вашій газеті було проведено розмову з приводу створення під опікою Мінкультури Асоціації бібліотекарів України. Коли вже на те пішло, то нам потрібна постійно діюча бібліотечна рада при Раді Міністрів чи Верховній Раді республіки. Вона б проводила єдину бібліотечну політику. Тоді, скажімо, ми і бібліотека імені КПРС змогли б об'єднати свої зусилля — мали б єдиний активний фонд депозитарного зберігання. Усе це дало б величезну економію людських ресурсів, коштів, площ. У Києві, вважаю, не потрібно мати стільки дрібних бібліотек. Натомість слід налагодити роботу пересувок. Це не моя вигадка — у більшості країн Заходу бібліотечні омнібуси обслуговують населення книгою. Отже, слід було б доручити цю галузь культури не кільком відомствам, а самим фахівцям.

Здавалося б, маємо таке чудове приміщення, тож могли б дещо спочити на лаврах. Але тішитися довго не доводиться, бо,

гадаю, незабаром перед нами постане надзвичайно гостра проблема. Оскільки при виробництві сучасного, особливо вітчизняного, паперу використовується чимало різних хімічних домішок, то пари бензину, інші елементи здатні руйнувати його з'єднувальні волокна. Папір просто розсипатиметься на порох! Ми можемо назавжди втратити величезний обсяг друкованої продукції, виданої в СРСР приблизно починаючи з 1949 року й до сьогодні. Тому конче потрібна декислотизація цього паперу (про технологію я, можливо, ще розповім на сторінках "Культури і життя). Бібліотека Конгресу США при допомозі Національного управління з аеронавтики і дослідження космічного простору вже спорудила спеціальний цех, де, так би мовити, книжки "зміцнюють своє здоров'я". Хоч і витрачено 15 мільйонів доларів, але ж мова йде про врятування національних скарбів. Час і нам замислитися над цією небезпекою. Чому б на базі ЦНБ, що єдина на Україні має статус науково-дослідного інституту, не створити Республіканський центр консервації, реставрації книг? Якби не розпорошували і без того мізерні кошти, а всією громадою подбали про центр, також про єдиний електронний каталог у нас, незважаючи, як то кажуть, на відомчу приналежність.

Заходьте, чекаємо вас у нашому новому домі! Бо в цій невеличкій розповіді я й десятої частки не повідав того, чим наповниться і чим житиме ота, оточена сквером та фонтанами, величезна споруда, яка через кілька днів здобуде офіційну "прописку" в Києві.

"Що пам'ятаємо. **Ростемо і вшир, і вгору**

Коли в 1918 році приймалося рішення про створення бібліотеки Академії наук України, її фонд нараховував лише шістсот примірників. А в 1926-му він зріс настільки, що Наркомосвіти передав Всенародній бібліотеці України (ВБУ) будинок і фонд університетської. Проте ж відразу стало очевидним, що приміщення затісне, і було вирішено його добудувати. Що із цього вийшло і як "росла" бібліотека далі, нашому кореспондентові на основі архівних даних розповіла редактор відділу рукописів Л. ШАРИПОВА.

— Одного зимового ранку 1926 року відбувся своєрідний аукціон. Продавали не дошки, не фарбу й не цеглу, а будівельні підприємства тримали іспит перед спеціально створеною комісією Всенародної бібліотеки України. Врешті-решт ухвала була такою: "Артіль "Будівельник" у числі тих підприємств, з якими можна б вести переговори ВБУ — не рахувати; з технічно-будівельною конторою "Теплотехбуд" в переговори не вступати, як з підприємством, що тільки цими днями виникло і ще не могло себе зарекомендувати: запропонувати товариству "Київська будівельна контора" дати ще знижку на цінах..."

Але згодом виявилося, що прискіпливі члени комісії гірко прорахувалися: наділена їхньою довірою організація перевитратила кошти, затягла строки. Терпець замовника урвався, і бібліотека притягла "Будівельну контору" до суду. Новий договір уклали з "Укрпайбудом", що зобов'язався додержуватися "кошторису і кондицій". Умови цієї угоди були досить жорсткими (принаймні жорсткішими, ніж сучасні); за роботи, не завершені до 30 вересня 1928 року, ВБУ мала право одержати від "Укрпайбуду" пеню, а за зволікання в 45 днів — "визнати "Укрпайбуд" за несправного контрагента з усіма наслідками, що з цього випливають..."

Аж ось з будівельними клопотами покінчено і настав щасливий день новосілля. Але минуло лише два роки, і знову будівельна комісія змушена була зібратися на засідання. У протоколі з'являється тривожне запитання: "Де вихід з того розриву, що ми маємо між нашими локальними можливостями та ростом книжкових фондів?" Рішень тоді пропонувалося чимало, а найрадикальнішим визнали будівництво нового книгосховища.

Та легко сказати — дім збудувати. Здійснилося це тільки сьогодні. Проте хоч і маємо новенький хмарочос, загальна площа якого — понад 35 тисяч квадратних метрів, та книгосховище знову заповнене "під зав'язку". У світовій практиці, звичайно, знаходять вихід: наприклад, записи на мікроносіях, оптичних дисках, що допомагає значно економити площу книгосховищ. Але це вже інша тема — тема майбутнього нашої бібліотеки".

Газета "Культура і життя", № 41, 8 жовтня 1989 року писала також і про ініціативу ЦНБ по створенню репертуару української книги. У рубриці "Над чим працюємо" було вміщено замітку Б. Грановського про вирішення всіх організаційних моментів і відкриття шляху до створення "Україніки".

"Над чим працюємо. **Шлях до "Україніки"**.

Створюється державний реєстр українського книгодрукування Б. Грановський, старший науковий співробітник відділу книгознавства, кандидат історичних наук

Національна бібліографія — це своєрідна "візитна картка" держави. Вона засвідчує здобутки народу в сфері суспільно-політичного життя, рівень виробничих сил, культури, визначає місце нації у співдружності країн світу, переваги обраною нею державного ладу. Сьогодні понад сто країн мають свої "візитні картки" — "Полоніка", "Бельгіка", "Канадіана", "Ісландіка". За останні роки і в СРСР успішно працюють над створенням національної бібліографії. Підготовлено до друку в п'ятнадцяти томах "Естоніку", у 1986-му році вийшов у світ перший том зведеного каталогу "Книга Білорусії. 1517—1917". Думається, що і на Україні нині створено всі умови для "Україніки", зокрема однієї з її складових — фундаментального державного реєстру друкованої продукції. Адже вже після відкриття в серпні 1918 року при Всеукраїнській Академії наук Всенародної бібліотеки України, перед її колективом було поставлено відповідальне завдання — створити книжковий фонд літератури про природу, історію та культуру України. Класові бої, інтервенція, голод, розруха не могли перешкодити працівникам книгозбірні виїжджати на периферію з метою обліку і збереження книжок, рукописних матеріалів тощо. Для цього, приміром, був створений Вінницький філіал Всенародної бібліотеки — "кабінет по виучуванню Поділля". Успішно тоді працював і академічний Український науково-дослідний інститут книгознавства (УНДІК).

У кінці 1926 року при Академії почала діяти Бібліографічна комісія, на яку було покладено завдання "створити внаслідок колективної праці всіх наукових та спеціально-бібліографічних ус-

танов УРСР вичерпний всеукраїнський бібліографічний репертуар, як бібліографічну основу для вивчення розвитку й сучасного стану української культури та, зокрема, для вивчення продуктивних сил України". Тож згодом виробили навіть концепцію "Україніки", створили відповідні фонди та інформаційні масиви. Ця копітка праця стала навесні 1937 року підставою для прийняття постанови ЦК КП(б)У та Раднаркому УРСР "Про видання бібліографії про Радянську Україну". Варто лише перелічити тих, хто ввійшов до складу головної редакції "Україніки" — академіки О. Богомолець, В. Затонський, О. Палладін, О. Шліхтер... Але як не прикро, не видано було жодного тому. Навіть згадуваний УНДІК 1936-го року було розформовано. Відомо, яких непоправних втрат зазнала у той час українська культура, — сталінська репресивна машина давала про себе знати. Завадила, звичайно, і війна. У повоєнні роки, особливо під час "відлиги", наша бібліотека спільно з Львівською науковою імені В. Стефаника чимало зробила в справі накопичення і систематизації "Україніки". Але пожежа, яка трапилася 1964-го року в ЦНБ АН УРСР, знищила частину фонду, а знову ж таки несприятливі часи для розвитку української культури взагалі загальмували справу.

Тож цьогорічна, від 13 липня, постанова Бюро Відділення літератури, мови та мистецтвознавства АН УРСР "Про створення державного фундаментального реєстру друкованої продукції "Україніка", без перебільшення можна сказати, має історичне значення. Правда, для успіху справи необхідно ряд директивних документів, але важливо, що початок уже зроблено. У загальній постанові йдеться про те, що наша бібліотека виступила з ініціативою великого політичного і культурно-історичного значення, що до 200-річчя видання "Енеїди" — першої української книжки цивільного друку (1998) рік — є можливість випустити перші томи "Україніки" дожовтневої доби. Що ж являтиме собою реєстр друкованої продукції? Це будуть бібліографічні покажчики, у яких зазначено не лише автора, назву твору, коли і де його видано, а й яким тиражем, скільки примірників його нині збереглося і де вони знаходяться. "Україніка" ук-

ладатиметься за дев'ятьма — десятьма серіями, як от — книжки кириличного друку; нотні видання; картографія; образотворчість; видання іноземними мовами; періодика тощо.

Тепер у нашій бібліотеці створено групу, яка працюватиме над "Україніком" дожовтневого періоду (1574—1917). Уже маємо каталог бібліографічних покажчиків української книжки, необхідні інформаційні масиви. На цій базі можемо складати облікові списки "Україніки" для розсилання республіканським, університетським, академічним, обласним і спеціалізованим бібліотекам республіки, які доповнюватимуть їх, звірятимуть із своїми фондами. Після наукового опису кожного друкованого видання інформацію про нього буде внесено до комп'ютера, завдяки якому складатимуться серії "Україніки" за хронологічними, тематичними, мовними, територіальними та іншими ознаками. Велику надію покладаємо на створений у новому приміщенні бібліотеки відділ автоматизації бібліотечних процесів, який матиме відповідну техніку. З 1986 року Всесоюзна книжкова палата почала на магнітних стрічках здійснювати у відповідності з міжнародним стандартом реєстрацію друкованої продукції всіх союзних республік. Отже, і республіканська книжкова палата та Державна бібліотека УРСР імені КПРС, що має статус національної, теж мають можливість на комп'ютерній базі створювати ретроспективну національну бібліографію відповідними хронологічними і тематичними серіями.

Як бачите, роботи — непочатий край, роботи на роки й роки. Виконання цього завдання національного масштабу можливе лише при тісній взаємодії АН УРСР, Держкомвидаву, міністерства культури, народної освіти республіки, громадських організацій, за участю книгозбірень союзних республік і зарубіжних бібліотек. Справою честі і совісті кожного причетного до "України" має стати видання її перших серій до 200-річчя з дня виходу безсмертної "Енеїди".

"*Чим пишаємося.* **Репортаж із Галактики інтелекту**

Ніхто, сподіваюся не заперечить, коли порівняємо інтелект великих учених — від Платона до Вернадського — із зірками. Від-

далені одна від одної у часі і просторі, але об'єднані межами Галактики, вони у вигляді відкриттів, наукових трактатів збираються в бібліотеці. Хтось забажав би, скажімо, у новому приміщенні ЦНБ узяти з полиці "Листи по колу" Г. Гессе чи "Роздуми натураліста" В. Вернадського. Та як це здійснити, де шукати їх, як орієнтуватися в неосяжному, наче космічний простір, дванадцятимільйонному зібранні? Але не впадайте у розпач: те, що характерне для більшості наших бібліотек, аж ніяк не стосується "академки". Тут у відділі автоматизації створюється електронний каталог, за допомогою якого вільно орієнтуватиметесь у фондах не тільки цієї найбільшої на Україні книгозбірні, а й Державної республіканської бібліотеки імені КПРС, наукової медичної імені Д. Ульянова, наукової сільськогосподарської Південного відділення ВАСГНІЛ. Варто лише вказати елементи бібліографії потрібних книжок, або кількома словами окреслити тему, що вас цікавить, — і на екрані дисплею з'являться вичерпні відомості про наявні видання та їх місцезнаходження.

Можна скористатися й традиційними — алфавітними і систематичними — каталогами, а досвідчені консультанти допоможуть відшукати "адресу" літератури і, якщо її немає у вільному доступі, скласти замовлення. Десь із півгодини доведеться зачекати, а тим часом конвеєр доставить запит у один з відділів 27-поверхового книгосховища... Замиготить електронне табло у залі: ваше замовлення виконано — знайомтеся із зірками світової науки!

Щоправда, трапляється, зорі "гаснуть". І не тільки на небосхилі. У книгозбірні це пов'язано з явищем, яке вихованні бібліотекарі називають "несанкціонованим виносом літератури". Боротися з ним також допомагає техніка. Вперше в країні тут встановлено систему електронного захисту фірми "Чекпойнт" (на жаль, жодне радянське підприємство, мабуть, переоцінюючи рівень моральності деяких читачів, — не випускає подібної апаратури). Принцип дії такий: під обкладинку рідкісної книжки підклеюється електронний датчик, у випадку "несанкціонованого виносу" між пластинкою та виходом з бібліотеки встановлюється радіочастотне поле і спрацьовує сигналізація. Підвищує

дієвість системи встановлене в залах “телеоко”. Час від часу, поглядаючи на монітор, бібліотекар має можливість спостерігати за роботою читачів. А коли вже комусь украй необхідно мати якісь матеріали вдома, то у спеціалізованому відділі бібліотеки можна оперативно зняти з них копії.

Так нижки, як відомо, тендітні створіння: вони гинуть не тільки від безцеремонного зовнішнього втручання, а й під впливом часу. У бібліотеці імені В. Вернадського багато стародавніх пам’яток слов’янської писемності, що їх, безумовно, не можуть видавати “на руки”. І все ж, книгозбірня повертає зірки на читацьку орбіту з допомогою мікроносіїв–мікрофільмів або мікрофіш.

Ю. Рябуха”

“*Куди запрошуємо*. **Заходьте, у нас відчинено!**

М. Ракушина, заступник директора з обслуговування читачів, заслужений працівник культури УРСР

Переїжджаючи сюди, ми забрали, крім основних фондів, і книжки з тринадцяти сховищ, які були розкидані по всьому місту. Тепер умови роботи, звичайно, не зрівняти з тими, що були. Раніше ми виконували замовлення в середньому за годину, нині ж — за двадцять—тридцять хвилин. У читальному залі на світловому табло з’являтиметься сигнал про виконання замовлення. Маємо два читацькі комплекси — гуманітарних і природничих та технічних наук. В обох є загальні зали і зали для наукових працівників з допоміжними фондами, що їх укомплектовано літературою, яка користується найбільшим попитом. Є в комплексах і загальні та галузеві довідники, інформаційні видання. Нарешті нам на допомогу прийшла техніка: маємо два ліфти і два вертикальних підйомники, на пункті видачі літератури встановлено селекторний зв’язок з усіма книгосховищами”.

Г. Ритова, завідуюча відділом довідково-бібліографічного обслуговування

“Мабуть, не буде перебільшенням, коли скажу, що наш відділ — серце бібліотеки. Тут зберігається понад 130 тисяч примірників вітчизняних, зарубіжних довідкових і бібліографічних видань,

каталоги найбільших бібліотек, державні бібліографічні покажчики — СРСР, УРСР, реферативні журнали за останні 40—45 років. Отож, щоб не шукати книжку "наосліп", читач приходить до нас по бібліографічні, фактографічні, адресні довідки. Часто відвідувач незнає точної назви книжки, має досить приблизні її координати, але й тоді спеціалісти відділу, як правило, допомагають. Даємо також довідки по телефону.

Т. Іваненко, завідуюча залом публікацій ООН

У ЦНБ — єдине на Україні зібрання документів ООН та її спеціалізованих установ. Щороку надходить майже 15 тисяч одиниць зберігання. Це роботи з усіх галузей знань: від народної творчості до атомної енергетики. Отже, сподіваємось на широке коло читачів-спеціалістів. Упевнена, наш фонд міг би стати в пригоді і народним депутатам СРСР: маємо останні відомості з екології, економіки... Тут можна збагатитися знаннями із світової політології, соціології, історії парламентаризму. Єдине, що стає на перешкоді, — незнання читачами іноземних мов. Але тепер у бібліотеці діятиме госпрозрахунковий підрозділ, де можна буде замовити переклад.

М. Новосад, голова кооперативу "Мінерва"

Послуги надаватимемо як читачам, так і організаціям. Це, передусім, переклад з іноземних мов, зокрема мало в нас знаних (приміром, з персидської), добір літератури на замовлену тему, бібліографічне редагування наукових робіт тощо. Приміщення бібліотеки ми орендуватимемо, працювати будемо в неробочий час, залучаючи як діючих працівників, так і пенсіонерів. У недалекій перспективі — створення Центру з вивчення людських можливостей. Психологи, педагоги даватимуть консультації щодо, скажімо, здібностей дитини, влаштовуватимемо й тестування на рівень компетентності, придатності до обраного фаху тих чи інших працівників. Одне слово, плани серйозні."

Такий репортаж про ЦНБ імені В. І. Вернадського надрукувала газета "Культура і життя" за два дні до офіційного відкриття Бібліотеки. Наведені публікації дають можливість зануритися в події того часу, зрозуміти проблеми і плани, що були притаманні

не тільки директору чи його заступникам, а й майже усім співробітникам Бібліотеки. Це були справді часи ейфорії, коли, вирішивши головну проблему — введення в дію нового приміщення, колектив був готовий працювати не покладаючи рук над вирішенням тих проблем, що накопичувалися десятками років, це було нове мислення всього колективу.

Таку добірку інформації підготували журналісти О. Балабко, Ю. Шафранська, В. Артющенко, старший науковий співробітник ЦНБ, кандидат філософських наук В. С. Федорук.

З новосіллям, Бібліотеко!

10 жовтня 1989 року. Це був справді тріумф. Для нашого колективу, для читачів, для всієї України і для Академії наук. До цієї події готувалися всі: колектив бібліотеки, чиновники Президії, ЦК КПУ, будівельники, митці, керівники держави і академії.

9 жовтня о другій половині дня до нового приміщення Бібліотеки приїхав Б.Є. Патон. Обійшовши частину приміщення і побувавши у підвалі, де стоять кондиціонери і бойлерна, Борис Євгенович сказав: "У тебе тут цілий завод". Проходячи біля пандуса він звернув увагу на зелений куточок, у якому працювали люди, висаджуючи квіти згідно із проектом. До закінчення робочого дня залишалося мало часу, і Борис Євгенович цілком резонно зауважує, що ви ж не встигнете зробити тут усе до відкриття. Жінка-бригадир з комбінату зеленого насадження відповіла: "А у нас ще попереду ціла ніч".

Вранці 10 жовтня о 9.30 почали приїздити учасники урочистого відкриття нового комплексу Бібліотеки і збиратися в головному вестибюлі. На жаль, не всі заявлені у списку президії змогли бути на відкритті. Проте склад учасників був солідним. На відкритті були член Політбюро, секретар ЦК Компартії України Ю. Н. Єльченко, заступник Голови Ради Міністрів УРСР В. Г. Урчукін, академік Б. Є. Патон, представники науки і культури союзних республік, зарубіжних країн.

Рівно о 10.00 головуючий Президент Академії наук Української РСР, академік Б. Є. Патон відкриває церемонію урочистого

відкриття нового комплексу Бібліотеки і звертається до учасників з короткою привітальною промовою.

“**Уважаемые товарищи!**

В культурной жизни нашей Академии и республики сегодня большое и радостное событие — открытие нового комплекса Центральной научной библиотеки им. В. И. Вернадского. Мы рады приветствовать сегодня руководителей партии и правительства республики, деятелей науки и культуры, представителей Академии наук СССР, директоров научных библиотек союзных республик и многих зарубежных стран, общественность города Киева.

В свое время основатель Академии наук Украины и создатель академической библиотеки Владимир Иванович Вернадский мечтал о том, чтобы на Украине была библиотека мирового уровня, в которой были бы собраны произведения, мысли и знания по всем наукам, которая позволила бы, не выезжая из страны, иметь возможность ознакомиться в полном размере с мировой культурой по всем отраслям человековедения, на всех языках. Академия наук республики с момента основания постоянно уделяла самое серьезное внимание организации и деятельности главной академической библиотеки. Сейчас мы можем с уверенностью сказать, что пророческие слова великого ученого-энциклопедиста сбылись. Наша библиотека стала не только одним из крупнейших книжных хранилищ мира, но и ведущим научным учреждением республики в области библиотековедения, автоматизации информационно-библиотечных процессов. В ее двенадцатимиллионных фондах хранится наибольшее на Украине и одно из богатейших в стране собрание древнейших памятников славянской письменности, рукописных книг, архивы и книжные коллекции выдающихся деятелей отечественной и мировой науки, культуры.

Наша библиотека — универсальный культурный центр и для студента, и для профессора, и для писателя. Поистине огромна ее роль в удовлетворении профессиональных потребностей читателя, влиянии на формирование личности, в развитии духовной культуры украинского народа.

И все же, пожалуй, главнейшим достоянием академической библиотеки являются имеющиеся в ее фондах духовные сокровища многих народов, дошедшие к нам из глубинных пластов мировой цивилизации. Ныне она связана с сорока крупнейшими библиотеками СССР, десятками зарубежных стран. Мы будем и впредь активно содействовать дальнейшему расширению международных контактов Центральной научной библиотеки, способствовать тому, чтобы она быстрее вписалась в международную библиотечную сеть и заняла в ней достойное место.

Товарищи!

Сегодня мы выражаем чувства благодарности строителям, восхищаемся уникальным, я бы сказал, величественным архитектурным сооружением, которое просто не может не волновать человеческое воображение. Хочу надеяться, что уровень библиотечной, библиографической и книговедческой работы будет способствовать высочайшим современным требованиям и в ближайшее время академическая библиотека превратится в центр научной информации, оснащенной комплексной автоматизированной системой обслуживания читателей.

Открывая сегодня новый комплекс Центральной научной библиотеки, Президиум АН УССР считает, что наступает новый этап перестройки библиотечного дела в Академии, цель которого состоит в создании многопрофильной сети библиотечного обслуживания, включенного в современный информационный процесс развития общества.

Желаю коллективу Центральной научной библиотеки, всем библиотечным работникам больших творческих успехов в благороднейшем деле распространения знаний и культуры, активного участия в современных перестроечных процессах.

Разрешите торжественное собрание, посвященное открытию нового комплекса Центральной научной библиотеки им. В. И. Вернадского объявить открытым."

Які чудові слова виголосив президент на відкритті бібліотеки! І сьогодні, коли пишуться ці рядки, можна з упевненістю сказати, що автоматизація й центр наукової інформації були б

створені і бібліотека була б світового рівня. Проте президент Академії наук України академік Б. Є. ПАТОН знищив усе своїми руками за поданням заклопотаних вирішенням власних проблем чиновників Президії. Уже тоді було зрозуміло і президент бачив, що колектив Бібліотеки було націлено на творчу роботу, на перехід на нові інформаційні технології.

Потім Борис Євгенович надав слово Ю. Н. Єльченко, який побажав колективу Бібліотеки творчих успіхів. Далі виступили заступник голови Бібліотечної ради АН СРСР, академік С.В. Ємельянов, заступник голови видавничого відділу Московського Патріархату архімандрит Інокентій, член правління Римського клубу Богдан Гаврилишин, керівник слов'янського відділу Державної бібліотеки ФРН Франц Гьорнер.

Від будівельників виступав заступник начальника Головкиївміськбуду Руслан Васильович Арешкович, який під кінець виступу попросив директора Бібліотеки прийняти символічний ключ від нового приміщення. Приймаючи ключ, я шалено хвилювався, але подякував присутнім представникам ЦК і уряду, Президії АН УРСР і будівельникам за новобудову і запросив Ю. Н. Єльченко, Б. Є. Патона і В.Г. Урчукіна провести церемонію урочистого відкриття Бібліотеки (перерізати стрічку).

Потім починається огляд приміщень Бібліотеки. Йдучи по пандусу і розповідаючи про встановлені 11 бюстів, чую слова Дмитра Павличка, звернені до мене: "Навіщо ти цих москалів наставив тут", — на що я відповів йому — "а Ви запитайте про це Ю. Н. Єльченка, адже вони затверджували перелік видатних людей, що встановлені на пандусі". Д. Павличко замовк.

Обійшовши приміщення, гості зібралися в залі для засідань ученої ради. По виразу обличчя Б. Є. Патона бачу, що він задоволений станом справ у новому приміщенні. Обговоривши проблеми і перспективи розвитку Бібліотеки, проводжаю частину гостей і починаємо готуватися до відкриття міжнародної наукової конференції "Роль бібліотеки в розвитку суспільства", що відбудеться о 14.00.

Наведу дані зі стенограми:

“На пленарном заседании выступило 17 ученых и специалистов:

1. Варфоломеева Мария Васильевна, ученый секретарь библиотечного совета АН СССР, канд. исторических наук.

2. Зайцев Владимир Николаевич, директор ГПБ им. Салтыкова-Щедрина, канд. техн. наук.

3. Григоров Валерий Михайлович, зам. директора ГБЛ, канд. философских наук.

4. Бичерова Наталия Сергеевна, зам. директора БЕН АН ССР.

5. Шапарнева Майя Александровна, зам. директора БАН АН СССР, канд. пед. наук.

6. Елепов Борис Степанович, директор ГПНТБ СО АН СССР, канд. физ.-мат. наук.

7. Корниенко Анатолий Петрович, директор ГРБ им. КПСС.

8. Ректор Киевской духовной семинарии протоирей отец Петр.

9. Гургенидзе Надар Антонович, директор ЦНБ АН ГрССР.

10. Зубов Юрий Сергеевич, доктор пед. наук, профессор, зав. кафедрой отраслевой библиографии МГИК.

11. Абдуралиева Гульшахан Пульшариковна, директор ЦНБ АН КазССР.

12. Тараканов Константин Васильевич, доктор техн. наук, профессор МГИК.

13. Лизанец Михаил Васильевич, директор ЛНБ им. В. И. Стефаника, канд. техн. наук.

14. Емельянова Светлана Николаевна, зам. директора ЦНБ АН БССР.

15. Цилинский Роман Иосифович, директор ГНСНБ Ю/О ВАСХНИЛ.

16. Солдатенко Иван Николаевич, проректор Киевского института культуры.

17. Ахметова Чылгын Нейматкызы, директор ЦНБ Азерб. ССР.

18. Ева Велинска, ЧССР”.

На другий день виступали Хейке Кордіш — заступник директора Нью-Йоркської публічної бібліотеки, Дмитро Штогрін —

професор Іллінойського університету (Шампен-Урбана, США), Люба Пензей — керівник слов'янського відділення Торонтонського університету (Канада), Оксана Процик — бібліотека Гарвардського університету (Бостон, США).

До речі пані Люба Пензей привезла в подарунок Бібліотеці факс і, передаючи, сказала, що це "для оперативного спілкування з бібліотекою Торонтонського університету".

РЕШЕНИЕ

Международной научной конференции
"Роль библиотек в развитии общества" /Киев, 1989/

Работа конференции была посвящена проблеме эффективного использования огромного потенциала отечественных библиотек в целях содействия социально-экономическому, политическому и духовному прогрессу общества.

В работе конференции принимали участие более 200 представителей библиотек Советского Союза, гости из зарубежных стран: США, Великобритании, Канады, Чехословакии, Польши.

На конференции были заслушаны более 50 докладов и сообщений по трем направлениям:

Методические проблемы развития библиотек.

Социальные и культурные функции библиотек в современном обществе.

Библиотеки в системе информационного обеспечения ученых и специалистов.

Участники конференции считают необходимым выделить ряд важнейших положений, определяющих современное состояние и перспективу развития библиотечного дела.

В условиях активного развития тенденций гуманизации и информатизации общества, интеграции документальных и информационных ресурсов экстенсивный путь развития библиотечного дела не представляется возможным. Это обуславливает необходимость разработки принципиально новой концепции интенсивного развития библиотечного дела в СССР, основанной на

представлении о библиотеке как неотъемлемой части информационной структуры общества, документального коммуникационного центра...

Після відкриття нового приміщення Бібліотеки 12 жовтня з'явилася стаття в газеті "Радянська Україна", органу Центрального Комітету Комуністичної партії України, Верховної Ради і Ради Міністрів Української РСР під назвою: **"Дім, де оселилася мудрість"**. "У Києві відкрито новий комплекс Центральної наукової бібліотеки Академії наук УРСР.

Створити на Україні велику бібліотеку світового типу, в якій були б зібрані твори, думки, знання з усіх наук, таку бібліотеку, яка дозволила б, не виїжджаючи з країни, мати можливість ознайомитись у якомога повному обсязі з світовою культурою з усіх галузей людського ведення, на всіх мовах" — ось про що мріяв на зорі Радянської влади академік В. Вернадський.

Тепер ця мрія здійснилася. Роками нагромаджувались тут багатства людської думки, безцінні реліквії культури нашого народу. Понад 12 мільйонів книг! Зокрема, найдавніших пам'яток слов'янської писемності, історичних рукописів, першодруків. Хто може залишитися байдужим ось перед цими естампами, репродукціями картин, старовинними картами й атласами, лікувальними травниками, складеними на основі спостережень протягом століть. А в цьому залі таке відчуття, наче постійно звучить музика — багатюще зібрання нот, музичної літератури... Замовити ту чи іншу книгу або рукопис можна безпосередньо у читальних залах — через кожні 20 хвилин ці замовлення надходять до книгосховища.

Але все це — лише початок. На прес-конференції, що відбулася в бібліотеці з нагоди її відкриття, присутні дізналися багато нового, незвичного в організації бібліотечної справи. Зокрема, ще до нового року тут планують встановити ЕОМ, адже, починаючи з 1 січня, всі нові надходження будуть одразу фіксуватися електронною пам'яттю комп'ютера. Мета — запустити в дію електронний каталог. А зробити це непросто. Так, наприклад, у США, перш ніж він почав діяти, протягом восьми років вели паралельно електронний і картковий каталоги.

Для того щоб швидше відкрити палац знань з його численними читальними і бібліографічними залами, з такою "деталлю", як навіть гардероб... на 1000 чоловік, багато потрудився колектив бібліотеки (тут в основному працюють жінки), а також шефські організації, просто ентузіасти. Нині вони всі під керівництвом АН УРСР поставили собі на меті перетворити бібліотеку в науково-дослідну установу, своєрідний координаційний центр наукової інформації, адже сюди вливаються дані близько 100 інститутських бібліотек республіки. Це — на фоні того, що ЦНБ пов'язана з 40 найбільшими бібліотеками нашої країни, десятками зарубіжних, а всього контактує з 1700 різними організаціями з 71 країни світу. За допомогою міжнародного абонементу ЦНБ протягом місяця може забезпечити читача необхідною літературою практично з будь-якої бібліотеки нашого континенту.

Прикметою часу стало і те, що кілька років тому, коли вже повним ходом ішло будівництво, ЦНБ очолив новий директор. І, на диво, — не історик чи філолог, а... доктор технічних наук, у минулому — директор обчислювального центру одного з харківських вузів, "електронник" М. Сенченко.

— Найперше завдання, — каже Микола Іванович, — узагальнити світовий досвід бібліотечної справи і піти далі... Маю на увазі і наші, вітчизняні досягнення. З цією метою я відвідав практично всі найбільші бібліотеки Союзу, а за кордоном — у Мюнхені, Афінах, Західному Берліні... Та ідеал — це, звичайно, бібліотека конгресу США. Взяти хоч би таку систему, як телеліфт. Нею оснащені всі крупні бібліотеки капіталістичних країн, ми ж поки що її не маємо. Зацікавила мене і спеціальна система американського виробництва, яка захищає книги від несанкціонованого виносу. Радий, що тепер вона охоронятиме фонди нашої бібліотеки. Мріємо про той час, коли на робочих столах читачів з'являться персональні комп'ютери, безпосередньо у читальному залі можна буде зняти копію будь-якого документа, необхідної сторінки книги.

Це, зрештою, дуже прислужиться у створенні також відділу Ucrainica та спеціального каталогу літератури про Україну і ук-

раїнський народ, бо наявні фонди на ці теми поки що розпорошені. Тепер, коли ми думаємо і дбаємо про відродження національної культури, ці питання набувають особливого значення, стають першочерговими.

Ще одне повідомлення принаймні неприємно здивувало. В одному з документів про нову бібліотеку є буквально такі слова: "Занепокоєння, серйозну тривогу за долю нашого безцінного культурного надбання викликає й той факт, що поряд з ЦНБ АН УРСР заплановано спорудження потужної транспортної розв'язки. Введення її в експлуатацію створює воістину катастрофічну екологічну ситуацію для всього прилеглого мікрорайону і, зокрема, мікроклімату, цілком протипоказаного для зберігання бібліотечних фондів..."

Що це? Недогляд? Безпечність? Де, на яких переходах не зустрілися дві мудрості: технічної й архітектурної науки? Що каже з цього приводу наша Академія? Чи може знову доведеться переписувати гори паперів, щоб довести істину?

...А поки що маємо приємне новосілля. Тож згадаймо слова, мовлені академіком, народним депутатом СРСР Д. Лихачовим: "Якщо бібліотеки є, якщо вони не горять, не заливаються водою, мають приміщення, оснащені сучасною технікою... — культура не загине у тій країні".

Хай щасливим і світлим буде наш новий дім мудрості і краси!

Л. Лянгас".

15 жовтня інформацію про відкриття ЦНБ надрукувала газета "Сільські вісті" під назвою: "Головна книгозбірня республіки" "Центральна наукова бібліотека імені В. І. Вернадського АН УРСР обслуговує своїх читачів у новому приміщенні на Московській площі столиці республіки.

Цієї події давно чекали. Бібліотеку споруджували майже тринадцять років, за цей час багато що змінилося в підходах до архітектурних проектів бібліотек, та все ж їй судилося першою у країні одержати таке просторе, впорядковане, оснащене сучасною технікою приміщення.

Корисна площа ЦНБ — 35,7 тисячі квадратних метрів. У 12-мільйонних фондах зберігається найбільше на Україні і одне

з найкрупніших в країні зібрань найдревніших пам'яток слов'янської писемності, рукописних книг, історичних документів, архіви та книжкові колекції видатних діячів вітчизняної і світової науки та культури. Тут зберігають архівні екземпляри творів друку республіки з перших років Радянської влади, найповніші в республіці колекції нот і музичної літератури, естампів, репродукцій, карт і атласів. Академічна бібліотека — єдине на Україні (і одне з трьох у країні) — хранилище документів ООН і її спеціалізованих закладів, республіканський депозитарій цих матеріалів, а також вітчизняних газет і літератури природничо-наукової тематики.

Можна сказати, що мрія В. І. Вернадського, за ініціативою якого у 1918 році була заснована ЦНБ АН УРСР, збулася. Він хотів "створити на Україні велику бібліотеку світового рівня, в якій би були зібрані твори, думки, знання з усіх наук, таку бібліотеку, яка дозволила б, не виїжджаючи з країни, мати можливість ознайомитися у якомога повному обсязі з світовою літературою з усіх галузей людинознавства, всіма мовами".

Зручним пандусним переходом навколо зимового саду піднімаємося на другий поверх спеціалізованих читальних залів. Замовлення читачів надходить до книгосховища через кожні двадцять хвилин. Протягом години читача забезпечують необхідною книгою і рукописом. Коли саме — про це повідомить електронне табло.

За допомогою міжнародного абонементу протягом місяця можна одержати необхідну літературу практично з будь-якої бібліотеки континенту. ЦНБ, яка входить у десятку найбільших книгозбірень світу, пов'язана з 40 найбільшими бібліотеками нашої країни, десятками зарубіжних, а всього контактує з 1700 різними організаціями 71 країни. Академія наук УРСР поставила за мету перетворити бібліотеку в науково-дослідну установу, в своєрідний координаційний центр наукової інформації.

Тішить атмосфера приязні, вишуканої інтелігентності.

— Штат бібліотечних працівників практично збільшився вдвоє, — сказала заступник директора бібліотеки Маргарита Семенівна Ракушина. — Тому поряд з вирішенням технічних про-

блем дбаємо про професійне і культурне зростання працівників. За рік у нас проходить більш як 40 тисяч читачів, з яких десять тисяч — вчені, є зарубіжні читачі. Обслуговуємо читачів з вищою освітою і студентів старших курсів.

Маргарита Семенівна тепло відгукується про колектив, в якому працюють переважно жінки, називає їх справжніми подвижницями: за два з половиною місяці вони перемістили вісім мільйонів одиниць бібліотечних фондів у нове приміщення — факт, нечуваний у бібліотечній світовій практиці.

— Нині у "академці" активно ведуться роботи по автоматизації бібліотечних та інформаційних процесів. Наступного року розпочнеться наповнення зведеного електронного каталогу найбільших наукових бібліотек республіки. Все це виведе нашу головну бібліотеку на рівень світових стандартів організації бібліотечної справи.

Впровадження найновіших технічних досягнень стало можливим тому, що ЦНБ очолив доктор технічних наук М. І. Сенченко, у минулому — директор обчислювального центру одного з харківських вузів, докторська дисертація якого була присвячена темі обробки великих обсягів інформації. Почав М. І. Сенченко з того, що узагальнив світовий досвід бібліотечної справи. Відвідав найбільші бібліотеки Радянського Союзу, побував у Мюнхені, Афінах, Західному Берліні, Відні.

Найбільше зацікавила мене бібліотека конгресу США, — сказав Микола Іванович. — Спеціальна електронна система американського виробництва, яка захищає книги від несанкціонованого виносу, тепер охоронятиме і наші фонди. Дуже зручна система — телеліфт, за допомогою якої подається література з книгосховищ. Вона встановлена у всіх великих бібліотеках капіталістичних країн. Ми ж поки що її не маємо. Мріємо і про персональні комп'ютери на робочих столах читачів, про те, щоб безпосередньо у читальних залах можна було зняти копію будь-якої сторінки.

І ще одне питання, яке особливо хвилює директора, — це створення національної бібліографії — україніки. Робота дуже складна, адже національна бібліографія включає в себе не тільки

те, що було видано на Україні, але й за кордоном про Україну. Тепер, коли ми дбаємо про відродження національної культури, ці питання набувають особливого значення. Приділялася цьому увага і на міжнародній конференції "Роль бібліотек у розвитку суспільства", яка проходила у конференц-залі нового приміщення бібліотеки."

Організація роботи Бібліотеки в новій будівлі

Відкриття Бібліотеки, Міжнародна конференція, урочистості, зарубіжні гості, доповіді — все це добре, але головне — організація обслуговування читачів у новому приміщенні залишається за кадром. А це величезна і кропітка робота, що вимагає значного напруження сил і організаційних здібностей усього колективу. Справа ускладнюється ще й тим, що розроблена на етапі проектування Бібліотеки технологія обслуговування читачів з різних причин застаріла, тому заступнику директора з бібліотечної роботи М. С. Ракушиній потрібно починати все майже з нуля. І варто зауважити, що ця робота була виконана блискуче.

Перевезення фондів було добре організовано П. А. Сотниченком, а його помічники Чайка Іван Антонович, брати Павло і Петро Шекери, а також співробітники відділу фондів чітко слідкували за тим, щоб книги були розставлені вірно без порушень порядку, існуючого в старому книгосховищі, адже цей порядок зафіксовано в каталогах.

Жінки читальних залів ще мили приміщення, формували підсобні фонди, а вже потрібно було готуватися до обслуговування читачів, кількість яких зросла майже вдвічі.

Мобілізуємо "інтелект" Бібліотеки, Аллу Антонівну Свободу і Маргариту Семенівну Ракушину на трудовий подвиг — розробку короткого путівника по Бібліотеці. Такий путівник ми робимо вперше і ґрунтовно, тому що в Бібліотеці на площі 35,7 тисячі кв. метрів дуже легко загубитися. У путівнику коротко і детально розповідається про Бібліотеку і її читальні зали, де знаходяться каталоги, відділи, довідкові картотеки, зали нових

надходжень і публікацій ООН. Усе потребує зрозумілого висвітлення, і авторам це вдається.

Розгляд структури путівника на засіданні Вченої ради ЦНБ 13 липня 1989 року, і 20 серпня вже маємо його перший тираж у 300 примірників.

Проте треба думати про те, що робити: зі спецфондом, де зберігається велика кількість забороненої літератури; з бібліотекою інституту єврейської культури, що знаходиться у підвалі будинку по вул. Січневого повстання, 17; з літературою обмінно-резервного фонду, адже приміщення книгосховища не може вмістити все, що знаходиться у підвалах.

Питань виникає багато, тому приймаю рішення поступового їх вирішення. Консультації з фахівцями Бібліотеки і представниками діаспори приводять до одностайної думки стосовно спецфонду — створити на його основі зал зарубіжної україніки у новому приміщенні. Підшукуємо приміщення, формуємо фонди, і у вересні 1990 року в Центральній науковій бібліотеці (ЦНБ) ім. В. І. Вернадського Академії наук України відбувається важлива подія — урочисто відкривається зал зарубіжної україніки. Україна чи не найперша серед республік колишнього СРСР відчинила двері однієї з найбільших своїх книгозбірень для діаспорної літератури.

Близько 6,5 тисячі книжок і журналів, які понад 30 років перебували під суворою забороною і зберігалися у спецсховищах ЦНБ та інших установ, увійшли до основного фонду залу. Це — дослідження, монографії, художні твори, авторами котрих є переважно вихідці з України. Багато які з цих книжок стали яскравим внеском у світову науку і красне письменство.

Література колишнього спецфонду здебільшого видавалася власним коштом українців, які живуть за кордоном, або коштом українських громад. За будь-якої нагоди книги передавалися на Україну. Однак потрапляли вони не до читача, а у закритий фонд. Та, попри всі перепони, сектор зарубіжної літератури ЦНБ все-таки за рік обслуговував близько 3000 читачів, здебільшого дисертантів академічних інститутів гуманітарного профілю, котрі

мали спеціальний дозвіл. Без цього дозволу читання забороненої літератури (а також провезення її через державний кордон) могло скінчитися серйозними неприємностями.

Сьогодні ж завдяки зусиллям працівників Бібліотеки зал зарубіжної україніки має літературу, якою може пишатися будь-яка книгозбірня. Це, зокрема, "Історія України" Н. Полонської-Василенко; 7 томів "України в добу директорії УНР" М. Стахіва; монографія митрополита Іларіона (першого ректора Кам'янець-Подільського державного університету І. Огієнка); "Український стилістичний словник"; 10-томна "Енциклопедія українознавства"; "Українська Академія мистецтв і науки в Америці"; збірник "Література. Статті. Розвідки" П. Филиповича; "Археологія України" Я. Пастернака; "Етимолого-семантичний словник української мови" тощо. Книги ці здебільшого написані на базі архівних матеріалів, до яких у радянських учених навіть не було доступу.

Згідно із заявками своїх читачів зал зарубіжної україніки тепер має можливість замовляти не видавану в Україні літературу безпосередньо в різних іноземних видавництвах. Чимало книжок і часописів надходить з осередків української культури Канади, з Бібліотеки Конгресу США, з державних і приватних книгозбірень Франції та інших країн. Так, уже одержано кілька примірників десятитомної, започаткованої Володимиром Кубійовичем, англомовної "Енциклопедії українознавства" (її видає Канадський інститут українських студій в Едмонтоні).

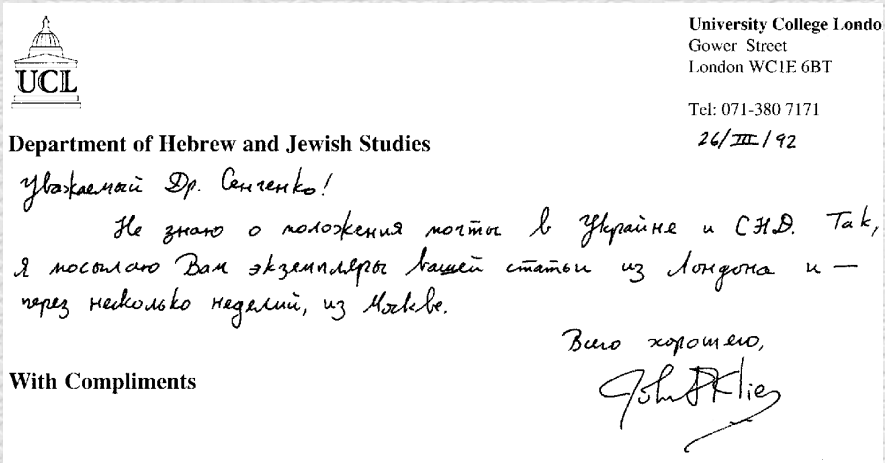
Читачі ЦНБ змогли ознайомитися з досі незнаними на Україні "Варшавськими українознавчими записками" ("ВУЗами"), свого роду візитною карткою польського українознавства (зауважимо, що, на думку спеціалістів, після американської україністики польська є найбагатшою).

Дирекція ЦНБ звертається до організацій та установ республіки, у сховищах яких осіли вилучені або конфісковані книги, котрі є культурним скарбом народу, з настійним проханням передати їх Центральній науковій бібліотеці ім. В. І. Вернадського АН України.

Наступне рішення приймаємо колегіально стосовно фонду бібліотеки інституту єврейської культури, більшість книг і періо-

дична література якої видруковані на території України і є культурною спадщиною її народу. Створюємо сектор єврейської літератури, який очолює Ірина Анатоліївна Сергєєва. Поступово перевозимо фонд до старого приміщення по вулиці Володимирівській, 62 і створюємо відповідний сектор для формування фонду, опису літератури і створення каталогу, звертаємося до єврейської громади Києва з проханням допомогти Бібліотеці у цій важливій роботі. Друкуємо ряд статей: в "Soviet Jewish Affairs" — NIKOLAY SENCHENKO. A Guide to the Jewish Holdings of the V. I. Vernadsky Central Scientific Library of the Ukrainian Academy of Sciences (pp. 51—54, NIKOLAY SENCHENKO and IRINA SERGEEVA Jewish Scholarly Institutions and Library Collections in Kiev After 1917: A Brief Historical Sketch (pp. 45—50) (Volume 21, Number 2, Winter 1991. Published twice a year published by the Institute of Jewish Affairs in association with the World Jewish Congress); у газеті "Еврейские вести" — Николай Сенченко, Ирина Сергеева "Судьба библиотеки" (№ 6, червень 1992 року).

На жаль, допомоги ми так і не дочекалися. Довелося власними силами вирішувати всі проблеми, і тільки завдяки ентузіазму, знанням і кропіткій роботі завідувача сектором Ірини Сергєєвої вдалося подолати труднощі і відтворити цю бібліотеку.

UCL

University College Londo
Gower Street
London WC1E 6BT

Tel: 071-380 7171

26/III/92

Department of Hebrew and Jewish Studies

Уважаемый Др. Сенченко!

Не знаю о положения почты в Украйне и СНД. Так, я посылаю Вам экземпляры нашей статьи из Лондона и — через несколько недель, из Москве.

Всего хорошего,

With Compliments

Приїзд до Бібліотеки Президента Польщі Войцеха Ярузельського

Відкриття нового приміщення Бібліотеки і Міжнародна конференція набули розголосу далеко за межами Радянського Союзу, адже на ній були присутні фахівці з різних країн світу, у тому числі і з Польщі. На початку 1990 року в газеті "Життя Варшави" з'являється невелика стаття про бібліотеку останнього польського короля Зігізмунда Понятовського, де було написано, що "Королівська бібліотека" перебуває у поганому стані, зберігається у непристосованих для збереження стародруків приміщеннях. І у підсумку газета вимагала від уряду повернути бібліотеку до Польщі і помістити у королівському палаці Кракова.

Президент Польщі Войцех Ярузельський, як людина поміркована, вирішив сам пересвідчитись і подивитися на цю, досить відому у світі бібліотеку.

12 квітня 1990 року вранці мені повідомили, що філію № 1 має намір відвідати президент Польської республіки пан В. Ярузельський. На той час я уже звик до зарубіжних гостей, але серед них президентів ще не було.

У цей день я прокинувся пізно о 7.20. Зробили з сином Юрою зарядку, поснідали, пішли з ним до школи, а потім я сів на автобус і поїхав на роботу. Зустрівся з Галиною Олексіївною Ритовою, переглянув матеріали про Польщу, Кременецький ліцей, ще раз обдумав майбутню розмову і підготував для себе інформацію про "Королівську бібліотеку". Час збігав швидко ... і от я вже підходжу до бібліотеки на Подолі, де мене зустрічає величезна кількість молодих людей, представників відповідної служби охорони президентів.

Представився, ми ще раз переглянули маршрут проходження по приміщенню і почали чекати гостей. Ішов дощ, ворота у двір філії відчинено, і раптом о 15 годині 30 хвилин біля приміщення філії №1 на Подолі з'являється ескорт мотоциклістів і безліч чорних авто. Вони різко зупинилися біля воріт, з переднього сидіння величезної машини вистрибнув порівняно молодий чоловік і відкрив задні двері авто. Через відкриті двері я по-

бачив знайоме по телебаченню і публікаціях обличчя президента Польщі, а потім і стрункого елегантного чоловіка у темних окулярах. Я представився, і ми пішли пліч-о-пліч з президентом до вхідних дверей бібліотеки.

Дорогою я встиг трохи розповісти про Братський монастир, про Києво-Могилянську академію, про будівлю, і ми пройшли до Конгрегаційної (диспутної) зали філіалу. Нагадавши про давню традицію приймати у цій залі найдорожчих гостей, що ми й робимо сьогодні, почав розповідати про бібліотеку і детально зупинився на "Королівський бібліотеці" ("Collectio Regia"), бібліотеці останнього польського короля Станіслава Августа Понятовського (1732—1798), яка після його смерті перейшла у спадщину родичам короля.

Розповідаю дуже коротко історію цієї бібліотеки. Після смерті короля Станіслава Понятовського його племінник Юзеф Понятовський продає бібліотеку в 1805 році за 10 тисяч золотих червінців засновнику Кременецької гімназії Тадеушу Чацькому. Невід'ємною частиною "Королівської бібліотеки" були, зроблені спеціально для неї, закриті і прикрашені різьбою по дереву білі шафи, які й сьогодні не втрачають значну художню цінність. Бібліотека має універсальний фонд наукової літератури з усіх галузей знань, складається зі стародруків XV—XVIII ст., виданих латинською, грецькою, польською, німецькою, французькою, італійською, англійською і чеською мовами, зустрічаються книги і російською мовою. Серед цих книг — 64 інкунабули (книги, видрукувані наборними літерами на початку книгодрукування в Європі до 1501 року). Щоб до кінця зрозуміти цінність цієї бібліотеки, зауважую, що в ній є: унікальне, єдине у світі видання мнемотехнічного трактату під назвою "Мистецтво пам'яті" (Аугсбург-1479), перше видання твору Миколи Коперника "Про обертання небесних сфер" (Нюрнберг-1543) і рідкісний латинський переклад давнього твору з зоології, надрукований на пергаменті ілюмінований примірник "Історії тварин" Аристотеля (Венеція-1476). Збереглося тільки два примірники останнього видання — один зберігається в Національній бібліотеці в Парижі,

а другий в ЦНБ, у колекції стародруків. Гордістю колекції є праця вченого Плінія Старшого "Природна історія" (Венеція-1499) в 37–ми книгах, що була своєрідною історією по природничих науках впродовж середньовіччя і залишається неоціненим джерелом знань з природознавства античності, оскільки майже всі праці, якими користувався Пліній, втрачені.

"Королівська бібліотека" добре збереглася, і у фондах ЦНБ налічується більше 18 тисяч одиниць зберігання. Всі книги в чудових обкладинках, спеціально для них виготовлених у XVI—XVIII ст. з пергамента і шкіри. Значна їх частина має підписи попередніх власників, а також рукописні помітки, що мають як відношення до тексту, так і до самих книг: ким, коли і для кого придбана й подарована та чи інша книга.

У 1834 році колекція книг з Волинського ліцею була перевезена до Києва в Університет св. Володимира, а в 1927 році разом з фундаментальною бібліотекою Київського університету і меблями була передана до ЦНБ — так закінчую я свою розповідь про колекцію.

Потім президент Войцех Ярузельський, президент польської академії наук і супроводжуючі особи (10 чол.) піднялися зі мною на третій поверх, де перед очима трохи здивованих і зачарованих визначних польських громадян і польського президента постала "Королівська бібліотека". Очам сучасного "правителя" Польщі президента Войцеха Ярузельського відкрилася бібліотека його знаменитого пращура останнього польського короля Станіслава Августа Понятовського.

Президент Польської академії наук попросив показати книгу з екслібрисом короля, сфотографував екслібрис, довго говорив про те, що книги чудово зберігаються, що книги збереглися в чудовому стані. Я скромно нагадав присутнім про публікацію в газеті "Життя Варшави", і всі трохи зніяковіло почали говорити про співпрацю у напрямі вивчення цієї колекції, створення її друкованого каталогу тощо.

Президент В. Ярузельський передав у дарунок ЦНБ книгу про мистецтво і запросив мене відвідати Варшаву, таке ж запро-

шення було отримано і від президента Польської академії наук. У свою чергу я подарував йому "Кобзаря" Т.Г. Шевченка і книгу Євгенії Колесник "Книжные коллекции Центральной научной библиотеки Академии наук УССР", виданої у Києві видавництвом "Наукова думка" в 1988 році, де досить повно і ґрунтовно описана "Королівська бібліотека", не без іронії зауваживши, що якби деякі польські журналісти і псевдовчені звернули увагу на цю книгу, то вони б не писали, що Україна ховає від громадськості книги останнього польського короля. Войцех Ярузельський засміявся і сказав, що у Польщі з'явилося багато політиків, які хочуть робити політику маючи поверхневі знання і граючи на національній свідомості та патріотизмі.

О 16 годині 25 хвилин президент і його ескорт залишили старий "мазепин" корпус Києво-Могилянської академії, а я поїхав на Московську площу, де провів залишок робочого дня у роздумах про людську долю і долю Войцеха Ярузельського, біографію якого добре вивчив перед зустріччю.

Засідання вченої ради

Один з братів П. Шекера на перевезенні фондів

Директор в новому кабінеті

Виставковий зал Бібліотеки

Чергова екскурсія по Бібліотеці

Читальний зал природничих наук

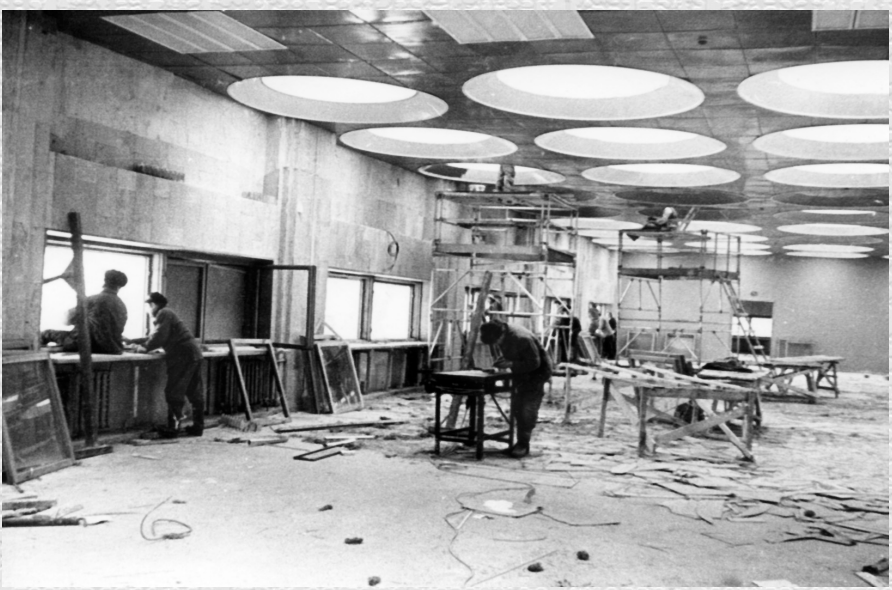

Співробітник бібліотеки С. І. Гаврилко вивчає можливості новітньої техніки

Співробітники Бібліотеки на суботниках

Співробітники Бібліотеки на суботниках

Співробітники Бібліотеки на суботниках

Головний бухгалтер В. І. Кузнєцова на суботнику

Такою зустріла Бібліотека Б. Є. Патона увечері 9 жовтня 1989 року

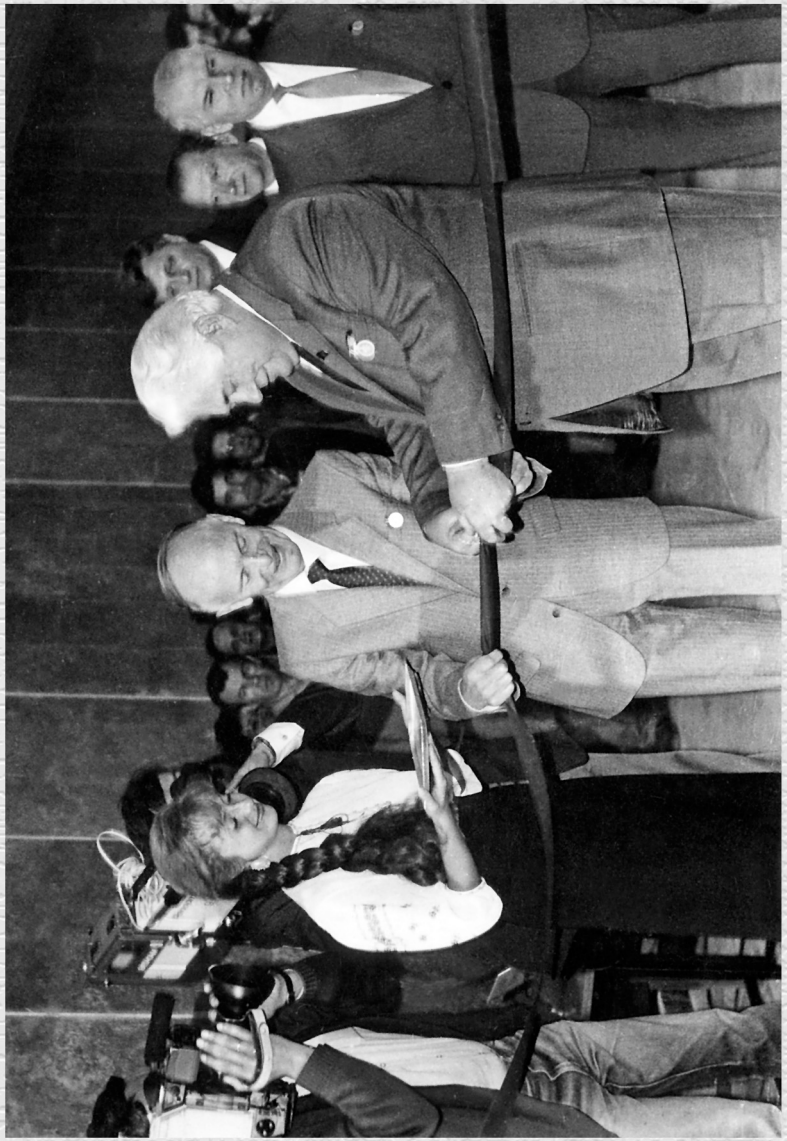
Виступає академік Б. Є. Патон

Виступає архімандрит Іюкентій

Виступ директора Бібліотеки

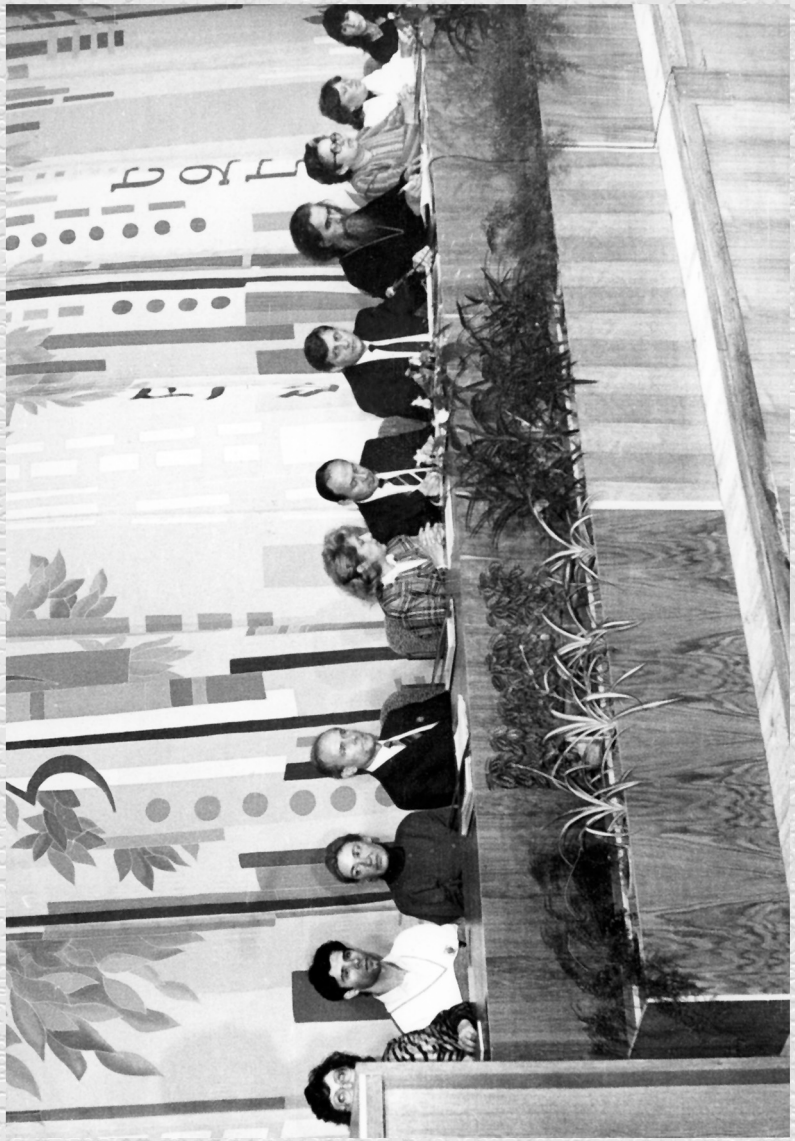
Урочисте відкриття Бібліотеки

Огляд приміщень Бібліотеки

У новому кабінеті директора пані Люба Пензей дарує факс

Президія конференції

Співробітники Бібліотеки в читальному залі для наукових співробітників після прибирання приміщень

Відділ зарубіжної України

І. А. Сергєєва під час зустрічі з черговою делегацією з Ізраїлю

Директор М. Сенченко, президент Войцех Ярузельський і супроводжуючі його особи в книгосховищі де зберігається "Королівська бібліотека"

Розділ 5.
1988—1992 роки: вивчення зарубіжного досвіду

Федеративна Республіка Німеччина — Мюнхен

Про поїздки за кордон наприкінці 1980 років не можна писати без іронії. Вперше я був за кордоном у Польщі в 1968 році у складі комсомольської делегації Харківської області в м. Познань. Але то була організована і ідейно витримана колективна поїздка, від якої в мене залишилась дуже чудова згадка. Була можливість поїхати в 1980 році на стажування на один рік до технічного університету Німецької Демократичної Республіки, але замість мене поїхав хтось із Москви.

Вивчивши стан бібліотек Радянського Союзу, я зрозумів, що в плані автоматизації інформаційно-бібліотечних процесів тут вчитися нічому. Треба їхати за кордон, особливо мені хотілося побувати в Бібліотеці конгресу США, про яку я багато читав і мені навіть інколи вона снилася. У Президії АН Української РСР коштів на закордонні відрядження не було, треба було думати і залучати усі можливості для вивчення їх досвіду.

Тому, працюючи в ЦНБ я весь час мріяв поїхати за кордон, тим більше що ми вели книгообмін з багатьма країнами і особливо плідно з фірмою "Кубон і Загнер" у Німеччині. Відділ комплектування іноземною літературою, який очолював інтелігентний завідувач Мизніков Михайло Сергійович, дуже акуратно і головне добротно займався міжнародним книгообміном з майже 80 країнами світу. До Німеччини, на запрошення директора фірми "Кубон і Загнер" Отто Ріхардовича Загнера уже їздив директор ЦНБ С. К. Гутянський і навіть ходила легенда, що йому пропонували забрати з собою автомобіль, але він відмовився. Що й казати, але наша бідність і обмеженість в усьому активізувала у свідомості різні думки,

проте головною була думка ознайомитися з життям за кордоном, побачити кращі бібліотеки світу, співставити їх зі своєю гіпотетичною бібліотекою, яку я намалював у власній уяві, і визначитись з подальшими напрямами її розвитку.

До Німеччини дуже хотіла поїхати і завідувач сектором Ніна Іванівна Малолєтова, яка добре знала і Отто Загнера, і його дружину. Я був надзвичайно зайнятий будівництвом, і тому запрошення від Отто Загнера на поїздку до Мюнхена не викликало особливого ентузіазму, і тільки енергія Н. І. Малолєтової допомогла організувати цю поїздку. Всі відрядження за кордон у СРСР організовувалися через Москву, а відрядження співробітників Академії наук – через управління зовнішніх відносин (УЗВ) АН СРСР. Всі документи були оформлені в Києві і відправлені до Москви, і навіть Володимир Фуркало, який у той час працював заступником начальника управління міжнародних зв'язків АН УРСР, подзвонив до Москви в УЗВ АН СРСР Валерію Васильовичу Немчинову — куратору всіх зв'язків з Німеччиною, щоб він допоміг нам оформити всі документи і вчасно виїхати до Мюнхена.

І от ми 27 жовтня 1988 року потягом № 4 Київ — Москва виїхали до Москви навантажені різними подарунками і книгами про Київ і Україну. Потяг прибув за розкладом о 9 годині 19 хвилин. Москва зустріла нас ожеледицею, шумом і холодом. З величезними труднощами ми дотягли свої речі до камери схову. Ніна Іванівна залишилася здавати речі до сховища, тому що черга була десь приблизно на годину, а я на метро — і хутко до УЗВ на зустріч з паном В. В. Немчиновим. Він сказав, що з Києва був дзвінок, що паспорт є і щоб я йшов до 5 корпусу АН СРСР за квитками, о 14 годині слід отримати валюту і зайти до нього для вирішення всіх організаційних питань. Майже годину я стояв у черзі, а потім мені сказали, що квитки можна придбати в готелі "Академічному" і мені слід іти в 317 кімнату 2 корпусу готелю. Додали, що з квитками дуже сутужно. Ніни Іванівни нема, тому іду до В. В. Немчинова і біля входу зустрічаю академіка Івана Ілларіоновича Лукінова, який, побачивши мене, запитує "А Ви куди?" — "До Мюнхена", — відповідаю і тут же запитую — "А Ви? — і додаю з повагою — Іване Ілла-

ріоновичу". Уже не пам'ятаю, що відповів мені мій куратор, лечу до В. В. Немчинова, де знаходжу Ніну Іванівну, і ми разом продовжуємо свій нестримний біг. Напрочуд байдужа бюрократична машина закрутила нас, і ми розпочали подорож по кабінетах і корпусах АН СРСР за квитками, валютою, закордонними паспортами, листами й іншими паперами. Нарешті о 19.10 приїхала з Міністерства закордонних справ паспортистка, я отримав свій і Ніни Іванівни паспорт, перевірив наявність візи і побіг до готелю, де моя співробітниця чекає на квитки до Мюнхена. Заходжу до готелю і бачу Ніну Іванівну, яка запитує мене: "Як справи?" — "У мене все в порядку", — відповідаю. — "У мене, також. Ура !!!". Цілуємося, не зважаючи на оточення, і біжимо влаштовуватися до готелю, а Ніна Іванівна їде до своїх родичів. Летимо 30 жовтня 1998 року до Мюнхена, і в нас є ще один день для вирішення всіх питань у Москві.

Сьогодні всі ці митарства і моя розповідь може видатися комусь наївною і несуттєвою. Проте все це дає уяву про стан справ і історичну обстановку того періоду, про нас, службовців "періоду розвинутого соціалізму", про наші бажання познати світ, долаючи безліч перешкод на своєму шляху.

У Мюнхені ми були 10 днів — з 30 жовтня по 9 листопада, жили в готелі "Haberstock" (Schillerstrasse 4). Після сніданку в готелі екскурсія по місту зі співробітницею фірми Барбарою Сливою, робота в фірмі "Кубон і Загнер", зустріч з Отто Ріхардовичем Загнером, вечеря в типовому мюнхенському ресторані.

1 листопада нам була організована чудова екскурсія по королівських замках. У екскурсійному автобусі інтернаціонал: третина пасажирів — американці, німці, канадці, мексиканці, японці, бельгійці, австрійці, іспанці і нас двоє — українців. Їдемо казковими місцями і зупиняємося в містечку Гогеншвангау, де розміщено два красивих королівських замки (баварського короля Людвіга II)...

Наступного дня з Барбарою Сливою йдемо в Баварський технічний університет, де нас зустрічає директор бібліотеки доктор Петер Швайнглер. В університеті навчається 23 500 студентів на 11 факультетах.

Бібліотека складається з центральної бібліотеки і 11 факультетських бібліотек. Доктор Швайнглер спеціаліст в галузі архітектури бібліотек і їх технічного оснащення. Комп'ютери в бібліотеці використовуються для зв'язку з базами даних факультетських бібліотек і автоматизації окремих бібліотечних процесів. Каталоги на мікрофішах і картках. З наступного року планується встановлення нової техніки і початок наповнення електронного каталогу.

Засоби автоматизації включають телеліфт для доставки книг, пневмопошту для доставки замовлень читачів у спеціальних контейнерах. Для доставки книг до телеліфта використовуються мікро-автокари, на яких дуже енергійно їздять місцеві молоді бібліотекарі. Час доставки книг на вимогу читачів 5—10 хвилин.

У бібліотеці встановлено 8 копіювальних автоматів Фото-Ксерокс, з них три для самостійного копіювання, 81 апарат для читання мікрофіш, 2 друкувальних пристрої, 5 мікрокомп'ютерів (RC—750 Partner, Atari 1040 ST, 2—Olivetti, Zenit Z 386 FL).

Після огляду бібліотеки направляємось у фірму "Кубон і Загнер", що займається посередництвом у придбанні літератури для слов'янських країн. Фірма займає два поверхи будинку і підвал для книгосховища. Тут працює 70 співробітників, є комп'ютер фірми Х'юлліт Паккард і відповідне програмне забезпечення для утримання баз даних клієнтів, замовлень і ведення фінансових операцій. Річний книгообмін становить в середньому 80 тисяч примірників.

Наступний день розпочався з екскурсії на Людвігштрасе 16, у Баварську державну бібліотеку, де нічого особливого і нового ми не побачили. Звичайна бібліотека з традиційними засобами автоматизації інформаційно-бібліотечних процесів.

Ще один день ми присвятили знайомству з бібліотекою Баварської академії наук. Бібліотека невелика як і сама академія, тому ми ознайомилися з фондами, організацією роботи, обмінялися сувенірами і поїхали на екскурсію містом з Барбарою Сливою.

Наступні дні ми провели в екскурсіях на гору Zugspize — найвища гора Німеччини — 2964 метри, куди ми їхали поїздом, залізничною колією побудованою в 1928—1930 роках, в тунелі завдовжки 3 км і ще 2 км засніженим лісом. Справді красота

Альп взимку неперевершена. Потім відвідали будинок Отто Загнера, побудований в Альпах, побували на концертах, на виставці "Електроніка" Мюнхен-88 і 9 листопада летимо в Москву.

Такою була моя перша поїздка за кордон і ознайомлення з зарубіжними бібліотеками.

Греція — Афіни

Видавничий відділ Московського Патріархату, Грецький комерційний банк і фонд слов'янських досліджень Гарвардського університету організували Міжнародний симпозіум присвячений 1000-річчю культурних і економічних зв'язків Росія — Греція з 20 по 28 листопада 1988 року. Симпозіум організовувала д-р Патриція Грімстед Кеннеді з Гарвардського університету. Делегація з СРСР налічувала разом з нами 9 осіб, очолював делегацію академік Кукушкін Юрій Степанович.

20 листопада ми вилетіли в Афіни з трьома чемоданами рукописів. В аеропорту нас зустрічав аташе по культурі посольства Євгеній Іванович Юрков, і ми зразу поїхали у Візантійський музей, для того щоб здати рукописи на зберігання. Поселили нас у п'ятизірковий готель "HANGRUS".

21 листопада екскурсії по музеях, Акрополь, і після обіду ми з Л. А. Дубровіною їдемо у Візантійський музей. Директор музею чарівна пані Потомяну повідомила нам, що виставку вони замовили на місяць, а не на період симпозіуму, як вважали ми. Приміщення наше не готове, і тільки завтра об 11.00 можна розміщувати виставку. Їдемо на урочисте відкриття симпозіуму о 19.30 і офіційний прийом нашої делегації з шикарною вечерею.

Наступний день екскурсія по місту, встановлення виставки поряд з виставкою ікон Московського музею Андрія Рубльова.

23 листопада працюємо на симпозіумі і о 12.00 прес-конференція у Візантійському музеї за участю міністра культури Греції пані Меркурії, надзвичайно красивої жінки. О 19.00 зустріч у гольф-клубі. Варто сказати, що симпозіум був так організований, що кожного вечора ми були на офіційних прийомах, організованих міліонерами Греції, і це було дуже шикарно, особливо для нас.

24 листопада робота на симпозіумі, в 13.00 роблю доповідь за о.Іннокентія, обід і ввечері прес-конференція з діловими колами Греції і прийом у музеї Костакі.

У подальшому ми працювали в музеї, гуляли містом і в чудовому національному парку, проводили зустрічі у яхт-клубі і здійснили захоплюючу прогулянку на теплоході з відвідуванням островів Етіка, Порос, Гідра.

28 листопада відлітаємо до Москви залишивши наші рукописи у Візантійському музеї, де виставка діятиме три місяці, а потім ще буде розгорнута в музеї Андрія Рубльова місяць і повернеться в повному комплекті до Києва.

Незабаром я отримав лист від пані Потомяну, в якому вона дякували за нашу виставку і писала, що вона може тепер не працювати два роки, тому що коштів які отримав Візантійський музей від відвідувачів виставки, достатню для того, щоб ці роки утримувати музей.

На жаль, ми не відвідали жодної бібліотеки Греції, тому що там нічого для нас цікавого не було, так принаймні нас запевнили організатори симпозіуму.

Канада — США

Проведення першої в Україні Міжнародної бібліотечної наукової конференції наприкінці 1989 року змусила нас думати про вивчення зарубіжного досвіду по розбудові інформаційно-бібліотечної сфери США і Канади. Така нагода трапилася тільки в травні 1990 року, незважаючи на те, що запрошень від керівництва різних фірм і бібліотек було безліч. Але де взяти кошти на відрядження?

Поїздку до Канади і США організував Богдан Олександрович Кравченко з яким на той час ми вже були добрими знайомими, можна сказати навіть друзями. Ми одного віку і багато мали спільних думок і проектів стосовно розбудови ЦНБ.

Це була надзвичайно корисна і пізнавальна поїздка, тому я опишу її детально з окремими подробицями, що може комусь і не буде сьогодні цікавим, але тоді для нас усе було в дивину і особисто я був вражений від побаченого і почутого. Мені легко пи-

сати про цю поїздку, тому що я вже давно веду щоденник і маю записи про всі поїздки за кордон, а особливо докладний про поїздку до Канади і США.

Частково поїздку оплатила українська діаспора, яка мала фонд підтримки народного руху України, частину грошей ми заробили, виступаючи з лекціями в Торонто, Чікаго і в Бостоні. Дали певні кошти Інститути українських студій Альбертського університету в Едмонтоні і Гарвардського університету в Бостоні, а також Торонтонський університет і Нью-Йоркська публічна бібліотека. Жили ми в готелях, а в Бостоні в будинку професора Патриції Грімстед, яка активно працювала з нашою Бібліотекою.

До складу нашої делегації з трьох осіб, крім мене, входили Тетяна Іванівна Арсеєнко — помічник директора з міжнародних зв'язків і перекладач, а також Тетяна Володимирівна Роговенко — співробітник відділу обслуговування читачів. Формував склад делегації Богдан Кравченко, і чомусь він вибрав саме Тетяну Володимирівну для поїздки до Канади і США. А в тім, яка різниця в складі делегації, головне, що збулася моя давня мрія відвідати кращу бібліотеку світу — Бібліотеку конгресу США.

13 травня 1990 року літак ІЛ-62М, № 301, Москва — Монреаль вилетів з Шереметьєво-2, в салоні другого класу знаходилася наша невелика делегація. У літаку нас двічі годували давали вино і коньяк, і через 9 годин наш літак здійснив посадку в аеропорту м. Монреаль. Нас ніхто не зустрічав, і ми вже почали хвилюватися, коли з'явився пан Мар'ян, невисокий, сивий, бородатий чоловік і сказав, що йому Богдан Кравченко доручив зустріти нас і привезти до Оттави. Пан Мар'ян, як з'ясувалося дорогою, працює в Головному архівному управлінню в Оттаві і займається збиранням відомостей про Канаду в інших країнах.

У Оттаві нас поселили в приміщенні духовної семінарії де навчалися діти з Західної України і Польщі. На другий день нас відвезли на сніданок у невеличкий ресторан, і о 10-й годині ми були в Національній бібліотеці Канади, де нас привітно зустрічала Ірена Белл — українка, яка ніколи не була в Україні.

Нас зразу відвели у відділ автоматизації інформаційно-бібліотечних процесів і показали роботу системи, що об'єднує 16 бібліотек Канади і корпоративний каталог, що налічує 6 млн. записів. Ми звернули увагу на те, що кожен співробітник бібліотеки має персональний комп'ютер, і пішли у відділ Ірени Белл, який займається комплектуванням бібліотек системи. У відділі використовується система "Айсіс", що була розроблена в Канаді в рамках програми автоматизації бібліотек ЮНЕСКО.

Після обіду в довідковому відділі бібліотеки нам показали базу даних на оптичних дисках, у якій по ключових словах можна знаходити потрібну інформацію. Використовуючи ключові слова "Чорнобиль" і "екологія", ми знайшли інформацію про Чорнобильську трагедію і окремі мої статті.

Невеличка екскурсія по місту, вечеря і кімната в духовній семінарії. Проте відпочити не вдалося. В кімнату зайшли Сергій Іванович Білокінь, пан ректор Адилишин і художник Омелян Мазурик з пляшкою "Наполеона" і ми увесь вечір провели в розмовах.

Після сніданку ми їдемо в парламентську бібліотеку Канади, де нас зустрічає пані Люсьє Лежан — наш гід по бібліотеці. Пані Лежан досить доступно і кваліфіковано розповіла нам про те, як готують інформацію для парламенту, дала зразки документів і впродовж 30 хвилин продемонструвала увесь цикл роботи з підготовки інформації.

Далі ми відвідали відділ реставрації, ознайомилися з обладнанням відділу і його роботою. Обід і в 14.30 автобусом від'їжджаємо до Торонто. Поїздка зайняла 4 години 30 хвилин, впродовж яких ми розглядали місцевість, де росли ліси, болота і на узгір'ях стояли будинки, біля яких оброблялася земля.

На автобусній станції нас чекав Борис Балан, з яким я познайомився ще в Києві і відвіз нас в університет князя Володимира, де ми зупинилися на одну ніч.

16 травня за планом ми працюємо в університетській бібліотеці, що була побудована у 1973 році у формі трикутника. Фонд бібліотеки налічує 7 млн. книг, штат — майже 500 осіб, 100 тисяч читачів, бюджет бібліотеки становить 30 млн. канадських дола-

рів. Директор бібліотеки Carole R. Moore, жінка 40—45 років, надзвичайно енергійна, з якою ми спілкувалися майже годину. Потім відвідали відділ комплектування слов'янського фонду, де наша знайома пані Люба Пензей показала нам роботу системи CATS з обслуговування студентів.

У бібліотеці є відділ рідкісної книги, розміщений у чудовому приміщенні. Фонди розміщені так, що їх видно з читального залу, спеціальне освітлення і кондиціонування повітря дають змогу зберегти книги і створюють затишний напівморок, забезпечують зручність у роботі.

Увечері ми були гостями Андрія Григоровича, вечеряли в ресторані "Європа", потім інтерв'ю для його журналу "Форум", знайомство з приватною бібліотекою, що нараховує 25 тисяч книг і фантастичне зібрання карт про Україну. На моє запитання де так добре вивчив мову, Андрій Григорович відповів: "У третьому класі я прочитав повість М. В. Гоголя "Тарас Бульба" англійською мовою. Мене так вразили героїчні постаті козаків і їхні вчинки, що я вирішив самостійно вивчати українську мову".

17 травня у нас особливий день, знайомство з бібліографічною системою UTLAS, де молоді спеціалісти показали детально роботу системи, ознайомили з технікою, установленою ще в 1973 році, а також показали нову техніку. Система працює в тандемі з бібліографічною системою Каліфорнії в реальному масштабі часу. Тут ми провели цілий день і на 18 годину поїхали в мерію на зустріч з паном Бойчуком, українцем, який відповідає за фінанси мерії міста Торонто. На цій зустрічі були присутні Борис Балан, Люба Пензей і Данило Струк, елегантний, симпатичний професор, один з укладачів української енциклопедії.

18 травня у нас заплановано відвідування міської публічної бібліотеки. Приміщення бібліотеки спроектовано спільно з японськими архітекторами, оригінальний дизайн, можливість відкритого доступу до літератури, багато читачів і привітливий персонал — усе викликає почуття добрих заздрощів і захоплення. Далі екскурсія по місту і зустріч з українською громадою в домі Андрія Григоровича. Цікавість української громади до нас і подій в Україні величезна. І ми провели

у розмовах майже чотири години, і тільки о 24-й нас відвезли до готелю. У будинку А. Григоровича я познайомився з Орестом Субтельним, професором Йоркського університету і він довго розпитував мене про Україну й подарував свою книгу "Історія України".

Наступний день ми провели в екскурсіях по місту, самостійно без супроводжуючих і відпочивали в готелі. В останній день, 20 травня, пан Юрій Джуровець відвіз нас на Ніагарський водоспад, що знаходиться на відстані 118 км від Торонто, показав нам озеро Онтаріо, український центр, парк з двома пам'ятниками Т. Г. Шевченку і новий цвинтар, де поховані українці з дивізії "Галичина" та інші емігранти.

21 травня ми відлітаємо до Едмонтона. В аеропорту нас зустрів Богдан Кравченко і відвіз до готелю "CAMPUS TOWER", де мені було відведено кімнату № 1104. Після обіду оглядали університетське містечко, потім вечеря в ресторані з Богданом Кравченко, і о 23-й годині приїхали в готель.

Після сніданку в готелі Аллан Рутковський повів нас оглядати університетську бібліотеку, фонди якої налічують 5 млн. одиниць зберігання і яка добре оснащена технікою (комп'ютери, апарати для читання мікрофіш, копіювальна техніка). Потім обід з директором бібліотеки в університетській їдальні. Директор працює лише два тижні і охоче розповідає, що його оклад становить 90 тисяч доларів на рік, бібліотекарі мають 7 категорій і залежно від категорії отримують від 28 до 60 тисяч доларів на рік.

23 травня екскурсія по місту, зайшли в православну церкву, познайомились з о. Олександром і в 13.30 йдемо до міської бібліотеки. Чудове приміщення й оригінально організовано обслуговування читачів. Тут є дитяча література і спеціальний читальний зал, література для дорослих і дитячий відділ, де можна залишити дитину і йти в читальний зал. Для дітей тут є іграшки і різні тварини: заєць, півень, качка, папуга, мишки та ін.

Цікавий відділ старих фільмів, які можна переглядати, комп'ютерна система підтримує електронний каталог і виконує різні бібліотечні операції: облік читачів, контроль виданої літератури, обробка нових надходжень тощо.

Увечері я зробив доповідь про ранню історію Києво-Могилянської академії, розповів про бібліотеку і її нове приміщення. Слухачів було небагато, але слухали уважно, ставили багато питань, а потім інтерв'ю на канадському радіо. Серед слухачів був пан Скрипник і його дружина Софія, які запросили нас до себе додому на українську ковбасу. Було досить весело, і ми затрималися до майже другої години ночі, і Богдан відвіз нас до готелю.

24 травня Аллан Рудковський забрав нас після сніданку в бібліотеку, де ми ознайомилися з роботою відділу рідкісної книги, а також з програмою збереження документів. Особливу увагу приділили питанням окислення паперу і застосуванню обкладинок з безкислотного паперу для збереження рідкісних і цінних книг. Цікаво, що при роботі з такими книгами співробітники і читачі одягають білі рукавички.

Потім екскурсія у величезний супермаркет на околицю Едмонтона, де ми з професором Олегом Іллінським каталися на американських гірках, вечеряли в англійському ресторані, оглядали будинок Олега і пили лікер.

В останній день нашої мандрівки по Канаді Борис Балан відвіз нас в українське село, де є музей, хороша бібліотека і де бережуть українські традиції. Увечері відбулася ділова зустріч з Богданом Кравченком, на якій ми намітили плани подальшої співпраці Бібліотеки з Інститутом українських студій Альбертського університету.

26 травня відлітаємо до Америки, до Міннеаполіса, а звідти до Чикаго, де нас зустрічає рідне обличчя професора Дмитра Штогріна і везе нас до Богдана Ткачука, який є "Головою комітету по сприянню Народному руху в Україні". Дружина Б. Ткачука Орися пригостила нас борщем, картоплею з м'ясом, вином і кавою. Увечері в мене виступ перед громадою в культурному центрі, нещодавно побудованому українцями в Чикаго. Виступ пройшов цікаво, було багато запитань — нормальних і провокаційних, але я вже був досвідченим і відповів на всі запитання. Майже всю ніч ми провели з Богданом Ткачуком у пивниці, пили віскі і вели розмову на політичні теми, про ситуацію в Україні і перспективи Народного руху.

Вранці з Дмитром Штогріним на його авто поїхали в Урбану-Шампень де він мешкає і де знаходиться Іллінойський університет. 29 травня пішли у слов'янський відділ бібліотеки університету, де працює Д. Штогрін. Він познайомив нас зі співробітниками відділу, які розповіли про свою комп'ютерну мережу, про роботу з Бібліотекою конгресу. Університет має свій локальний каталог на книги і працює в режимі реального часу з бібліографічною базою OCLC. Потім обід у факультетському клубі на якому був присутній віце-президент університету, директор бібліотеки і співробітники, прийом у віце-президента і огляд відділу рідкісних і цінних книг, де знаходиться велика колекція інкунабул.

Завтра відлітаємо до Дайтона, а звідти до Бостона в Гарвардський університет, де в аеропорту нас зустрічає Оксана Процик, бібліотекар бібліотеки Вайденера, що є складовою частиною бібліотеки Гарвардського університету, і ми їдемо в Кембридж до помешкання Патриції Кеннеді Грімстед, у домі якої ми будемо жити. Будинок, де ми живемо, знаходиться поряд з Гарвардським університетом, який був заснований в 1636 році. Залишивши речі, ми йдемо на обід у факультетський клуб, де нас чекають професор Ігор Іванович Шевченко, співробітник із Москви Андрій, який вивчає історію церков, і директор Інституту українських студій Омелян Йосипович Пріцак, який 12 днів тому був обраний академіком АН України.

Після обіду Оксана Процик провела нам екскурсію містом, розповіла, що її мама жила під Білою Церквою, а батько з Тернопільської області, що батьки познайомилися в концтаборі, одружилися, жили в Німеччині, а з 1955 року живуть у США.

31 травня познайомились з бібліотекою, відділом реставрації і переплетення, і о 16-й годині моя доповідь у невеликому конференцзалі Інституту українських студій. Присутні 15 чоловік, розповідаю про Бібліотеку, будівництво, про Києво-Могилянську академію. Було багато запитань по темі і загальних про Україну. Не прийшов на доповідь О. Й. Пріцак, на другий день з'ясувалося, що він попав у автокатастрофу і його тільки ввечері відпустили додому.

Наступного дня ми оглядали місто, були в Массачусетському технологічному інституті, де працював Норберт Вінер, в бібліотеці Гарвардського університету. Завтра їдемо з Оксаною Процик на її авто до Нью-Йорка.

2 червня рано-вранці приїхала Оксана, ми завантажили речі і вперед на Нью-Йорк. Дорога хороша, а Оксана добре водить машину, і через 4,5 години ми в'їжджаємо в Гарлем, схожий на циганський табір, і через півгодини ми вже біля готелю, де нас зустрічає Богдан Ясинський. Ми поселяємося в готелі, і в 15.00 до готелю приїхала пані Кордіш, заступник директора, наша знайома по конференції на відкритті Бібліотеки в жовтні 1989 року. Обід в ресторані готелю, і ми їдемо в Нью-Йоркську публічну бібліотеку. Заходимо в робочий кабінет пані Кордіш і йдемо оглядати книгосховище бібліотеки і слов'янський відділ, керівником якого є емігрант Едуард Казинець, невисокий, самовпевнений чоловік. Нічого для нас нового, звичайна велика бібліотека. Вечеря, і ми вже в готелі.

Наступного дня 3 червня нас чекала пані Наталія, яка показала нам місто, музей "Метрополітен", де зібрані експонати з усього світу, там навіть є пектораль з Десятинної церкви. Потім екскурсія до статуї Свободи, огляд панорами міста з 107-го поверху будинку, поїздка по Уолл-Стрит, Бродвею і обід з Хейке Кордіш, а потім вільний час для огляду міста.

4 червня ми зранку в бібліотеці. Детальне знайомство з роботою відділів бібліотеки. Цікавий відділ юдаїки, комп'ютерна система, техніка реставрації, виготовлення мікрофіш, контролю мікрофільмів — про все це нам досить детально розповів заступник директора з технічного обслуговування.

У другій половині дня, в 17.15 прийом нашої делегації президентом бібліотеки доктором Хіллом, досить поважний, десь під 140 кг, чоловік. Це велика для нас честь бути прийнятими президентом, це буває надзвичайно рідко, так пояснив нам Богдан Ясинський. Ми швидко знайшли спільну мову з президентом, випивши по склянці шотландського віскі, і він надзвичайно довго розпитував мене про Україну, бібліотеку її фінансування і декілька разів запитував, чи

сподобалася нам їхня бібліотека. На прощання доктор Хілл, який є головним спонсором бібліотеки, подарував нам кілька книг, ми подякували за теплий прийом і також подарували йому книгу про Київ і я запросив його відвідати нашу Бібліотеку. Він загадково засміявся, чемно подякував і сказав, що це не можливо, не пояснюючи чому.

5 червня ми відлітаємо до Вашингтона. Через 50 хвилин польоту в аеропорту нас зустрічає Богдан Ясинський. Їдемо містом моїх мрій. Пам'ятники Вашингтону, Джеферсону, Білий дім, Капітолій, Бібліотека конгресу. В центрі міста чисто, багато зелені, справді красиве місто. Оглянувши місто, їдемо до Богдана Ясинського, у якого ми й будемо жити. Будинок великий, кожному з нас виділили по кімнаті, краще ніж у готелі.

Наступного дня після сніданку їдемо в бібліотеку. Нарешті"мрія ідіота збулася" і я в Бібліотеці конгресу. Спочатку дивимось фільм про бібліотеку, виставку українських книг, підготовлену слов'янським відділом, де працює Богдан Ясинський і йдемо в дослідницьку службу конгресу (CRS), обід, і знову в CRS. Нам досить детально розповідають про обслуговування конгресменів, як подаються запити, готуються відповіді, організовуються конференції і дискусії з різних питань законотворчої роботи. Надзвичайно цікаво і ефективно.

7 червня ми зранку в бібліотеці, знайомимось з цікавим відділом консервації і реставрації. Несподівана зустріч з директором бібліотеки АН СРСР В. Леоновим, який тут з дружиною. Потім знову йдемо в CRS на зустріч із заступником директора проф. Уїльямом Робінсоном і спеціалістом з інформації Джейн Бортник. Знову розповіді, запитання і відповіді. Після обіду їдемо на відпочинок.

Вечір і ранок 8 червня ми провели з Богданом Ясинським на березі Атлантичного океану, купалися, відпочивали, і знову їдемо у Вашингтон. Увечері нас запросили на уїк-енд завідувач відділу консервації англієць Петер (прізвище не пам'ятаю) і його дружина Шільда. Там зустрілися з Валерієм Леоновим і його дружиною Леною. Вечір був прегарний, ми багато розмовляли, дивилися футбол на екрані розміром 2х3 метри, пили віскі, їли різні закуски, потім чай — і до помешкання Богдана Ясинського.

Наступні два дні ми провели в екскурсіях по місту, зустрічах з українцями, що живуть у Вашингтоні, поїздках по магазинах.

11 червня зустріч з Джеймс Х. Біллінгтоном, директором Бібліотеки конгресу США, про якого я багато читав, тому наведу дещо з його біографії: "Джеймс Хедлі Біллінгтон був приведений до присяги як директор Бібліотеки Конгресу США 14 вересня 1987 року. Він — тринадцята людина, що посідає цю посаду з моменту заснування Бібліотеки конгресу в 1800 році.

Д-р Біллінгтон народився 1 червня 1929 року в м. Брун Мавр, штат Пенсильванія, і навчався в різних середніх школах району Філадельфії. Він був випускником середньої школи Лоуе Меріон і Прінстонського університету, який закінчив на відмінно в 1950 році. Трьома роками пізніше він захистив докторську дисертацію в Оксфордському університеті. Після служби в Армії Сполучених Штатів і Державному Офісі з фінансів викладав історію в Гарвардському університеті з 1957 по 1962 рік і пізніше — в Прінстонському університеті, де він був професором історії з 1964 по 1974 рік. Д-р Біллінгтон також навчався і захистив дисертацію в Інституті Російської літератури (Пушкінський дім) у Ленінграді в академіка Лихачева Д. С.

Д-р Біллінгтон є автором книг "Михайлівський і російський популізм" (1956), "Ікона і сокира" (1966) про російських старообрядців 17 століття, "Пожежа в думках людей" (1980).

Д-р Біллінгтон десять разів був у складі делегацій Конгресу, які відвідували Росію і колишній Радянський Союз. У червні 1988 року він супроводжував Президента Рейгана під час Саміту, який відбувався у Москві. Він є засновником програми "Відкритий світ". Д-р Біллінгтон має 33 почесні звання різних університетів".

Зустріч назначено на 11.30 і ми в 11.20 заходимо до його приймальні. На подарунок ми взяли дві книги про Київ і українські шкатулки. На запитання асистентки хто ми відповідає Богдан Ясинський. Д-р Біллінгтон приймає нас з деяким запізненням об 11.40. Заходимо, вітаємося за руку і розмовляємо російською мовою. Біллінгтон зауважує, що знає російську, а, на жаль, не знає української. Зпитує, що нам потрібно від нього. — Ми хотіли

б розширити книгообмін і обмін спеціалістами, — відповідаю я. Потім розповідаю про нашу Бібліотеку і дарую журнал "Україна" англійською мовою, де є фото нашої нової будівлі. Уважно розглянувши фото, д-р Біллінгтон каже, що будівля зовні виглядає добре. Розповідаю про нашу Бібліотеку, про її фонди, рукописи, стародруки і Києво-Могилянську академію.

Д-р Біллінгтон зауважує, що ми мало пишемо про роль України в освіті Російської імперії, про такі видатні постаті України, як Гізель, Беринда, Прокопович і далі, що він багато вивчав і продовжує вивчати творчість М. В. Гоголя. Я сказав, що в нашій Бібліотеці зберігаються рукописні документи М. В. Гоголя. Це надзвичайно зацікавило його, і він попросив прислати копії містичних рукописних праць Гоголя. Далі йшла розмова про різні бібліотечні справи, рукописні фонди. Вже двічі заходила асистентка і попереджала Біллінгтона, що його чекають у приймальні спонсори. Нарешті зі словами — треба їх приймати, тому що вони дають гроші, — д-р Біллінгтон дає зрозуміти, що аудієнція закінчена, ми даруємо йому книги і сувеніри й виходимо у приймальню. Йдемо на обід, нас доганяє д-р Біллінгтон і вручає мені подарунок — велику книгу про Бібліотеку конгресу.

Богдан Ясинський надзвичайно задоволений зустріччю і нашою розмовою. "Я стільки років працюю в бібліотеці, — каже Богдан — і тільки завдяки вам зустрівся вперше з директором у його кабінеті".

Пані Ірена, асистент д-ра Біллінгтона з міжнародних зв'язків, веде нас на обід, ми даруємо їй книгу про Україну і сувенірну шкатулку і їдемо в консульство для оформлення комп'ютера "Макінтош", який нам подарували представники фірми. Консул Ігор Дунайський вручає нам листа, що підтверджує отримання комп'ютера в дарунок Бібліотеці, і їдемо до Богдана готуватися до від'їзду в Москву.

12 червня 1990 року о 10-й годині ранку ми прилітаємо до Москви. Довго оформляємо отримання комп'ютера, берем квитки на потяг і їдемо в Київ.

О. Р. Загнер з дружиною пані Лоттою і директор Національної бібліотеки Угорщини Петер Зоневельд в гостях на квартирі М. І. Сенченка.

Візит до Національної бібліотеки Канади в Оттаві 14 травня 1990 року. Зліва Тетяна Роговенко, Ірена Белл, Микола Сенченко, Юлія Волхішина, Тетяна Арсеєнко

Чарівна і привітна Люба Пензей у жовтні 1997 року

В гостях у Андрія Григоровича

Під час розмови в бібліотеці. Директор бібліотеки Елізабет Бестон, Микола Сенченко і Данило Струк

Під час зустрічі в будинку А. Григоровича. Зліва Орест Субтельний

Богдан Ясинський і Микола Сенченко за діловою розмовою

На зустрічі у директора бібліотеки Кельнського Державного інституту східної Європи В. Мардака (третій зліва). Поряд з ним сидить його дружина пані Брітта, а поряд зі мною сидить Тарас Чорновіл

Біля Бібліотеки конгресу США

Мій син Юра Сенченко біля Парламентської бібліотеки Австрії

Я не випадково так детально описував цю поїздку. Це була найнасиченіша і найпізнавальніша поїздка, і я все життя буду вдячний професору Богдану Кравченко і, на жаль, уже покійному Богдану Ясинському за блискучу організацію навчання сучасної бібліотечної справи.

Нідерланди, Гаага, фірма "Мартінус Найхофф"

Фірма "Мартінус Найхофф" займалася друкуванням і продажем наукової літератури і приїздила в Україну з виставкою книг голландських видавництв. У 1989 році було організовано дві виставки цієї фірми в нашій Бібліотеці, де демонструвалися книги й періодичні видання 24 видавництв. Тоді ж ми познайомились з одним із власників фірми паном Зюйдхоком, який запросив мене до Гааги з метою ознайомлення з видавництвом і роботою Королівської бібліотеки, яка виконує функції національної бібліотеки Нідерландів.

Перед поїздкою співробітник відділу гігієни і реставрації І. В. Стадниченко, зробив декілька відбитків з колекції мідних дощок, що були знайдені під час упорядкуванні фондів філіалу № 1. Ця колекція була в основному сформована в Церковно-археологічному музеї при Київській духовній академії ще наприкінці XIX століття. Основу колекції становлять дошки друкарень Києво-Печерської лаври, а також Почаївської і Чернігівської Ільїнської друкарень. Ця колекція прекрасно ілюструє розвиток української гравюри на міді з 1645 року (найраніше датована дошка) до середини XIX ст.

Значний інтерес має гравюра з зображенням польського короля Владислава IV на коні, виготовлена в 1645 році Вільгельмом Гондіусом, голландським гравером, на міді, який у 30-ті — 50-ті роки XVII століття працював у Гданську. Відомі три варіанти портрета гетьмана Богдана Хмельницького. Ця дошка зберігалася у Почаєві і була зразком для українських майстрів. Очевидно, відсутністю міді викликано те, що на звороті цієї дошки Никодим Зубрицький 1704 року награвіював складну композицію — малюнок оборони Почаївського монастиря від турків у 1675 році. Серед цієї колекції багато гравюр видатних українських граверів.

Вивчення цієї колекції стимулювало підготовку каталогу колекції та альбому, який ми хотіли надрукувати спільно з фірмою "Мартінус Найхофф". Домовленість була досягнута, але події подальшого життя не дали змоги реалізувати цей проект.

Під час поїздки до Нідерландів мені вдалося побувати у Королівській бібліотеці Нідерландів, заснованій у 1798 році на базі приватної збірки Вільгельма V Оранського, що перебував у екзилі. У 1806 році король Людовік Бонапарт присвоїв бібліотеці ім'я Королівська бібліотека (Koninklijke Bibliotheek). У 1982 році бібліотека здобула статус національної бібліотеки Нідерландів.

На Королівську бібліотеку Нідерландів покладено завдання збереження друкованої та рукописної культурної спадщини країни та уможливлення якнайширшого доступу до збірок бібліотеки всіх зацікавлених. В кооперації з університетською бібліотекою Лейдена Королівська бібліотека виступає як головний центр наукової інформації Нідерландів. У фондах бібліотеки переважають видання гуманітарних наук, насамперед такі теми, як історія, культура Нідерландів та голландська мова.

Королівська бібліотека Нідерландів збирає всі публікації, які виходять друком на території Нідерландів. Проте видавці мають право самі вирішувати, чи пошлють вони свої видання до бібліотеки, на противагу іншим країнам де існують закони про обов'язковий примірник для національної бібліотеки.

Фонди бібліотеки становлять близько 3,5 млн. одиниць зберігання, з яких 2,5 млн. книжок. Бібліотека передплачує близько 15000 журналів. Бібліотека має електронний каталог і цікаву колекцію картин на оптичних дисках.

Цілий день ми з Пітером Вельдманом (моїм перекладачем, найнятим фірмою, який навчався в Росії в Московському державному університеті) провели в Королівській бібліотеці і побачили багато нового і цікавого.

Наступного дня ми зробили екскурсію в містечко Culemborg до Центрального будинку книги, який збирає всю друковану продукцію Нідерландів і розсилає до крамниць і бібліотек за замовленнями.

Фірма “Мартінус Найхофф” має 90 співробітників, комп’ютерну мережу, готує вихідні дані книг які продає і друкує для предметного каталогу.

12 січня я залишив затишний Parkhotel і пан Зюйдхок відвіз мене у Амстердам звідки я вилітав до Москви. В цілому поїздка була плідною і пізнавальною. Дуже шкода, що нам так і не вдалося реалізувати наші плани.

Відлітаючи з Амстердаму, я не переставав дивуватися тому, як все раціонально побудовано в цій невеликій країні, де живе понад 14,5 млн. жителів, країні, яка постійно перебуває під загрозою затоплення і, незважаючи на суворий клімат, має надзвичайно розвинене сільське господарство.

У Нідерландах, країні, яка посідає четверте місце в світі у видавничій діяльності, багато уваги приділяється розвитку бібліотечної справи, торгівлі книгами. Будинок книги, де виконуються замовлення книгарень і бібліотек на друковану продукцію Нідерландів, має локальну комп’ютерну мережу з 140 комп’ютерів, повністю автоматизоване книгосховище на 15 млн. томів. 120 співробітників будинку книги впродовж 24 годин виконують всі замовлення на доставку книжкової продукції до споживача.

Королівська бібліотека і бібліотеки університетів об’єднані в єдину інформаційно-бібліотечну мережу, яку розробила і продовжує удосконалювати і експлуатувати фірма PICO, де працює лише 60 співробітників.

Летів я і думав, чому ми в Україні не можемо зробити аналогічні фірми і побудувати якщо не оптимальну, то раціональну мережу бібліотек, інформаційних систем і пунктів розподілу друкованої продукції? Чому маючи інститут кібернетики, наукової інформації, Академію наук і кваліфікованих фахівців з інформатики і суміжних дисциплін ми не маємо власних баз даних, реферативних журналів, інформаційно-бібліотечних систем?

Все це мабуть тому, що до керівництва всіма справами у нас залучають не спеціалістів професіоналів, а людей, що беруться керувати любими установами, аби тільки керувати.

ФРН — Міжнародні бібліотечні конференції (Берлін, Кельн)

У січні 1991 року отримую запрошення на Міжнародну бібліотечну конференцію виступити з доповіддю і взяти участь в екскурсії по бібліотеках і музеях Німеччини. Конференція відбувалася у невеличкому містечку Гозен, де розміщувався раніше навчальний центр спецслужби Німецької демократичної республіки. Вона була організована Асоціацією європейських бібліотек для країн колишнього соціалістичного табору.

Три дні, з 25 по 27 лютого 1991 року пройшли в засіданнях, де ми знайомилися з роботою бібліотек Угорщини, Польщі, Росії, Чехословаччини, України (моя доповідь) та інших бібліотек.

28 лютого екскурсія в Державну бібліотеку Німеччини в Берліні, зустріч з Францем Гьорнером і знайомство з бібліотекою.

Німецька бібліотека як загальнофедеральна установа була утворена в 1990 році в результаті угоди між Німецькою бібліотекою в Лейпцигу, Німецьким музичним архівом в Берліні і Німецькою бібліотекою у Франкфурті-на-Майні. Її завдання в новій якості було визначено як виконання функцій національного сховища німецькомовної літератури і національного бібліографічного центру Німеччини. Випуск бібліотекою єдиної Німецької національної бібліографії був відновлений з початку 1991 року. Концепцією розвитку бібліотеки було встановлено, що частини її, що знаходяться у Франкфурті і в Лейпцигу, продовжуватимуть свою діяльність, не допускаючи дублювання традиційних бібліотечних функцій, від комплектування до каталогізації. Операції, пов'язані зі зберіганням і обслуговуванням, у Франкфурті і Лейпцигу будуть поступово уніфіковані. Обов'язкові екземпляри всіх друкарських творів і музичних записів надходять в Німецьку бібліотеку до Франкфурта, Лейпцига і Берліна.

Бібліографія поточних надходжень надається на дискетах. Подібна форма обслуговування є дуже зручною для бібліотек-користувачів, що не входять в інтегральні комп'ютерні мережі, але які мають власну локальну мережу, що дає змогу використ-

товувати зовнішні дані. Бібліографічна інформація на компактних оптичних дисках (КОД) випускається щоквартально.

Бібліографічний БнД прямого доступу BIBLIODATA містить дані з 1972 року, що постійно актуалізуються. У квітні 1992 року у Франкфурті буде розпочато будівництво нової будівлі Німецької бібліотеки. Його корисна площа становитиме 48 тис. кв. метрів, з них 30 тис. кв. метрів надаються під книгосховище. У приміщенні Німецької бібліотеки в Лейпцигу завдяки новій концепції організації праці і навчання персоналу, а також упровадженню нових комунікаційних технологій, створена інфраструктура, що дає змогу забезпечити умови роботи, подібні тим, які є у Франкфурті.

До числа перспективних завдань Лейпцигської бібліотеки входить її розвиток як центру реставрації книги. З цією метою в 1991 році тут встановлено устаткування вартістю в 6,5 млн. німецьких марок, що дає змогу врятувати від руйнування близько 400 тис. книг, видрукуваних на папері з високою кислотністю (книги, видані після 1850 р.). В Лейпцигу здійснюється мікрофільмування цінних видань з метою їх збереження, для чого застосовується техніка, що забезпечує дотримання вимог прийнятого в США стандарту. Одночасно Лейпцигська бібліотека є музеєм німецької книги і писемності. В число її завдань входить також створення фонду літератури німецькою мовою нового часу і виконання функцій центру документації в цій сфері. В цілому у фондах Німецької бібліотеки міститься 12,5 млн. одиниць зберігання, з яких у Лейпцигу знаходиться понад 7 млн. Ці фонди мають велику цінність як скарбниця німецької літератури, і їх наявність є гарантією збереження єдності літератури Західної і Східної Німеччини. Єдина організація Німецької бібліотеки і її ефективна внутрішня структура гарантують стабільний профіль комплектування і комплексність інформаційного обслуговування.

У рамках конференції Німецький бібліотечний інститут організував 9-денну автобусну екскурсію в різні бібліотеки земель Східної і Західної Німеччини, в музей Гутенберга у місті Маінц, та інші музеї і картинні галереї Німеччини. Музей, заснування якого було приурочено до 500-річниці з дня народження

І. Гутенберга в 1900 році, розташований в одній з найкрасивіших ренесансних будівель міста. Експозиція музею знайомить з історією книгодрукування — від старовинної техніки, інкунабул, друкарських дощок зі сходу до історії шрифтів і паперу, екслібрисів і плакатів. В музеї зберігаються і два примірники першої друкованої книги — Біблії Гутенберга, виданої в кількості 180 примірників.

Автобусна екскурсія дала можливість не тільки ознайомитися з бібліотеками, а й налагодити стосунки з представниками різних бібліотек. Особливу цікавість викликала бібліотека Німецького бундестагу, що здійснювала інформаційно-бібліотечне обслуговування депутатів бундестагу.

У місті Кельні з 30 квітня по 3 травня 1991 року відбулася міжнародна конференція за участю спеціалістів бібліотек і центрів документації, організована Державним інститутом східної Європи і Кельнським університетом, куди запросили мене і заступника з наукової роботи А. О. Чекмарьова. Директором бібліотеки інституту східної Європи працював українець Всеволод Мардак, з яким я був добре знайомий і який запросив нашу делегацію до себе додому.

На конференції ми виступили з доповідями: "ЦНБ АН УРСР: стан і перспективи розвитку", таку назву мала моя доповідь виголошена 2 травня о 9.30 і доповідь А. О. Чекмарьова "Проблеми книгообміну науковою літературою" о 16.30.

На конференції були присутні понад 130 спеціалістів з бібліотек і центрів документації Німеччини і країн колишнього соціалістичного табору. Для учасників конференції були організовані екскурсії у Кельнський університет і Державний інститут Східної Європи, де нас ознайомили з роботою цих установ.

Франція, Австрія, Німеччина

Стан фондів бібліотеки вимагав проведення реставраційних робіт для збереження особливо рідкісних і цінних книг. Реставрації підлягали як рукописні фонди так і стародруки, особливо та частина, що зберігалася в підвалах. Проте наш відділ гігієни і

реставрації був погано оснащений, і мене дуже цікавило оснащення кращих бібліотек світу.

Поїздку до Франції організував Всеволод Мардак, директор бібліотеки Інституту по вивченню Східної Європи. Кошти на поїздку в сумі 2000 франків виділив фонд Ольжича.

У Парижі з 8 по 18 червня я детально ознайомився з роботою Національної бібліотеки Франції, особливо відділу консервації і реставрації та його оснащенням. Крім того, мені вдалося попрацювати в бібліотеці Симона Петлюри, ознайомитися з фондами і архівом.

У містечку Сарсель, де знаходиться Наукове товариство Т. Г. Шевченка я познайомився з професором Аркадієм Жуковським і фондами української бібліотеки. Ми довго вели розмову про можливу співпрацю, але далі розмов справа так і не зрушилася.

Коли я повернувся із Франції мене чекало запрошення від Міністерства культури Австрії приїхати до Відня з метою налагодити співпрацю з Інститутом Південно-Східної Європи (ІПСЄ) з 11 по 20 липня.

У Відні мене зустрічала Ілона Славінська, з якою ми познайомилися в Києві і яка працювала заступником директора ІПСЄ. В інституті ми склали проект договору про співпрацю і намітили план мого перебування у Відні.

Майже два дні ми присвятили вивченню роботи парламентської бібліотеки, яка була заснована в 1869 році і була призначена для обслуговувати членів австрійського парламенту. Сьогодні це загальнодоступна бібліотека, окрім днів, коли відбуваються парламентські сесії. З 1909 року міститься у великому будинку неогрецького стилю. Фонди бібліотеки налічують приблизно 240 тис. примірників книжкових видань і близько 900 назв періодики. Тематичний профіль — переважно суспільні науки, державне право, історія, парламентська діяльність, політичні партії тощо. Склад фондів відображений в авторському, тематичному і систематичному каталогах.

Найбільшу цінність парламентської бібліотеки з точки зору україніки мають повні протоколи періоду з 1861 по 1918 рік,

котрі фіксували діяльність Палати депутатів у 374 томах та Палати лордів у 74 томах. За допомогою опублікованих покажчиків до цих протоколів у 22 томах можна легко знайти тексти виступів, пропозицій, запитів усіх українських депутатів.

Бібліотека має також рідкісні біографічні видання, що містять детальну інформацію про кожного члена парламенту. Вичерпні відомості про адміністративний устрій Австро-Угорщини в цілому, Галичини та Буковини зокрема, дають щорічні довідники. В бібліотеці зберігаються також дуже інформативні й важливі для вивчення суспільно-політичної історії Західної України стенографічні звіти засідань Крайового Сейму Королівства Галичини та Лодомерії з Великим Краківським князівством (124 томи за 1861—1914 роки) та Буковинського Ландтагу (71 том за 1863—1913 роки).

Потім мені була надана можливість ознайомитись з Національною бібліотекою Австрії, що отримала сучасну назву в 1922 році, ставши наступницею Надвірної бібліотеки, заснованої Габсбургами ще в XVI столітті. Згідно з імператорським указом від 1808 року бібліотека почала отримувати обов'язкові примірники видань, що виходили на території Австро-Угорщини.

Найбільша в Австрії державна загальнодоступна (починаючи з 16 років) бібліотека має універсальний характер, однак з помітною перевагою літератури гуманітарного напряму (австріїка, славістика, теологія, філософія, інформатика, філологія, мистецтвознавство, географія, картографія, етнографія, белетристика та ін.).

Основу бібліотеки становить збірка друкованих видань, проте величезною науковою і культурною цінністю є також спеціальні збірки: рукописів та інкунабул, карт та музей глобусів, музична, папірусів, портретів та фотоархів, театральний музей, міжнародний музей есперанто, австрійський банк даних з періодики.

Бібліотека має головний читальний зал, читальний зал періодики, читальний зал великоформатних видань, читальний зал мікроформ та аудіо- відео- інформації, відділ наукової інформації, довідкову платну службу, два читальних зали музейного

характеру, а також окремо виділені збірки листівок та плакатів, екслібрисів.

Збірка друкованих видань відображена у двох каталогах: алфавітному, хронологічно розчленованому на 2 частини: 1501—1929; з 1930 та в предметному каталозі. Бібліотека володіє можливістю автоматизованого бібліографічного пошуку.

Україніка, як і славістика взагалі, не виділена окремо. За орієнтовними підрахунками україніка серед славістичних друків становить близько 3—4 %.

Треба мати на увазі, що більшість книжкових надходжень до 1918 року складалася з так званих обов'язкових примірників, що надходили до бібліотеки з усіх земель Австрії, в тому числі й тих, які видавалися у Львові, Чернівцях, Станіславі, Бродах, Дрогобичі, Тернополі та ін.

Наприкінці вересня місяця 1991 року я отримав запрошення від німецької фірми "Антикваріат Кайп" приїхати до Франкфурта-на-Майні з метою відвідати Франкфуртську виставку-ярмарку з 13 по 20 жовтня. Виставка справді вразила мене своїми розмірами, організацією і новими книгами. Багато цікавих наукових книг, але відсутність коштів не дає можливості придбати ці книги для Бібліотеки.

У кінці року відбулася ще одна поїздка до Відня на запрошення фірми "Мінолта" (з 8 по 16 грудня), що займалася продажем копіювальної техніки і яка орендувала приміщення в нашій Бібліотеці. На цей раз я був у Відні з дружиною і сином, які вперше були за кордоном. У цілому поїздка була цікава, але менш пізнавальна.

У березні 1992 року трапилася нагода ознайомитися з роботою німецької книготоргової фірми "Ланге унд Шпрінгер" (з 25 по 30 березня), яка знаходилася в Берліні. На той час у мене виникло бажання створити книговидавничу фірму при ЦНБ і друкувати книги з фондів Бібліотеки. Тому така поїздка була для мене важливою в плані вивчення організації видавничої справи фірми "Шпрінгер Ферлаг" і книгорозповсюдження дочірньої фірми "Ланге унд Шпрінгер".

У травні цього року фірмі "Шпрінгер Ферлаг" виповнювалося 150 років і я був запрошений разом з дружиною з 8 по 19 травня 1992 р. взяти участь в урочистих заходах з нагоди цієї дати. Свято відбулося на славу: екскурсія по видавництву, по місту, проживання в готелі "Кемпінський", прийоми і знайомства з представництвами фірми практично з усіх країн світу, все це не можна забути. Слід зауважити, що поїздки за кордон дружини і сина оплачувалися з бюджету нашої сім'ї.

Стажування співробітників ЦНБ за кордоном

"Центральна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського АН УРСР за останні роки набула значного досвіду в організації та проведенні виставок іноземної наукової літератури, — пише Кириченко Раїса Степанівна. Завідуюча сектором бібліографічної роботи відділу комплектування іноземною літературою ЦНБ ім. В. І. Вернадського (Вісн. АН УРСР, 1989. № 6. — С. 107, 108). — Встановлення контактів із зарубіжними фірмами та організаціями в галузі виставкової роботи має своєю головною метою ознайомлення вчених та спеціалістів з найновішою продукцією світового книжкового ринку, формами й методами, а також специфічними особливостями роботи окремих видавництв. Виставки зарубіжних наукових видань дають можливість нашим читачам знайомитися з книжковою продукцією видавництв не по каталогах чи рекламних фірмових проспектах, а "de visu", створюють умови для більш обґрунтованого формування замовлень на іноземну літературу. Встановлення ділових зв'язків із зарубіжними видавничими фірмами сприяє розвитку та поглибленню міжнародного співробітництва науково-дослідних організацій та спеціалістів, розширенню обміну і отриманню наукової інформації.

Так, у листопаді 1987 р. у нас проходила виставка видань фірми "Гордон енд Бріч" (США) та її дочірнього підприємства "Харвуд Академік Паблишерс" (Швейцарія). На ній було представлено 310 найменувань книг і журналів з фізико-математичних, технічних, біологічних, наук про Землю та суспільних наук. ЦНБ ім. В. І. Вернадського зв'язують з нею багаторічні ділові

контакти. Всі замовлення виконуються акуратно і чітко... У грудні 1988 р. вдруге представляло у нас свою продукцію (близько 500 наукових видань з різних галузей науки) видавництво "Ельзевір" (Нідерланди)... ЦНБ ім. В. І. Вернадського одержує через видавництво "Ельзевір" основну частину замовлень по валютній передплаті з Голландії.

У грудні минулого року вп'яте експонувалась література видавництва "Шпрінгер-ферлаг" (Західний Берлін). Це одне з найбільших науково-технічних видавництв світу. Засноване в 1842 р. Юліусом Шпрінгером (старшим), воно видає літературу практично з усіх галузей знань. Нині видавництво пропонує більше 10 тис. найменувань видань... Центральну наукову бібліотеку АН УРСР зв'язують з "Шпрінгер-ферлаг" багаторічні ділові контакти: його видання надходять у фонди ЦНБ із початку 20-х років.

Проведення виставок зарубіжних книговидавництв, крім інформаційних ефектів, має ще й економічний. В наш час проблема комплектування бібліотечних фондів ускладнюється невпинним зростанням цін на зарубіжні наукові видання. Особливо високі ціни на літературу підвищеного попиту, довідкові видання, монографії, публікації з нових наукових досліджень. Це все приводить до скорочення надходжень наукових видань по лінії міжнародного книгообміну. Валютні закупки літератури також обмежені лімітами валютних асигнувань, що виділяються АН УРСР.

В цих умовах проведення виставок може стати одним з додаткових джерел комплектування фондів іноземною науковою літературою. Це стає можливим завдяки тому, что видавнича фірма, яка зацікавлена в рекламі своєї продукції, у вивченні попиту на неї на радянському книжковому ринку, як правило, ладна надати певні пільги на придбання експонованих видань. З 20 лютого по 3 березня цього року в ЦНБ ім. В. І. Вернадського була вперше відкрита виставка книготорговельної посередницької фірми "Мартінус Найхофф Інтернейшнл" (Нідерланди), де було представлено 327 наукових видань 24 найбільших видавництв Англії, Бельгії, Нідерландів, Сінгапура, США, ФРН, Швеції...

На виставці "Мартінус Найхофф Інтернейшнл" у Києві була представлена найновіша література, загалом останніх двох-трьох років видання. Найбільшим попитом користувалися видання з обчислювальної техніки, фізики, хімії, економіки, історії. Вся література, що експонувалась на виставці, закуплена у фірми на пільгових умовах (із 30 відсотковою знижкою) і надійшла у фонди ЦНБ та бібліотек академічних інститутів".

Розширення виставкової діяльності, знайомство зарубіжних видавництв з ЦНБ дало можливість розширити ділові зв'язки, стимулювати запрошення співробітників Бібліотеки до видавництв різних країн. Саме це й дало додаткові можливості для вивчення досвіду з роботи бібліотек і видавництв інших країн.

Наведу перелік бібліотек, які мені вдалося відвідати впродовж 1988—1991 років, ознайомитися з технічним оснащенням відділів консервації і реставрації, складом і функціями систем автоматизації інформаційно-бібліотечного обслуговування, перспективами розвитку.

1. Бібліотека Баварського технічного університету (1988 р.).
2. Баварська державна бібліотека (1988 р.).
3. Бібліотека Баварської академії наук (1988 р.).
4. Парламентська бібліотека Канади (1990 р.).
5. Бібліотека Торонтонського університету (1990 р.).
6. Публічна бібліотека довідкових видань (Торонто,1990 р.)
7. Бібліотека інституту Святого Володимира (Торонто, 1990 р.).
8. Бібліотека Альбертського університету (Едмонтон, 1990 р.).
9. Публічна бібліотека м. Едмонтона (1990 р.).
10. Бібліотека Іллінойського університету (Урбана-Шампень, 1990 р.).
11. Бібліотека Гарвардського університету (Бостон, 1990 р.).
12. Нью-Йоркська публічна бібліотека (1990 р.).
13. Бібліотека конгресу США (Вашингтон,1990 р.).
14. Королівська бібліотека Нідерландів (Гаага, 1991 р.).
15. Державна бібліотека Німеччини (Берлін, 1991 р.)
16. Німецька бібліотека в Лейпцигу (1991 р.).
17. Німецька бібліотека у Франкфурті-на-Майні (1991 р.).

18. Національна бібліотека Австрії (Відень, 1991 р.)

19. Парламентська бібліотека Австрії (Відень, 1991 р.).

20. Національна бібліотека Франції (Париж, 1991 р.).

21. Бібліотека Симона Петлюри (Париж, 1991 р.)

22. Бібліотека Наукового товариства Т. Г. Шевченка (Сарсель, 1991 р.).

Після останніх поїздок до Відня і Берліна з дружиною мій куратор у Президії АН України академік І. І. Лукінов сказав Б. Є. Патону, що мої поїздки пов'язані з продажем книг з фондів ЦНБ. Через тиждень до Бібліотеки надійшов лист з проханням надати інформацію про відрядження співробітників ЦНБ за кордон. Ми підготували Доповідну записку і направили її на ім'я І. І. Лукінова.

Доповідна записка про службові відрядження співробітників Бібліотеки за кордон у 1988—1991 роках та у І півріччі 1992 року

1988 рік

1. Сенченко М. І., Малолєтова Н. І. — ФРН, фірма "Кубон і Загнер" (з 29 жовтня по 9 листопада).

2. Сенченко М. І., Дубровіна Л. А. — Греція, Афіни — Візантійський музей, виставка грецьких рукописів в рамках Міжнародної конференції, присвяченої 1000-річчю культурних і економічних зв'язків Росія — Греція (з 20 по 28 листопада).

1989 рік

3. Сенченко М. І., Арсеєнко Т. І., Роговенко Т. В., — Канада, США (з 15 травня по 12 червня).

1991 рік

4. Сенченко М. І. — Нідерланди, фірма "Мартінус Найхофф" (з 6 по 12 січня).

5. Дубровіна Л. А. — США, Гарвардський університет.

6. Сенченко М. І. — ФРН, Берлін, Бібліотечна світова конфедерація (з 25 лютого по 8 березня).

7. Сенченко М. І., Чекмарьов А. О. — ФРН, Кельн, "ABDOST — TAGUNG" (з 30 квітня по 3 травня).

8. Бровкін А. Г. — США, Вашингтон, Урбана-Шампен, Іллінойський університет (з 24 квітня по 5 травня).

9. Сенченко М. І. — Париж, Франція, Національна бібліотека, Товариство українських бібліотекарів (з 8 по 18 червня).

10. Сенченко М. І., Арсеєнко Т. І. — Відень, Австрія, Міністерство культури, Інститут Південно-східної Європи (з 11 по 20 липня).

11. Сенченко М. І. — Франкфурт, ФРН, фірма "Антикваріат Кайп" (з 13 по 20 жовтня).

12. Христич Л. О., Жданова Р. С. — ЧСФР, Національна бібліотека у Празі (з 4 по 11 жовтня).

13. Івченко Л. В., Міщук Т. В. — ЧСФР, Національна бібліотека у Празі (з 21 по 25 жовтня).

14. Івченко Л. В. — ЧСФР, Національна бібліотека у Празі (з 25 листопада по 1 грудня).

15. Васильєв В. В., Ємельянов О. Б. — Відень, Австрія, фірма "Мінолта" (з 15 по 23 грудня).

16. Сенченко М. І. — Відень, Австрія, фірма "Мінолта" (з 8 по 16 грудня).

17. Арсеєнко Т. І., Дідківська Г. Г. — Канада, Бібліотека Торонтонського університету (з 8 по 20 грудня).

18. Федорук В. С. — США, Канада (з 3 грудня 1991 року по 7 січня 1992 року).

1992 рік

19. Васильєв В. В., Воробей М. А. — Відень, Австрія, фірма "Мінолта" (з 23 по 30 березня).

20. Стадніченко І. В. — Франкфурт, ФРН, фірма "Антикваріат Кайп" (з 5 по 29 березня).

21. Сенченко М. І. — Берлін, ФРН, фірма "Ланге унд Шпрінгер" (з 25 по 30 березня).

22. Сенченко М. І. — Берлін, ФРН, фірма "Ланге унд Шпрінгер" (з 8 по 19 травня).

23. Дегтяренко Л. О., Слободська І. О. — ЧСФР, Національна бібліотека у Празі.

З цієї записки видно, що за останні півтора року стажування за кордоном пройшли 15 осіб, а всього за 1988—1992 роки за кордоном побували і ознайомилися з роботою бібліотек, відділів реставрації і консервації документів, видавничих фірм 18 співробітників Бібліотеки.

Розділ 6.

Формування перспективних напрямів розвитку Бібліотеки

Постанова Президії АН УРСР про перспективи розвитку ЦНБ імені В. І. Вернадського

Тягар будівництва нового приміщення Бібліотеки поступово спадав з моїх пліч, але будівельні роботи на цьому не закінчилися. Що далі? Треба думати про те, що робити з приміщеннями старого корпусу по вул. Володимирській, філіалу № 1, та ще з приміщенням напівзваленої церкви у Феофанії, переданої ЦНБ для розміщення там книгосховища.

З введенням у дію нового приміщення бібліотеки умови зберігання та можливості обслуговування вчених і спеціалістів дещо поліпшилися. Але ще рано говорити, що краща бібліотека України вийшла з кризового стану, в якому тривалий час перебувала.

Бібліотека продовжує зберігати літературу обмінно-резервного фонду в 8 підвалах. Це величезна частина фонду, книги, заражені грибком та іншими мікроорганізмами. Потрібні величезні зусилля навіть для того, щоб, працюючи в погано пристосованих підвалах, відібрати літературу для дезінфекції і реставрації.

Крім того, майже 2 млн. одиниць зберігання із загального фонду, відділів рукописів та рідкісних видань потребують реставрації й заміни обкладинок.

Для раціонального розміщення фонду і забезпечення його цілісності необхідно провести капітальний ремонт філіалів бібліотеки по вул. Володимирській, 62 та Г. Сковороди, 2а.

Будинок по вул. Володимирській, 62 потребує серйозного ремонту і встановлення в ньому систем автоматичного пожежогасіння, пожежної та охоронної сигналізації, систем кондиціону-

вання повітря. Ремонтні роботи виконуватимуться в два етапи. Перший — ремонт книгосховища — передбачається завершити в 1992, другий — ремонт основного-корпусу — в 1995 році.

Ремонт і реставрацію будинку по вул. Г. Сковороди, 2а (старе приміщення Києво-Могилянської академії) намічено розпочати 1993 і закінчити 1995 року. Початок цих робіт пов'язаний з переміщенням книжкового фонду з цього будинку в книгосховище по вул. Володимирській, 62.

Після закінчення ремонту в будинку по вул. Сковороди, 2а розміститься Музей-заповідник "Києво-Могилянська академія". При розробці заходів щодо забезпечення цілості фондів особливу увагу буде приділено організації їх раціонального розміщення в корпусах бібліотеки з урахуванням умов тривалого зберігання документів. Оскільки корпус по вул. Володимирській більшою мірою відповідає вимогам до книгосховищ для зберігання цінних документів, у ньому будуть розміщені унікальні фонди.

Для забезпечення фізичної цілості бібліотечних фондів, насамперед історико-культурних, у корпусі по вул. Володимирській, 62 доцільно організувати центр консервації і реставрації рукописів та книг.

Важливою передумовою входження Бібліотеки в нову інформаційну інфраструктуру суспільства і досягнення якісно нового рівня (щодо повноти й оперативності) подання читачам документної інформації є організація в Бібліотеці інформаційно-обчислювального центру з автоматизованим банком даних, доступним віддаленим абонентам. Повним ходом іде обладнання приміщення центру, плануємо з 1991 року розпочати наповнення зведеного електронного каталогу.

Усі ці напрями діяльності Бібліотеки були затверджені на Президії АН УРСР. Але чи будуть вони виконані, чи знову залишаться на папері? Якщо фінансування Бібліотеки буде недостатнім, то нічого не зміниться.

У Віснику АН України (1990, № 3. — С. 3—6.) друкується інформація про перспективи розвитку Бібліотеки. *"Президія АН*

УРСР розглянула питання про перспективи розвитку Центральної наукової бібліотеки (ЦНБ) ім. В. І. Вернадського АН УРСР.

З доповіддю виступив директор бібліотеки доктор технічних наук М. І. Сенченко. Він зазначив, що введення в дію нового комплексу ЦНБ у Києві є визначною подією у науковому, суспільно-політичному та культурному житті республіки. Створюються принципово нові можливості для розвитку бібліотечної справи як для Академії наук УРСР, так і для м. Києва і республіки в цілому.

Центральна наукова бібліотека АН УРСР — одна з найбільших у світі. В її 12-мільйонних фондах зберігається найбільше на Україні і одне з найзначніших в Радянському Союзі зібрання давніх пам'яток слов'янської писемності, рукописних книг XI—XVIII ст., історичних документів XVI—XVIII ст., архівів і книжкових колекцій видатних діячів вітчизняної та світової науки і культури.

Унікальну цінність мають такі реліквії, як найдавніша пам'ятка слов'янської писемності — Київські глаголичні листки, датовані кінцем X— початком XI ст., фрагмент Сліпченського Апостола XII ст., Оршанське Євангеліє XIII ст., чудова пам'ятка української писемності та живопису — Пересопницьке Євангеліє.

Важливу частину фондів відділу рукописів бібліотеки становлять особисті архіви діячів вітчизняної історії, науки та культури. Серед них архіви Миколи Костомарова, Бориса Грінченка, Володимира Антоновича, Олександра Лазаревського тощо. Тут зберігаються матеріали з рукописної спадщини класиків вітчизняної літератури та мистецтва Тараса Шевченка, Миколи Гоголя, Петра Гулака-Артемовського, Григорія Квітки-Основ'яненка, Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, з архівів Івана Нечуя-Левицького, рукописи Панаса Мирного, Михайла Старицького, Марка Кропивницького, Марка Вовчка.

Почесне місце в цьому зібранні належить архівам членів Академії. Серед них документи, пов'язані з творчістю корифея вітчизняної та світової науки Володимира Вернадського, видатного філолога-орієнталіста Агатангела Кримського, історика Дмитра Багалія, економіста Костянтина Воблого, математика Дмитра Граве, письменників Павла Тичини, Максима Рильського та ін.

Окрасою бібліотеки є нетлінні духовні скарби багатьох народів, які дійшли до нас з найглибших історичних пластів світової цивілізації.

ЦНБ — це також Державне сховище друкованої продукції Української РСР. Тут зберігаються архівні примірники періодичних видань республіки з перших років Радянської влади, найповніше на Україні зібрання нот і музичної літератури, естампів і репродукцій, карт і атласів. Центральна наукова бібліотека — депозитарій документів і матеріалів Організації Об'єднаних Націй та її спеціалізованих установ.

Універсальними за змістом фондами бібліотеки зможуть користуватися щороку понад 40 тисяч читачів. А щоденно до послуг майже тисячі відвідувачів відкриті одинадцять читальних залів, численні кабінети та різноманітні довідкові відділи.

Колектив ЦНБ наполегливо працює над втіленням у життя ідеї кардинального технічного переозброєння бібліотечної справи, дедалі ширше використовує прогресивні інформаційні технології. Найближчим часом передбачається оснащення служб бібліотеки засобами обчислювальної техніки, оргтехніки та комплексної механізації. Тим самим буде розв'язано завдання перетворення традиційної бібліотеки в сучасний центр наукової інформації.

У доповіді підкреслювалося, що серед основних завдань ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН УРСР, визначених на найближчі роки, — вдосконалення інформаційно-бібліотечного обслуговування вчених і спеціалістів, зокрема шляхом прискореного впровадження сучасних засобів інформатики, а також розвиток наукових досліджень у галузях бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства, підвищення ефективності науково-методичного забезпечення діяльності мережі бібліотечних установ АН УРСР.

При обговоренні доповіді виступили віце-президент АН УРСР академік В. І. Скок; академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства АН УРСР академік АН УРСР В. М. Русанівський; академік-секретар Відділення історії, філософії та права АН УРСР член-кореспондент АН УРСР І. Ф. Курас;

завідуючий відділенням Інституту проблем моделювання в енергетиці АН УРСР, заступник голови Бібліотечної ради Президії АН УРСР член-кореспондент АН УРСР В. В. Васильєв; завідуюча бібліотекою Інституту проблем літературознавства АН УРСР, член Бібліотечної Ради Президії АН УРСР С. В. Сотниченко.

У заключному слові президент АН УРСР академік Б. Є. Патон сказав, що обговорення, яке відбулося, покликане допомогти намітити шляхи перебудови бібліотечної справи в Академії наук республіки з метою підвищення ролі бібліотек у науковому процесі, визначити пріоритети в розвитку інформаційної справи, у створенні справжнього інформаційно-бібліотечного комплексу.

Далі він зазначив, що керівництву ЦНБ необхідно перебудувати діяльність бібліотеки з урахуванням статусу науково-дослідної установи, якого їй надано, зокрема у напрямі розширення науково-організаційної роботи.

В Академії необхідно створити постійно діючу систему наукової і технічної інформації на базі єдиних довідково-інформаційних фондів органів науково-технічної інформації та наукових бібліотек. Бібліотечній раді АН УРСР слід підготувати пропозиції щодо вдосконалення систем інформаційних видань, підвищення їх якості, скорочення термінів випуску, а також щодо поліпшення функціонування автоматизованих інформаційно-пошукових систем.

У зв'язку з переорієнтацією ЦНБ і її перетворенням на інформаційно-бібліотечний комплекс необхідно енергійніше виходити на міжнародний рівень, повніше використовувати можливості, які відкриваються у зв'язку з багатьма пропозиціями, що надходять від західних партнерів. Тут потрібні масштабні, значні за своїми науковими задумами дії. Однієї яскравої вивіски біля центрального входу в бібліотеку "Депозитарій Організації Об'єднаних Націй" недостатньо. Зараз створені всі умови, щоб це єдине на Україні зібрання матеріалів та документів ООН та її спеціалізованих установ, в якому налічується близько 500 тис. примірників, "запрацювало" на повну потужність, а не просто було звичайним сховищем. Деякі унікальні фонди, які на Україні

можна знайти тільки в ЦНБ, зовсім не користуються попитом навіть у спеціалістів Академії наук республіки. Це повною мірою стосується і використання фондів інститутських бібліотек, і на це повинні звернути увагу відділення і секції АН УРСР.

Поряд з удосконаленням традиційних форм і методів бібліотечно-інформаційного обслуговування, як підкреслив Б. Є. Патон, слід розробити нові, що передбачають широке використання засобів масової комунікації і забезпечують можливість розширення впливу бібліотеки на духовне життя суспільства. Треба, щоб активніше заявили про себе наші академічні інститути, які поки що займають пасивну позицію байдужих спостерігачів. Це стосується використання фондів не тільки самої ЦНБ, а й інститутських бібліотек. Далі миритися з ситуацією, що склалася, не можна. Керівництво інститутів має докласти всіх зусиль, щоб виправити становище. Слід докорінно змінити ставлення до бібліотек. Згадаймо, зокрема, і те, що вони, як правило, займають майже непридатні приміщення.

Проблема оплати праці бібліотечних співробітників також стоїть дуже гостро. Дирекції інститутів не користуються наданими їм правами доплачувати працівникам бібліотек. Необхідно змінити цю негативну практику. Завдання полягає в тому, щоб проявити максимум наполегливості і добитися активного використання цінних джерел знань, які зберігаються в бібліотеках, для підвищення ефективності наукових досліджень.

З урахуванням того, що в перспективі зростатиме потреба бібліотек у спеціалістах різних профілів, доречно подумати вже зараз і про організацію системи безперервної професійної освіти, про створення на її основі довгострокових зв'язків з базовими вузами. Важливо забезпечити дієвість системи підвищення кваліфікації бібліотечних спеціалістів в АН УРСР, ширше практикувати проведення стажування, передбачити обмін досвідом з бібліотеками інших країн.

Перед ЦНБ, її колективом стоять дуже важливі й цікаві завдання, які їм під силу реалізувати.

У прийнятій Президією постанові затверджено такі головні напрями наукової діяльності ЦНБ ім. В. І. Вернадського:

— дослідження теоретичних основ розвитку бібліотек в інформаційній інфраструктурі суспільства та інформаційних технологій у бібліотечних мережах;

— розробка прикладних проблем бібліотечного супроводження наукових досліджень та ретроспективної національної бібліографії Української РСР;

— системні дослідження історії писемності та книжкової культури на Україні;

— розробка теоретико-методичних основ документування діяльності установ і організацій АН УРСР, критеріїв і оцінок формування, вивчення та використання архівного фонду АН УРСР.

Центральній науковій бібліотеці ім. В. І. Вернадського доручено забезпечити разом із Секцією суспільних наук АН УРСР відкриття до 1994 р. бібліотеки суспільних наук; створити до 1995 р. заповідник — музей "Києво-Могилянська академія"; ввести в 1991 р. в експлуатацію електронний каталог нових надходжень і залучити до його поповнення центральні бібліотеки інших міністерств та відомств республіки.

Визнано доцільним організувати при ЦНБ ім. В. І. Вернадського інформаційно-обчислювальний центр для забезпечення функціонування автоматизованого банку даних і реалізації сітьової інформаційної технології обслуговування читачів та наукових установ АН УРСР.

Запропоновано організувати на базі бібліотек ряду академічних інститутів (електрозварювання ім. О.Є. Патона, фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського, економіки) відпрацювання інформаційної технології, взаємодії ЦНБ ім. В. І. Вернадського з бібліотекою науково-дослідного інституту з метою уніфікації перевірених проектних рішень в рамках системи бібліотек АН УРСР (із застосуванням засобів Академмережі, що впроваджуються Інститутом кібернетики ім. В. М. Глушкова АН УРСР).

Доручено створити центр консервації та реставрації рукописів і книг для кращого збереження фондів, створення їх страхових копій.

З метою пропаганди і поліпшення використання книжкових фондів рекомендовано організувати при ЦНБ ім. В. І. Вернад-

ського АН УРСР постійнодіючий лекторій, широко використовувати засоби масової інформації. Визначено також заходи, спрямовані на створення спільно із закордонними видавництвами підприємства по виданню пам'яток писемності та друку. Передбачено розробити проект технічного забезпечення міжвідомчої програми створення національної бібліографії УРСР "Україніка".

Завдання поставлені, і треба думати про їх вирішення, про кошти на визначені роботи, фахівців для виконання робіт, а головне, визначити, куди потрібно рухатись колективу Бібліотеки в плані автоматизації інформаційно-бібліотечного обслуговування, обслуговування вчених, збереження стародруків, цінних книг і рукописних документів. На жаль, ці питання не деталізовані в Постанові, тому що напрями дослідження не сформовані, а є тільки певні орієнтири, і ніхто їх, крім нас, не визначить.

Науково-дослідна програма
"Документальна пам'ять України"

У цей нелегкий період у житті нашої держави в мене сформувалося чітке бачення проблем бібліотек, а поїздки за кордон і вивчення досвіду кращих бібліотек світу дало можливість визначити стратегічний план розвитку ЦНБ ім. В. І. Вернадського на багато років. У сконцентрованому вигляді його було надруковано у Віснику АН України під назвою "Документальна пам'ять України". Дехто із малограмотних бібліотекарів пише про те, що ця програма зроблена по аналогії з програмою "Пам'ять Америки". Нічого спільного. Американська програма є значно вужчою і стосується історії США. Наша програма значно ширша, і у фахівців сьогодні є можливість порівняти ці дві програми.

"М. І. СЕНЧЕНКО. Науково-дослідна програма "Документальна пам'ять України" (Вісн. АН України, 1992, № 4, с. 50 — 54)

"В архівах, бібліотеках і музеях України зберігається безліч унікальних документів, у яких зафіксоване життя і розвиток суспільства упродовж багатьох століть. Вони мають виняткову історичну, наукову, художню цінність. Книги, рукописи, кіно фотодокументи та інші матеріали зберігають духовні здобутки

українського народу і є документальною пам'яттю України. Створені людським розумом багатьох народів, різними мовами, ці документи утворюють єдиний республіканський фонд, який є безцінним національним надбанням.

Бібліотечні фонди — в небезпеці. Документ у широкому розумінні — це вся соціальна інформація у вигляді письма, друку, малюнків, символів та інших способів передачі знань між людьми і поколіннями, на різних матеріальних носіях інформації, незалежно від часу їх походження. Такими носіями є глиняні таблички, пальмове листя, папірус, пергамент, папір, шовк, фото- і кіноплівка, магнітні стрічки й диски, оптичні диски та ін.

Документальні фонди — один з найцінніших елементів національної духовної спадщини українського народу, яка творить світову культуру, є її складовою частиною.

Та далеко не всі документи, які містять інформацію про розвиток нашого суспільства, перебувають нині на території Української держави. Безліч матеріалів зберігається поза її межами. Історично все це обумовлено. Три хвилі еміграції, війни розкидали українців по всьому світу. Що знаємо ми про них? Майже нічого.

Багато документів було вивезено з України в роки Другої світової війни. Однак справжня історія винищення українських бібліотек, архівів, музеїв під час фашистської окупації досі ще не розкрита.

Розкиданість матеріалів про Україну по всьому світу, відсутність зведених бібліографічних та археографічних даних, брак довідкової літератури, малоефективні й некоординовані методи її наукового використання перешкоджають створенню концепції історико-культурного розвитку України як у минулому, так і в наш час.

Українському народові довелося довго боротися за те, щоб вижити і зберегти свою культуру. Українська культура існує в умовах постійної небезпеки бути поглинутою потужними сусідніми культурами, і все-таки вона спромоглася зберегти свою національну самобутність. Сьогодні культурна спадщина україн-

ського народу, його документальна пам'ять знову під загрозою. Ця загроза пов'язана із світовою екологічною кризою.

В усьому світі зростає усвідомлення небезпеки для навколишнього середовища, пов'язаної з наслідками та багатьма негативними проявами індустріальної цивілізації. Лише сьогодні ми починаємо усвідомлювати можливість знищення нашої культурної та інтелектуальної спадщини, значна частина якої зберігається в бібліотеках, архівах та музеях світу.

Основну небезпеку для книжок, журналів і газет, з яких складаються зібрання всіх бібліотек, становить сьогодні кислотний папір. Сьогодні майже 50 % фондів великих бібліотек потребує консервації і реставрації.

Приблизно з другої половини XIX століття більшість книжок, газет і журналів друкується на папері, виробленому з деревної маси. Цей папір, на відміну від дорожчого, виготовленого з ганчіркової сировини, має великий процент кислоти, яка з часом нищить целюлозне волокно, і папір стає крихким. В останній стадії цього процесу саморуйнування папір розпадається при дотику, і його не можна зберегти ніяким способом.

Хоча кислотний папір — найважливіша причина руйнування бібліотечних фондів, їм загрожують також пожежі й повені, погані умови зберігання, а також вандалізм і крадіжки (іноді пов'язані з обставинами політичного характеру).

У нас кислотний папір почали використовувати одночасно з початком українського національного відродження в середині минулого століття. Отже, майже всі книжки, журнали і газети, пов'язані з історією та культурою України, надруковані на папері дуже низької якості. Українські книжки того часу видавалися малими тиражами, а журнали і газети — несистематично, з перебоями.

Екологічна ситуація, в яку потрапила документальна пам'ять України, викликає тривогу в широких колах наукового та бібліотечного загалу і потребує спеціальних засобів для зберігання фондів.

Для багатьох бібліотек і архівів світу ця проблема не нова, і там багато робиться для її розв'язання. Але величезна кількість

документів, які потребують декислотизації, робить завдання їх збереження надзвичайно складним.

Асоціація наукових бібліотек США вважає, що десь близько 80 мільйонам томів у бібліотеках Північної Америки загрожує саморуйнування. Керівництво Нью-Йоркської публічної бібліотеки висловлює подібні побоювання щодо 50 % її фондів.

Майже 60 % фондів Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського АН України потребують консервації та реставрації. Велику роботу слід провести, щоб зберегти фонди й інших великих книгозбірень України — Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, Одеської наукової бібліотеки ім. М. Горького, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Короленка та ін.

Ще одна проблема, пов'язана з документальною пам'яттю України, — це створення відповідного довідкового апарату бібліотек та архівів, національної бібліографії України та бібліографічних баз даних з використанням сучасних систем збирання, обробки і розповсюдження інформації.

Сьогодні, в час духовного відродження українського народу, завдання зібрати і зберегти документи про Україну та український народ — особливо актуальне. Для цього потрібна реальна, добре продумана програма державної документальної та інформаційної політики, яка спиралася б на ідею суверенітету України і будувалася з урахуванням можливостей сучасних засобів інформаційної техніки.

З метою створення теоретичних і практичних основ кумуляції, збереження і активізації використання документів, що стосуються України і знаходяться в бібліотеках, музеях, архівах, особистих колекціях, розроблено науково-дослідну програму "Документальна пам'ять України".

Ця програма передбачає проведення наукових досліджень у галузі книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства; археографічну та бібліографічну діяльність; створення автоматизованих бібліографічних баз даних та інтелектуальних інформаційних систем; забезпечення збереження та розповсюдження документів.

Наукові дослідження. Науково-дослідницька робота за програмою "Документальна пам'ять України" спрямована на розв'язання таких завдань:

— у галузі книгознавства — типологічний аналіз української книги; історико-кодикологічне дослідження рукописної і друкованої книги, а також видавничої діяльності на Україні; історії побутування української книги у суспільстві, її впливу на суспільний розвиток; аналіз стародруків і рукописних фондів бібліотек України; аналіз видань і видавництва української книги за кордоном;

— у галузі бібліотекознавства — дослідження інформаційних потреб читачів республіки, оптимізація кумуляції та розподілу бібліотечно-інформаційних ресурсів України, наукове забезпечення нової бібліотечної технології документальних комунікацій, вивчення історії розвитку бібліотечної справи в республіці;

— у галузі бібліографознавства — створення теоретичних основ розвитку бібліографії в умовах інформатизації суспільства, розробка теорії і методики створення національної бібліографії України, вивчення історії бібліографії в республіці та бібліографічної діяльності української діаспори, аналіз бібліографічних зв'язків з іншими країнами.

Особливу увагу слід звернути на наукові дослідження щодо впровадження нових інформаційних технологій.

Археографічна та бібліографічна діяльність. Цей напрям програми передбачає доскіпливе вивчення каталогів і бібліографічних покажчиків з метою збирання й поширення інформації про документи, які стосуються України і зберігаються поза її межами.

Для практичної реалізації цього напряму діяльності потрібно створити координаційний центр, який взаємодіяв би з бібліографічною комісією Міжнародної асоціації україністів, Археографічною комісією АН України, Головним архівним управлінням республіки. Цей центр міг би залучити до співпраці бібліографів слов'янських відділів у всіх країнах світу.

Першочергові завдання центру: розробка реальних програм пошуку, збирання, обробки та публікації бібліографічних даних про наявність документів, пов'язаних з Україною, в різних краї-

нах; створення баз даних бібліографічної та археографічної інформації з використанням сучасних автоматизованих інформаційних технологій; розробка серій довідкових тематичних видань, які відображали б наявність документів у сховищах різних країн; поповнення документів, відсутніх у сховищах України, першоджерелами та їх копіями на різних носіях інформації.

Особливу увагу в бібліографічній діяльності слід приділити створенню українського бібліографічного репертуару. Спроби створити національну бібліографію були й раніше, але з різних причин вони не були реалізовані. Сьогодні створені всі передумови для розв'язання цієї проблеми.

Створення автоматизованих бібліографічних баз даних та інтелектуальних інформаційних систем. Організація робіт щодо створення автоматизованих інформаційних ресурсів документальної системи республіки — важливий напрям інтеграції бібліотек, архівів, музеїв і досягнення на цій основі якісно нового рівня повноти й оперативності подання документної інформації.

З урахуванням завдань, які стоять перед програмою "Документальна пам'ять України", до складу автоматизованих інформаційних ресурсів повинні входити: зведені електронні каталоги, які відображають фонди нових надходжень до великих бібліотек регіону; бази даних історико-культурних фондів та фондів архівів і музеїв; бази даних фактографічної й оглядово-аналітичної інформації з науки й техніки; повнотекстові бази даних (електронні статті, журнали, книги); бази даних національної бібліографії України.

Зведені електронні каталоги дозволять кардинально підвищити ефективність використання єдиного документального фонду республіки при децентралізованому зберіганні первинних документів у бібліотеках, архівах і музеях регіонів і відомств.

Бази даних з історико-культурних фондів повинні забезпечувати джерелознавчий аналіз і багатоаспектне розкриття цих фондів для вчених і спеціалістів різних галузей знань.

Фактографічні й оглядово-аналітичні бази даних мають стати одним із стрижневих елементів системи інформаційного забезпе-

чення економіки, науки й культури. Їх тематична спрямованість визначатиметься актуальністю для республіки й конкретного регіону тих чи інших питань. Роль таких баз неухильно зростатиме у міру демократизації і розвитку всіх сфер життя суспільства.

Повнотекстові бази даних виникнуть після освоєння видавничими організаціями технології випуску "електронних" журналів і книг на цифрових оптичних дисках.

Використання інформаційних систем при створенні національної бібліографії дозволить тримати в пам'яті комп'ютерів бібліографічні бази даних за серіями, які плануються. Це дасть можливість, використовуючи системи телекомунікаційного доступу та оптичні диски, обмінюватись інформацією з різними регіонами України, швидко знаходити першоджерела документів.

Збереження фондів. Для збереження фондів передбачається створення національного Центру збереження документів. Констатуючи сучасний стан збереження фондів, слід враховувати, що процес окислення і природного старіння паперу динамічний, він постійно прогресує і може призвести до фізичної втрати частини національного культурного надбання українського народу. В складній сучасній ситуації потрібні невідкладні заходи до його врятування.

Питання збереження фондів необхідно вирішувати так, щоб, зберігаючи їх для наступних поколінь, одночасно забезпечувати можливість активного використання сучасними читачами.

Тому основними напрямами робіт щодо збереження документів слід вважати: розробку методів нейтралізації кислоти в папері (декислотизація паперу) при наявності значної кількості документів у великих приміщеннях; консервацію і реставрацію оригіналів цінних рукописних та друкованих фондів з метою забезпечення їх цілісності й нормального фізичного стану в умовах тривалого зберігання; перенесення документів, які можуть загинути, на інший носій інформації — мікрофільм, мікрофішу, оптичний диск.

Усі ці напрями робіт потребують значних капітальних затрат і координованих дій усіх бібліотек та архівів України. Відсутність технічної бази, кваліфікованих кадрів, обмежені ресурси установ

не дозволяють вирішити ці проблеми кожній бібліотеці чи архівові окремо.

Слід враховувати, що проблема руйнування документів набула в країні значних розмірів. Масштабність і складність її така, що вирішити проблему збереження документів можна тільки на міжвідомчій основі, у рамках широкої державної програми. Реалізація такої програми і потребує створення єдиного республіканського Центру збереження документів. Діяльність його має базуватися на широкомасштабному використанні реставраційного і мікрографічного обладнання, нових матеріалів, технічних засобів, сучасних наукових методів, залучення висококваліфікованих кадрів.

Центр здійснюватиме наукову реставрацію і консервацію документів з подальшим мікрофільмуванням оригіналів і створенням страхового фонду і фонду використання. Центр виконуватиме функції координаційно-методичного і науково-дослідницького органу з питань збереження цінних фондів, які мають бібліотеки, архіви, музеї України. В його компетенції питання проведення техніко-технологічних досліджень та експертизи на встановлення автентичності і цінності рукописних матеріалів та друкованих видань; надання практичної консультативної допомоги в проведенні профілактичної роботи; створення системи підготовки і підвищення кваліфікації кадрів з урахуванням досвіду інших центрів; підготовка методичних матеріалів; пропаганда актуальних проблем збереження фондів у республіці та ін.

Центр збереження документів розроблятиме програми врятування фондів у разі стихійного лиха, встановлюватиме порядок подання документів з інших установ для їх реставрації і мікрофільмування.

На координаційному рівні повинні вирішуватися питання, пов'язані зі створенням зведеного довідково-бібліографічного апарату, який розкриває зміст цінних фондів республіки, виданням каталогів документів, які зберігаються на мікрофільмах, міжбібліотечним обміном мікрокопіями тощо.

Розповсюдження документів. Для реалізації програми, пов'язаної з розповсюдженням документів, потрібно створити

Центр забезпечення документами. Його основні завдання: видавнича діяльність; забезпечення копіями документів на різних носіях інформації; реалізація електронних технологій поширення інформації.

Видавнича діяльність центру спрямовується на видання серій національної бібліографії, перевидання довідкових матеріалів та рідкісних видань, які користуються попитом, репринтні перевидання пам'яток писемності й друку. Серед публікацій слід виділити інформацію про так звану "сіру" літературу, про праці конференцій, а також національний реєстр наукових досліджень.

Центр має бути оснащений технікою для виготовлення копій на папері, мікрофільмах і мікрофішах.

Особливу увагу слід приділити створенню повнотекстових баз даних, електронних наукових журналів, електронній пошті.

Створення науково обґрунтованих окремих програм із зазначених напрямів досліджень "Документальної пам'яті України" дозволить зібрати і зберегти для наступних поколінь духовну спадщину українського народу.

Стратегічний план перетворення ЦНБ на інформаційно-бібліотечний комплекс

План передбачав три етапи, розраховані на 12 років. Закінчується перший етап, що передбачав уведення в дію нової будівлі і створення інформаційно-обчислювального центру.

Другий етап — ремонт і реконструкція філіалів, раціональне розміщення фондів, створення мережі локальних обчислювальних систем і електронного каталогу.

Третій етап — створення інтелектуальних баз даних, автоматизація процесів створення бібліографічних покажчиків і реферативних журналів, централізована каталогізація, створення класифікаційної системи українською мовою, створення бази даних з цитування праць вчених України.

Використання комп'ютерної техніки в бібліотеках здійснюється в двох напрямах.

Перший — автоматизація рутинних бібліотечних операцій, таких як комплектування фондів, обробка літератури, облік читачів, формування звітності, контроль видавання літератури тощо.

Другий — передбачає створення електронного каталогу, включення його до складу інтерактивних бібліотечних систем і забезпечення доступу до них через комп'ютерну мережу.

Центральна наукова бібліотека АН України (ЦНБ), що є однією з найбільших бібліотек по об'єму фондів, стала перед необхідністю комплексної автоматизації як бібліотечних процесів, так і обслуговування читачів.

Серед головних цілей, досягненню яких повинна сприяти автоматизація, необхідно виділити наступні:

— автоматизація підвищення ефективності та оптимізація комплектування фондів ЦНБ;

— формування електронного каталогу ЦНБ за рахунок реєстрування нових надходжень та його ретроспективного наповнення по виділених тематичних розділах;

— забезпечення обміну бібліографічною і довідковою інформацією з іншими бібліотеками України та закордонними, прискорення процесів МБА;

— забезпечення можливості інформаційної підтримки діяльності органів державної влади, діяльності будь-яких закладів та підприємств, науково-дослідних робіт на сучасному науково-технічному рівні;

— забезпечення можливості виконання складних довідково-бібліографічних та інформаційно-аналітичних робіт по заявках як різних закладів, так і окремих читачів.

Зараз в ЦНБ АН України реалізується проект Автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи (АБІС) у вигляді локальної обчислювальної мережі під керівництвом мережної операційної системи Netware 3.11, розрахованої на 100 користувачів (WS).

Комплекс передбачає в теперішній час використання при допомозі ЕОМ (FS) біля 2 Гігабайт незмінних жорстких магнітних дисків, одночасний доступ до 600 змінних магнітооптичних лазерних дисків (запис-зчитування), а також передбачає використ-

тання в мережі 1-2 лазерних дисків CD-ROM (зчитування) об'ємом до 500 Мбайт.

Це дозволить співробітникам ЦНБ в режимі мережного доступу проводити роботи по комплектуванню фондів, обслуговуванню каталогів бібліотеки, використовувати електронний каталог при виконанні науково-дослідних робіт ЦНБ та замовлень абонентів ЦНБ, проводити облік читачів та процесів книговидачі.

Читач на першому етапі одержить доступ до електронного каталогу в довідковому режимі, а також до наступних інформаційно-довідкових систем:

1. Постатейного розпису журналів, що отримує ЦНБ з-за кордону (журнали фірми Springer), а також інших журналів по суспільно-політичній та економічній тематиці).

2. Реферативної інформації систем Scientific Citation Index за ряд років.

3. Каталогів тематичних книжкових виставок, що організовувалися ЦНБ в останні роки.

Спеціально виділений file-access server (FAS) поштова машина — забезпечить зв'язок по комутованих послідовних каналах (звичайні телефонні лінії) з використанням модемів.

Ця підсистема дасть можливість віддаленого доступу до інформаційних ресурсів та обміну інформацією з ЦНБ у вигляді файлів спочатку по 3, а потім по 16 каналах.

Поштова система дозволить отримати доступ співробітникам і підрозділам ЦНБ до систем електронної пошти, електронних конференцій та електронних журналів, реалізувати електронний варіант МБА (в т.ч. міжнародного), підвищити інтенсивність книгообміну та обміну інформацією.

Передбачається організувати доступ ЦНБ до найбільших інформаційних центрів світу, таких, як системи STN, DIALOG, DATASTAR та деяких інших, при умові виходу на системи комутації пакетів по протоколах X.25, X.40.

Все це дозволить ЦНБ з честю виконати обов'язки по системі інформаційного забезпечення парламенту України, організацій державного управління та Академії Наук.

Підсистема телекомунікаційного зв'язку забезпечить доступ по виділеним каналам інформаційно-довідкових систем Російської публічної науково-технічної бібліотеки (в минулому ДПНТБ). Прикладом можуть служити наступні інформаційні масиви:

1. Бібліографічні описи перекладів іноземної літератури по обчислювальній техніці, електроніці та робототехніці, лазерам та їх використанню і т.д.

2. Анотований постатейний розпис журналів.

3. Бібліографічні описи закордонних джерел по високотемпературній провідності з елементами фактографії.

Повний список включає біля 100 банків даних як бібліографічного, так і фактографічного характеру.

ЦНБ, являючись абонентом СОВАМТЕЛЕПОРТ, в змозі забезпечити доступ до банків даних провідних інформаційних центрів СНД, таких як МЦНТІ, ВІНТІ, галузеві інформаційні служби Росії.

Програмне забезпечення АБІС дасть можливість працювати не тільки з текстовими документами (бібліографічними, реферативними, повнотекстовими), але і з графічною інформацією, використовуючи сучасні засоби людино-машинного інтерфейсу (типу WINDOWS).

АБІС передбачає можливість вибору на альтернативній основі вигляду носіїв інформації.

Технічна база ЦНБ дозволить в найближчому майбутньому не тільки створювати резервні копії документів на мікроплівці, мікрофішах, ксерокопіювання оригіналів, але й здійснювати перенос інформації з магнітних (комп'ютерних) носіїв на мікроплівку або ксерокопіювальні пристрої.

Лазерне сканування зображень дає можливість вже сьогодні автоматизувати процедури вводу текстової інформації, введення та обробку графічної інформації комп'ютерними засобами.

Програмно-апаратний комплекс АБІС дасть можливість по новому організувати роботу бібліографів, бібліотекарів, наукових співробітників ЦНБ.

Використання баз даних бібліографічного профілю дасть можливість в декілька разів прискорити проведення робіт по під-

готовці до видання тематичних бібліографічних покажчиків та оглядових бібліографічних робіт.

Реферативні БД дають можливість за дуже короткий час підібрати і скласти покажчик літератури по вибраній тематиці, здійснити роботи бібліографічного характеру, провести багатоаспектний і асоціативний пошук по різних предметних і хронологічних рубриках, з'ясувати питання цитування вибраних авторів.

Довідкові БД на основі використання CD-ROM дають можливість безперервного пошуку інформації в масивах об'ємом до 600 Мбайт (що відповідає 300 000 сторінок друкованого тексту). Дана технологія дозволяє накопичувати і обробляти не тільки текстову, але і графічну (ілюстрації, графіки, карти, схеми), аудіозвукову (музика, звуки, мова) інформацію.

Телекомунікаційний доступ дозволяє працювати з сучасними БД будь яких країн, розміщати замовлення на обслуговування по МБА в закордонних бібліотеках на протязі 4—6 годин.

Спільне використання цих можливостей разом з сучасною технологічною базою ЦНБ (копіювальна, видавнича техніка) дозволяє розраховувати на високу якість виконання замовлень як на довідково-бібліографічні послуги, так і на інформаційно-аналітичні дані (прогнозування стану і розвитку в різних сферах, проведення робіт з контент-аналізу та бібліографії, складання дайджестів і аналітичних оглядів).

Реалізація такої системи та використання її можливостей — це реальний крок до створення "електронної бібліотеки", перехід до створення потужного наукового інформаційно-бібліотечного центру, здатного виконати найскладніші завдання інформаційного обслуговування вчених і спеціалістів.

Ліричний відступ. Історія автоматизації бібліотек України, створення зведеного електронного каталогу для мережі бібліотек бере початок з 1984 року. В 1992 році, завдяки фонду Карола Поппера, який виділив біля 104 тис. доларів на створення інформаційно-бібліотечної системи Верховної Ради України, ця проблема мала бути вирішена. Але зміна політичної ситуації в Україні, пов'язана з забороною КПРС і необхідністю працевлаш-

товувати "партійну номенклатуру", призвели до появи "керівників" в різних сферах, які завдали і продовжують завдавати величезної шкоди у розбудові нової держави. Змінилося в 1992 році і керівництво ЦНБ ім. В.І. Вернадського, яку очолив директор Інституту наукового атеїзму Академії суспільних наук при ЦК КПРС. У тому ж 1992 році в ЦНБ було розпочато впровадження локальної мережі, створення електронного каталогу. Але сьогодні цю бібліотеку фахівці називають "музеєм бібліотечно-інформаційних систем". Кращі фахівці ЦНБ в області автоматизації з приходом нового директора змушені були залишити бібліотеку і пішли працювати в банк ІНКО (15 осіб) і в Міжнародний Інформаційний Центр **"Джерела знань-XXI"** (14 осіб).

Відомчі амбіції Міністерства культури, Національної Академії наук і Міністерства освіти, відсутність кваліфікованих кадрів, а також залишковий принцип фінансування бібліотек, відсувають проблему впровадження комп'ютерів і інформаційних систем в бібліотеках і створення інформаційно-бібліотечної мережі в Україні на невизначений термін. Крім того, прихід дилетантів в бібліотеки з наміром автоматизувати їх сьогодні викликає посмішку у чиновників, які фінансують діяльність бібліотек, тому що вони не розуміють бібліотечних проблем і виділені кошти ідуть не за призначенням.

Справа не зміниться, якщо не вирішити проблему комплексно: створити повністю автоматизовану сучасну бібліотеку, клас для підготовки фахівців і розробити відповідне учбово-методичне забезпечення. Це дозволить всім, і фахівцям, і дилетантам, і чиновникам, показати, що таке сучасна бібліотека і в подальшому отримувати кошти від держави на створення інформаційно-бібліотечної мережі. Ніякі конференції, на які витрачаються кошти фондів справи не змінять. Потрібні нові кадри бібліотек, з новим мисленням.

"Україніка-350" — зведений каталог українського друку

Враховуючи важливість створення ґрунтовної бібліографічної бази для відродження духовної культури українського на-

роду, Центральна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського АН УРСР ще в 1988 році на вченій раді порушила питання про створення "Україніки" — національної бібліографії української книги, яка має охоплювати все, що писалось чи друкувалось будь-коли і будь-де у світі українською мовою, а також літературу на всіх мовах з історії, культури, побуту, природи України, соціальних і економічних умов життя українського народу з 1574 по 1924 рік.

Створення національної бібліографії — та основа, без якої неможливе виконання програми розвитку української культури, не випадково ж національну бібліографію називають "візитною карткою нації". Понад сто країн світу мають національну бібліографію — "Полоніка", "Бельгіка", "Ісландіка", "Канадіана".

"Влітку 1989 р. бюро Відділення літератури, мови і мистецтвознавства АН УРСР спеціальною постановою схвалило пропозиції Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського про поновлення роботи над створенням фундаментального реєстру друкованої продукції України за 1574—1924 рр. та бібліографії літератури про Україну — "УКРАЇНІКА-350".

Над концепцією "Україніки" в свій час плідно працювали відомі українські бібліографи, книгознавці, бібліотекознавці, зокрема С. Маслов, Ю. Меженко, Ю. Ковалевський, М. Сагарда, С. Постернак, М. Ясинський та ін.

З урахуванням сучасних вимог до ретроспективної національної бібліографії та узагальненого досвіду вказаних фахівців, ми визнали за доцільне в основу провідного компоненту "Україніки", тобто репертуару національного друку за 1574—1924 рр. покласти етнографічно-територіальний принцип: зробити опис "де візу" при рівноправності всіх мов всього виданого в межах сучасної території Укр. РСР друку. В основу двох інших компонентів "Україніки", тобто друку стосовно всіх аспектів української діаспори та бібліографії літератури про Україну, покласти принцип тотальності: зокрема, зафіксувати всі публікації незалежно від того, де, коли, ким та якою мовою вони писані.

Формувати і видавати "Україніку-350" належить, на нашу думку, серіями, зокрема:

Серія “Кириличний друк України”.

Серія “Книги українською мовою”.

Серія “Книги іноземними мовами”.

Серія “Періодичні видання” (з аналітичним розписом).

Серія “Офіційні документи”.

Серія “Мистецтво”.

Серія “Ноти”.

Серія “Картографія”.

Серія “Українська діаспора”.

Серія “Іноземний друк про Україну”.

В стадії вивчення перебувало питання про створення ще двох серій, які на перший погляд не мають безпосереднього відношення до друку в повному розумінні цього слова, проте їх видання значно збагатить інформаційний масив “Україніки-350”. Мова йде про серію рукописної “Україніки” та серію “Кіно- фотодокументи України”.

Особливої уваги потребує робота над рукописною “Україні-кою”. Тут необхідно розв’язати ряд теоретичних питань адекватного відображення інформації, яка міститься в рукописних джерелах, через систему різноманітних довідників і каталогів. Разом з тим уже сьогодні необхідно працювати над створенням бібліографії рукописної книги, архівних фондів і колекцій українського походження на території України та за її межами. Другим важливим завданням сьогодні являється і створення зведеного реєстру української рукописної книги — X—XIX ст.

Реалізація проекту “Україніка-350” можлива лише за умов тісної співпраці бібліографів, книгознавців і бібліотечних працівників України та зарубіжних наукових центрів і бібліографічних комісій МАУ та РАУ, при наявності міцної матеріально-технічної бази, фахівців високої кваліфікації.

Кошторис витрат на реалізацію цього проекту, розроблений ЦНБ, передбачав до 2000 року 2 млн. 226 крб. та 100 тис. інвалютних крб. Розпорядженням Ради Міністрів № 360 від 14 серпня 1990 року виділено на 1991 рік 190 тис. крб.

Вся робота над національною бібліографією "Україніка-350", а також рукописною "Українікою" тісно пов'язана з подальшим розвитком національної програми "Документальна пам'ять України". Чи стане ця національна програма міжнародною в значній мірі залежить від співпраці вітчизняних та закордонних вчених".

З отриманням незалежності України змінився характер та зміст бібліографічної роботи. Науково-бібліографічний відділ було перейменовано на відділ національної бібліографії, а перед працівниками було поставлено важливе завдання державного значення — створення Українського бібліографічного репертуару. Сформований з цією метою сектор очолила Р. С. Жданова.

Багаторазові спроби скласти повний реєстр книжкових багатств України успішного вирішення не мали. Приступаючи до цієї роботи, бібліографи зіткнулися із значними труднощами. Необхідно було перш за все вивчити теоретичні напрацювання щодо створення УБР за весь період його історії для визначення і обґрунтування принципів організації роботи над ним, добору матеріалів за типами і видами друкованої продукції, мовною, територіальною ознаками; скласти проспект створення УБР, в якому визначити структуру, основні принципи опису, пристосувавши його до електронних засобів інформації тощо.

Під керівництвом Р. С. Жданової прискіпливо опрацьовувалися матеріали вітчизняних і зарубіжних вчених-бібліографів щодо створення національних бібліографій. Теоретичне і практичне обстеження великої кількості матеріалів засвідчило, що працювати над створенням репертуару необхідно з урахуванням історичних і культурних умов країни. Р. С. Ждановою було опрацьовано методику роботи над репертуаром, окреслено основні організаційні аспекти його підготовки, з'ясовано особливості бібліографічного опису, що знайшло втілення у методичних рекомендаціях "Книги українською мовою" (комп'ютерний варіант), які були надіслані основним бібліотекам-учасницям підготовки репертуару.

Крім роботи над "Українікою-350" розпочалася робота над створенням "Біобібліографії діячів української культури". У лис-

топаді 1989 року було підготовлено звернення до бібліотек і окремих фахівців такого змісту:

“**Вельмишановний товаришу!**

Республіканська асоціація україністів, Українське відділення Міжнародного фонду слов’янської писемності та слов’янських культур, Центральна наукова бібліотека АН УРСР організовує видання “Біобібліографія діячів української культури”, зокрема тих із них, хто був свого часу репресований, скомпрометований і чия творчість протягом декількох десятиріч була незаслужено забута. Це письменники, поети, літературознавці, художники, режисери, актори — усі, хто творив українську культуру, збагачував її.

Нині, у час інтенсивного оновлення і збагачення усіх сфер життя суспільства, нашому народові повертається і та частина культури, передусім твори красного письменства і мистецтва, котра була вилучена з життя. Цілі покоління українців виросли, не знаючи таких великих постатів рідної культури, як Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Михайло Драгоманов, Володимир Антонович, Михайло Грушевський, Володимир Винниченко, Григорій Чупринка, Олександр Олесь, Микола Вороний, Євген Плужник, Микола Філянський, Валер’ян Поліщук, Лесь Курбас, Микола Куліш, Анатолій Петрицький, Микола Хвильовий, Микола Зеров, Михайло Драй-Хмара, Богдан Лепкий та багатьох, багатьох інших...

Робота ця досить велика, і для успішного її виконання потрібно об’єднати зусилля багатьох бібліографів, літературознавців, дослідників. Тому ми закликаємо усі великі бібліотеки України, Книжкову палату, вузи республіки, окремих осіб взятися за спільну підготовку цього видання, яким ми віддамо заслужену, хоч і запізнілу шану, якщо не самим діячам культури, то бодай їхній славній пам’яті. Це буде нашим вкладом у благородну справу відновлення справедливості, повернення українській культурі незаплямованих імен людей, які постраждали за те тільки, що були справжніми синами свого народу, відданими переконаними, чесними...

Крім підготовки певних випусків цієї серії, ЦНБ АН УРСР координуватиме роботу, тому ваші міркування, пропозиції, навіть незначні зауваження (можливо, навіть до тих коротеньких матеріалів, котрі ми Вам надсилаємо) допоможуть нам усім в опрацюванні теми...

Усіх зацікавлених просимо звертатися за адресою: 252039, м. Київ 39, пр. 40-річчя Жовтня, 3. Дідківській Галині Григорівні.

Структура біобібліографічного видання призабутих діячів української культури покажемо на прикладі видання про Миколу Хвильового: *Життєвий і творчий шлях Миколи Хвильового. Основні дати життя і творчості. Уривки з творів письменника. Вислови-цитати про нього. Покажчик творів письменника (Хронологічний покажчик. Твори за алфавітом назв). Література про життя і творчість М. Хвильового. Покажчик імен. Перед титульною сторінкою портрет письменника. Обсяг брошури 5—6 друкованих аркушів.*

Інформаційно-бібліотечне обслуговування Верховної Ради України і адміністрації Президента

Вивчаючи в різних бібліотеках (Бібліотека конгресу США, Парламентська бібліотека Австрії, Бібліотека німецького бундестагу), як обслуговують депутатів парламенту і чиновників адміністрації президентів, я підготував доповідну записку на ім'я Голови Верховної Ради України Л. М. Кравчука, де виклав думку про необхідність створення інформаційно-аналітичного центру для обслуговування депутатського корпусу. В ній я писав: "...Ставши незалежною державою, Україна в нових економічних і політичних умовах створює нове законодавство, формує відповідну виконавчу владу. Складність проблем, з якими має справу законодавча і виконавча влади, велика ціна помилок, яку допускає країна через некомпетентність тих, хто приймає рішення, — все це ставить питання про кваліфіковану експертизу, адекватне інформаційне забезпечення і підвищення престижу органів, що виконують таку експертизу.

Оцінюючи роль радників на найвищих рівнях державного управління, президент Національної академії наук США

Ф. Пресс підкреслював: “Лідер супердержави, який не має у своєму розпорядженні надійних наукових радників, наражає свою країну, а фактично і увесь світ, ризику не тільки військової розрухи чи економічної катастрофи, але й господарчої стагнації, погіршення якості життя своїх громадян”.

У яких ситуаціях своєчасна і компетентна наукова експертиза є важливим елементом прийняття рішень на державному рівні? Умовно можливо виділити три основні аспекти:

1. Ранні попередження про можливі пріоритети — перспективних напрямах чи невідкладних проблемах, оперативне вирішення яких диктується політичними, економічними, військовими, екологічними та іншими міркуваннями.

2. Допомога уряду у формуванні кадрового корпусу компетентних керівників на ключових посадах державного апарату.

3. Формування політики, визначення мети на сьогодні і на тривалий час, прийняття рішень відносно пріоритетів державного бюджету...

Такий вигляд мала частина доповідної записки, яка з відповідними дорученнями надійшла на ім’я керівника секретаріату Верховної Ради України Хоменка Миколи Григоровича.

Ініціатива отримала схвалення Верховної Ради, і відповідні доручення отримав заступник Голови Верховної Ради В. Б. Гриньов і заступник керівника апарату Верховної Ради України — Шараєв Леонід Гаврилович.

Саме в цей час, з 30 жовтня по 10 листопада 1990 року, в Москві відбувся радянсько-американський семінар, на якому вперше за всю історію існування СРСР і США розглядалися проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності вищих законодавчих органів двох великих держав. Семінар був організований Секретаріатом Верховної Ради СРСР і Дослідницькою службою Конгресу (ДСК) США. Актуальність проблем визвала велику увагу до семінару радянських і зарубіжних спеціалістів. Делегацію Дослідницької служби очолював заступник директора служби професор В. Робінсон. У її складі були провідні спеціалісти ДСК у галузі юриспруденції, економіки, еколо-

гії та інформатики. Серед них: Джейн Бортник — спеціаліст в галузі інформатики, Стенлі Бах — законодавча сфера, Дональд Кіфер — економіка, Стенлі Голдман — екологія, Джон Кілліан — публічне право, Луїс Драмонд — автоматизовані інформаційні системи, Люсьєн Недзі — колишній конгресмен.

У роботі семінару приймали участь народні депутати, керівники і провідні спеціалісти підрозділів Секретаріату Верховної Ради СРСР, а також 9 союзних республік, відомі вчені, представники провідних інформаційно-аналітичних центрів країни. Від України участь у роботі семінару брали Л. Г. Шараєв і М. І. Сенченко.

На семінарі розглядалися такі питання: використання інформаційних систем у законотворчій роботі, концепція інформаційно-аналітичного забезпечення Верховної Ради СРСР, технологічні тенденції 1990-х років і застосування в законодавчій роботі телекомунікаційних систем, використання інформаційно-пошукових систем і баз даних.

Конспект семінару, який я вів і сьогодні є актуальним для України, але на жаль нам не вдалося з Леонідом Гавриловичем впровадити навіть частину ідей, висловлених на семінарі.

Майже через рік після семінару, 25 вересня 1991 року, я підготував листа Президії Верховної Ради України стосовно створення парламентської бібліотеки України на базі бібліотек Верховної Ради, ЦК КПУ і обмінно-резервного фонду ЦНБ АН України.

У квітні 1992 року було розроблено проект "Системи інформаційного забезпечення апарату Президента України" (Науковий керівник — М. І. Сенченко, відповідальний виконавець — А. Г. Бровкін, наукові консультанти — В. В. Васильєв, В. Г. Попроцька, Н. В. Танатар, Г. О. Ритова).

"Найбільша бібліотека України — Центральна наукова бібліотека ім. В.І. Вернадського Академії наук України — з універсальними 12-мільйонними фондами здійснює інформаційно-бібліографічне обслуговування Верховної Ради України з травня 1990 р. Цю роботу виконують висококваліфіковані спеціалісти без матеріального забезпечення цих робіт в зазначені за-

мовниками терміни. Наприклад, у 1991 р. на виконання робіт витрачено понад 90,0 тис. крб.

Пропозиції ЦНБ щодо організації системи інформаційного забезпечення діяльності депутатського корпусу країни були передані в лютому 1991 р. до Секретаріату Верховної Ради України (т. Півень М. Я.) для розгляду і прийняття відповідних рішень.

Аналіз роботи парламентів різних країн світу (США, Канади, ФРН, Японії та ін.) свідчить, що система їх інформаційного забезпечення складається з трьох умовних рівнів.

Перший рівень забезпечується безпосередньо в самому парламенті повсякденною працею штатних помічників депутатів і проведенням різного роду консультативних засідань комісій і підкомісій.

Другий рівень утворюють спеціалізовані організації, які фінансуються парламентом і підпорядковані йому.

І нарешті, третій рівень включає установи, які сприяють діяльності парламенту, надаючи консультації і проводячи конкретні дослідження. Сюди відносяться різні асоціації і спілки, академії наук, фонди, університети, а також експерти і установи зарубіжних країн.

Детальніше всі три рівні системи інформаційного забезпечення діяльності парламенту можна розглянути на прикладі Бібліотеки конгресу США, яка водночас є і Національною бібліотекою країни.

Інформаційно-консультативну діяльність безпосередньо у Конгресі США забезпечують штатні помічники парламентаріїв, "стажерів" та проведення відповідних слухань у комітетах і підкомітетах обох палат.

Кожний конгресмен або сенатор має кошти для утримання офіційних помічників у Вашингтоні та виборчому округі за місцем проживання. Помічників підбирає і звільняє сам депутат. Це, як правило, юристи, а також спеціалісти з тих галузей науки і техніки, якими цікавиться депутат. Помічники підбирають інформацію для дискусій для пропонованих законодавчих актів, готують проекти законів. Помічники — висококваліфіковані фа-

хівці, які ґрунтовно знають проблеми конгресу. Багато з них працюють в конгресі більше часу, ніж самі депутати.

Штат сенатора налічує від 20 до 30 чоловік, а штат конгресмена в палаті представників — 18 співробітників.

Помічники депутатів на місцях забезпечують постійний зв'язок депутата з виборцями, готують офіційні і ділові зустрічі і т.д.

І це надзвичайно ефективно і логічно. Сьогодні у сенаті США працює 65 юристів, 12 бізнесменів, 4 фермери, 2 банкіри, 1 інженер, 17 представників різних професій: від страхового агента до "зірок" професійного спорту.

Важливою формою інформаційно-консультативної роботи у парламенті є слухання в комітетах і підкомісіях для аналізу конкретно проблеми, куди запрошуються експерти і спеціалісти різних установ. Мета, як правило, одна — отримати усесторонню і повну інформацію з даної проблеми, вислухати альтернативні точки зору, проаналізувати негативні і позитивні моменти різних варіантів рішень.

Другий рівень обслуговування парламенту — найголовніший. У США його утворюють Бібліотека конгресу (спільно з Дослідницької службою конгресу), Управління по оцінці технологій, Бюджетне управління та Головне ревізійне управління.

Конгрес Сполучених Штатів Америки буквально з перших років свого існування займається створенням власної інформаційної бази. У 1800 році була заснована Бібліотека конгресу, головною функцією якої є обслуговування Конгресу — вищого законодавчого органу країни. З розвитком функцій бібліотеки, з появою нових читачів урядових організацій у 1914 році при бібліотеці конгресу був створений відділ довідкової служби з законодавчих питань (спеціально для обслуговування конгресу). У 1946 році відділ був перетворений в самостійний департамент, а у 1970 році перейменований в службу досліджень для конгресу.

Дослідницька служба конгресу — це підрозділ Бібліотеки конгресу, головним завданням якого є проведення досліджень, довідкове та аналітичне обслуговування конгресу. У 1989 році

860 співробітників цієї бібліотеки, щоб відповісти більш ніж на 500 тис. запитів, дали інформацію на 50 млн. сторінок.

Управління по оцінці технологій налічує майже 150 чоловік. Для надання допомоги при розробці законопроектів і фінансованих програм, проведення довгорічних дослідницьких робіт з питань науки і техніки за угодами щорічно працює біля 2 тис. експертів. Очолює управління рада, до якої входить директор і по 6 конгресменів з сенату і палати представників.

Бюджетне управління, в штаті якого 250 чоловік, розробляє для бюджетних палат щорічні доповіді по бюджету, а також прогнози на 5 років економічної доцільності розроблюваних конгресом законів і резолюцій. На початку кожного року управління представляє п'ятирічний прогноз надходжень податків і урядових витрат.

У штаті головного ревізійного управління понад 5 тис. чоловік. Це спеціалісти у галузі фінансів, економіки і права. Вони здійснюють фінансовий контроль за діяльністю виконавчих органів влади і реалізацією затверджених конгресом програм.

Кожний комітет у сенаті і палаті представників також має висококваліфікованих досвідчених співробітників.

Конгрес США з повним правом може вважатися одним з найбільш інформованих парламентів світу, а його науково-інформаційні служби — прикладом іншим країнам світу при формуванні національних парламентських служб.

Такі системи існують як у країнах з давніми парламентськими традиціями, так і в "молодих", які розуміють важливість інформаційного забезпечення парламенту (Зімбабве, Танзанія, Сенегал, Нігерія, Папуа-Нова Гвінея та інші). Як правило, в їх основі національна або/і парламентська бібліотека. У зарубіжній Європі Національні бібліотеки мають 27 країн, в 16 з них водночас створено і Парламентські бібліотеки (Австрія, Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Іспанія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Польща, Угорщина, Фінляндія, ФРН, Швеція, Швейцарія).

Виходячи з вищезгаданого, а також на основі набутого досвіду фахівці ЦНБ вважають, що для створення оптимальної системи ін-

формаційного забезпечення законодавчої, виконавчої та судочинної влади країни доцільно заснувати Парламентську бібліотеку України. ЦНБ розробила проект організаційних документів, необхідних для її утворення, і передала їх (у жовтні 1991 року) на розгляд до Президії Верховної Ради України та Постійної комісії з питань культури та духовного відродження Верховної Ради України.

Згідно з Постановою Президії Верховної Ради України "Про організацію бібліотечного обслуговування народних депутатів України" від 2 березня 1992 року № 2160-XII на Центральну наукову бібліотеку ім. В.І. Вернадського АН України покладено оперативне бібліотечно-бібліографічне, інформаційно-аналітичне, прогностичне обслуговування народних депутатів України, що, в свою чергу, підвищує відповідальність бібліотеки за його якість...".

Такий вигляд мав фрагмент проекту, підготовленого фахівцями Бібліотеки для адміністрації Президента у якому була розроблена структура інформаційно-аналітичного відділу, до якого входили сектори: виконання усних довідок, підготовки дайджестів, прогнозно-аналітичний, підготовки оперативної інформації, сектор перекладів. Розроблено було технічне забезпечення комп'ютерною технікою, засобами сучасного зв'язку, копіювально-множною технікою.

У травні місяці 1992 року було розроблено ще один варіант проекту, що передбачав створення Парламентської бібліотеки, визначена її структура, функції, права і відповідальність.

У кінці травня мене запросив до секретаріату Верховної Ради М. Г. Хоменко і запропонував познайомитися з доктором економічних наук, полковником міліції Миколою Швецем, якого пропонують на посаду керівника інформаційно-аналітичного відділу Верховної Ради. "Ти ж не підеш до нас, — сказав Микола Григорович, — от ми й рекомендуємо М. Швеця". "Це вже ваша справа, — кажу я, — важливо тільки, щоб наші ідеї втілилися в життя".

У подальшому інформаційно-аналітичний відділ було перетворено в Центр комп'ютеризованих інформаційних систем, а про аналітичну роботу ніхто не згадував, але це вже мене не стосувалося.

Розділ 7.
1991—1992 рік — кінець бібліотечної кар'єри

Боротьба за цілісність Бібліотеки

До цього розділу підходить епіграф з відомої пісні російського поета і виконавця Сергія Трохимова "Аристократия помойки", що починається такими словами:

"Тушите свет, поперло быдло кверху.
Как будто дрожжи бросили в дерьмо.
Россия открывает путь к успеху.
Крутому и отвязанному чмо...".

Після закінчення будівництва і відкриття нового приміщення Бібліотеки на академічному горизонті з'явилося багато бажаючих забрати старі приміщення ЦНБ і розмістити в них нові міфічні інститути, що їх відкрили на початку 1991 року. Керівники цих інститутів хотіли не тільки забрати приміщення в ЦНБ, а й поділити Бібліотеку, відокремивши від неї частину фондів зі співробітниками і документами та книгами.

Неприємності, а точніше боротьба за цілісність ЦНБ, розпочалася десь наприкінці 1991 року. В цей час точилася жорстока боротьба за владу. Кожен хотів комусь двести, що він більший патріот України, що він багато робить і багато хоче й може зробити для розбудови молодої незалежної держави. Мені не треба було нікому нічого доводити. Нове приміщення бібліотеки височіло на Московській площі, немов велетенський пароплав в океані інформації. Створювалася потужна локальна мережа, впроваджувався проект "Інформаційне забезпечення парламенту", на реалізацію якого виділено грант фондом Карла Поппера у сумі 104 тисячі доларів.

Президія АН України нервувала. Це відчувалося у всьому, а особливо у прагненні щось створити, щоб показати свою лояльність до нової влади, до так званих демократів. Але, як свідчить історія, завжди на хвилі перебудови з'являються "говоруни", які багато говорять, проте нічого не роблять. Академіки суспільних наук почали терміново перефарбовуватись і постановою Президії Академії наук України у липні місяці 1991 року було створено Інститути української археографії та сходознавства ім. А. Ю. Кримського. Директорами інститутів було призначено відповідно член-кореспондента АН України Павла Степановича Соханя і іноземного члена АН України Омеляна Йосиповича Пріцака, який був директором Інституту українських студій Гарвардського університету і учнем Агатангела Кримського.

Наприкінці 1991 року у Віснику АН України № 12 за 1991 рік на 106 стор. з'являється замітка під назвою "Інститут Української археографії" такого змісту.

"Коріння українського народу сягає далеко в глибину століть, хоч під цією назвою він відомий з пізньосередньовічних часів. Відтворити багатовікову історію народу від її витоків до сьогодення, в усій повноті, без "білих плям" — найважливіше завдання вчених. І в цій складній роботі вони мають передусім спиратися на документальні матеріали, яких досі бракує в науковому обігу. Зарадити цьому й покликаний Інститут української археографії, створений за рішенням Президії АН України.

Нову наукову установу організовано на базі Археографічної комісії Академії із залученням фахівців інших академічних установ гуманітарного профілю. Визначено основні напрями її наукової діяльності. Це — розробка теоретичних і методичних проблем археографії та суміжних історичних дисциплін, дослідження історії української археографії, виявлення, збирання та опрацювання писемної історико-культурної спадщини українського народу, що зберігається на Україні та за її межами, вивчення комплексу питань, пов'язаних з поверненням на Батьківщину документів і пам'яток, які становлять історико-культурне надбання українського народу.

Дуже важливим завданням є збирання, дослідження і підготовка до друку та видання джерел і пам'яток національної історії й культури князівської та козацької доби, вітчизняних і зарубіжних джерел з історії соціально-економічного й суспільно-політичного розвитку, національно-визвольних рухів, міжнародних зв'язків, формування української державності з найдавніших часів і дотепер, історіографічної спадщини, пам'яток з історії науки та духовної культури України.

З метою більш оперативного доведення результатів своєї роботи до широкої громадськості новому інституту надано видавничі права для самостійної публікації наукових праць, науково-довідкових видань, матеріалів наукових конференцій, з'їздів, симпозіумів, препринтів, інформаційних повідомлень, а також джерел і пам'яток.

Інститутові української археографії передано приміщення головного корпусу колишньої Києво-Могилянської академії у Києві".

Приміщення головного корпусу, про який іде мова, належав також ЦНБ, і може було б можна передати це приміщення, тому що ми на нього не претендували. Проте на це приміщення були інші претенденти. Тоді активно обговорювали проблему відновлення Києво-Могилянської академії — університету аналогічного Гарвардському університету. Були й інші варіанти використання цього приміщення, про які мова буде йти в наступних розділах. І зрештою приміщення колишньої Києво-Могилянської академії у Києві було передано Національному університету "УКМА".

Проте всі розуміють, що інститут без приміщення, без фондів — це тимчасово, не ґрунтовно і такий інститут в кожну мить можуть закрити. Тому зразу ж після відкриття інститутів П. С. Сохань з'являється у приміщенні ЦНБ і поводиться тут майже як господар. Знаючи прихильність академіка Патона до пана О. Й. Пріцака, пан Сохань бере й його в спільники, і готується доповідна записка такого змісту:

№ 134 від 13листопада 1991 р.

Президенту Академії наук України
Б. Є. Патону

Доповідна записка

Про створення Центру рукописних фондів при інститутах археографії, сходознавства та інших інститутів гуманітарного профілю Академії наук України

Структурою Інституту української археографії, затвердженою Постановою Президії Академії наук України № 218 від 10.07.91, передбачено створення Центру рукописних фондів на правах самостійного структурного наукового підрозділу ІУА.

Створення такого центру як джерельної бази для археографічної діяльності Академії наук України є необхідною умовою розвитку гуманітарних досліджень широкого профілю і передбачає виконання ним функцій міжінститутського науково-інформаційного підрозділу, який здійснює комплектування, зберігання та науково-інформаційне забезпечення рукописними документами та довідковою інформацією спеціалістів Академії, бере активну участь в наукових дослідженнях і підготовці публікацій, що здійснюються зацікавленими інститутами.

Організація центру відкриває реальні можливості для формування системи інформаційних республіканських та міжнародних зв'язків у контексті підготовки автоматизованого банку даних археографічної інформації "Архівна та рукописна Україніка", а також локальних баз даних по різних комплексах історичних джерел. Про доцільність передачі функцій базової структури цього першочергового проекту йшлося, зокрема, на міжвідомчій нараді (проект та резолюції наради додаються).

За основу Центру найдоцільнішим видається взяти фонди Відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вер-

надського Академії наук України, які за своїм походженням в основному пов'язані з історією та культурою України, багатоаспектні за змістом, а за складом репрезентують всі види і типи рукописів: пам'ятки книжкової писемності, історичні документи і матеріали, архівні фонди різних установ (у тому числі архів Української Академії наук та її діячів з 1918 до 1939 рр.), особові фонди діячів науки і культури, фамільні архіви тощо. Ці рукописні фонди складають джерельну та едиційну базу для різних гуманітарних досліджень, у тому числі й орієнталістичних. Їх доукомплектування особовими архівами сучасних громадських діячів та діячів науки і культури відкриває додаткові перспективи для дослідників.

Щодо Інституту сходознавства, то з метою зміцнення джерельної бази його досліджень доцільна передача не лише рукописів, але й деяких книжкових орієнталістичних колекцій (єврейської літератури XVI–XX ст., арабо-іранського кабінету, зібрання А. Ю. Кримського), генетично пов'язаних з рукописним фондом.

Профіль науково-дослідної та науково-інформаційної роботи відділу рукописів (кодикологія, польова та камеральна археографія) за своїм характером ближче до наукової діяльності зазначених інститутів, на відміну від бібліотек, що традиційно спеціалізуються в галузі бібліотекознавства, бібліографії та книгознавства. Разом з тим фонди відділу рукописів є первинною і необхідною джерельною базою для розгортання повноцінної діяльності вказаних інститутів. Виділення ж зі складу ЦНБ та передача Інституту української археографії відділу рукописів з його автономними рукописними фондами і технологічними процесами не справить істотного впливу на загальну динаміку діяльності ЦНБ.

Фінансування Центру може здійснюватися в межах ресурсів, що виділяються на відповідний відділ ІУА, Інститут сходознавства та відділ рукописів і сектор єврейських колекцій та орієнталії ЦНБ.

Таким чином, територіальне та функціональне об'єднання рукописних фондів як джерельної бази гуманітарних досліджень зі спорідненими академічними інститутами не вимагатиме додатко-

вого фінансування і разом з тим дозволить створити найбільш ефективні і оптимальні умови для археографічного аналізу, технічної обробки рукописів, їх публікації та наукового дослідження.

Просимо вирішити питання про передачу Відділу рукописів, а також книжкового сектору "Орієнталія" з фондами єврейської літератури XVI–XX ст., арабо-іранського кабінету і зібрання А. Ю. Кримського на баланс Інституту української археографії разом із штатами та матеріально-технічною базою.

Далі йшов перелік додатків і самі додатки, які не є суттєвими для подальшого викладу подій, і підписи директорів П. С. Соханя та О. Й. Пріцака. Резолюцією на доповідній записці від 18.11.91р. академік Лукінов дає доручення т. Чишко В. С., директору бібл. д.т.н. Сенченку М. І., акад. Русанівському В. М., член-кор. Курасу І. Ф. та іншим зацікавленим інститутам підготувати пропозиції.

Як бачимо з тексту доповідної записки, особливо з двох її останніх розділів, де мова йде про територіальне об'єднання і де зовсім забуто про Інститут сходознавства, основна мета — це вирішення питання з приміщеннями для інститутів, отримання джерельної бази і, фактично, розпорошення єдиних бібліотечних фондів. Досить добре видно і зацікавленість відділу рукописів (а пані Л. А. Дубровіній було обіцяно посаду заступника директора і сприяння у захисті докторської дисертації) з чітко і вірно розставлених акцентів щодо рукописних фондів (їх розставила досить добре обізнана з роботою відділу рукописів людина).

Досить ґрунтовно готуються академік І. І. Лукінов, пан П. С. Сохань, В. С. Чишко, Г. В. Боряк і Л. А. Дубровіна до відокремлення рукописних і інших фондів від ЦНБ.

Готується постанова Бюро координаційної ради з суспільних наук від 22.11.91 р.

Про підготовку до створення Центру рукописних фондів АН України

Заслухавши і обговоривши доповідь чл.-кор. АН України П. С. Соханя, іноземного члена АН України О. Й. Пріцака "Про

підготовку до створення Центру рукописних фондів АН України" Бюро Координаційної ради постановляє:

1. Прийняти до відома доповідь чл.-кор. АН України П. С. Соханя та іноземного члена АН України О. Й. Пріцака "Про підготовку до створення Центру рукописних фондів АН України".

2. Враховуючи те, що рукописні фонди є джерельною базою для археографічної діяльності гуманітарних інститутів Академії наук України, визнати за доцільне створення міжінститутського Центру рукописних фондів, який здійснюватиме комплектування, зберігання та науково-інформаційне забезпечення рукописними документами, довідковою інформацією спеціалістів АН України; братиме участь в наукових дослідженнях і підготовці публікацій з рукописних фондів, створенні та наповненні зведеного національного комп'ютерного банку та бази даних згідно з проектом "Архівна та рукописна україніка".

3. Основою Центру вважати існуючі фонди відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського АН України, які є універсальними за змістом і складом і пов'язані з історією науки, освіти та культури України, репрезентують всі види і типи рукописів з різних галузей знань, можуть бути археографічною та едиційною базою для різних гуманітарних досліджень.

4. ВІФП (чл.-кор. АН України І. Ф. Курас), ВЛММ (ак. АН України В. М. Русанівський) разом з чл.- кор. АН України П. С. Соханем та д.т.н. М.І. Сенченком внести необхідні корективи з огляду на висловлені пропозиції та зауваження до запропонованого Положення про Центр рукописних фондів та його структуру і внести на розгляд Президії АН України.

Голова Координаційної ради з суспільних наук
АН України, академік *І. І. Лукінов*
Учений секретар Координаційної ради з суспільних наук
АН України, к.і.н. *В. С. Чишко*

А потім були наради і засідання Президії АН України де академіки В. І. Трефілов, І. К. Походня, В. М. Русанівський та П. П. Толочко підтримали Бібліотеку і були категорично проти

поділу фондів і надання приміщення цим паперовим інститутам. На цьому засіданні я сказав сакраментальну фразу "Іване Іларіоновичу, якщо не допомагаєте Бібліотеці, то хоча б не заважайте". І по виразу обличчя Б. Є. Патона зрозумів, що він ніколи не пробачить мені цієї вольності. Зал зреагував сміхом, але чиновники розуміли, що якщо мені це минеться без наслідків, то значить віце-президент уже не персона, а система цього не вибачала.

Незважаючи на деяку тривожність, я почувався на десятому небі, і не тому, що зухвалість нових директорів захопити приміщення зазнала фіаско, а тому, що бібліотечні фонди ділити ніхто не буде і Бібліотека буде єдиною.

Про створення музею-заповідника і центру вивчення спадщини Києво-Могилянської академії

Як уже згадувалось одне з приміщень Бібліотеки містилося у так званому "мазепиному" корпусі КМА. Приміщення, будівництво якого було розпочато на кошти Івана Мазепи в 1703 році, не могло не вражати своїм своєрідним архітектурним стилем, продуманістю функціонального призначення будівлі. Конгрегаційна зала, церква, приміщення, де були розміщені фонди бібліотеки все навіювало на роздуми про велич колишнього, одного з найкращих на той час у Європі, вищого навчального закладу України і не могли не ініціювати дослідження з історії КМА. Тут за товстенними стінами знаходилися бібліотеки монастирів, Київської духовної академії, бібліотека останнього польського короля.

Бібліотечні фонди, які знаходилися на Подолі в приміщенні КМА, не були записані в інвентарну книгу, мали рукописні каталоги на окремі бібліотеки і чекали своїх дослідників. Потрібно було все привести до ладу, провести інвентаризацію, оцінити книги, виділити палеотипи і інкунабули, а також цінні і рідкісні видання і передати їх у відділ стародруків, щоб зберегти ці цінні книги для нащадків.

Проте організація цієї роботи виявилася непростою. Коштів на неї Президія Академії наук не виділяла, кількість співробітників бібліотеки була обмеженою і резервів майже не було. Довго

я думав над тим, як організувати цю роботу, кому можна довірити проведення її і як уникнути розкрадання фондів при їх опрацюванні. Допомогла ініціатива Галини Олексіївни Ритової, співробітника довідково-бібліографічного відділу, яка взялася за цю роботу і допомогла мені все організувати. Робота по опрацюванню фонду була включена до одного з розділів соціалістичного змагання, якому тоді приділялася величезна увага партійних і профспілкових організацій. Багато було проблем, в тому числі й надуманих. Було і явне ігнорування цієї важливої роботи, а можливо, і бажання поживитися за рахунок необлікованих фондів філії. Важко сказати. Проте тільки після закінчення роботи з фондом подільської філії я міг спати спокійно і доповідати, що одне із завдань по обліку фондів згідно з Постановою Президії Академії наук УРСР виконано. Було замінено і одного з ветеранів бібліотеки, завідувача філії. На його місце було призначено завідувача сектором відділу комплектування іноземної літератури, голову Комітету народного контролю бібліотеки Муху Людмилу Вікторівну. Зробити це було також непросто. Учасник Великої Вітчизняної війни, член КПРС і один з ветеранів бібліотеки не хотів залишати свою посаду, але й змінювати ставлення до роботи також не мав бажання. Крім того, ветеранів було багато і кожен розумів, що якщо звільнять одного, то підуть усі.

Починаючи з 1989 року, в Центральній науковій бібліотеці ім. В. Вернадського АН України під моїм керівництвом велися роботи по написанню "Історії Києво-Могилянської академії". Нас особливо цікавило два питання: по-перше, коли ж все-таки була заснована Братська школа, і, по-друге, чому була закрита Києво-Могилянська академія?

Вивчаючи матеріали і, в подальшому, в 1990 р. читаючи лекції на ці теми перед українською громадою у Торонто (Канада), в інституті українських студій Гарвардського університету (США), а також дискутуючи з цього приводу з професором Аркадієм Жуковським в Сарселі (Франція), який написав докторську дисертацію по історії академії, ми все більше схиляли до думки, що давній козацький переказ, згідно з яким Братський

монастир і школа при ньому були закладені ще 1587 року, відповідав дійсності.

Впевненості добавляв ще й той факт, що професори Київської духовної академії, які були на службі російського уряду, не могли бути об'єктивними у висвітленні питань, що стосувалися України, її освіти і культури.

Безліч справ, пов'язаних з виконанням мною функцій директора ЦНБ, не давали можливості зосередитись на роботі над історією КМА.

Але в 1990 році сталася подія, яка давала надію, що робота буде продовжена і успішно завершена. Цією подією був прихід до ЦНБ і праця над історією КМА талановитої дослідниці, джерелознавця і історика Наталії Емінівни Тер-Григорян-Дем'янюк. Вона жила минулими століттями, тією епохою, і зробила безліч знахідок, серед яких й копія грамоти, що була дана патріархом Феофаном Київському і Могильовському братствам 9 травня 1620 року. Основне значення новознайденої грамоти полягає в тому, що вона повністю заперечує думку, ніби для встановлення ставропігіального (від грецьких слів "хрест" і "затверджую") хреста на ґрунті монастиря необхідна була присутність самого патріарха. А ця думка була основною в аргументації професора Київської духовної академії С. Голубєва проти заснування монастиря в 1587 році: коли не було патріарха в Києві, не може бути й мови про заснування ним ставропігіального монастиря.

Проведені нами дослідження дали можливість написати і надрукувати у Віснику АН України статтю "Коли ж була заснована Київська Братська школа", де аргументовано доведено, що вона була заснована наприкінці XVI століття.

Через рік у "Старожитностях" з'явилася стаття Антоніни Стельмашової, яка звинувачувала нас у некомпетентності і заперечувала існування грамоти від 9 травня 1620 року ідентифікуючи її з грамотою від 26 травня 1620 року.

Тоді ж нами була написана стаття, направлена у декілька провідних часописів і яку з причин далеких від наукових, не на-

друкував ні “Вісник АН України”, ні “Київська старовина”, ні тим більше “Старожитності”.

Багато часу спливло. Пані Наталія Тер-Григорян-Дем’янюк не витримала критики “знавців” історії КМА і виїхала до Аргентини, а мені, доктору технічних наук, складно боротися з істориками. І тільки в 1998 році було видано перший том, і, мабуть, останній, під назвою “Києво-Могилянська академія. Історія Києво-братської школи”, присвячений ранньому періоду, що охоплює 1586—1620 роки.

Тому ми були активними прихильниками створення на базі філіалу № 1 музею і Центру по вивченню історії КМА. У середині 1990 року після багатьох дискусій і обговорень ми написали статтю під назвою “Яким бути заповіднику?”, де виклали своє бачення музею.

“Про величезне значення Києво-Могилянської академії в історії української освіти і культури 17—18 століть уже писалось у пресі. Але ясно, що самими публікаціями не можна заповнити тієї прогалини, якої завдало культурі України забуття діяльності і праць видатних професорів Києво-Могилянської академії. Протягом 200 років вона була осередком вітчизняної науки. Слава вчених мужів, котрі працювали в ній, поширювалась далеко за межі України і Великоруської держави.

Відновлення пам’яті про Києво-Могилянську академію та її діячів є справою честі українського народу, тому ЦНБ АН УРСР, у книжкових і рукописних зібраннях якої міститься матеріал, що належить до академії, з метою розширення пропаганди української національної культури планує на підставі своїх фондів створити музей-заповідник і водночас науково-дослідний центр вивчення спадщини Києво-Могилянської академії та історії української освіти 17—18 століть.

Києво-Могилянська академія настільки містка і багата на культурні цінності установа, що доцільно всю експозицію заповідника присвятити саме їй, подати в достатній повноті, як та чи інша наука розумілась, викладалась і змінювалась протягом 200 років існування академії.

Дослідники зможуть тут, крім написання оглядових робіт з її історії, зайнятись і вивченням творчості відомих професорів і вихованців Києво-Могилянської академії. Для здійснення цієї мети будуть потрібні спеціалісти в різних галузях знань, котрі володіють латинською, грецькою, єврейською, польською, французькою, німецькою і, можливо, італійською мовами. Така робота приведе в порядок увесь рукописний матеріал у фондах бібліотеки, який чекає своїх дослідників.

Наукові зв'язки неминуче викличуть приплив учених до Києва з Югославії, Угорщини, Польщі, Рима, Венеції, Константинополя (Стамбула), а також інших міст і країн, звідки приходили до Київської академії ті, хто хотів учитись, і куди часто відправлялись її вихованці для подальшої освіти. Для зустрічі гостей, їх влаштування, організації конференцій, концертів, а також для того, щоб Києво-Могилянська академія дістала, нарешті, гідну оцінку своєї діяльності, музей-заповідник має охопити всю територію Братського монастиря, котру він займав до пожежі 1811 року, коли він вузькою смугою тягнувся до самого Дніпра, на березі якого стояла знаменита академічна бурса.

Заповідник має стати маленьким містом у місті, історичним оазисом на Подолі, до якого має входити все — як для експозиції і наукової роботи, так і для прийому і влаштування гостей. При ньому повинні бути і оркестр старовинної музики (17—18 століть).

Якою ж нам бачиться територія Братського монастиря? Гадаємо, що насамперед необхідно було б відновити чи збудувати заново всі зруйновані пам'ятки архітектури, і насамперед Богоявленську церкву з надбрамною дзвіницею. Треба було б заново посадити увесь розкішний монастирський сад, що розкинувся за покоями ректора і за келіями професорів, відбудувати фонтан, обрамлений ротондою із встановленим на ній сонячним годинником Брульйона і, звичайно ж, знайти могили чудових синів українського народу — Григоровича-Барського і Конашевича-Сагайдачного.

Відновлені будинки, як нам здається, мають використовуватися кожний за своїм призначенням з максимальною наближеністю. Так, дзвони на дзвіниці повинні дзвонити, сповіщаючи,

наприклад, про початок наукової конференції або приїзд високих гостей тощо. У Богоявленській церкві на великі академічні свята має проводитися богослужіння, як данина пошани православній основі української національної освіти.

Конференції, з'їзди, ювілейні торжества повинні проводитися в особливо урочистій обстановці. Вони надовго запам'ятаються, якщо, як колись, гостей біля воріт монастиря зустріне хор півчих у студентських чи херувимських костюмах, а огляд почнеться лише після участі в ритуалі богослужіння.

У будинку старого академічного корпусу, відновленому у первісному вигляді, можна буде ознайомитись з історією розвитку і викладання окремих наук, що вивчались у Києво-Могилянській академії у відповідних класах, за якими були закріплені однойменні кімнати — від фари до богослов'я. Перед коротенькими рядами парт чи столів стоятиме професорська кафедра особливої форми. На одній із стін кожного класу буде відновлена написана олійними фарбами певна ікона, а на вільних стінах — вміщено портрети академічних професорів. Усі класи чи якийсь один може використовуватись водночас і як читальний зал або зал для наукових нарад. Необхідна для роботи література доставлятиметься сюди з будинку однієї з колишніх лікарень, котрий примикає до "класичного" корпусу, де доцільно було б розмістити фонди музейного філіалу бібліотеки.

Як і раніше, найбільш чудовим місцем академічного будинку буде диспутний (конгрегаційний) зал. Усі урочисті свята, конференції, концерти тощо проводитимуться саме в ньому.

Цікаві експозиції можна розмістити і в професорських келіях, які збережуть свою стару назву, — у кожній з них буде представлена творчість одного з видатних професорів, його портрет, друковані праці, рукописи, особисті речі.

Крім того, треба було б ще виділити приміщення для експозиції книг, надрукованих в академічній друкарні, яка розташовувалась у Києво-Печерській лаврі.

Звичайно, після урочистих диспутів гості запрошувалися до покоїв архімандрита, де на них чекав накритий обідній стіл.

А після обіду в затінку альтанки за будинком архімандрита їх пригощали ще й чашечкою кави. Не порушуючи традицій, настоятельський дім і тепер можна було б використати як банкетне приміщення в особливо урочисті дні.

Не менший інтерес за своїм історичним та архітектурним значенням має і двоповерхова кам'яна бурса, розташована біля самого Дніпра. Так само, як і в "класичному" корпусі, її кімнати мали назви класів — фари, інфіми тощо, в ній були також конгрегаційна церква і конгрегаційний зал. Думається, що і її, відновивши, можна було б використовувати за призначенням, влаштувавши в ній спеціальну вітальню для запрошених на наукові конференції людей, а також для тих, хто приїде працювати з фондами сам. У цьому заповідному куточку будуть всі умови для повноцінної наукової творчості: життя в екзотичній бурсі з видом на Дніпро, заняття в тиші старовинних стін, багата бібліотека, приємний відпочинок у монастирському саду біля фонтана.

Києво-Могилянська академія почне приваблювати до себе вчених людей з різних країн. Її заслуги, нарешті, будуть оцінені належним чином, а нагромаджений нею двовіковий досвід замкне розірваний ланцюг послідовності культурного розвитку українського народу".

М. Сенченко
Н. Дем'янюк
18 липня 1990 року

Прихильниками нашого бачення подальшої долі філіалу № 1 був і президент АН УРСР Б. Є. Патон, була створена комісія по розробці концепції створення і розвитку музею-заповідника "Києво-Могилянська академія", яку очолив академік П. П. Толочко, до складу якої входило 35 осіб, але, на жаль, наша ідея не була підтримана адміністрацією президента України Л. М. Кравчука і приміщення філіалу № 1 було передано новоствореному університету УКМА.

Чи зможе Бібліотека отримати статус Національної?

А мене чекали нові проблеми, пов'язані з відновленням ЦНБ статусу національної. Лист, написаний до Верховної Ради України, залишився без відповіді, тому ініціюємо публікації в різних газетах, пишемо листи до різних керівних органів держави, тому що на такий статус претендувала бібліотека ім. КПРС, що знаходилася у віданні Міністерства культури.

Щоб зрозуміти перипетії боротьби за статус національної, наведу копію відкритого листа академіка П. П. Толочко, надрукованого в газеті "Літературна Україна", 18 квітня 1991 року, що мала назву: **"Перед широким світом — в імені Українського народу..."**

"Відкритий лист до народних депутатів Української РСР.

Шановні депутати! Нещодавно республіканські газети повідомили про засідання колегії Міністерства культури УРСР, на якому після "жвавої дискусії" щодо роботи бібліотек було ухвалено внести пропозицію про надання Республіканській бібліотеці імені КПРС (Київ) статусу Національної.

Однак Національна бібліотека українського народу давно існує і плідно працює вже впродовж 73 років і сьогодні входить в десятку найбільших бібліотек світу. Вона добре відома не тільки в республіці, а й за її межами. Це — головна бібліотека нашої української Академії, яка носить славне ім'я академіка Володимира Івановича Вернадського, свого засновника й фундатора, того, хто у 1919 році підписав відозву до всіх жителів України про створення Національної бібліотеки.

Але нас спонукало взятися за перо запитання: чому ніхто не замислюється над статусом "Національної бібліотеки"? Які функції вона повинна виконувати, які її завдання, місце в культурному відродженні республіки і розвитку народу? Що дає право й підстави бібліотеці носити це високе іменування? Отож варто подумати про це спільно, бо питання Національної бібліотеки народу торкається багатьох аспектів важливих проблем: суверенітету та культури, суверенітету і духовної свободи, духовного відродження української нації.

Український народ у часи страшного гніту й неволі протягом століть не міг навіть думати про свою Національну бібліотеку. Лише після Лютневої революції в березні 1917 року перед міністерством народної освіти Росії від імені українського народу було поставлено вимогу заснувати в Києві велику бібліотеку на зразок Петроградської публічної або Рум'янцевського музею з тою умовою, щоб до неї безкоштовно надходили всі видання, надруковані в межах Росії.

Проте лише через півтора року цю ідею було реалізовано. 15 серпня 1918 року згідно з законом про заснування Національної Бібліотеки Української Держави у Києві розпочалася біографія Всенародної (Національної) Бібліотеки України. "Статут Національної бібліотеки Української Народної Республіки в м. Києві" передбачав, що "Національна Бібліотека перебуває при Всеукраїнській Академії наук, як одна з її установ". Для організації Національної бібліотеки України було утворено Тимчасовий Комітет. Серед її фундаторів: В. І. Вернадський (перший президент Української Академії наук), академіки А. Ю. Кримський, С. О. Єфремов, а також Г. П. Житецький, В. О. Кордт. Після В. І. Вернадського Комітет очолювали академіки Д. І. Багалій, П. І. Стебницький, П. А. Тутковський, В. Ю. Данілевич, В. О. Кордт.

Тоді ж і визначили чотири основні завдання Національної бібліотеки — зібрати: якнайповнішу літературу з усіх наук і галузей, знання всіх народів і всіх віків, усіма мовами друковану та писану, всю літературу в галузі українознавства в найширшому розумінні; організувати спільний каталог найголовніших бібліотек України; очолити наукову працю в царині бібліотекознавства та бібліографії.

У комплектуванні фондів Національної бібліотеки України брали участь широкі кола української інтелігенції, відомі вчені, письменники, митці. Досить згадати знамениті бібліотеки академіків В. С. Іконнікова, Д. І. Багалія, професорів Ільїнського, П. Г. Житецького, С. Т. Голубєва, Ю. А. Кулаковського, І. В. Лучицького, М. І. Петрова та інших визначних діячів української культури, що увійшли до фондів Національної бібліотеки і на

сьогодні становлять гордість Центральної наукової бібліотеки імені В. І. Вернадського Академії наук УРСР (таку назву носить вона сьогодні після багатьох перейменувань).

Від 300000 томів у 1919 році до 12 мільйонів сьогодні — такими темпами зростали її фонди.

В основу фондів ЦНБ АН УРСР покладені всесвітньовідомі книжкові зібрання: бібліотеки Кременецького Ліцею, університету Святого Володимира, Києво-Могилянської духовної академії, Софійського собору, колегії Павла Галагана, Ніжинського Ліцею та інших.

А тому, на наше глибоке переконання, статус Національної бібліотеки сьогодні не можна визначити суб'єктивно — постановою чи наказом міністерства. Національну бібліотеку сформувала історія і культура нашого народу. Флагманом бібліотечної системи республіки, провідником нового й передового стала й найкрупніша універсальна бібліотека України — ЦНБ імені В. І. Вернадського Академії наук УРСР. Термін "Національна" з її назви вилучено, національне знищувалось і вилучалось не лише з найменувань і назв.

Але, на щастя, Центральна наукова бібліотека імені В. І. Вернадського зберегла і зміцнила цей свій первісний статус. У фондах саме цієї бібліотеки якнайповніше сконцентровано досягнення національної культури. Найбагатше, найвизначніше на Україні зібрання рукописів 14—18 століть, безцінні колекції пам'яток слов'янської писемності і кирилівського друку, документи з історії України 14—18 століть, понад 500 особистих архівів і книжкових колекцій найвидатніших діячів української і світової науки і культури становлять гордість її всесвітньовідомих фондів.

Щоб перетворити бібліотеку імені КПРС на Національну, ЦНБ імені В. І. Вернадського мала б передати 400-тисячні фонди свого відділу рукописів. У бібліотеці імені КПРС рукописного відділу немає, а її загальні фонди майже вчетверо менші за обсягом, ніж у ЦНБ, налічують 3,6 мільйона видань, переважно повоєнного часу.

Хіба можна легковажними, непродуманими рішеннями отак збіднювати історію і культуру свого народу? Хіба може Націо-

нальна українська бібліотека існувати без "Пересопницького євангелія", "Київських глаголічних листків", без архіву В. П. Науменка, до якого ввійшли архіви М. Максимовича, Старої Громади, або без рукописів І. Котляревського, І. Нечуя-Левицького та інших наших класиків? Чи, може, Міністерство культури передбачає передати бібліотеці імені КПРС майже весь фонд інкунабул та дві третини інших цінних і рідкісних видань з відділу стародруків ЦНБ, як і електронний каталог найкрупніших бібліотек України, що створюється саме на базі ЦНБ і під її керівництвом? Тоді, певно, нову споруду ЦНБ, що на Московській площі, варто віддати бібліотеці імені КПРС, бо, як зазначає наша преса ("Київський вісник", 28 жовтня 1990 року), приміщення бібліотеки імені КПРС вимогам Національної сьогодні не відповідає, а за технічним оснащенням вона відстала на кілька десятиліть.

ЦНБ імені В. І. Вернадського АН УРСР має основні типологічні ознаки Національної бібліотеки. Це — державне книгосховище творів друку УРСР. Тут зберігаються архівні примірники друкованої продукції республіки з перших років радянської влади, найбагатше і найповніше в Україні зібрання нот і музичної літератури, естампів і репродукцій, карт і атласів. З 1960 року вона виконує функції єдиного в республіці депозитарію публікацій ООН в УРСР. Жодна з бібліотек республіки не має такого могутнього інформаційного потенціалу, що створює основу для науково-дослідної, виробничої, навчальної роботи широких кіл читачів та для наукових досліджень у галузі бібліотекознавства і бібліографознавства.

Здійснюючи пріоритетне бібліотечно-інформаційне обслуговування вчених і спеціалістів народного господарства, вона водночас доступна і широкому загалові. Центральна академічна бібліотека виконує сьогодні і загальнонародне державне замовлення щодо створення Національної бібліографії "Україніка", складової частини наукової програми "Документальна пам'ять України".

ЦНБ імені В. І. Вернадського АН УРСР — флагман і в упровадженні сучасних інформаційних технологій в бібліотечну справу. Нове, одне з найбільших у країні приміщення, що відпо-

відає сучасним вимогам, наявність сучасних засобів передачі інформації, електронно-обчислювальної техніки, засобів репрографії — така її матеріально-технічна база.

Тому ми з великою надією звертаємося до депутатів Українського парламенту. Обговорення і розробка подальшої програми діяльності Національної бібліотеки, на наше глибоке переконання, прерогатива не Міністерства культури, а Верховної Ради УРСР.

Якщо парламент республіки виробить і затвердить спеціальну програму, а Рада Міністрів УРСР виділить відповідні кошти для її здійснення, то буде створено необхідні умови і для роботи Національної бібліотеки, і для її широких міжнародних культурних зв'язків.

Ця програма повинна складатися з кількох основних розділів. По-перше, треба допомогти Національній бібліотеці впровадити вже розроблену програму збереження і консервації безцінних фондів народної пам'яті, створити відповідний сучасний Центр реставрації і консервації книжок, який має кожна велика цивілізована країна.

У нашій пресі вже повідомлялося, як налагоджено цю роботу у США, де на допомогу бібліотекам прийшло Національне управління з аеронавтики і дослідження космічного простору. Йшлося і про організацію робіт по збереженню фондів у Англії. Там у найбільших бібліотеках створені спеціальні Центри, які займаються зберіганням, консервацією і реставрацією фондів, виготовленням мікроформ, копіюванням, видавничою діяльністю.

По-друге, державного, справді загальнонародного підходу потребує в ЦНБ АН УРСР програма "Документальна пам'ять України", складова частина якої — Національна бібліографія "Україніка".

Ця об'ємна, розрахована на багато років, національного масштабу і значення робота потребує єднання зусиль Академії наук УРСР, Міністерства культури і освіти, Держкомпреси республіки, Міжнародної асоціації україністів, республіканських, обласних та університетських бібліотек України.

Хочемо звернути увагу водночас на таке — на сьогодні фонди бібліотеки імені КПРС налічують 6,8 відсотка україно-

мовних видань. Наводимо уривок із звіту (1911 р.) Київської міської публічної бібліотеки, на базі якої було утворено бібліотеку імені КПРС, у якому йдеться про одне з її завдань: "Местная административная власть видела могучее средство для обрусения края в широком распространении народного образования, создании русских школ и русских публичных библиотек. Эта власть обратилась к высшему правительству с представлением о необходимости открытия русских публичных библиотек в Киеве, Житомире и Каменец-Подольском".

Цікаво, чим же керувалась колегія Міністерства культури, приймаючи своє рішення?

А тому просимо Верховну Раду УРСР спеціальною ухвалою підтвердити первісний статус Центральної наукової бібліотеки імені В. І. Вернадського АН УРСР як Національної бібліотеки УРСР і відновити її назву — Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського при Академії наук УРСР, що зміцнить також її засади і фундамент Бібліотеки Академічної. До того ж варто покласти (про це надходять численні пропозиції) на Національну бібліотеку функції інформаційного обслуговування депутатського корпусу України та її уряду.

Як заповідали нам славні її фундатори, Національна бібліотека "виступає перед широким світом в імені українського народу". Про це не можна забувати ніколи. Отож дбати про неї треба громадою і постійно".

Було ще безліч листів і публікацій в газетах, але тільки в 1996 році Бібліотека змогла відновити свій статус Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Кінець бібліотечної кар'єри

У травні 1992 року я отримав від своїх співробітників поздоровлення з днем народження:

"Всего семь лет прошло, как Вы пришли сюда.
За это время жизнь переменилась:
Взметнулась в небо яркая звезда —
То ЦНБ вдруг заново родилась.

Взметнулся в небо корпус-богатырь,
Компьютеры все больше атакуют.
В читальных залах изучают – кто "Псалтырь",
А кто засел за книжицу иную.
Старанья Ваши дали результат:
Японцы с нами и Канада с нами.
И западные гости к нам спешат
Не просто так, а с добрыми делами.
Вам сорок семь – чудесен возраст Ваш.
И сделано немало, но, однако,
Считаем мы началом прошлый стаж.
Почаще с кулаками лезьте в драку.
Президиум трусите день за днем,
Передовые мысли вмиг внедряйте,
Пусть сердце блещет пламенным огнем –
Профком – помощник, Вы не забывайте.
Живите долго, сколько хватит сил,
Родных своей заботой окружайте.
Наш коллектив Вас крепко полюбил.
Но о друзьях почаще вспоминайте.

Проте я відчував, що за моєю спиною діється щось незвичне, що готується якась провокація. Куратор Бібліотеки академік І. І. Лукінов уже декілька разів говорив про те, що за кордоном бачили книги з фондів ЦНБ, в Канаді і Німеччині.

Ще в березні 1992 року створюється Комісія по перевірці наслідків продажу літератури з бібліотечних фондів АН України, до якої входить заступник директора інституту української археографії Г. В. Боряк, який і готує всі папери, видаючи книгообмін за продаж.

Незважаючи на те, що керівники Оттавського університету, фірм "Кубон і Загнер" і "Антикваріат Кайп" написали листи до президента Б.Є. Патона, в яких заперечували факти купівлі ними літератури і підтверджували проведення книгообмінних операцій, І. І. Лукінов і його підопічні всіляко звинувачували мене в

продажу книг, тому що добре знали — **на шляху поділу Бібліотеки стоїть її директор і для того, щоб захопити приміщення і рукописні фонди треба звільнити М. І. Сенченка з цієї посади**.

Остання розмова відбулася з Б. Є. Патоном у його кабінеті, після якої я подав заяву про звільнення за власним бажанням, і ми домовилися, що мене "Лукінови, Пріцаки і Сохані" залишать у спокої і перестануть давати інтерв'ю з вигаданим продажем літератури.

Проте журналістам було цікаво дізнатися: чому людину, яка збудувала приміщення і стільки зробила для розбудови бібліотеки нового типу, раптом звільнили з роботи. Я не робив жодних спроб для встановлення істини, для мене було очевидно, що потрібні місця для партноменклатури і посада директора Бібліотеки комусь потрібна, адже вже не було ані ЦК КПУ, ані установ при компартії. Тому журналісти попросили дати інтерв'ю Наталію Пилипівну Стоян — завідувача відділом. Наведу це злощасне для Наталії Пилипівни інтерв'ю, надруковане після того, як мене змусили написати заяву про звільнення, у газеті "Вечерний Киев", 23 липня 1992 року.

"Актуальная тема

Будем читать все, что в мире есть!

Центральная научная библиотека имени В. И. Вернадського Академии наук Украины является самой крупной библиотекой нашего государства. И именно в ней можно отыскать любую нужную исследователю книгу. Почти 70 лет ее фонды комплектуются и зарубежными изданиями. Книги и научные журналы во всем мире стоят недешево. А у Украины не хватает валютных средств на дела более неотложные, чем покупка книг. Как быть? Неужели ученые будут лишены возможности получать новейшую научную информацию?

Об этом мы и повели разговор с заведующей отделом комплектования иностранной литературы ЦНБ имени В. И. Вернадского Натальей Филипповной СТОЯН.

— Наша библиотека, помимо собственных фондов и фондов Львовской научной библиотеки имени Василия Стефаника АН Украины, комплектует иностранной литературой путем между-

народного книгообмена в централизованном порядке еще свыше 90 научных академических учреждений. Большинство зарубежных изданий мы получаем безвалютным путем, поддерживая книгообменные отношения со своими коллегами, – рассказывает Наталья Филлиповна. — Сейчас у нас 1650 партнеров в 70 странах мира. В их числе — 62 академии наук, 108 национальных и крупных библиотек, 361 университет. Такой состав партнеров по обмену позволяет обмениваться разнообразной литературой. Кстати, книгообмен наша библиотека начала еще в 1923 году.

— А какие преимущества международного книгообмена?

— Прежде всего то, что это безвалютный источник комплектования. К тому же, издания мы получаем быстро, без посреднических учреждений, занимающихся экспортом. Только таким образом можно получить издания, не поступающие в розничную продажу.

— Что же предлагается взамен?

— ЦНБ посылает путем книгообмена преимущественно публикации издательства "Наукова думка", тем самым пропагандируя достижения украинских ученых за границей. По заказам зарубежных партнеров посылаем книги и других издательств. В отдельных случаях (как правило, для создания кредитов у зарубежных партнеров) используются дуплетные издания из обменно-резервного фонда.

— А на каких принципах происходит этот обмен?

— Обмен периодическими изданиями происходит, как правило, "название за название". Во всяком случае, так мы делаем приблизительно с 90 процентами наших партнеров. Но высокая цена изданий на Западе заставляет нас отправлять два, а то и три за одно зарубежное издание — все зависит от спроса и научной ценности журнала, который мы хотим получить. Обмениваясь монографиями, кроме условия "название за название", придерживаемся и принципа "страница за страницу". Примерно 10 процентов партнеров придерживаются денежного эквивалента. Учитывая высокие цены зарубежных периодических изданий и монографий, мы стараемся создать кредиты у своих партнеров.

Распоряжением президиума Академии наук Украины с 1989 года нам предоставлено право непосредственного обмена с капиталистическими странами литературой универсальной тематики, но мы никогда не занимались именно продажей книг. Отправляя издания заранее, мы создаем кредит, чтобы потом оперативно получать нужную литературу в счет отправленной нами. В конце года с партнерами, с которыми мы ведем книгообмен на основе денежного эквивалента, сверяем баланс, уточняя остаток кредита. Но это не является продажей книг, библиотека не имеет разрешения на внешне-экономическую деятельность. Именно путем международного книгообмена нам удается получать такие очень дорогие журналы, как, скажем, "Physical Reviews" (годовая подписка на который составляет 4754 доллара США). "Mathematical Reviews" (4120 долларов США). Только за последнее время мы получили свыше 500 томов сводного каталога Библиотеки конгресса США и ряд других универсальных изданий энциклопедического и справочного характера. Партнеры понимают наши трудности с валютой, и даже при отсутствии кредитов авансом посылают литературу, которую мы заказываем.

— В последнее время получило огласку проведение вашей библиотекой книгообмена за счет уникальных изданий, с грубыми нарушениями существующей практики. Что вы можете сказать относительно этого?

— Вы, наверное, имеете в виду публикации, опирающиеся на акт комиссии президиума АН Украины? Простите, но комиссия не захотела понять главного: никакой продажи книг никогда не было, библиотека просто ведет нормальный международный книгообмен, в частности, и на клиринговой основе, руководствуясь при этом требованиями, принятыми в мировой практике. Никакие раритеты не утрачены, зарубежным фирмам направлялись только те старые издания, которые разрешены известными методическими рекомендациями 1989 года. Все отправления были дуплетными по отношению к нашему основному фонду.

— А откуда берутся экземпляры старых изданий для книгообмена?

— Из так называемого обменно-резервного фонда. У нас он образовался из резервного фонда президиума АН Украины, дуплетных (то есть хранящихся во многих экземплярах) и непрофильных изданий. Только дуплетных экземпляров книг 20—30-х годов у нас около двух миллионов. Значительная часть этих изданий была свалена насыпью в подвалы и 50 лет пролежала там. Лишь в последние годы началась планомерная работа с целью их спасения. Наиболее ценные книги передавались в основные фонды. Работники библиотеки, занимавшиеся разбором, могут многое рассказать о книгах, которые разваливались у них прямо в руках, все они поражены грибом, сплесневели, полусгнили. Из-за этого почти миллион томов просто вывезли на свалку — спасти их уже было невозможно.

— Но ведь это просто преступление !

— Да, это преступление. Но, то финансирование, которое имела прежде да и теперь библиотека, не позволяло планомерно заниматься реставрацией книг. Чтобы "очистить" наши подвалы и дать хранящимся там изданиям вторую жизнь, нужен труд 20 реставраторов в течение 600 лет. И, разумеется, большие средства. Поэтому библиотека и соглашалась с предложениями зарубежных фирм направлять по книгообмену дуплетные экземпляры этих полузагубленных изданий, которые еще можно спасти хотя бы там, на Западе. Думаем, в интересах всех вернуть жизнь дуплетным экземплярам зарубежной книги, если даже по отношению к основным фондам это и третий, и второй экземпляр (зачем хранить десятилетиями без востребований эти издания, которым в наших условиях грозит физическая гибель?). Более того, эти книги действительно можно было бы продавать, чтобы на вырученные средства приобрести бескислотную бумагу, химикаты, реставрационное оборудование для спасения наших национальных сокровищ — славянских и украинских старопечатных книг и рукописей".

Беседу вел Александр СИДОРЕНКО

Про це інтерв'ю я дізнався значно пізніше, тому що вже звільнився з посади і в цей час відпочивав на березі Чорного моря.

Працюючи і почавши забувати перипетії бібліотечного життя, якось по радіо почув голос І. І. Лукінова, який говорив про те, що Президія АН України збирається відкрити проти мене кримінальну справу по факту продажу книжок. Саме тоді я й вирішив дати розлоге інтерв'ю газеті "Культура і Життя", тому що кореспондент цієї газети Світлана Кистанова уже давно просила мене зробити це.

У цьому інтерв'ю є пояснення на всі питання, чому я змушений був піти з посади директора Бібліотеки. Велика стаття мала назву:

"Не сперечайтеся з академіками! Один наважився"

— Директора Центральної наукової бібліотеки імені В. Вернадського АН України М. Сенченка примусили піти з роботи. Чому ж так суворо поставилися до нього — за допущені недоліки чи надмірну ініціативу? А може, комусь треба було, щоб він поступився місцем?

Дивно, інколи, доля грає людиною! Ще донедавна ім'я Миколи Івановича з шанобою вимовлялося науковцями, фахівцями, численними шанувальниками книжок. Йому віддавали належне за те, що зумів своєю невгамовною енергією оживити "заморожений довгобуд" і добитися того, що за три з половиною роки (це при наших темпах будівництва!), за той час, коли на Вкраїну впало чорнобильське лихо, коли доводилося не лише "вибивати" все необхідне, але й узгоджувати кожен свій крок у вищих партійних інстанціях, на Московській площі в Києві виріс, наче казковий палац, великий бібліотечний комплекс, обладнаний сучасною технікою. Викликало повагу й те, що Микола Іванович наполегливо втілював у життя свою мрію — перетворити академічну книгозбірню в науковий заклад нового типу: бібліотечно-інформаційний центр, спроможний задовольнити найширші запити читачів на основі як суто традиційних, так і наймодерніших автоматизованих методів обслуговування.

Зірка Сенченка стрімко сходила на культурологічному небосхилі. Він завоював авторитет у нас і за кордоном. 1989 року очолив проблемну комісію з автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів інформаційно-бібліографічної ради президії

АН СРСР. Того ж року його обрали головою Українського відділення Міжнародного фонду слов'янської писемності і слов'янських культур. Здавалося б, "чистого технаря" поважні вчені мужі допустили майже на вершину академічного Олімпу — він став членом відділення літератури, мови та мистецтвознавства і бюро археографічної комісії АН України.

Наступного року "за значний особистий внесок у розвиток бібліотечної справи в республіці, активну науково-дослідну роботу" Миколу Івановича нагороджують Почесною грамотою Президії Верховної Ради Української РСР. І, навіть, сам президент Академії наук України Б. Патон ще 1988 року в інтерв'ю кореспонденту газети "Известия" С. Цикорі із сердечною теплотою відзначив М.Сенченка, як ентузіаста автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів, ініціатора створення електронного каталогу.

І раптом... Спочатку зазмії́лися чутки: мовляв, бачили за рубежем книжки з нашої ЦНБ. Як вони туди потрапили? Чи не прихопив їх директор під час своїх закордонних поїздок і не гендлював ними на тисячу-другу доларів? Потім у різних газетах з'явилися досить різкі публікації, де Сенченко звинувачувався в багатьох гріхах, зокрема, в тому, що начебто майже за безцінь віддавав закордонним "емісарам" рідкісні книжки з фондів ЦНБ і мав від цього неабиякий зиск, що здавав, теж не без вигоди для себе, бібліотечні приміщення різним "фірмачам". Остаточного нокауту завдав "Друг читача", прокоментувавши висновки комісії Академії наук України, що перевіряла діяльність директора бібліотеки. Автор кореспонденції не пошкодував чорної фарби для змалювання портрета свого героя. Він навіть його вчене звання — доктор технічних наук — взяв у лапки, тим самим натякаючи, що і на ниві науки той не був чесним орачем. Ефект від публікації був заздалегідь запрограмований: вона з'явилася на світ 10 червня цього року, якраз тоді, коли в Києві проходив перший Всеукраїнський конгрес бібліотекарів. Микола Іванович зі сцени проголошував свою концепцію розвитку бібліотечної справи в Україні, а тим часом делегати конгресу зацікавлено читали розтиражований "компромат" на нього...

Скандал, що досить-таки затягнувся, нарешті, дійшов до свого завершення. М. Сенченко відмовився від посади директора ЦНБ. Але не забувають там керівника-новатора, який розбурхав тихе, навіть трохи застійне бібліотечне життя, дозволив розважливим лицарям книги відірватися від традиційних стелажів і зазирнути за допомогою комп'ютерів у ймовірне завтра. А ті, хто спостерігав за розігруваною драмою, цілком природно переймалися сумнівами: якщо Микола Іванович й справді винний в інкримінованих йому нечесних і шкідливих для молодої української держави вчинках, то чому все завершилося тільки зміною директорів? Правда, виникли було чутки, що проти М. Сенченка порушено і кримінальну справу, але вони виявилися, м'яко кажучи, перебільшеними.

І ще одно впадало в око. Досі на сторінках масових газет виступали лише опоненти, викривачі колишнього директора. Але і він має право на свій захист. Отож, ми вирішили надати йому слово. Нехай судить читач...

— Миколо Івановичу, ви ще вільна людина? А я побоювалася, що вашим рідним доведеться лаштувати передачі.

— Віддаю належне вашому жартові, хоча відверто кажучи, він з дещо гірким присмаком. Я звільнився з ЦНБ за власним бажанням. Перед тим, як написати заяву, мав неофіційні бесіди з академіками В. Кухарем та Б. Є. Патоном. Перший нагадав, що бібліотека фінансується президією академії, а другий відверто сказав, що мене не підтримують "нагорі". На що я зауважив: "А коли підтримували б, то не вважався винним? Виходить, важлива не правда, а думка можновладців?"

— Що ж, до болю знайома ситуація.

— А щодо фінансів... Дійсно, вони цілком у руках президії. Донедавна існував такий порядок: з тих коштів, що виділялися для академії, не менше 50 відсотків йшло на зарплату працівникам її інститутів та бібліотек. А ця сума розподілялася досить своєрідно: одним три чверті, іншим, і в тому числі ЦНБ, — лише чверть. Якби заглянути у відомості про зарплату, то можна було б побачити, як "підгодовувалися" інститути Б. Є. Патона, І. І. Лу-

кінова та інших віце-президентів, і які крихти лишилися бібліотекам. Ось таке ставлення. І зараз мало що змінилося. Тільки ЦНБ у кращому становищі, бо саме я (не вважайте мене хвальком) добився зміни її статусу, їздив, і не раз, до Москви, в Державний комітет по науці, "пробивав" це питання (ви не знаєте, як це робиться) і привіз звідти листа з пропозицією надати бібліотеці статус науково-дослідного інституту першої категорії. За цим листом президія академії прийняла відповідну постанову. Тепер бібліотека фінансується нарівні з інститутом Б. Є. Патона, її працівники заробляють непогано. Та от, якби я заковерзував, і лишився б директором, а звільнити мене за якоюсь статтею президія навряд чи змогла б, постраждали б насамперед люди, позбулися б певних пільг. І я подумав: не пропаду, знайду де працювати, навіщо ж підставляти під удар своїх недавніх підлеглих? Правда, багато хто з них умовляв мене забрати назад заяву. І я було схилився до цього, але мені її не повернули, то я й не наполягав. Відверто кажучи, набридло вже бути директором, остогиділо сім років боротися не відомо з чим. А за бібліотекою, як за рідним дитям, серце болить...

Покидаючи поле бою, сподівався, що мої недавні керівники додержуватимуться усної домовленості: я звільняю місце для іншого, а моє ім'я більше не паплюжать. Та після того, як віце-президент АН України, академік І. І. Лукінов заявив в одному з інтерв'ю, що мене судитимуть, вирішив не мовчати, розповісти все, як воно було насправді.

— Але ж, Миколо Івановичу, скандал виник. Мабуть, були для нього якісь підстави?

— Щоб пояснити ситуацію, огляньмося на кілька років назад. У грудні 1984-го до мене в Харків зателефонував член-кореспондент АН України В. В. Васильєв, який на той час очолював комісію, що вивчала стан справ у ЦНБ, і був заступником голови бібліотечної комісії, віце-президента І. К. Походні — куратора бібліотеки. Він запитав, чи не хотів би я переїхати до Києва і стати директором ЦНБ. Пропозиція мене здивувала, але й інтригувала можливістю випробувати свої сили на новому терені. Та,

приїхавши до Києва і побачивши, в якому жалюгідному стані була тоді бібліотека, я просто жахнувся. Поїхав додому з твердим переконанням: не варто братися за безнадійну справу. І все ж... Можете не вірити, але є ще люди — такі патріоти і такі, мабуть, дурні, як я. Виходив з поїзда, а вже інші думки роїлися в голові: хто ж подужає "довгобуд", який вже збиралися законсервувати, хто оснастить приміщення технікою, як не така людина, як я, що має будівельний досвід і на обчислювальних системах знається. І я дав згоду. Перед тим, як приступити до роботи, а це було в серпні 1985-го, зустрівся з Б. Є. Патоном. Він запитав: "Скільки дати часу, щоб ти зміг збудувати бібліотеку і довести її до ладу? Тобі зараз сорок? Добре, дамо двадцять років, якраз вистачить". Потиснули один одному руки, і я пішов працювати.

Мій робочий день починався о дев'ятій ранку і закінчувався о десятій вечора. Жив я тоді в сестри — квартири, навіть кімнати не давали. Ліг на мої плечі весь тягар спорудження нового приміщення. А ще треба було дати раду 14 книгосховищам, що містилися у підвалах, які чи не щотижня заливалися водою, взяти на облік 400 тисяч книжок, які 70 років пролежали в стосах у підвалі на Подолі, описати обмінно-резервний фонд. Бібліотека мала тоді другу категорію, звідси — низькі посадові оклади, мені платили 340 крб. на місяць. Одержав я у спадок ще два томи "анонімок" на свого попередника. І щодня обступали проблеми, проблеми...

З першого ж дня зостався я з ними на одинці. Багато чого обіцяли мені президент і віце-президенти — допомагати, підтримувати. Та про обіцяне відразу забули. Доводилося за все братися самотужки, "вибивати", діставати, "узгоджувати". Але справа рухалася, і не за двадцять, а за три з половиною роки виріс на Московській площі 27-поверховий будинок з усіма допоміжними службами.

Протягом п'яти місяців ми перевезли до нього сім мільйонів томів, і 10 жовтня 1989 року бібліотека відкрила двері для читачів. Яких це коштувало нервів, скільки разів президія ставала на перешкоді — знаю тільки я. Новий куратор бібліотеки, віце-президент, академік І. І. Лукінов не допомагав, навпаки, чекав, щоб я "зламав хребет". І так сталося б, якби не самовіддана підтримка оновленого

колективу. За сім років мого директорства не було жодної "анонімки" на мене, жодної скарги працівників бібліотеки.

— Але ж були закиди, що ви досить своєвільно розпоряджаєтеся бібліотечними приміщеннями.

— Ремствували з цього приводу зовсім не мої співробітники. Давайте розберемося. ЦНБ одержує літературу, опрацьовує її й розвозить по 54 бібліотеках. Але бензину немає, машини виділяються в останню чергу. Як виходити із скрути? Два роки тому — старий будинок, що на Володимирській, 62, поставили на капітальний ремонт. Вирішили робити в два етапи: спочатку відремонтувати книгосховище, а потім — ту частину, де містилися дирекція, відділ кадрів, бухгалтерія. Ці всі служби ми перевели на Московську площу, і вивільнилися кімнати. Я подумав: можна тимчасово здати їх в оренду. Нагодилася фірма "Мінолта", яка за притулок безкоштовно передала бібліотеці автомобілі "Міцубісі", "Мазду", а також копіювальний апарат. І зараз мікроавтобус розвозить літературу, на "Мазді" їздить новий директор, а апарат "Мінолта" працює на благо Бібліотеки. Нині ніхто з моїх тодішніх керівників про це не говорить, а кримінал у моїх діях шукають.

А тоді... Уявіть, я живу в будинку, де мешкають самі віце-президенти. Вони йдуть на роботу пішки, бо бензин дорогий, а я сідаю в "Мазду". Я теж люблю ходити пішки, бо людина енергійна. Але, скориставшись "Маздою", встигаю "провернути" десять питань, а не одне — спрацьовує фактор часу. Та віце-президентів це не обходить, їх заїдає: як же, простий директор, а іномарку має!

Це, вважайте, емоційне тло, на якому розгорталися головні події. Створили інститути археографії та сходознавства. Директором першого став член-кореспондент АН України П. С. Сохань. Він завітав якось до будинку на Володимирській, попросив мого заступника Л. А. Муху (мене тоді не було) оглянути приміщення. Припали йому до душі кабінети, де розмістилася фірма "Мінолта". Вона довела їх до пуття: зробила гарний ремонт, обставила солідними меблями, прикрасила квітами. Павлу Степановичу спало на думку: ось готове місце, якраз для нього! Він і

підкинув її академікові Б. Є. Патону, мовляв, треба викинути іноземців і підселити до ЦНБ ці два інститути. Я про ті квартирмейстерські розмови нічого не знаю, приходжу на засідання президії, а там вже виноситься текст постанови: інститутам — новосілля, а Сенченку догану за те, що потурає "фірмачам". Запрошують присутніх висловитися з цього питання. Голова інформаційно-бібліотечної ради, академік В. Русанівський категорично виступив проти того, щоб інститути квартирували в ЦНБ. А коли почнеться капремонт другої частини будинку, їх що, до книгосховища переводити? Я теж різко заперечував. Мене підтримали академіки В. Трефілов, І. Походня. Одне слово, пропозиція П. Соханя не знайшла схвалення. Тоді ж, на засіданні, я закинув академікові І. Лукінову: "Якщо не допомагаєте бібліотеці, то хоча б не заважайте". Всі засміялися, Іван Іларіонович засоромився. А він, хоча зовні й доброзичливий, та пам'ятає, хто йому щось не так сказав. Через деякий час запрошує мене до себе і заявляє "До нас дійшли чутки, що книжки з вашої бібліотеки зустрічаються в Канаді". Я відповів, що готовий дати конкретне пояснення з кожного конкретного факту. На тому розмова й обірвалася...

— Це був, можна сказати, перший дзвіночок?

— Мабуть, що так. З подальших подій я зрозумів, що специфічний інтерес до бібліотеки з боку президії посилюється. Через деякий час вона готує нову постанову: передати фонд рукописів ЦНБ Інституту української археографії, а бібліотеку Інституту єврейської культури, що був розгромлений сталінськими підручними по війні, та зібрання академіка А. Кримського (вони теж зберігаються в наших фондах) — передати Інституту сходознавства. На цей раз мене повідомили про день засідання заздалегідь, і я підготував офіційного листа, де зазначав: "Відділ рукописів із самого початку становив основу бібліотеки, так, як заповідали її засновники — М. Василенко, В. Вернадський, А. Кримський та інші. Я не можу дозволити собі ліквідувати чи передати комусь цей відділ і ці бібліотеки... Прошу спочатку звільнити мене з посади, а потім уже ділити ЦНБ". Не хотів я, щоб люди пов'язували моє ім'я з тим, як її розтинали, не міг допустити, щоб цей визнач-

ний науковий заклад, що входить у десятку найбільших бібліотек світу, перетворився на посередню книгозбірню. Між іншим, прецедент ми вже мали. У 1988 році ЦК Компартії України прийняв рішення про створення бібліотеки із суспільних наук, для неї пропонувалося вилучити з наших 12-мільйонних фондів п'ять мільйонів видань. До речі, головна наукова бібліотека Китаю теж має 12 мільйонів одиниць зберігання, тож наша нічим їй не поступається, хоча Китай, що не кажіть, а таки більший за Україну. Нам би пишатися цим, а не нищити надбане. Тоді вдалося відстояти цілісність ЦНБ, врятувати її від розтину. І на цей раз більшість учасників засідання не схвалила "примусової хірургії".

— Отже, репутацію норовистого директора ви собі заробили...

— Авжеж, "дружна" академічна сім'я не терпить незговірливих. Але продовжу розповідь, бо ми вже наближаємося до кульмінації.

— Маєте на увазі звинувачення у сумнівних операціях з бібліотечними книжками?

— Та коли б я хотів "погріти" собі руки, то скористався би нагодою! У 1985—1986 роки ми "чистили" підвали на Подолі, куди ще 70 років тому було звалено майже півмільйона книжок. Вони ніде не були опубліковані, наче й зовсім не існували. А серед них ми віднайшли майже 1800 найдорогоцінніших — палеотипи, інкунабули. Кожна з цих перлин стародруку оцінюється на міжнародних аукціонах майже у мільйон доларів. Людина нечесна могла б приховати кілька книг, можливості для цього були. А я в жодному книгосховищі ніколи один не ходив, завжди разом з їхніми хранителями. Ми у підвалі на Подолі знайшли навіть револьвер 1864 року випуску. Він був загорнутий у газету за 1914 рік і засунутий під книжки.

— А куди ви його поділи?

— Здали до Комітету державної безпеки.

— То ви й справді неділова людина! Дехто за нього виручив би, мабуть, добрячу суму?

— Не жартуйте проти ночі! А якщо серйозно, всі ті книжки взято на облік. Описано обмінно-резервний фонд, що склада-

ється з 3 мільйонів одиниць зберігання, складено картотеку іноземних видань. Треба сказати, що створити її — не проста справа. Більше півріку пролежали книжки у вогких підвалах, звалені у стоси. Чимало з них перетворилися на порох, майже всі уражені мікроскопічними грибами. Людей, які працювали з ними, мучила алергія. Але вони трудилися з винятковою самовіддачею і за чотири роки зробили те, що не робилося впродовж десятиріч.

— Комісія, що перевіряла вашу роботу, висловила чимало критичних зауважень саме з приводу цього обмінно-резервного фонду. Внесіть, будь ласка, ясність, що він собою являє і які функції виконує?

— Та комісія була створена в січні цього року, після конфліктів, про які я розповідав. Так що висновки щодо її об'єктивності напрошуються самі собою. Обмінно-резервний фонд складається з непрофільних, дублетних, тобто таких, які є у кількох примірниках, видань, і тих, які за все існування бібліотеки майже ніким ніколи не замовлялися. Серед них книжки німецькою, французькою, італійською мовами. Ув'язнення під землею довело їх до такого жалюгідного стану, що для того, щоб вдихнути в них життя, необхідна праця 20 реставраторів впродовж 600 років. Я вже не кажу, що в нас немає необхідних матеріалів, хімікатів. Так-от, саме цей обмінно-резервний фонд дозволив нам широко розгорнути міжнародний книгообмін, який, до речі, практикується бібліотекою з 1923 року. Підкреслюю — безвалютний обмін, а це дуже суттєво, бо на ВКВ наша держава не багата. ЦНБ комплектує не лише свої, але й фонди ще понад 90 наукових академічних закладів. Так-от, ми уклали угоди з 1650 партнерами у 70 країнах світу. Обмінювалися книжками за принципом — "назва за назву" або "сторінка за сторінку". Але останнім часом ціни на зарубіжні видання значно зросли. Тож доводилося за одне закордонне віддавати два або три своїх. До того ж одержували ми нові, а висилали старі, погано збережені, тож і оцінювалися вони відповідно. Мені дорікали, що ціни виставляли покупці у карбованцях і звичайно ж, на свою користь. Це не правда, бо мова йшла про марки, долари! Закинули, приміром, що я віддав "Загальну енциклопе-

дію мистецтв" (Ляйпціг, 1818—1906 рр.) по 10 крб. за том. А на міжнародному аукціоні, мовляв, фірма "Антикваріат і видавництво Кайп", з якою ми мали ділові стосунки, продасть по п'ять тисяч марок за кожен випуск. Може, заправить і більше, якщо вкладе чималі кошти на їхню реставрацію. Це ж були розрізнені, зовсім не придатні томи! Хай би члени комісії подивилися на ті книжки, потримали їх у руках, а не визначали їхню вартість за самою назвою! На обмін аж ніяк не йшли книжки, які були цінними для ЦНБ, інших великих бібліотек України, окремих вчених. Видання, що пропонувалися зарубіжним партнерам, спочатку переглядали фахівці, звіряли їх з картотеками та каталогами на дублетність і лише в разі достатньої кількості примірників передавали покупцям.

— Виходить, бібліотечні книжки таки продавалися?

— Це не продаж у буквальному розумінні цього слова. Як здійснювався книгообмін? Ми посилаємо літературу, скажімо, до Німеччини, на адресу фірми, з якою підтримуємо ділові зв'язки, яка оцінює їх і відкриває рахунок, наприклад: одержано видань на 100 марок. Це наш актив. На таку суму вона повинна придбати і надіслати потрібну нам літературу. Якщо вартість її виявиться більшою, то різниця заноситься до пасиву, і на таку суму ми вже маємо підібрати книжки. Кожен партнер, що веде з нами книгообмін, відкриває такий рахунок. Подібного порядку додержуються в усіх цивілізованих країнах.

— Право на безпосередній обмін літературою універсальної тематики надала нам президія академії в 1989 році. Керувалися ж ми рекомендаціями ЮНЕСКО, за якими "книгообмін проводиться за угодами чи договорами, які базуються на взаємній згоді сторін, не обов'язково зафіксований в якомусь формальному документі, вона може бути виражена у неофіційному листі". Завдяки книгообміну ми змогли сформувати бібліотеку для Верховної Ради України. Відібрали 1038 видань, що були бібліотеці не потрібні, відіслали їх за книгообміном до Німеччини. Фірма "Антикваріат і видавництво Кайп" оцінила їх у 13 тисяч марок і на цю суму закупила книжки, необхідні для народних депутатів.

— Зараз такий книгообмін заборонено?

— На жаль. Звинуватили в тому, що ми буцімто віддавали за безцінь унікальні видання, навіть раритети. За існуючими методичними розробками раритетами вважаються книжки, що були видані у Західній Європі в XV—XVII століттях. Такі зберігаються в основному, а не в обмінно-резервному фонді, і ніхто — ні я, ні фахівці бібліотеки не дозволили б собі їх продавати. А скажіть, чим можна пояснити, що чиновники від академії, на словах піклуючись про відродження національного духу, заборонили ЦНБ допомогти створюваній у Москві українській бібліотеці літературою з обмінно-резервного фонду? Якщо припиниться міжнародний книгообмін, то як поповнюватимуться іноземними виданнями фонди наукових бібліотек? Звідки візьметься валюта? Торік ми зуміли "вибити" мільйон доларів для придбання видань. Хай нинішній директор спробує добитися цього! А взагалі, склалася якась парадоксальна ситуація: левова частина коштів витрачається на придбання літератури, і лише мізерні крихти лишаються на технічне забезпечення.

— А що, й ЦНБ утримується на голодному пайку?

— Звичайно ж, вона не становить винятку. Застарілі уявлення про призначення бібліотек як звичайних книгосховищ призводять до диспропорцій: гігантські фонди і обмаль оргтехніки та засобів доставки літератури, занедбаність книгосховищ і вічна нестача площі, відсутність засобів консервації та реставрації... Ми хотіли було якось вийти із скрутного становища. Оті книжки, в основному німецькою мовою, які бібліотека не спроможна була реставрувати і які були приречені на загибель, одна іноземна фірма погодилася купити за два мільйони доларів. Цієї суми якраз би вистачило на те, щоб залатати наші дірки. Справа в тому, що нове приміщення ЦНБ зведене в найбільш загазованій площі міста. А фільтрів немає, тож забруднене повітря вільно проникає до читальних залів, кабінетів, книгосховищ. Книжки псуються. У жодній з країн СНД потрібні нам фільтри не виготовляються. Погодилася було одна американська фірма зробити для нас спеціальні — секційні, які відокремлювали б усі шкідливі

домішки, але заправила за них 250 тисяч доларів. З тої суми можна було б з нею розрахуватися. Вистачило б і на хімікати, безкислотний папір, реставраційне обладнання і матеріали. А так... Як людина обізнана, можу цілком відповідально твердити, що через 10—15 років фонди бібліотеки на Московській площі загинуть. Хто відповідатиме за це?

— А вас звинуватили в тому, що ви зазіхнули на культурне надбання України.

— Скажіть, що це за скарби, які 70 років гноїлися в підвалах і, власне, нікому не були потрібні? Що ж, далі триматися за них, спостерігаючи, як гинуть? За роки існування ЦНБ було списано, вважайте, викинуто на смітник близько мільйона томів, що застаріли або самозруйнувалися. Це інструкцією дозволяється, а от повернути книги в науковий обіг (шляхом продажу, обміну) — категорично забороняється. Цікаво, кому це вигідно? Читачеві? Бібліотеці? Державі? А я вважаю, що варто було б безплатно передавати такі книжки країнам Європи, бібліотеки яких найбільше постраждали під час Другої світової війни. А ті, гідно оцінивши цей жест доброї волі, можливо, так же безплатно повернули б нам літературу, вивезену фашистами з України.

Взагалі, серед фахівців дедалі відчутніше усталюється думка, що бібліотекам треба збирати тільки ті книжки, що видавалися або видаються на території їхніх країн. Зарубіжні ж видання чи праці можна одержати з будь-якої країни у вигляді копій за допомогою сучасних каналів зв'язку — по факсу чи електронній пошті.

— Як на мене, це цілком слушна думка. Бо де надбати добре обладнані приміщення, засоби реставрації та консервації, де взяти фахівців, здатних кваліфіковано обробити надходження іноземними мовами?

— На жаль, сановних "піклувальників" книжкових скарбів це мало турбує. Нам треба рятувати свої, справжні надбання. В яких умовах зберігаються зараз інкунабули, палеотипи, книжки кириличного друку? Вони стоять на металевих стелажах, а кожну треба заховати у спеціальний футляр. Треба знати, що пе-

ріод українського відродження припадає на середину минулого сторіччя, коли увійшов у вжиток папір, що виготовлявся на кислотній основі. На ньому і почали друкувати книжки, зважте, дуже невеликими тиражами, так що до наших часів збереглася їх мізерна кількість. А в нас вони на межі загибелі. Ось про них, про видання, що виходили в Україні, які складають її документальну пам'ять, необхідно насамперед піклуватися. На долари, що їх готова була виплатити фірма, можна було б придбати за кордоном 50 тисяч футлярів з безкислотного паперу і зберегти для нащадків наше національне надбання.

— Виходить, про своє не дбаємо, а за німецькі книжки академіки горою стали? Адже однією з причин усунення вас став ваш намір вступити в діловий контакт з тою фірмою, який так і не здійснився.

— Мабуть, спрацьовує синдром Гобсека: що моє, то моє. Найменша спроба працівників бібліотеки переглянути дублетні, мало запитувані фонди, "очистити" їх з користю для ЦНБ трактується тими ревнителями книжок як злочин. Ініціатива, як відомо, карається. Торік зняли з роботи директора Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника М. Лизинця за те, що він організував продаж мікрокопій книжок. А між тим, трохи раніше книгозбірні одержали ось таке розпорядження президії АН України: "У зв'язку із створенням у Москві, в системі АН Академії наук СРСР, спеціалізованого видавничо-торговельного підприємства "Наследие"... установам АН України разом з Українським фондом культури, відповідними міністерствами та відомствами, громадськими організаціями сприяти "Наследию" у відтворенні літературних, історичних та художніх творів, що зберігаються в бібліотеках та музеях, для їх факсимільного відтворення та реалізації копій на книжкових ринках СРСР та зарубіжних країн". Отож, московському "Наследию" треба було всіляко сприяти, а робити щось корисне для власних бібліотек, для своєї країни — зась! Патріоти не дозволили. А то була наша спільна з Лизинцем ідея — робити мікрофільми і продавати їх. За кордоном нею зацікавилися, почали надходити замовлення. Один директор поплатився за ініціативу роботою...

— І з другим, тобто з вами, теж "круто" обійшлися. Миколо Івановичу, з усього сказаного вами можна зробити висновок, що Центральна наукова бібліотека знаходиться у цілковитій залежності від президії АН України, зрештою, від її президента. Але вона сама — це справді духовне надбання всього народу України, а не лише академіків, і громадськість не повинна байдуже спостерігати, що в ній коїться.

— Що стосується історії зі мною, то я наполягав і наполягаю на тому, щоб справді незалежна від академії комісія ретельно перевірила всі факти. А щодо ЦНБ... Вона переживає ті ж труднощі, що і всі культурологічні заклади нашої держави. До влади замість партократів прийшли демократи, а ставлення до бібліотек лишилося таким, як і раніше. Суспільство досі достеменно не збагнуло їхню роль у забезпеченні інформаційних основ економічного добробуту. Давно час утворити інфомаційно-бібліотечну комісію із провідних фахівців, прийняти закони про інформаційно-бібліотечну справу, про обов'язковий примірник. Та й наш парламент, чи не єдиний у світі, не має власної парламентської бібліотеки. А знаєте, що насамперед зробили нові уряди країн Східної Європи, що розірвали пута соціалістичної співдружності? Створили національні і парламентські бібліотеки. Бо закони треба приймати не з наскоку, не за розпорядженням партійних бонз, не на хвилі емоцій, а вдумливо, з урахуванням досвіду цивілізованого світу. А цього досвіду можна набратися з книжок. Навіть більшість країн так званого третього світу в Африці, Латинській Америці, на Далекому Сході парламентські бібліотеки мають, а Україна — ні. Коментарі, гадаю, зайві.

— Та й престиж бібліотечних працівників за рубежем набагато вищий, ніж у нас. Наскільки мені відомо, директор Бібліотеки конгресу США, філолог Джейс Біллінгтон, супроводжував недавнього президента Джона Рейгана під час його офіційного візиту в СРСР і був його консультантом. Директорам наших провідних книгозбірень подібне визнання може тільки снитися. До речі, Миколо Івановичу, автор однієї з присвячених вам публікацій досить уїдливо кепкував з того, що на посаду директора

взяли "комунальника". Тобто керувати однією з головних бібліотек України, мовляв, довірили неспеціалістові у бібліотечній справі.

— 1966 року я закінчив факультет обчислювальної техніки Харківського інституту радіоелектроніки за спеціальністю "Математичні та обчислювальні прилади і пристрої". Через вісім років захистив кандидатську дисертацію на тему "Синтез обчислювальних досліджень з використанням ЕОМ для розрахунків, що можна застосувати в галузях, які вимагають великих масивів даних та їхньої переробки в масштабах реального часу".

— Це саме те, що треба для сучасної бібліотеки.

— Гадаю, що так. А "комунальником" прозвали тому, що майже 20 років працював у Харківському інституті інженерів комунального будівництва доцентом кафедри прикладної математики, одночасно керував інститутським обчислювальним центром, який, власне, довелося споруджувати й обладнувати з нуля. Паралельно у масштабах міста відповідав за впровадження обчислювальної техніки та автоматизованих систем на підприємствах. Будівельного досвіду додалося, коли, обраний головою профкому, взявся за зведення 9-ти поверхового корпусу бази відпочинку інституту. Все знадобилося, коли занурився і в бібліотечну справу, до якої прикипів душею. Попри все хочеться вірити, що і в цій царині стануться істотні зміни, що буде вироблена державна, добре продумана інформаційна політика з орієнтацією на незалежність України і сучасні вимоги. Бо інакше непоправно відстанемо від цивілізованого світу.

— Що ж, будемо сподіватися на краще. Дякую за розмову...

Бесіду вела Світлана КИСТАНОВА
10 грудня 1992 року"

Після цього інтерв'ю повне мовчання, що продовжувалося майже два місяці. 6 лютого 1993 року газета "Культура і життя" (№ 5) знову повернулася до цієї теми надрукувавши окремі листи, що надійшли до редакції від Богдана Кравченка і свої висновки. Далі було надруковано замітку Галини Полозової, заступника директора Державної бібліотеки України, яка висло-

вила свою думку стосовно подій, що змусили мене написати заяву про звільнення "за власним бажанням".

"Резонанс

"Не сперечайтеся з академіками! Один наважився..." (19.12.1992 р.).

"Він добре працював, тому його позбулися"

Наприкінці минулого року в нашій газеті було вміщено інтерв'ю з колишнім директором Центральної наукової бібліотеки АН України М. І. Сенченком. Друкуючи його, редакція прагнула внести деяку ясність у досить скандальну історію, що завершилася звільненням директора і всілякими чутками. В тому інтерв'ю Микола Іванович категорично і доказово заперечив висновки комісії, що перевіряла його діяльність. Ми сподівалися, що президія Академії наук або ж віце-президент, який є куратором бібліотеки, не забаряться з відгуком на нашу публікацію. Але академіки мовчать. Хтозна, з яких причин: чи взагалі не читають нашу газету, чи, може, вважають, що справу зроблено, директора усунуто й на тому край.

Але, на відміну від них, доля М. І. Сенченка зокрема і бібліотечної справи в Україні загалом хвилює представників громадськості. І, насамперед тих, хто підтримував з ним ділові стосунки. Редакція має у своєму розпорядженні документи, що цілком реабілітують добре ім'я Миколи Івановича і його дії на бібліотечному терені. Два листи адресовані відомому громадському діячу Канади Богдану Кравченку, лист із Німеччини — президенту Академії наук України Б. Патону. Гадаємо, що читачам буде цікаво ознайомитися з ними.

"ШАНОВНИЙ докторе Богдане Кравченко! На ваш запит повідомляємо, що дійсно Центральна наукова бібліотека АН України і Університет у Торонто свого часу склали угоду про книгообмін і надсилали (конкретно відділення слов'янських мови і літератури) список видань, в яких були зацікавлені, а ЦНБ відбирала деякі з них зі свого обмінно-резервного фонду і відправляла їх до Торонто. Так, у січні 1992 року вона передала нам книжки загальною вартістю 1435 крб. На цю суму ми відіслали бібліотеці потрібні їй видання.

Це був дуже важливий, для Університету книгообмін. У новій угоді, підписаній у березні минулого року, ми домовилися про закупівлю тільки нових книжок, випуску 1991—1992 рр. На рахунок цього конкретного торгівельного замовлення було внесено 2 тисячі доларів.

М. І. Сенченко нічого не продавав Університету в Торонто. А Університет не міг би будь-що купити без додержання існуючої процедури оформлення і без контролю. Я маю копії всіх документів: листи обох сторін, спеціальні ордери.

Кожен в Університеті, хто мав відношення до цієї справи, вважає, що М. Сенченко абсолютно не винний у тому, в чому його звинувачували. Передайте йому мої найкращі побажання. Я переконаний, що він добре працював, тому-то його і позбулися.

Данило СТРУК.
Відділення слов'янських мов і
літератур Університету в Торонто"

"Дорогий Богдане! Співробітник слов'янського відділення Університету в Оттаві завірив мене, що пан М. І. Сенченко ніколи, за жодних обставин не продав жодної книжки бібліотеці Університету в Оттаві.

З повагою — Роман ВЕРЕТЕЛЬНИК.
Відділення сучасних мов і літератур
Університету в Оттаві"

Шановний пане Патон! Нас дуже засмутила звістка про те, що доктор М. Сенченко усунутий з посади директора Центральної наукової бібліотеки Академії наук України. Причиною його звільнення став факт, що він буцімто неправильно відправляв книжки на адреси західних книготорговельних компаній, таких, як наша або фірма "Кубон і Загнер" (Мюнхен) та ін.

На превеликий жаль, ми не мали можливості зробити деякі заяви з цього приводу. Може, вони внесли б ясність у цю ситуацію.

На сьогоднішній день ми надіслали до ЦНБ за книгообміном літературу, а також програмне забезпечення для автомати-

зованих процесів на суму 13910 німецьких марок. І зараз готові підтримувати спільний бізнес і постачати інше обладнання, а також мікрокомп'ютери.

Ми є всесвітньо відомою фірмою, що має справу з книжками і періодичними виданнями. Наші партнери — бібліотеки Німеччини, країн Західної та Східної Європи, США. Ми допомагаємо їм поліпшити своє фінансове становище таким чином: постачаємо нові видання або обладнання в обмін на дублетні чи непотрібні для них примірники. За угодою з ними проводимо оцінку видань. При цьому мусимо враховувати, в якому стані знаходяться книжки. Ми готові виплатити значну суму за нову, непошкоджену, ніж за ту, що потребує ґрунтовної реставрації.

Ми з радістю подавали допомогу вашій бібліотеці. Тепер, на превеликий жаль, прекрасні ділові стосунки розірвані, а ми сподівалися, що вони міцнітимуть, приносячи користь обом сторонам. І все ж досі зацікавлені, шановний пане президенте, у налагодженні наших обмінних зв'язків, тому готові найближчим часом обговорити з вами умови дальшого співробітництва. Прикро, що книжки, які можуть знадобитися вченим псуються через погані умови зберігання, а Академія втрачає можливість виручити за них конвертовану валюту і придбати західні публікації,

Будемо вдячні за одержану від вас інформацію, яким чином можна позбутися непорозуміння, що привело до розриву нашого ділового партнерства і відновити його.

З глибокою повагою — доктор Майкл СИМОН.
Фірма "Антикваріат і видавництво Кайп і К"

Гадаю що наведені листи говорять самі за себе. А читачів із задоволенням поінформую, що Микола Іванович Сенченко не лишився без роботи. Його призначено проректором по науці університету "Києво-Могилянська академія". Як бачимо, розумні, енергійні, прогресивні люди ще потрібні нашій державі. На жаль, не на бібліотечному терені...

Світлана КИСТАНОВА.

“У програші — бібліотека

“Краще пізніше, ніж ніколи” — це прислів'я спливало в пам'яті, коли читала інтерв'ю С. Кистанової з М. Сенченком. Думала може, якби воно з'явилося влітку, працював би й сьогодні директором ЦНБ Микола Іванович... Але все ж таки рада, що врешті-решт сказали про людину добре слово. По-перше, тому, що ой як не часто стали говорити ми один одному хороші слова, а по-друге, тому що М. Сенченко, на мою думку, на них заслуговує. А ще подумалося: а якби так сталося зі мною? Теж ніхто не захистив би? Бо ж трапляється, що й сильна, енергійна людина (Микола Іванович бачиться саме таким) потребує захисту, в тому числі і від не правових методів, коли на неї “чіпляють” ярлик злочинця, а доказів немає. Це, так би мовити, людський фактор. А ще є професійний. Ніде правди діти, але саме М. Сенченко почав “піднімати на щит” такі пекучі проблеми нашого бібліотечного буття, як “Українiка”, необхідність розробки програми “Документальна пам'ять України”, вивчення історії її бібліотечної справи, створення Центру реставрації та консервації творів друку, застосування сучасних бібліотечних технологій на основі комп'ютеризації та чимало інших. Саме він започаткував Меженківські читання і ще багато чого. Саме завдяки йому сьогодні Центральну наукову бібліотеку (і саму Україну) відкрили для себе у багатьох зарубіжних країнах.

Що мені завжди імпонувало в ньому, так це вміння “влучити у яблучко”, побачити головне, і мабуть, справа тут не в якійсь його особливій інтуїції, а в тому, що йому, “комунальнику”, вдалося глибоко опанувати бібліотечну справу, “влізти в неї по самі вуха”. І, мабуть, тому саме з ним, з “комунальником”, я радилася, коли працювала над проектом Закону про бібліотечну справу в Україні. І пізніше, коли він уже не був директором ЦНБ, а я готувала доповідь з проблем “Українiки” на наукову конференцію в Харкові в листопаді минулого року.

Не можу замовчувати, що далеко не завжди ми відразу доходили згоди, часто сперечалися, але завжди під час цих спілкувань з Миколою Івановичем виникала якась особливо творча атмосфера. Він ніби стимулював мої розумові резерви, приводив

їх у дію, виступав генератором ідей. Для мене М. І. Сенченко — безперечний лідер бібліотечної справи в Україні. І я гадаю, що без нього вона багато в чому втрачає.

Пригадую, як Микола Іванович "добивав" будівництво ЦНБ, як оперативно "переселив" бібліотеку. Навряд чи хтось інший зробив би це краще. Та замість подяки дістав цеберко брудної води на голову, ще й не одне. Я розумію, що М. Сенченко має далеко не ідеальну вдачу, що він може бути "незручною людиною", може комусь подобатись, а комусь — ні. Та хіба це головне? Хіба може це переважити терези, з другого боку яких — його одержимість, жагуче бажання вирішувати пекучі проблеми, і при цьому не боятися взяти на себе їх тягар?

Прикро, дуже прикро, що замість того аби максимально використати здібності й розумовий потенціал людини на користь справи, ми цієї людини позбуваємося.

Галина ПОЛОЗОВА
Заступник директора Державної бібліотеки України

P. S. Коли дописувала цього листа, завітали до мене у справах директор Державної наукової медичної бібліотеки України Раїса Павленко, та її заступник Ванда Матюшенко й попросила поставити під ним і свої підписи, бо так само, як і я, поважають колишнього директора ЦНБ, вболівають з приводу його відлучення від бібліотечної справи в Україні. І, мабуть, не тільки вони зробили б це, залюбки, бо після публікації в "Культурі і життя" ці думки висловлювали мені багато колег, в тому числі з бібліотек інших відомств.

От і все! Так несподівано закінчилася моя кар'єра бібліотекаря, і я знову став людиною, яка повинна розпочинати все спочатку.

Основні віхи в історії Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського
1986 – 1992 роки

1986 рік

1. Відновлено право ЦНБ АН УРСР на отримання безкоштовного обов'язкового примірника.

2. При Бібліотечній раді було створено секцію бібліотечної роботи, яку очолив кандидат технічних наук М. С. Слободяник.

3. Створено відділ автоматизації інформаційно-бібліотечних процесів на чолі з кандидатом технічних наук Л. Й. Костенком.

1987 рік

4. У Бібліотеці встановлена система МЕРА-125/СМ-4а, що мала 12 дисплеїв.

5. Закінчено облік літератури філіалу № 1.

1988 рік

6. Бібліотеці присвоєно ім'я Володимира Івановича Вернадського.

7. Вперше в історії України у Візантійському музеї в Афінах експонувалися грецькі рукописи з фондів ЦНБ.

8. Вперше за всю історію будівництва будівельники виконали план будівельно-монтажних робіт.

1989 рік

9. Офіційно визнано, що Бібліотека заснована за часів Гетьмана Скоропадського у 1918 році.

10. Прийнято Постанову Бюро Відділення літератури, мови та мистецтвознавства АН УРСР "Про створення державного фундаментального реєстру друкованої продукції "Україніка".

11. 30 березня закінчено будівництво і будівля прийнята державною комісією в експлуатацію.

12. 7 квітня ЦНБ ім. В.І. Вернадського надано статус науково-дослідного інституту.

13. 10 жовтня відбулося урочисте відкриття нового приміщення Бібліотеки і урочисте відкриття першої в історії України Міжнародної конференції "Роль бібліотек у розвитку суспільства".

14. ЦНБ імені В.І. Вернадського прийнято в члени ІФЛА.

1990 рік

15. Президія АН УРСР розглянула питання про перспективи розвитку Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського АН УРСР.

16. Вересень: урочисте відкриття залу зарубіжної україніки.

17. Доповідна записка на ім'я Голови Верховної Ради України Л.М. Кравчука, де обґрунтовано необхідність створення інформаційно-аналітичного центру для обслуговування депутатського корпусу.

18. Розробка концепції інформаційно-аналітичного забезпечення Верховної Ради України.

19. Участь у роботі радянсько-американського семінару з проблем інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності вищих законодавчих органів влади, що відбувся в Москві з 30 жовтня по 10 листопада 1990 року. Семінар був організований Секретаріатом Верховної Ради СРСР і Дослідницькою службою Конгресу США.

1991 рік

20. Розроблено науково-дослідну програму "Документальна пам'ять України"

21. Розроблено Стратегічний план перетворення ЦНБ у інформаційно-бібліотечний комплекс.

1992 рік

22. Прийнято постанову Президії Верховної Ради України "Про організацію бібліотечного обслуговування народних депутатів України" від 2 березня 1992 року № 2І60-XII, згідно з якою на Центральну наукову бібліотеку ім. В. І. Вернадського АН України покладено оперативне бібліотечно-бібліографічне, інформаційно-аналітичне, прогностичне обслуговування народних депутатів України.

23. Розроблено проект створення Парламентської бібліотеки.

24. Утворено інформаційно-аналітичний відділ Верховної Ради України.

25. Розроблено проект "Системи інформаційного забезпечення апарату Президента України".

"Талант не проп'єш"

Липень 1995 року. У будинку культури Кабінету Міністрів України прощаються з видатним українським письменником, академіком Лесем Терентійовичем Гончарем. Я добре знав цю видатну людину, тому що він, як і я, розпочинав свою трудову діяльність у м. Харкові. На засіданнях Відділення АН УРСР з мовознавства, літературознавства і мистецтвознавства, членом якого я був, ми завжди сиділи разом з Лесем Терентійовичем, і він мене розпитував про Харків. Голова Відділення академік Віталій Макарович Русанівський часто робив нам зауваження і просив не сідати разом.

Тому я прийшов попрощатися з цією видатною людиною і стояв у черзі, щоб покласти квіти. До мене підійшов Іван Федорович Курас, який був у той час віце-прем'єр-міністром з гуманітарної політики. Ми давно були знайомі з ним, ще з часів коли Іван Федорович працював у ЦК КПУ. Він поздоровався зі мною і запитав, чим я займаюся. Я відповів, що працюю в інституті культури і трохи займаюся бізнесом. "А ти знаєш, що Книжкова палата залишилася без директора? — запитав він. Я відповів, що не знаю. — "А ти не хотів би її очолити?" — знову запитав Іван Федорович. Я сказав, що не знаю і що взагалі мене це не дуже цікавить. Тоді Іван Федорович, говорить: "Ти не спіши з відповіддю, подумай, а ще краще зайди до мене завтра в Кабінет Міністрів, десь після десятої, перепустку я замовлю. Поговоримо." — "Добре", — відповів я.

На цьому розмова й закінчилась. На другий день, це була субота, я пішов у Кабмін на зустріч з цією неординарною людиною. Розмова тривала близько двох годин. Іван Федорович сказав, що він не вірить у ті звинувачення, які висувалися проти мене, що йому прикро через те, що я змушений був піти з Бібліотеки і що він дуже хотів би, щоб я очолив Книжкову палату України, яка розпочала переїзд з Харкова і з певних причин залишилася без директора. "Добре", — сказав я на прощання і пішов, подумки картаючи себе за те, що згодився на пропозицію.

Зустрівшись у понеділок з Міністром у справах преси та інформації М. Я. Онуфрійчуком і розповівши про свій творчий шлях, ми домовились зустрітися через певний час, так як, за його словами, у першого заступника директора палати Н. О. Петрової

помер чоловік і сьогодні не варто її турбувати. Потрібно їй дати час, щоб вона заспокоїлася, а потім ввела мене в курс справ Національного науково-виробничого об'єднання "Книжкова палата України", саме таку назву мала Книжкова палата, об'єднавшись з видавництвом "Реклама".

Проте минали дні, а моє призначення з невідомих причин відкладалося. Але я й не поспішав. Десь у листопаді місяці я зайшов до свого двоюрідного брата Віталія Федоровича Бойко, який у той час обіймав посаду Голови Верховного суду України. Він розпитував, чим займаюся, і я розповів йому про пропозицію І. Ф. Кураса і про те, що М. Я. Онуфрійчук щось тягне з моїм призначенням.

Віталій Федорович тут же по "сотці" набрав Михайла Яковича і запитав: "Так ви берете мого брата на роботу, чи ні?" Я не пам'ятаю, що відповів М. Я. Онуфрійчук, але вже на другий день, здається 14 листопада 1995 року, був підписаний наказ про моє призначення Генеральним директором Національного науково-виробничого об'єднання "Книжкова палата України".

Перебуваючи у Харкові з 1922 по 1989 роки, Книжкова палата була головною науково-бібліографічною й інформаційною установою України, центром національної бібліографії.

З переїздом до Києва (1989—1990) Книжкова палата була об'єднана з видавництвом "Реклама" і перетворена на республіканське бібліографічно-видавниче об'єднання "Книжкова палата ім. І. Федорова", а з 1993 року на Національне науково-виробниче об'єднання "Книжкова палата України".

Проте висококваліфіковані кадри залишились у Харкові і виникли значні труднощі, пов'язані з організацією роботи Книжкової палати України в нових умовах. В короткий термін потрібно було сформувати професійний колектив Палати при величезному дефіциті професійних бібліографів і в період економічної кризи. Це позначилося на роботі Книжкової палати. Було припинено видання літописів нот, рецензій, образотворчих і періодичних видань України, всі ретроспективні покажчики, а також друковані анотовані картки.

Розібравшись з ситуацією у Книжковій палаті, мене охопив жах. І навіщо я тільки погодився йти сюди працювати? Більша

частина майже 12-мільйонного фонду Державного архіву друку залишилася в Харкові. Понад два роки колектив не отримує заробітну плату, немає жодного комп'ютера, видається лише три літописи, декілька поверхів займають орендарі, які зробили перепланування приміщень, викинувши стелажі у підвал. Куди перевозити фонди з харківських підвалів, за які кошти? Але ж "взявся за гуж, не кажи, що не дуж". І знову ж таки "талант не проп'єш", хоч так і не тактовно писати про себе.

Для вирішення проблем державної бібліографії наказом Міністра у справах преси та інформації від 25 березня 1996 року було реорганізовано Національне науково-виробниче об'єднання "Книжкова палата України" у державну наукову установу з назвою "Книжкова палата України". Не витративши жодної державної копійки, користуючись своїми зв'язками з харківськими бізнесменами, за їх допомогою протягом 1996—2001 років до Києва було перевезено 7800495 одиниць зберігання. Варто зауважити, що всі, хто працював у Книжковій палаті, починаючи з першого заступника директора Наталії Олександрівни Петрової і закінчуючи рядовими співробітниками, допомагали в роботі.

Працювати доводилося самостійно, вивчаючи шлях документів, розробляти технологію автоматизованої обробки документів. На її основі було розроблено проект "Централізована каталогізація" і подано до Міжнародного фонду "Відродження". Проект отримав схвалення, і були виділені кошти в сумі майже 100 тисяч доларів, і вже з 1996 року Книжкова палата розпочала поступовий перехід на нові інформаційні технології. (Цей проект планувалося впровадити в ЦНБ у 1990 році.) Було спроектовано локальну комп'ютерну мережу, придбано техніку, навчено співробітників працювати на комп'ютерах, освоєно автоматизовану технологію обробки документів і формування літописів.

Відновлено випуск усіх літописів і започатковано видання нових літописів і довідників, які раніше видавала Всесоюзна книжкова палата у Москві, започатковано й здійснюється випуск періодичного журналу "Вісник Книжкової палати".

З метою впровадження україномовної системи УДК у 1997 році Книжковою палатою України розроблено проект

“Класифікаційна система України”, що передбачав створення еталону таблиць УДК українською мовою, видання їх традиційним способом у вигляді книг та в електронній формі на CD-ROM. Проект було також реалізовано частково за рахунок фонду “Відродження”. У стислі строки за два роки підписано угоду і куплено ліцензію від Консорціуму УДК на видання українською мовою Міжнародного еталону УДК, а також “Зміни та доповнення до УДК”, здійснено переклад таблиць УДК з англійської на українську мову, з науковцями України узгоджено термінологію, зроблено комп’ютерний набір таблиць, редагування галузевих і наукових розділів УДК, створено базу даних міжнародного й українського еталонів таблиць Універсальної десяткової класифікації.

Тепер Україна вперше за всю свою історію має друковане і електронне видання УДК українською мовою, отримує періодичні видання від власника УДК Консорціуму “Зміни та доповнення до УДК”, а також має можливість співпрацювати з фахівцями багатьох країн світу та вносити пропозиції з удосконалення таблиць Універсальної десяткової класифікації.

Важливими завданнями Книжкової палати було впровадження Міжнародної системи стандартної нумерації книг (ISBN) і Міжнародної інформаційної системи нотних видань (ISMN), присвоєння міжнародних номерів виданням і їх реєстрація в національних і міжнародних бібліографічних базах даних; обмін інформацією на національному і міжнародному рівнях; надання послуг з питань використання ISBN та ISMN.

Робота в Книжковій палаті захопила мене. Були забуті всі негаразди, адже Книжкова палата — це моя давня мрія з часів роботи в ЦНБ. Чому? Тому, що я завжди згадував жартівливі слова свого першого керівника і вчителя, чудового адміністратора Ю. І. Бутенка, який говорив: “У вищому навчальному закладі добре працювати, але якби не було студентів”. Цю фразу я перекрутив на свій лад: “Добре працювати в Бібліотеці, якби ще не було читачів”. Отже, мрія моя збулася, адже Книжкова палата це, в першу чергу, Державний архів друку, і тому тут майже відсутні читачі.

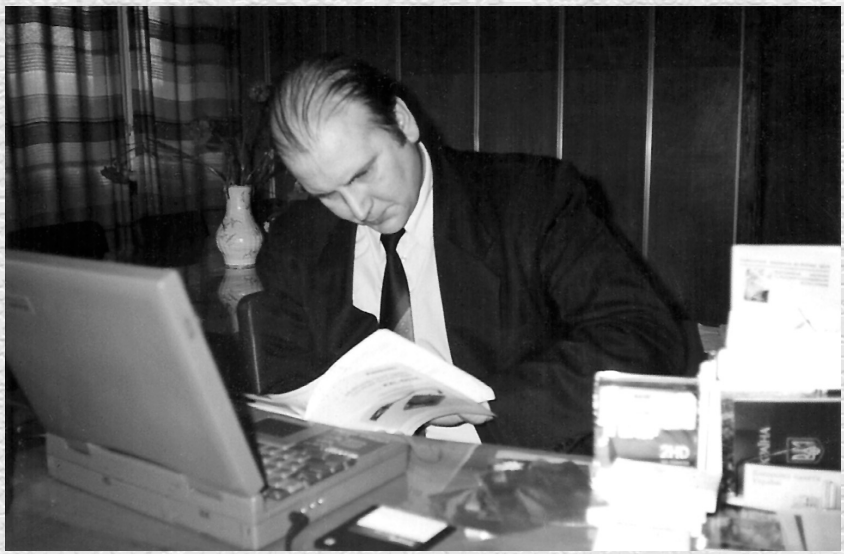
На знімку Наталія Емінівна Тер-Григорян-Дем'янюк в Буенос-Айресі

М. А. Воробей і Юра Сенченко на екскурсії з представниками фірми "Антикваріат Кайп"

Автомобіль "Міцубісі", подарований Бібліотеці фірмою "Мінолта". За кермом Юра Сенченко

Один із авторів локальної комп'ютерної мережі, заступник директора з наукової роботи О. В. Васильєв

Співробітники Книжкової палати України на міжнародній конференції з проблем бібліотечної справи

Директор ДНУ "Книжкова палата України ім. Івана Федорова" М. І. Сенченко у своєму робочому кабінеті

Серед співробітників ДНУ "Книжкова палата України ім. І. Федорова"

Післямова

Минуло понад 26 років відтоді як я очолив чудовий колектив Центральної наукової бібліотеки АН УРСР. Я з глибокою вдячністю згадую всіх тих людей, з якими мене звела доля в Києві в Центральній науковій бібліотеці Академії наук. Мені було легко працювати, оскільки ми робили реальну справу, закінчили будувати нове приміщення і фактично створили нову бібліотеку, про яку тепер знає увесь світ. Мушу запевнити, що якби цього не сталося в 1989 році, ця будівля так і залишилася б "довгобудом", як, приміром, новобудови Тернопільської обласної наукової бібліотеки чи Державної науково-технічної бібліотеки Росії. Вони й до сьогодні не завершені, а їх зведення розпочиналося разом з будівництвом ЦНБ.

Думки мої щодо бібліотечної справи на початку 90-років минулого століття були схожими на мрію, яку легко досягти. Проте в житті все виявилося набагато складнішим. І хоч той бруд, який було вилито на мене моїми недоброзичливими колегами й тими, хто відчував заздрість до наших успіхів, для багатьох залишився непомітним, частина бібліотечних працівників й сьогодні ще вірить (особливо ті, хто хоче вірити), що я винний в усіх гріхах, в яких мене звинуватило бюро АН УРСР, а газета "Друг читача" і її кореспондент Костянтин Родик у дуже "чудовому" стилі донесли це звинувачення до своїх читачів й бібліотечного співтовариства. Пізніше Родик зізнався мені під час "відпочинку" на Львівській виставці-ярмарку, що він виконував замовлення. Чиє? Мені не відомо, але це мене й не цікавить сьогодні.

Згадуючи в 2011 році події того, вже далекого 1992 року, постійно ставлю перед собою запитання: "Чому так вчинив Олексій Семенович Онищенко, новий директор ЦНБ? Чому змушені були піти з бібліотеки кращі фахівці в галузі створення АБІС, а також ті, які давали інтерв'ю і боролися за правду й справедливість, наприклад, як Наталія Стоян та інші?"

Можу тільки стверджувати, що моє звільнення відкинуло на багато років створення програмного забезпечення для автоматизації рутинних бібліотечних операцій, створення української автоматизованої інформаційно-бібліотечної системи, і сьогодні бібліотеки України змушені користуватися сурогатом АБІС, розробленої російськими спеціалістами Державної публічної науково-технічної бібліотеки Росії, під назвою "ІРБІС". Чому я так стверджую? Тому, що, по-перше, у 1990—1992 роках у ЦНБ був підібраний надзвичайно підготовлений колектив, яким керували Леонід Йосипович Костенко, Володимир Всеволодович Васильєв і його старший брат Олексій Всеволодович Васильєв. Цей колектив вивчив досконало технологію бібліотечних процесів, був об'єднаний ідеєю створення АБІС світового рівня, мав програмістів світового рівня. І не випадково після мого звільнення цих спеціалістів забрали в Інкомбанк та інші організації.

А по-друге — мій авторитет серед різних керівників фондів був надзвичайно високий, що давало можливість залучати значні кошти цих фондів, як у випадку з виділенням гранту фондом Карла Поппера у сумі 104 тисячі доларів для створення системи інформаційно-аналітичного обслуговування депутатів Верховної Ради України.

Книги обмінно-резервного фонду продовжують псуватись у підвалах. Ніхто сьогодні нічого не робить для їх врятування, вони досі зберігаються в стосах без відповідної обробки, без надії на те, що побачать свого читача. Книга, недоступна читачеві, мертва книга.

Закінчивши писати книжку я з радістю дізнався, що більшість співробітників Бібліотеки (понад 15 осіб), призначених

мною на посади завідувачів відділів і секторів, захистили дисертації. Приємно, що я не помилився з підбором і розстановкою молодих кадрів у ті, вже далекі 1980-ті роки.

Повертаючись подумки в ті складні роки мого життя, усвідомлюю, що це були найкращі й найплідніші роки. Саме тоді відбулося становлення мене як особистості, науковця, а головне — як людини, яка має організаторські здібності і використовує їх на благо суспільства, оскільки Бібліотека належить суспільству, і вона не тільки скарбниця знань. Для мого покоління — це лабораторія творчості, збуджувач генератора ідей, який є у кожної творчої особистості. Читання книжок змушує виконувати найтяжчу роботу думати, але ця робота приносить ні з чим не зрівняну насолоду радість творчості. Хто пережив ці незабутні хвилини, той щаслива людина. Коли ти знаходиш у книжках чи наукових статтях підтвердження своїх думок, ідей, то розумієш, що ти доторкнувся до колективного розуму Планети...

Зміст

Передмова 3

Розділ 1.
Початок трансформації Бібліотеки 13
Несподіване запрошення 13
Митарства кабінетами 17
Сумніви і коливання 20
Примара нових завдань 22
Визначення проблем 26

Розділ 2.
Найскладніші роки бібліотечного життя:
1985–1986 32
Невеликий відступ 32
Бібліотека і її приміщення в серпні 1985 року 34
Керівний склад Бібліотеки 37
Громадські організації 48
Дещо про співпрацю з Президією АН УРСР 58
Знайомство з роботою функціональних підрозділів 60
Наукова робота в Бібліотеці 84
Будівництво нового корпусу Бібліотеки 92
Що ж робити з довгобудом? 98
Відвідувачі, які стали друзями 105
Перший підсумок роботи колективу за 1985 рік 119

Розділ 3.
Етап кардинальних перемін: 1986–1988 123
Переломний 1986 рік 123

1987 рік — нові досягнення 131
Хто винен у довгобуді? 144
1988 рік — визначальний 157

Розділ 4.
Ейфорія: 1989 — 1990 роки 166
Здача нового приміщення в експлуатацію 166
Дещо про пожежі 173
Оснащення і оформлення новобудови.....178
Підготовка до відкриття Бібліотеки 216
Газетні публікації 193
З новосіллям, Бібліотеко! 207
Організація роботи Бібліотеки в новій будівлі 227
Приїзд до Бібліотеки Президента Польщі
Войцеха Ярузельського 231

Розділ 5.
1988—1992 роки: вивчення зарубіжного досвіду 257
Федеративна Республіка Німеччина — Мюнхен 257
Греція — Афіни 261
Канада — США 262
Нідерланди, Гаага, фірма “Мартінус Найхофф” 280
ФРН — Міжнародні бібліотечні конференції
(Берлін, Кельн) 283
Франція, Австрія, Німеччина 285
Стажування співробітників ЦНБ за кордоном 289

Розділ 6.
Формування перспективних напрямів
розвитку Бібліотеки 294
Постанова Президії АН УРСР про перспективи
розвитку ЦНБ імені В. І. Вернадського 294
Науково-дослідна програма
“Документальна пам’ять України” 301

Стратегічний план перетворення ЦНБ на інформаційно-бібліотечний комплекс 309
“Україніка-350” — зведений каталог українського друку 314
Інформаційно-бібліотечне обслуговування Верховної Ради України і адміністрації Президента 319
Розділ 7.
1991—1992 рік — кінець бібліотечної кар’єри 326
Боротьба за цілісність Бібліотеки 326
Про створення музею-заповідника і центру вивчення спадщини Києво-Могилянської академії 333
Чи зможе Бібліотека отримати статус Національної? 340
Кінець бібліотечної кар’єри 345
“У програші — бібліотека 350
Основні віхи в історії Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського 371
“Талант не проп’єш” 373
Післямова 382

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНЕ ВИДАННЯ

СЕНЧЕНКО Микола Іванович

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА АН УРСР У ПОШУКАХ ДОСКОНАЛОСТІ: 1985–1992

МОЄ БІБЛІОТЕЧНЕ ЖИТТЯ

Редактор *В. Д. Бондарь*
Коректор *О. М. Сенченко*
Комп'ютерне верстання *Г. Б. Войцехівська*
Дизайн обкладинки *Г. Б. Войцехівська*

Формат 70×90 1/16. Ум.-друк. арк. 22,55. Зам. № 876.

Підготовка оригінал-макета до друку і друк
ТОВ "Видавнича компанія "КИТ"
04080, м. Київ, вул. Фрунзе, 19–21, тел.: 417-21-72, 417-53-70
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 861 від 20.03.2002.